

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

DIN ACTIVITATEA ANTIFASCISTĂ A „GRUPULUI AVOCATILOR DEMOCRAȚI” (1935—1937) ELENA GEORGESCU

CONCEPȚIA ȘI METODA ISTORICĂ A LUI DIMITRE ONCIUL (1856—1923) ȘT. ȘTEFĂNESCU

CERCETĂRI CU PRIVIRE LA GENEZA ORAȘELOR MEDIEVALE DIN ȚARA ROMINEASCĂ ȘT. OLTEANU

DIN LUPTA ANTIFASCISTĂ A OAMENILOR MUNCII DIN REGIUNEA BRAȘOV SUB CONDUCEREA P.C.R. ÎNTRE ANII 1941 ȘI 1944 M. C. STĂNESCU ȘI V. I. MOCANU

ÎNCEPUTURILE EXPLOATĂRII CĂRBUNELUI DIN VALEA JIULUI ȘI DEZVOLTAREA ACESTEIA PÂNĂ LA SFIRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA AL. TÔTH

POLITICA LUI NICOLAE MAVROGHENI FAȚĂ DE ȚĂRĂNIME V. MIHORDEA

MĂSURILE MEDIEVALE DE CAPACITATE DIN ȚARA ROMINEASCĂ D. MIOC ȘI N. STOICESCU

DESPRE PARTICIPAREA ROMINILOR ÎN OASTEAA CĂZĂCEASCĂ A LUI BOGDAN HMELNIŢKI

LIDIA DEMÉNY-MESKOVA

STUDII DOCUMENTARE

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

INSEMĂRI

ANUL XVI — 1963

6

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii
REVISTĂ DE ISTORIE

6

ANUL XVI
1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII“ – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA; M. BERZA, T. BUGNARIU, V. MACIU, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.; L. BĂNYAI; V. CHERESTEȘIU; TITU GEORGESCU; V. POPOVICI.

Redacția: București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

S U M A R

STUDII		<u>Pağ.</u>
ELENA GEORGESCU, Din activitatea antifascistă a „Grupului Avocațiilor Democrații” (1935—1937)		1215
ȘT. ȘTEFĂNESCU, Concepția și metoda istorică a lui Dimitre Onciul (1856—1923)		1237
ȘT. OLTEANU, Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească		1255
NOTE ȘI COMUNICĂRI		
M. C. STĂNESCU și V. I. MOCANU, Din lupta antifascistă a oamenilor muncii din regiunea Brașov sub conducerea P.C.R. între anii 1941 și 1944		1283
ALEXANDRU TÓTH, Începuturile exploatării cărbunului din Valca Jiului și dezvoltarea acesteia pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea		1299
V. MIHORDEA, Politica lui Nicolae Mavrogheni față de țărănime		1325
D. MIOC și N. STOICESCU, Măsurile medievale de capacitate din Țara Românească		1351
LIDIA DEMÉNY-MEȘKOVA, Despre participarea romînilor în oastea căzăcească a lui Bogdan Hmelnițki		1381
STUDII DOCUMENTARE		
Memorialistica burgheză occidentală recentă despre unele momente ale istoriei diplomatice dintre cele două războaie mondiale (Locarno și München) (<i>Viorica Moisuc</i>)		1397
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ		
Congresul al III-lea de istorie a rezistenței europene (Karlový-Vari, 2—4 septembrie 1963) (<i>N. Copoiu</i>); Istoria feudalismului timpuriu în muzeele din Transilvania (<i>Corina Nicolescu</i>); Călătorie de studii în R.S. Cehoslovacă (<i>Șt. Pascu</i>); Cronică		1411
RECENZII		
DAN BERINDEI și TRAIAN MUTAȘCU, <i>Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821</i> , București, Edit. militară a M.F.A., 1962, 225 p. + 9 pl. (<i>Vlad Georgescu</i>)		1423
CRITOBUL DIN IMBROS, <i>Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467</i> , ediție de Vasile Grecu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, 379 p. (<i>Gh. Cronț</i>)		1427
F. A. ROTȘTEIN, <i>Международные отношения в конце XIX века</i> , Moscova—Leningrad, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 705 p. (<i>Gh. Cazan</i>)		1430
APOSTOLOS E. VACALOPOULOS, <i>Ιστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ Ἀρχές καὶ διαμόρφωση του</i> (Istoria neoeleenismului. Începuturile și formarea sa), vol. I, Salonic, 1961, 349 p. (<i>Olga Cicanci</i>)		1434

REVISTA REVISTELOR

- „Новая и новейшая история”, Академия Наук СССР, Институт истории, Moscova, 1961, nr. 1—6, 1160 p.; 1962, nr. 1—6, 1135 p. (D. Purezeanu) 1439
- „Исторически Преглед”, revistă a Institutului de istorie de pe lângă Academia Bulgară de Științe, Sofia, 1961, nr. 1—6, 778 p. și 1962, nr. 1—6, 760 p. (Constantin N. Velichi) 1445

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României.** — * * * *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste*, București. Edit. Acad. R.P.R., 1963, 528 p. (O.M.); G. G. FLORESCU, *Nicolae Bălcescu et la Porte Ottomane. Contribution à l'étude des relations entre les pays roumains et l'Empire ottoman*, în *Studia et acta orientalia*, vol. IV, 1962, p. 45—67 (L.P.M.); L. IANCOVICI, *Intervenția organelor de stat în raporturile dintre clăcași și proprietari în perioada aplicării Regulamentului Organic în Țara Românească (1832—1834)*, în „Analele Universității București”, seria Științe sociale, istorie, X (1961). vol. 20, p. 53—72 (S.C.). **Istoria universală.** — M. ZAHAROV, *О советском военном искусстве в битве под Курском*, în „Военно-исторический журнал”, V (1963), nr. 6, p. 15—25; nr. 7, p. 11—20 (F.C.); A. L. HOROȘKEVICI, *Торговля Великого Новгорода с Прибалтикой и Западной Европой в XIV—XV веках*, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Inst. de istorie, Moscova, 1963, 365 p. (A.C.); * * * *Vznik a počátky slovanů* (Originea și începuturile slavilor), Institutul slav de pe lângă Academia cehoslovacă de științe, Praga. Edit. Acad. cehoslovace, vol. IV, 1963, p. 478 (Tr. I.-N.); * * * *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum*. Nova series, tomus XI, *Jakob Unrest, Österreichische Chronik*, Weimar, H. Böhlau, 1957, 369 p. (E.St.); A. I. OZOLIN, *Из истории гуситского революционного движения*, Edit. Universității din Saratov (Saratov), 1962, 304 p. (L.D.); E. WERNER, *Nachrichten über spätmittelalterliche Ketzer aus tschechoslovakischen Archiven und Bibliotheken*, Leipzig (1963), Heft 1, 65 p. (E.St.); * * * *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, vol. I—II, Göttingen, Vandenhoeck und Rupprecht, 1960, 1961; vol. I, *Die Geschichte der Generalprokuratoren von den Anfängen bis 1403*, bearbeitet von Kurt Forstreuter, 431 p. + 5 pl.; vol. II, *Peter von Wormditt (1403—1419)*, bearbeitet von Hans Koeppen, 675 p. (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, 12. 13) (Ș.P.); LEANDRU VRANUSI, *Τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ φιλικοῦ Ἀθνασίου Εοδίου* (Memoriile inedite ale eteristului Atanasie Xodilos), extras din „Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν”, vol. XXXVII (1962), p. 287—300 (N.G.); * * * *Французский эмсегоодник — 1961*, Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 535 p. (C.B. și M.P.); * * * *The Causes of The American Civil War*, sub îngrijirea lui Edwin C. Rozwenc. Boston, 1961, 233 p. (S.C.). **Bizantinologie.** — J. FERLUGA, *La ligesse dans l'Empire byzantin*, în „Зборник радова византинолошког института”, Beograd, VII (1961), p. 97—123 (E.Fr.); * * * *Дигенис Акрит. Перевод, статьи и комментарии*, А. Я. Сыркина, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 218 p. (Gh.Z.); * * * *Византийские очерки*, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1961, 282 p. (Gh.Z.). **Bibliografie, arhivistice, muzeografie.** — RADU POPA, *Cetatea Neamțului*, Edit. „Meridiane”, București, 1963, 50 p. + 36 + 3 pl. (C.N.); * * * *Akta stanów Prus królewskich (Acta statuum terrarum Prussiae regalis)*, vol. III, I (1492—1497), ed. Karol Górski și Marian Biskup, Toruń, Praca wydana z zasiłku Polskiej Akademii Nauk, 1961, I, IV + 304 p. (Towarzystwo naukowe w Toruniu. Fontes 50) (Ș.P.); * * * *Bibliografia Storica Italiana*, Bari. „Laterza”, anno XXI (1959), 1961; anno XXII (1960). 1962 (A.I.) 1451

DIN ACTIVITATEA ANTIFASCISTĂ
A „GRUPULUI AVOCAȚILOR DEMOCRAȚI“
(1935—1937)

DE

ELENA GEORGESCU

În perioada care a urmat eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști, lupte care au constituit un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a mișcării muncitorești din țara noastră, Partidul Comunist din România și-a intensificat activitatea în vederea strîngerii tot mai mult a legăturilor cu masele, cu cele mai largi pături sociale, pentru unirea forțelor antifasciste într-un front comun ca stavilă în calea pericolului fascist, pentru apărarea independenței țării.

Luptele din 1933 îndreptate împotriva jafului capitalist și a pericolului fascist „au sporit imens prestigiul clasei muncitoare ca cea mai înaintată forță socială, prevestind luptele ce aveau să ducă la cucerirea puterii de către oamenii muncii de la orașe și sate”¹.

Experiența cîștigată de partid, în perioada pregătirii și desfășurării luptelor din 1933, îmbinată cu tenacitatea revoluționară, spiritul de sacrificiu al comuniștilor, îmbunătățirea compoziției partidului cu suflul viu proletar adus de cadrele muncitorești verificate în focul luptei, au făcut posibilă aplicarea și dezvoltarea unor forme variate de activitate ilegală, semilegală și legală, pentru apărarea intereselor oamenilor muncii împotriva pericolului fascismului și pregătirilor de război imperialist.

În fața Partidului Comunist din România stătea sarcina organizării și desfășurării luptei comune a maselor largi împotriva exploatării, a forțelor reacționare profasciste. Înfăptuirea acestei sarcini era posibilă cu atît mai mult cu cît solidaritatea manifestată în timpul luptelor din februarie 1933, față de proletariatul ceferist, de către masele populare, dovedea înțelegerea faptului că în 1933, muncitorimea se ridicase atît împotriva crizei, a ravagiilor ei cît și a pericolului fascismului, a

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, vol. IV, Edit. politică, 1962, p. 355.

lichidării drepturilor și libertăților democratice, pentru apărarea intereselor celor mai largi pături sociale.

Eroismul clasei muncitoare și al conducătorilor ei precum și pericolul instaurării dictaturii fasciste au contribuit la creșterea conștiinței social-politice și a unor pături sociale care pînă atunci manifestaseră nehotărîre, pasivitate.

P.C.R., continuînd să acorde principala atenție clasei muncitoare, și-a intensificat activitatea și în rîndul acestor pături sociale, atrăgînd numeroși reprezentanți în asociații, grupări, ligi* cu caracter democratic.

În activitatea antifascistă după 1933 s-au încadrat și avocații progresiști din o serie de barouri din țară cu atît mai mult cu cît în barouri situația se înrăutățea cu fiecare zi.

Avînd exemplul avocaților apărători în procesele revoluționarilor începute cu procesul din „Dealul Spirii” — 1922 și continuate cu seria nesfîrșitelor înscenări judiciare care au culminat cu marile procese ale luptătorilor ceferiști și petroliști din 1933 și 1934, avocații democrați din România ocupau un loc recunoscut în rîndul intelectualității progresiste. În toate aceste procese alături de fiecare acuzat stătea prin grija partidului apărătorul chemat să dezvăluie adevărul, să exprime protestul împotriva înscenărilor judiciare burghezo-moșieresti.

În timpul procesului conducătorilor luptelor din 1933, Partidul Comunist din România a reușit să ridice o tribună de activitate legală împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Luptele din ianuarie-februarie 1933 și procesul care era o continuare a acestor lupte au avut o însemnătate deosebită pentru starea de spirit în rîndurile avocaților, grupînd zeci de avocați democrați progresiști care au constituit nucleul viitorului grup al avocaților democrați ce s-a creat a scurtă vreme.

Avocații antifasciști din București au fost cei care, însuflețiți de muncitorimea Griviței, s-au situat în fruntea activității democratice a avocaților din întreaga țară.

Un grup de avocați ai baroului de Ilfov au întocmit un apel publicat în presă prin care anunțau că se socotesc apărători ai ceferiștilor și chemau pe colegii lor de breaslă și „pe toți oamenii de pe întreg cuprinsul țării” să se solidarizeze cu lupta dreaptă a muncitorimii, pentru eliberarea ceferiștilor¹.

Pentru a împiedica transformarea proceselor revoluționarilor în tribună democratică, elementele fasciste, punîndu-se în serviciul vîrșurilor reacționare din țară și ale fascismului german mai ales, căutau să impună în barouri avocați fasciști, să preia conducerea lor și astfel să poată zădărnici orice încercare de solidarizare a acestora cu clasa muncitoare.

În perioada anilor 1934—1937 cînd pericolul fascist pentru România devenise tot mai evident, cînd manifestările fasciste se intensificau și în

* Între 1933 și 1937 au fost create peste 30 de asemenea organizații care aveau în preocupările lor de bază revendicări general democratice, probleme ale luptei antifasciste împotriva războiului, pentru apărarea independenței patriei.

¹ „Dimineața” din 16 februarie 1934, an. 30, nr. 9749.

viața juridică, se impunea cu tot mai mare necesitate organizarea luptei pentru împiedicarea introducerii unei legislații care să încalce ultimele resturi de libertăți burghezo-democratice¹.

Contradicțiile existente, conflictele între elementele democratice și cele reacționare profasciste — determinate de încercările acestora din urmă de a introduce metode dictatoriale în procese, în viața organizatorică a barourilor, metode și criteriile rasiale de tip fascist, de a înrăutăți regimul deținuților politici, au fost factorii care au dus la situația de criză existentă atunci în barouri.

În timp ce elemente fasciste erau ocrotite sub pulpana „dreptei” judecăți burgheze fiind achitate, nenunțați comuniști, fii ai poporului muncitor erau condamnați la ani grei de închisoare. Reversul ofensivei reacționarismului profascist în barouri era înrăutățirea situației materiale a majorității avocaților, concretizată în scumpetea procedurii judiciare, salarii mici, limitarea exercitării profesiei de avocat, șomaj, monopolizarea proceselor de un cerc tot mai restrâns de avocați recrutați din păturile cele mai avute ale societății. Ziarul „Reporter”, prezentând situația existentă în barouri, arăta într-un articol dezordinea produsă de elementele fasciste, faptul că mijloacele de teroare erau folosite deseori fără ca guvernul să intervină².

Avocații erau loviți și de o serie de legi cum era legea avocaților intrată în vigoare în 1931, care a produs nemulțumiri serioase stagiilor, mai ales studenților de la Facultatea de drept, ale căror perspective în exercitarea profesiei, prin prevederile legii, erau mult limitate, știrbite³. În lupta împotriva acestei legi s-a stabilit o strinsă legătură între studenții și avocații democrați. Această lege era considerată pe drept cuvânt „o lege nedreaptă și reacționară, o lege care monopolizează o profesiune liberă, o lege care face posibilă învățătura numai feciorilor de bani gata”⁴.

Provocările elementelor reacționare în incinta Tribunalului care au culminat cu alegerile pentru consiliul baroului Ilfov din decembrie 1935 au fost noi factori care au dus la accentuarea stării de nemulțumire în rândul corpului avocaților.

În fața primejdiei de fascizare a vieții juridice, P.C.R., ținând seama de starea de spirit antifascistă care se manifesta în unele barouri și-a

¹ Tendințe spre o organizare a avocaților cu vederi democratice întâlnim încă din anul 1930 menționate în documente (Arhiva C.C. al P.M.R., fond 4, dosar nr. 711, fila 0003).

² „Reporter”, 11 iulie 1937, an. V, nr. 21.

³ Pînă în anul 1931 studentul în drept învăța trei ani pentru a lua licența, doi ani pentru doctorat și doi ani de stagiu. Acum conform noii legi se fixaseră patru ani pentru licență, doctoratul devenind obligatoriu, deci după 6 ani, iar stagiul se prelungea la 3 ani, dar cu suprimarea dreptului de a ține procese și de a redacta acte de notariat. Pentru a face stagiul doctorul în drept trebuia să găsească un „maistru” la care să presteze trei ani de secretariat, pentru care de multe ori studentul era nevoit să plătească „maistrului”, pur și simplu pentru că îi permitea să îndeplinească această funcție de secretar, deși aducea avantaje „maistrului”. Prin prevederile acestei legi licențiatul era astfel împiedicat să-și dobândească o clientelă.

⁴ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați” din 10 februarie 1936, anul I, nr. 1.

îndreptat atenția spre principalele centre ale țării, îndeosebi București, începînd să îndrume îndeaproape lupta elementelor democratice și progresiste din rîndul avocaților și studenților în drept.

Numeroase manifeste și articole din presa democratică publicate între 1934—1937¹, apeluri ale Partidului Comunist din România și ale organizațiilor sale de masă chemau intelectualitatea la formarea unui larg front popular de luptă contra ofensivei fascismului, pentru pace, contra războiului, pentru independență.

Marcînd rolul intelectualilor în lupta antifascistă, P.C.R. preciza într-una din hotărîrile sale: „Fascismul reprezintă pentru ei (intelectuali — *n.n.*) tot așa un pericol ca și pentru muncitorime, amenințîndu-le libertatea de profesie și de cugetare. Sarcina noastră este de a organiza și de a participa activ la lupta profesională și la manifestările politice și culturale ale elementelor intelectuale, de a contribui la organizarea tuturor elementelor intelectuale înaintate (a avocaților, profesorilor, scriitorilor etc.) din țară. Manifestările lor democratice izolate, acțiunile personale ale exponenților democratici din sinul elementelor înaintate intelectuale trebuie, prin organizarea comună pe platformă democratică-antifascistă, să fie ridicate la nivelul unei mișcări naționale”².

Bazîndu-se pe avocații democrați, progresiști, antifasciști din întreaga țară, Partidul Comunist din România a luat în 1935 inițiativa creării organizației „Grupul Avocaților Democrați”, menită să împiedice influența fascismului în rîndurile acestei categorii de intelectuali și să organizeze activitatea antifascistă a majorității avocaților. În jurul acestei organizații urmau să fie atrași numeroși avocați liber profesioniști și funcționari ai barourilor ale căror interese erau amenințate de cursul reacționar al vîrfurilor Uniunii Avocaților.

Apărarea intereselor profesionale ale avocaților trebuia strîns legată de lupta pentru apărarea libertăților burghezo-democratice, împotriva legilor reacționare, contra atacurilor fasciste ale avocaților legionari, cuziști care acționau împotriva avocaților democrați și ai minorităților naționale pentru a le împiedica exercitarea profesiei.

Grupul avocaților democrați s-a constituit din inițiativa partidului comunist, avînd ca nucleu mai mulți avocați din Biroul Juridic al P.C.R. și în jurul lor unii avocați cu poziție democratică, antifascistă. Mulți avocați care au aderat la grupare, în mare măsură, nu luptau pentru democrație în adevăratul sens al cuvîntului, ci se raliau activității grupării pentru apărarea intereselor profesionale.

Evoluția inițierii, constituirii și activității grupului este concludentă pentru caracterul general democratic al acestei organizații eterogenă în compoziție și cu limite decurgînd din sarcinile sale nu revoluționare, ci profesionale și antifasciste. În jurul acestei organizații s-au grupat, sprijinind-o efectiv în momentele cînd interesele lor profesionale erau

¹ *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937*, vol. IV, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 174, 295, 429.

² *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937*, E.S.P.L.P., 1957, „Hotărîrea C.C. al P.C.R. din ianuarie 1936 — Sarcinile P.C.R. în mobilizarea maselor largi populare la lupta contra pericolului fascismului în România”, p. 339.

amenințate de avocații fasciști, numeroși avocați aparținând minorităților naționale. Sub lozincă demagogică a „proporționalității” cunoscută sub numele de „numerus valahicus” avocații cuziști și legionari urmăreau nu atât preeminența elementului „valah” în barouri, ci acapărarea barourilor de către fasciști. Sub această lozincă demagogică și reacționară se grupau forțele fascismului (cuziștii, legionarii, adeptii Frontului românesc și ai Cruciadei românismului și altele) care încetau a mai fi valahi când declarau deschis „ne trebuie un Hitler sau un Mussolini”¹.

Împotriva acestei diversiuni fasciste Partidul Comunist din România a luat măsuri de organizare a forțelor democratice din rândurile avocaților. Momentul a fost ales în împrejurările pregătirii Congresului Uniunii Avocaților, unde vîrfurile reacționare pregăteau un atac deschis împotriva avocaților democrați antifasciști și a celor din rândurile minorităților naționale. Înainte de congres, mai mulți avocați comuniști trimiși de P.C.R. : Stelian Nițulescu, V. Iancu și alții au organizat în sala Tribunalului din Dej o consfătuire cu reprezentanți ai avocaților din Transilvania unde au stabilit principalele probleme ale poziției pe care avocații antifasciști urmau s-o susțină în Congresul Uniunii Avocaților.

Congresul general al Uniunii Avocaților din România a avut loc la 9 septembrie 1935 la Tg. Mureș. Aici, un puternic grup de avocați democrați s-a opus hotărît, orientării reacționare diversioniste date Congresului de către organizatori care au căutat să transforme discuțiile într-o tribună de propagandă fascistă².

Elocvent pentru a ilustra tendințele manifestate la congres, a fost introducerea în ordinea de zi a diversiunii „numerus valahicus”, înlăturîndu-se din discuție problemele legate de revendicările profesionale. Organizatorii reacționari au pus pe prim plan raportul lui Pogonatu, avocat cuzist, în care erau preamărite metodele fasciste ale lui Hitler și Mussolini, pronunțîndu-se pentru introducerea lor în barourile din România. Felul cum au decurs lucrările congresului, problemele discutate, respingerea cuvîntului unor avocați cu vederi democratice, au reflectat pe deplin tendința Uniunii Avocaților și prin ea a reacțiunii profasciste romîne, de a transforma barourile în centre de agitație reacționară fascistă, călcînd înseși revendicările constituționale burgheze.

Tot mai edificați asupra pericolului ce-l reprezenta această orientare profascistă, care lovea în interesele majorității avocaților, un grup de avocați s-au întrunit la 9 septembrie 1935, după amiază, în sala Primăriei din Tg. Mureș unde au discutat problema democratizării justiției — prezentîndu-se mai multe rapoarte — privind problemele profesionale, situația grea a avocaților, problemele legate de diversiunea fascistă „numerus valahicus”, de cenzură și starea de asediu.

¹ Istrate Micescu, avocat, unul din șefii „valahiști”, era în același timp apărător al intereselor contelui maghiar Mikas, care cerea anularea expropriării moșiei sale din România, împotriva statului român și a țăranilor romîni improprietăriți. (Procesul din 14 noiembrie 1935, de la Secția a II-a a Curții de Apel din Brașov.)

² „Dimineața”, an. 31, nr. 10312 din 10 septembrie 1935, p. 5.

Adunarea care a însemnat o adevărată consfătuire a reprezentanților avocaților democrați din toată țara a dezvăluit pericolul fascist precizând că „Premizele dictaturii de la noi ca și tentativele de fascizare ce se exteriorizează în regimul de excepție în care trăim de ani de zile, nu sînt decît anticiparea regimului ce se pregătește și justiției din România. Țării noastre și poporului român i se pregătește un regim de „fascism constituțional”¹. S-a arătat apoi necesitatea imperioasă a formării unei grupări care să funcționeze permanent în întreaga țară în vederea democratizării justiției și pentru apărarea drepturilor și intereselor avocaților, împotriva loviturilor ce le primeau în urma ofensivei fascismului. Consfătuirea a hotărît să ceară congresului luarea măsurilor urgente pentru democratizarea justiției². Arătînd că numai solidaritatea și lupta într-un singur front poate asigura victoria împotriva mizeriei, pericolului fascismului, pentru lărgirea libertăților democratice, consfătuirea s-a încheiat cu alegerea unei comisii de organizare pe țară a avocaților din care a făcut parte tovarășul Ion Gheorghe Maurer și alții, comisie care a primit în același timp sarcina de a prezenta a doua zi congresului rezoluțiile și deziideratele dezbătute la consfătuire³.

Avocații democrați au publicat în presă un comunicat în care se protesta față de introducerea prin surprindere în ordinea de zi a congresului a unor puncte diversioniste, contra refuzului de a da cuvîntul acelor avocați care au încercat să apere principiile democratice ale justiției. Se protesta contra faptului că din discuția congresului au fost înlăturate problemele profesionale și înlocuite cu diferite formule demagogice, se protesta împotriva tendințelor Uniunii Avocaților ca barourile să devină centre de agitație fascistă⁴.

În a doua zi a lucrărilor congresului, avocații democrați au depus o moțiune care de fapt era programul de luptă al Grupului Avocaților Democrați, care urma în linii principale chemările P.C.R. către intelectuali, către avocați, cuprinse în manifeste, articole și apeluri.

În această moțiune avocații democrați cereau : ameliorarea situației morale și materiale a tinerilor avocați și a celor stagiați ; reducerea impozitelor în raport cu veniturile reale ale avocaților, stagiarilor, ștergerea restanțelor de impozit, luarea măsurilor urgente pentru democratizarea justiției, aplicarea drepturilor consfințite prin constituție, și legile în vigoare ; lărgirea acestor drepturi prin lichidarea rămășițelor conservatoare chiar feudale ce se mențineau atît în procedura cercetărilor preliminare cît și în regimul penitenciarelor.

¹ „Zorile”, an. 1, nr. 129, din 10 septembrie 1935, p. 3.

² Ibidem, nr. 131, din 12 septembrie 1935, p. 7.

³ „Dimineața”, an. 1, nr. 10312, din 10 septembrie 1935, p. 5.

⁴ „Zorile”, an. 1, nr. 131, din 12 septembrie 1935.

Avocații democrați au solicitat congresului trimiterea unei delegații de avocați la închisorile Doftana, Suceava, Mislea și altele pentru cunoașterea adevărului, au respins orice curent reacționar, subliniind necesitatea solidarității ca „singura armă pentru realizarea tuturor revendicărilor noastre profesionale”¹.

A fost respinsă formula diversionistă și fascistă „numerus valahicus” și alte asemenea formule — atrăgând congresului atenția că stările excepționale cenzura, starea de asediu — primejduiesc dreptul de apărare și exercițiul profesiei de apărător. Avocații democrați au cerut în același timp congresului să se manifeste ca „apărător al libertăților constituționale și democratice, condiție indispensabilă pentru salvarea însăși a profesiei de avocat”².

Dar în moțiunea propusă de Periețeanu, președintele Uniunii Avocaților ca răspuns la moțiunea avocaților democrați nu li se recunoștea acestora existența legală și toți semnatarii moțiunii urmau să fie trimiși în fața comisiei de disciplină³. Nici amenințările, nici presiunile nu au reușit să înăbușe curentul de unire a tuturor avocaților cinstiți, progresiști, într-o grupare care să le apere interesele și să salvgardeze în numele adevărului și dreptății justiția celor mulți și amenințați de fascism.

În aceste împrejurări Partidul Comunist din România, activizând avocații comuniști, a alcătuit fracția comunistă (nucleu comunist) în rândul avocaților democrați, luându-se măsuri mai precise de încheiere a Grupului Avocaților Democrați. A fost organizată cu reprezentanți ai avocaților cu vederi democratice progresiste o nouă ședință unde s-au luat măsuri privind organizarea pe țară a Grupului Avocaților Democrați, continuarea acțiunii contra lui „numerus valahicus”, pentru revendicări profesionale, pentru introducerea unui spirit nou de libertate și demnitate în barouri. S-a hotărât de asemenea după crearea unui comitet de inițiativă care în parte își începuse activitatea înainte de congresul de la Tg. Mureș, lansarea unui apel către membrii baroului de Ilfov pentru respingerea listei reacționare naționaliste depuse în vederea alegerilor în barou, scoaterea unei reviste și organizarea unei serii întregi de conferințe în principalele centre din țară⁴.

În urma acestei hotărâri în mai multe orașe au început pregătiri pentru organizarea în barouri a secțiunilor grupării avocaților democrați. S-a constituit un comitet de inițiativă pe lângă baroul județului Dolj⁵

¹ „Zorile”, an. 1, nr. 131, din 12 septembrie 1935.

² Ibidem.

³ „Dimineața”, an. 31, nr. 10314, din 12 septembrie 1935, p. 9.

⁴ „Zorile”, an. 1, nr. 211, din 1 decembrie 1935, p. 5.

⁵ „Dimineața”, an. 31, nr. 10343, din 11 octombrie 1935, p. 10. Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar 4199, fila 62. Printre semnatarii procesului verbal de la adunarea de constituire a comitetului de inițiativă a grupului avocaților democrați au fost Pompilian Nicu, Mihail Popilian.

și comitete ale grupării la Satu Mare¹, București, Oradea Mare, Cluj, Craiova², Constanța³, Timișoara⁴.

La secțiunile locale ale grupării au început încă din toamna anului 1935 să adere un număr mare de avocați.

La București, unde activa o puternică secțiune, curînd avocații democrați s-au impus ca o forță incontestabilă în viața baroului. Îndeosebi opinia intelectualității capitalei se manifesta ca favorabilă Grupului Avocaților Democrați și urmărea cu atenție acțiunile acestuia. Secțiunea din Oradea Mare cuprindea aproximativ 120 de membri⁵. La Satu Mare peste 80 de avocați au aderat la această mișcare⁶.

Dacă spre sfîrșitul anului 1935 s-au constituit mai ales comitete locale, în primele luni ale anului 1936 se putea constata îndeosebi crearea comitetelor regionale ale avocaților democrați din Transilvania, Bucovina, Moldova. După adeziunile primite de către conducerea Grupului Avocaților Democrați s-a trecut la organizarea de secțiuni în 52 de județe⁷.

Pentru a face cunoscută mișcarea democratică a avocaților s-a hotărît editarea unei publicații a Grupului intitulată „Buletinul Grupului Avocaților Democrați” care a apărut începînd cu februarie 1936 la Brașov. Revista a abordat problema organizării unui larg front antifascist, condamînd fascismul, discriminările rasiale, persecuțiile politice. A dezbătut probleme legate de situația materială a avocaților, militînd pentru organizarea lor în sindicate. A publicat știri referitoare la constituirea secțiunilor locale ale Grupării, adunări ale organizației și hotărîrile luate, unele materiale legate de lupta studenților de la drept și de problemele stagiarilor, în articole ca : „Pentru combaterea crizei din barou”, „Studențimea și avocații democrați”, „Situația avocaților și a justiției în regiunile dictatoriale” ș.a.⁸

¹ „Dimineața”, an. 32, nr. 10445, din 23 ianuarie 1936, p. 13. După adoptarea unei moțiuni de protest contra metodelor clauziste și contra tendinței de a închide baroul elementelor tinere, Grupul avocaților democrați de la Satu Mare a trimis telegrame liderilor P.N.Ț., cum era Mihalache și ai P.R.Ț. Iunian chemîndu-i să dea ascultare glasurilor avocaților, membrilor de rînd ai acestor grupări politice, care aderaseră la Grupul Avocaților Democrați și care înțelegeau însemnătatea unui front de luptă contra fascismului pentru realizarea unirii tuturor „forțelor democratice singura cale de a păstra independența națională a poporului român”.

² „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, an. 1, nr. 1 din 10 februarie 1936.

³ „Membrii baroului din Constanța luînd cunoștință de constituirea și activitatea Grupului Avocaților Democrați din întreaga țară... și avînd în vedere că în aceste vremuri de criză generală, criză cu repercusiuni dezastruoase pentru asigurarea vieții și profesiunii trebuie să restabilim solidaritatea tuturor colegilor, singura cheazăie a impunerii decizierilor imediate” se constituie într-un comitet secțiune a Grupului Avocaților Democrați („Buletinul Grupului Avocaților Democrați” an. 1, nr. 2 din 10 martie 1936; Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar 4199, fila 79).

⁴ „Zorile” an. 2, nr. 257 din 19 ianuarie 1936, p. 3.

⁵ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, anul 1, nr. 1, din 10 februarie 1936.

⁶ „Dimineața” an. 32 nr. 10445 din 23 ianuarie 1936, p. 13.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar 4199, fila 77.

⁸ Nr. 1, 2, 3 ale Buletinului se găsesc la Academia R.P.R. Titu Georgescu M. Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă 1921—1944*, Edit. științifică, București, 1963, p. 272—273.

Gruparea a folosit și coloanele altor ziare ca : „Zorile”, „Lupta”, „Dimineața”, „Adevărul”, „Reporter”.

În timp ce forțele democratice își strîngeau rîndurile pentru a lupta cu succes în vederea apărării drepturilor și intereselor majorității avocaților, împotriva p ricolului fascismului, elementele reacționare din barouri, o parte din ei fasciști declarați, acționau ca instrumente ale restrîngerii ultimelor drepturi și libertăți cetățenești.

Elementele fasciste din barouri s-au grupat într-o asociație profesională fascistă, camuflată sub titulatura „Asociația Avocaților Creștini”. Din rîndurile și în jurul acestei asociații s-au constituit bandele fasciste, care se dedau la atacuri huliganice împotriva avocaților democrați. Grupul Avocaților Democrați a luat măsuri de a împiedica deznățul avocaților fasciști, turbulenți și agresivi, constituindu-se în echipe de apărare a avocaților democrați pentru asigurarea atmosferei necesare îndeplinirii procedurilor juridice în tribunale și barouri. Pentru lărgirea cadrului activității Grupării, un important rol a avut consfătuirea avocaților democrați din Oradea din 7 ianuarie 1936, o consfătuire a peste 150 de avocați care au protestat, în sala festivă a primăriei din localitate, împotriva reacționarismului, pentru democrație și apărarea prestigiului corpului avocaților, înfierînd acțiunile șovine ale Asociației Avocaților Creștini de excludere din barouri a avocaților maghiari și evrei. La consfătuirea avocaților din Oradea au participat din partea conducerii Grupului Avocaților Democrați tovarășul Ion Gheorghe Maurer, Constantin Paraschivescu-Bălăceanu și alții care au adus salutul C.C. al Grupării și au dezbătut în cadrul secțiunii cu avocații orădeni problemele activității avocaților democrați.

În cuvîntul său tovarășul Ion Gheorghe Maurer, după ce a vorbit de situația avocaților din rîndul minorităților naționale a arătat că teoria proporționalității este falsă, „cu nimic nu se poate argumenta teza proporționalității. Ea nu cunoaște decît un singur argument conțon-dent, decît bîta”. În încheiere a făcut apel către toți avocații cinstiți din rîndul minorităților naționale „să lupte, să fie alături de poporul român în afirmarea principiilor democratice”¹.

În cuvîntul său, C. Paraschivescu-Bălăceanu a adresat o chemare avocaților democrați să facă totul pentru „ca lupta avocaților să însemne triumful democrației”².

Lucrările consfătuirii au fost urmărite de avocații din toate colțurile țării, fiind primite telegrame de salut și adeziune din București, Pitești, Sighet, Satu Mare³.

În continuarea lucrărilor, după examinarea situației generale profesionale a corpului avocaților din România, a condițiilor în care se exercita avocatura, s-a adoptat o moțiune prin care se cerea aplicarea hotărîrilor Grupului Avocaților Democrați privind : ieftinirea exercițiului funcțiunii, reducerea taxelor de timbru, înregistrare și a altor accesorii care făceau justiția inaccesibilă celor săraci, ajutorarea avocaților pauperizați în urma crizei, sindicalizarea, sprijinirea tinerilor avocați și stagiaari.

¹ „Dimineața” an. 32, nr. 10430 din 9 ianuarie 1936, p. 10.

² Ibidem.

³ Ibidem.

În încheierea lucrărilor, consfătuirea a făcut apel către toți avocații din țară să se constituie în fiecare barou Grupul Avocaților Democrați pentru apărarea libertăților și drepturilor avocaților în barouri împotriva oricărei încercări diversioniste, reacționare fasciste¹.

Referindu-se la această consfătuire ziarul „Dimineața” din 8 ianuarie 1936 scria „este prima reacție de solidaritate a elementelor democratice împotriva valului de ură și obscurantism”².

Centrul luptei între forțele democratice și cele reacționare, progresiste din rândurile avocaților rămânea însă mai departe Bucureștiul. Aici se desfășurau acerbe dispute între reprezentanții avocaților democrați și cei fasciști. Consfătuirea din București de la 4 februarie 1936 a întrunit pe lângă avocații democrați, sute de cetățeni aparținând Blocului Democratic și altor organizații antifasciste „veniți să aperse în caz de nevoie pe avocați de eventuale atacuri huliganice”³. La adunare au participat tovarășul Ion Gheorghe Maurer, St. Nițulescu, P. Grozdea, Ella Negruzzi, și alți avocați aparținând P.C.R., P.S.D, P.R.Ț., MADOSZ, P.N.Ț. ș.a. Reprezentantul Frontului Studentesc Democratic, Gogu Rădulescu — atunci președinte al Frontului Studentesc —, a adus adevărate lupte studenților democrați cerînd Grupului Avocaților Democrați să lupe pentru modificarea legii avocaților. În mișcarea votată la această adunare după ce se arată că criza din barou nu este decît un aspect al crizei generale, care lovește atît în profesiunea de avocat cît și în întreaga viață socială, se precizează că această criză nu poate fi rezolvată decît prin solidaritatea desăvîrșită a corpului avocaților. S-a cerut stabilirea unui program de revendicări imediate profesionale și economice care să corespundă cu adevărat nevoilor corpului avocaților⁴.

Avocații democrați și-au propus să lupte pentru reducerea impozitelor în raport cu capacitatea de plată, reducerea cotizațiilor existente, ajutorarea avocaților șomeri de către stat și barou, organizarea de cantine și cămine pentru avocații săraci, ajutor medical gratuit, lărgirea dreptului de asistență al avocatului, atît în perioada instrucției cît și în timpul deținerii acuzatului, modificarea legii avocaților care împiedică pătrunderea tineretului în corpul avocaților⁵.

Prin această prismă obiectivele activității avocaților democrați s-au conturat mai precis : lupta pentru promovarea intereselor profesionale și restabilirea libertăților democratice în barouri, pentru apărarea tineretului, împotriva oricăror formule obscurantiste reacționare, împotriva șovinismului, pentru apărarea barourilor de atacurile bandelor fasciste, pentru o conducere democratică.

Mergînd pe linia chemării tuturor forțelor democratice la luptă, ziarul „Zorile” din 15 ianuarie 1936 a publicat un apel al Grupului Avocaților Democrați în care se arăta : „Criza din barouri este o realitate strîns legată de criza generală care bîntuie și azvîrle în mizerie toate cate-

¹ „Dimineața”, an. 32, nr. 10430 din 9 ianuarie 1936.

² Ibid., nr 10439 din 8 ianuarie 1936, p. 8.

³ Ibid., nr. 10459 din 6 februarie 1936, p. 15.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

goriile intelectuale și muncitoare de la noi și din întreaga lume, ... lupta împotriva crizei este lupta pentru revendicările cele mai vitale profesionale, lupta împotriva obscurantismului hitlerist dictatorial”¹.

Grupul Avocaților Democrați a acordat o mare atenție activității în rindul tineretului studios, pentru atragerea studenților de la facultățile de drept în acțiunile potrivnice reacționarismului în justiție și pentru asigurarea drepturilor viitorilor avocați.

Protestînd împotriva situației deosebit de grele în care erau nevoiți să studieze, a „perspectivelor” ce le aveau la absolvirea facultăților, studenții au desfășurat o serie de acțiuni însemnate la Iași², Cluj³, București⁴, în care lozinca luptei împotriva taxelor mari s-a împletit cu cea împotriva legii avocaților.

Uniunea Tineretului Comunist, Frontul Studențesc Democrat au desfășurat o intensă activitate împotriva fascizării universității, a degradării științei, împotriva cosmopolitismului, a educării tineretului în spiritul huliganismului, obscurantismului, șovinismului. Printre acțiunile mai importante se înscrie greva studenților facultății de drept de la Universitatea din București, începută la 15 ianuarie 1935, împotriva creșterii taxelor, a măsurilor reacționare care loveau în studenți, împotriva legii avocaților⁵.

Ținînd seama de starea de spirit a studenților, Grupul avocaților și-a propus ca activitatea să se extindă și mai mult în cadrul facultății pentru atragerea studenților de la drept la acțiuni comune.

În moțiunile de protest ale Grupului, adresate autorităților sau publicate în presă, mai ales în cursul anului 1936, printre revendicările avocaților erau precizate întotdeauna și revendicări privind stagiarii și studenții în drept.

Încă din octombrie 1935 după congresul Uniunii Avocaților din România de la Tg. Mureș unde s-au luat măsuri reacționare împotriva stagiarii și studenților în drept, un grup de avocați stagiați din Cluj au lansat un apel către toți avocații stagiați și studenți în drept cerîndu-le să-și dea adeziunea la acțiunea ce vor să înceapă pentru satisfacerea unor revendicări printre care: reducerea stagiului de avocat la doi ani, desființarea examenului de admitere în corpul avocaților, dreptul stagiului de a pleda în fața tuturor instanțelor judiciare militare și administrative, posibilitatea tuturor stagiarii de a-și exercita efectiv stagiul cu o remunerație potrivită, stabilirea unei norme precise în ce privește ocupația și orarul în biroul avocatului patron — maximum 7 ore pe zi — și respectarea condițiilor legale, stabilirea unui salariu minim, organizarea corpului avocaților stagiați în sînul baroului. În încheiere se sublinia „Ținem să declarăm că vom da tot sprijinul nostru avocaților democrați pentru realizarea țelurilor propuse — democratizarea justiției, sindicalizarea a-

¹ „Zorile”, an. II, nr. 253 din 15 ianuarie 1936, p. 7.

² T. Caramfil, *Din luptele studențimii democratice*, Edit. tineretului, București, 1956, p. 64.

³ *Ibid.*, p. 74.

⁴ *Ibid.*, p. 81.

⁵ *Ibid.*, p. 97.

vocațiilor, solidaritatea pentru înlăturarea diversiunilor șoviniste care caută mascarea unor realități intolerabile”¹.

În anul 1936, ținând seama de starea de spirit antifascistă a studenților și hotărârea lor de luptă, partidul comunist a inițiat conlucrarea între Grupul Avocaților Democrați și Frontul Studențesc Democrat. Grupul Avocaților Democrați a stabilit legături cu studenții prin intermediul Frontului Studențesc Democrat. Față de măsurile luate la începutul anului universitar 1935—1936², izbucnesc noi acțiuni studențești. La una din adunările studențești care a avut loc la 23 ianuarie 1936, cu participarea a peste 400 de studenți (FSD), au venit și reprezentanți ai „Grupului Avocaților Democrați”. În moțiunea adoptată „studențimea salută cu tot entuziasmul solidarizarea avocaților democrați la lupta studențimii pentru modificarea legii avocaților”³.

Protestînd contra metodelor diversioniste folosite de reacțiune pentru abaterea studențimii de la luptele profesionale și antifasciste, adunarea hotărăște alegerea unui larg comitet de acțiune pentru a păși la organizarea temeinică a luptei solidare a tuturor studenților contra legii avocaților⁴. După ce cu puteri unite a fost respins atacul bandelor fasciste, studenții au demonstrat pe străzile capitalei cu lozincile „Jos fascismul”, „Trăiască F.S.D.”, „Trăiască lupta antifascistă”⁵.

Avocații democrați au salutat cu entuziasm lupta tineretului universitar declarînd că vor lua parte la toate acțiunile „Frontului Studențesc Democratic”, sprijinind fără încetare lupta pentru revendicările studențești⁶.

Imediat după această adunare, Grupul Avocaților Democrați a lansat un apel către studențime pe care o îndeamnă să se organizeze în Frontul Studențesc Democrat, să înființeze secțiuni ale Grupului Avocaților Democrați, să alcătuiască moțiuni, proteste împotriva banditismelor fasciste, a metodelor diversioniste de eliminare și excludere din barouri sub diferite pretexte a avocaților de altă confesiune sau convingere politică⁷.

Făcînd analiza celor petrecute la 23 ianuarie, — declarată ziua studențimii democratice — Grupul Avocaților Democrați aprecia că a fost o hotărîită manifestare a studențimii din România împotriva curentelor reacționare fasciste și hitleriste. Prin azeziunea Grupului Avocaților Democrați se scotea în evidență necesitatea solidarității tineretului și vîrstnicilor împotriva teoriei reacționare a luptei între generații, teorie retrogradă și obscurantistă⁸.

¹ „Dimineața”, an. 31, nr. 10342 din 10 octombrie 1935, p. 7.

² Pentru a se putea înscrie la sesiunea de examene din toamna anului, studentul trebuia să plătească taxa de rectorat, o primă rată din taxa de frecvență pe anul care urma. Se suspendaseră din nou toate bursele, căminele, cantinele s-au închis, *Din luptele studențimii democratice*, Edit. tineretului, București, 1956, p. 104.

³ „Dimineața”, an. 32, nr. 10447 din 25 ianuarie 1936, p. 10.

⁴ Ibid.

⁵ „Cuvîntul liber”, nr. 23, din 1 februarie 1936.

⁶ „Zorile”, an. II, nr. 269 din 31 ianuarie 1936, p. 5.

⁷ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar 4199, fila 68.

⁸ „Zorile”, an. II, nr. 269, din 31 ianuarie 1936, p. 5.

Comitetul Central al Grupului Avocaților Democrați a declarat că nu există nici o contradicție de interese între studențime și avocați hotărînd „continuarea sprijinirii acțiunii studenților și stagiariilor în lupta pentru modificarea legii avocaților”¹. În perioada următoare studenții democrați în lupta împotriva încercărilor reacționare de atragere a lor în formele diversioniste și-au căutat aliați firești în avocații democrați știind că solidaritatea corpului avocaților cu tineretul care luptă pentru modificarea legii avocaților este încă o cheazășie a impunerii programului de revendicări imediate și pentru unii și pentru alții². Avocații democrați și studenții știau că „lupta în contra legii avocaților, care este o lege fascizantă, se încadrează în lupta generală pentru păstrarea libertăților democratice și în contra ieșirii din criză prin măsuri reacționare”³.

Mișcarea avocaților democrați care se bucura de o largă adeziune a tot mai numeroase elemente nu putea decît să determine îngrijorare în rîndul autorităților, a guvernanților național-liberali. Acestea o dovedesc nenumăratele rapoarte ale siguranței care urmărea îndeaproape activitatea Grupului⁴, ca și piedicile pe care autoritățile i le puneau.

Ca o reflectare a încercării de a limita activitatea grupării și apoi de a o lichida a fost hotărîrea de dizolvare luată de Consiliul Uniunii Avocaților. Prin această hotărîre luată la începutul anului 1936 s-au declarat ilegale formațiile profesionale din barouri, cerîndu-se organelor de conducere ale barourilor să ia măsuri pentru desființarea lor⁵.

Ținta acestei hotărîri era Grupul Avocaților Democrați a cărui activitate împiedica tot mai mult autoritățile în realizarea planurilor lor reacționare, profasciste.

Această hotărîre a avut de întîmpinat rezistența avocaților democrați care imediat au dat publicității un protest în care Grupul respingea amestecul Consiliului Uniunii Avocaților în manifestările din barouri, declarînd că „va continua lupta mai departe pînă la completa democratizare a barourilor și justiției”, că va lupta pentru libertatea de organizare și pentru modificarea legii avocaților⁶.

Se făcea în același timp apel la avocații din țară să organizeze pretutindeni secțiuni ale Grupului pentru a putea răspunde în mod organizat la atacurile asociațiilor fasciste și consiliilor reacționare⁷.

În adunarea din februarie 1936 ținută pentru a protesta împotriva hotărîrilor Uniunii s-a adoptat o moțiune în care se sublinia: „Vom continua activitatea împotriva oricăror formule obscurantiste și reacționare cu încrederea că vom solidariza în jurul nostru colegii din întreaga țară”⁸.

¹ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, an. 1, nr. 2, 10 martie 1936.

² „Dimineața”, an. 32, nr. 10481, din 28 februarie 1936, p. 15.

³ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, an. I, nr. 1, 10 februarie 1936.

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar 4199, fila 76, 81, 82, 89, 90.

⁵ „Dimineața”, an. 32, nr. 10463 din 10 februarie 1936, p. 1.

⁶ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar nr. 4199, fila 76.

⁷ Ibidem.

⁸ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, an. I, nr. 3 din 10 martie 1936.

Pe lângă aceasta adunarea este importantă pentru că în cadrul ei a fost întregit Comitetul Central al Grupului — format din 27 de persoane, printre care Stelian Nițulescu, Ella Negruzzi, A. Miță, Petre Grozdea, Teo Simionescu și Biroul Comitetului Central format din 7 persoane¹, în funcție de secretar general fiind ales tovarășul Ion Gheorghe Maurer².

În plus ca o dovadă a hotărârii de luptă înfruntând piedicile puse de autorități, avocații democrați, neținând seama de hotărârea Uniunii, au continuat activitatea obținând o serie de succese.

Dacă alegerile din barouri în 1935 s-au desfășurat în general sub presiunea atacurilor huliganice fasciste, în februarie 1936 s-a constatat o contraofensivă a avocaților democrați antifasciști, progresiști. De exemplu, la Brăila elementele democratice au obținut succese cu prilejul alegerilor din barou. Avocații democrați au declarat că nu cedează în fața atacului fascist și „mai bine demisionează dect să meargă pe drumul nesocotirii demnității și ideilor de libertate”³.

Paralel cu activitatea studenților de la Facultatea de drept se desfășura și activitatea studenților stagiați. Nemulțumiți de condițiile mizere în care erau nevoiți să trăiască, salariile mici, legile care-i privau de elementare drepturi, considerând că „această situație nu mai poate continua ...” că „stagiații trebuie să înțeleagă sensul ceasului de față și să se organizeze, pentru lupta care să ducă la revendicările legitime”⁴, un grup de stagiați din Oradea au constituit „sindicatul stagiarilor”. În proiectul de program al acestui sindicat se preciza că „are scopul să contribuie la pregătirea profesională a stagiarilor neangajați permanent în birourile avocaților, să asigure un minimum de existență și demnitate profesională”⁵.

Concomitent cu activitatea desfășurată pentru apărarea libertăților democratice, Grupul Avocaților Democrați a luptat pentru apărarea antifasciștilor în procesele ce s-au desfășurat în această perioadă — procese intentate de autorități — care lovind în frunțașii mișcării antifasciste căutau să submineze lupta pentru Frontul Popular Antifascist în România. Avocații democrați au acționat pentru obținerea dreptului de apărare în procesele antifasciștilor făcând apel la toate forțele democratice pentru

¹ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, an. I, nr. 2 din 10 martie 1936.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond 25, dosar nr. 4199, fila 80.

Gruparea Avocaților Democrați a avut un statut în care se preciza ca scop al luptei „Introducerea dreptății și libertății și înlăturarea prigoanei fasciste”. Iar pentru realizarea acestui scop își propunea: a). — Democratizarea Barourilor asigurându-le prin alegeri libere, exponenți reprezentativi ai democrației, care să așeze cu dârzenie și demnitate interesele și revendicările profesionale. b). — Epurarea Baroului de toți aceia care sub orice formă au activat în Barou sau în viața publică, pentru promovarea ideilor și metodelor fasciste, le-au servit sau au participat la vreo organizație politică, paramilitară, legionară, fascistă sau hitleristă. c). — Abrogarea legilor și regulamentelor care împiedică funcționarea Barourilor într-un spirit democratic. d). — Repararea nedreptăților comise de fostele conduceri fasciste ale Barourilor pe considerațiuni rasiale. e). — Înlăturarea restricțiilor care îngreunează intrarea în corp a avocaților tineri. f) — Organizarea unei asistențe judiciare gratuite sau cu plată redusă pentru populația nevoiașă.

³ „Dimineața”, an. 32, nr. 10437 din 20 februarie 1936, p. 10.

⁴ „Buletinul Grupului Avocaților Democrați”, nr. 2 din 10 martie 1936.

⁵ Ibid.

solidaritate și luptă¹. Printre aceștia se găseau reprezentanți de seamă ai mișcării democratice — Ion Gheorghe Maurer, Stelian Nițulescu, Petre Grozdea, Ella Negruzzi, Marcu Vitzman, Mihail Cruceanu, Nicu Pompilian, Mihail Macavei, Mihail Popilian, Al. Mîță și alții².

La procesul de la Miercurea Ciuc din 1935 al celor 22 conducători ai răscoalei din Valea Ghimeșului³, la procesul din 1936 de la Galați, unde au fost judecați membrii comitetului local al Blocului Democratic în frunte cu tovarășul Gheorghe Apostol⁴ sau la cele de la București, Cluj unde au fost judecați un mare număr de comuniști, antifasciști ca Gr. Preoteasa, Alexandru Moghioroș, Petre Constantinescu-Iași, Teodor Bugnariu ș. a., avocații democrați și-au pus știința în slujba adevărului pentru ajutorarea antifasciștilor, înfierînd înscenările judecătorești ale guvernului liberal⁵. În apărarea comuniștilor, a membrilor Blocului Democratic împotriva măsurilor represive ale autorităților, contra arestării, judecării și condamnării acestora și-au ridicat glasul în acele zile, prin presă sau cuvîntul luat la diferite adunări de protest, avocații: Petru Groza, Athanase Joja, Mihai Macavei, Petre Grozdea și mulți alții⁶.

În memoriile Grupului Avocaților Democrați adresate Ministerului de Justiție, se cerea amnistierea luptătorilor comuniști, acordarea regimului politic la Doftana, Aiud, Suceava, încetarea regimului sălbatic de schingiuire a deținuților comuniști și antifasciști, pedepsirea celor vinovați de maltratarile comuniștilor și altele⁷.

În același timp mulți reprezentanți din rîndul Grupului Avocaților Democrați au participat la activitatea unor alte organizații, ca de exemplu, la „Patronajele populare”, care își propuneau ajutorarea morală și materială a deținuților politici antifasciști, pentru cucerirea unui adevărat regim politic și amnistie generală⁸. Ei făceau de asemenea parte din comitetele de apărare a deținuților antifasciști, care în aprilie 1936 au pornit o campanie de petiționare⁹ sau din Blocul Democratic. În anul 1936 cînd autoritățile au intentat un proces tovarășului Ion Gheorghe Maurer pentru rolul său de apărător în procese antifasciste, Grupul Avocaților Democrați a început o campanie de proteste. Grupul a trimis proteste Uniunii Avocaților București, Ministerului de Interne, Președintelui Consiliului de Război, în care își spunea cuvîntul împotriva înscenării, cerînd respectarea dreptului de apărare¹⁰.

¹ „Dimineața”, an. 32, nr. 10583, din 11 iunie 1936, p. 2.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4199, filele 86—88.

³ Titu Georgescu și L. Fodor, *Răscoala țaranilor din Valea Ghimeșului 1934*, Ed. politică, București, 1960, p. 115.

⁴ În „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1962, p. 114, Gh. Ioniță, *Blocul democratic — organizație de masă legală condusă de P.C.R. 1934—1936*. (În continuare „Anale”).

⁵ În „Studii”, nr. 2/1961, p. 351, Titu Georgescu, *Activitatea Comitetului național antifascist 1933—1934*.

⁶ În „Anale”, nr. 5/1962, p. 110, 111, Gh. Ioniță, *Blocul democratic — organizație de masă legală condusă de P.C.R. 1935—1936*.

⁷ Ibid.

⁸ „Atlas”, an. I, nr. 5, din 8 aprilie 1936.

⁹ Ibid.

¹⁰ „Zorile”, an. II, nr. 316, din 18 martie 1936 p. 4

Activitatea grupului a fost importantă prin dezvoltarea adevărului privind substratul reacționar al proceselor antifasciste, prin cîștigarea de noi aderenți din rîndurile intelectualității la mișcarea antifascistă — și în același timp prin contribuția la eforturile Partidului Comunist din România și a tuturor forțelor democratice pentru crearea Frontului Popular Antifascist.

O contribuție a Grupului Avocaților Democrați la lupta antifascistă a poporului român a fost dată în direcția respingerii teoriilor și practicilor fasciste, rasiste, antisemite, de excludere din barouri a avocaților aparținînd minorităților naționale. Grupul Avocaților Democrați a luat o atitudine deschisă împotriva Uniunii Avocaților din România care luase măsuri pentru stabilirea mijloacelor de înlăturare din barouri a unui însemnat număr de avocați aparținînd minorităților naționale.

Circulara Uniunii Avocaților adresată barourilor prin care acestea trebuiau să treacă la alcătuirea unor statistici pentru înlăturarea avocaților de alte naționalități sau credințe, ca și acțiunea din baroul de Ilfov de excludere a stagiatorilor evrei, impunea avocaților democrați luarea unor măsuri privind organizarea unei ofensive împotriva acestor manifestări.

Comitetul Central al Grupului a respins categoric circulara Uniunii, arătînd că nu poate fi recunoscută întrucît avocații democrați încă de la Tg. Mureș cînd s-a încercat discutarea acestei probleme s-au opus. După ce a arătat că „în locul luptei pentru ieftinirea justiției, ajutorarea stagiatorilor, asistență gratuită pentru săraci și alte reforme utile corpului avocaților s-au întronat sisteme diversioniste, care amintesc evul mediu și sfidează realitățile sociale”¹, Comitetul Central declară că: „fiecare cetățean al țării indiferent de originea lui etnică și credință religioasă are dreptul neclintit de a se bucura de exercitarea totalității drepturilor garantate de Constituție. Nici o proporționalitate nu poate stingheri și strangula aceste drepturi”².

Comitetul Central al Grupului a organizat conferințe, adunări și a făcut apel ca toți avocații indiferent de origine, credințe politice sau religie să se înscrie în Grupul Avocaților Democrați — care luptă pentru eucerirea revendicărilor avocaților³.

Secțiunile din țară au organizat adunări de protest în care se strîngeau semnături și se cerea încetarea provocărilor fasciste a tuturor violențelor și acțiunilor huliganice și profasciste⁴.

Grupul Avocaților Democrați a stat alături de alte organizații antifasciste în acțiunea de apărare a presei, împotriva pătrunderii ideologiei fasciste, tolerată și sprijinită de vîrfurile cele mai reacționare burghezo-moșierești. Avocații democrați au trimis spre publicare ziarului „Dimineața”

¹ „Dimineața”, anul 32, nr. 10579 din 7 iunie 1936, p. 10.

² Ibid., nr. 10578, din 6 iunie 1936, p. 14.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

din iunie 1936, un protest în care și-au manifestat dezaprobarea față de acțiunea desfășurată de ziarul „Universul” împotriva presei democratice. Protestul era în același timp îndreptat împotriva acțiunii avocaților „creștini” care în loc să lupte pentru rezolvarea dezideratelor profesionale își oferiseră serviciile dușmanilor națiunii române.

Grupul s-a declarat solidar cu întreaga presă democratică hotărînd să înceapă o acțiune de sprijin continuu a ziaristilor în scopul reflecției în coloanele presei a luptei pentru cucerirea revendicărilor avocaților, pentru păstrarea demnității, pentru ideea de justiție, de libertate și altele¹.

O altă acțiune a Grupului Avocaților Democrați s-a desfășurat pentru împiedicarea aplicării unor hotărîri reacționare de către Uniunea Avocaților. În decembrie 1936, conducerea Grupului luînd cunoștință de circulara Uniunii Avocaților pentru convocarea consiliului general în zilele de 12, 13 decembrie, a hotărît să trimită o întîmpinare în care și-a manifestat nemulțumirea față de ordinea de zi și a propus discutarea unui program de revendicări imediate².

În ziua deschiderii lucrărilor consiliului Uniunii a fost lansat un nou apel în care se arăta : „Grupul Avocaților Democrați este convins că numai prin solidaritatea și unitatea corpului avocaților indiferent de credințe politice, naționalitate sau religie se poate activa cu succes și cuceri condițiuni mai bune pentru colegii din întreaga țară”³. Orice altă hotărîre diversionistă și politicianistă, se spune în continuare, va scoate la iveală adevăratul sens al luptei de acaparare din partea marilor latifundiari și bancheri ai avocaturii. Precizînd poziția grupului, apelul conchidea : „Împotriva unor decizii care vor agrava și mai mult criza și mizeria colegilor — masele avocațești vor ști să reacționeze ca și în trecut în mod solidar”⁴.

În anul 1937 s-au desfășurat un șir de acțiuni ale Grupului Avocaților Democrați, acțiuni concentrate mai ales în jurul Congresului Uniunii Avocaților — pentru împiedicarea transformării lui într-un congres cu orientare profascistă.

Avocații democrați au continuat demascarea pericolului fascizării barourilor, a diverselor „numerus-uri”, a etnicizării etc⁵.

Pentru a realiza unitatea împotriva dușmanului comun — pericolul fascist — avocații democrați au mai lansat cîteva apeluri de solidaritate a tuturor avocaților⁶. Cu prilejul plenarei consiliului general al

¹ „Dimineața”, nr. 10583, din 11 iunie 1936, p. 9.

² În acest program figurau următoarele puncte : îmbunătățirea situației profesionale și materiale a avocaților ; ieftinirea și democratizarea justiției, sindicalizarea avocaților, promovarea înlesnirii studiilor și posibilităților de trai ale tinerilor avocați și stagiați ; ștergerea cotizațiilor restante, reducerea cotizațiilor existente ; reducerea taxelor de timbre și fiscale ; sprinjinirea justițiabililor săraci ; reducerea impozitelor în raport cu capacitatea de plată ; ajutorarea avocaților șomeri de către stat și barouri ; sporirea pensiilor de bătrînețe și invaliditate ; cantine, căminuri pentru avocații săraci ; ajutor medical gratuit ; repartizarea stagiaților în procese de asistență judiciară cu remunerații. (Arhiva C.C. al P.M.R., fondul nr. 25, dosarul nr. 4199, fila 90).

³ „Dimineața”, an. 32, nr. 10770 din 15 decembrie 1936, p. 11.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., an. 32, nr. 10822 din 7 februarie 1937, p. 8.

⁶ Ibid., an. 33, nr. 10834 din 19 februarie 1937, p. 15.

Uniunii Avocaților, Grupul Avocaților Democrați s-a adresat delegaților cerându-le să facă din plenară „un simbol al luptei pentru revendicările materiale, pentru libertatea justiției, pentru respectul demnității profesionale”¹.

Ca reflectare a activității desfășurate de avocații democrați, au fost rezultatele obținute. Astfel în ziua de 20 iunie 1937 la Baroul Ilfov urmau să aibă loc alegerile pentru Consiliul General al Uniunii Avocaților din România. Avocații democrați au protestat împotriva exploatării și înșelării tineretului stagiar, demascând în fața opiniei publice acțiunile străine popoului întreprinse de fasciști. Avocații democrați au alcătuit un memoriu adresat guvernului în care după ce făceau un scurt istoric al situației petrecute în barouri au cerut să se pună capăt dezământului reacțiunii². Prin atacuri deschise, împiedicarea de la vot prin teroare cu ajutorul autorităților, ștergerea de pe lista de alegători, trieri ilegale, elementele fasciste au încercat să împiedice victoria forțelor democratice antifasciste. Farsa alegerilor care urmau să asigure poziții predominante elementelor reacționare a eșuat. Unirea în acțiune a avocaților democrați, activitatea desfășurată de aceștia, solidarizarea întregii opinii publice și în special a muncitorilor care nu o dată au venit în fața barourilor, la intrările tribunalelor, pentru a sprijini pe avocații democrați au impus autorităților luarea de măsuri de ordine care să garanteze exprimarea liberei voințe a corpului avocaților.

Această garanție, chiar așa formală cum a fost, acordată de guvern, pentru libera exprimare electorală a creat panică în rândurile avocaților reacționari, determinându-i să renunțe la alegeri³.

Deși alegerile nu au mai avut loc, victoria elementelor democratice era evidentă și semnificația politică și mai mare, întrucât marca o defensivă a forțelor profasciste în fața forțelor democratice.

Referindu-se la alegeri, ziarul „Reporter” preciza: „Aceste alegeri nu aveau în împrejurările de astăzi numai un caracter profesional, ci căpătă semnificații politice de prim ordin. Oamenii de lege, juriștii, trebuiau să se pronunțe pentru sau contra diversiei reacționare, ce se numește «românizarea barourilor» pentru sau contra apărării libertăților democratice și naționale”⁴.

Urmărind cu viu interes acțiunea forțelor antifasciste, procesele cu substrat antifascist pe scară internațională, un grup de avocați membri ai baroului de Ilfov, în ianuarie 1935, ca și colegii lor din străinătate, au organizat un proces public pentru a demonstra, pe baza dovezilor expuse la procesul de la Leipzig, netemeinicia acuzațiilor aduse lui Gh. Dimitrov și celorlalți tovarăși ai săi.

Răspunzînd chemării organizatorilor, au venit peste 1 000 de cetățeni. Dar Ministerul de Interne a împiedicat acțiunea⁵.

¹ „Dimineața” an. 32, nr. 10839 din 24 februarie 1937.

² „Reporter”, an. V, nr. 21 din 11 iulie 1937.

³ „Ibid.”, nr. 19 din 27 iunie 1937.

⁴ Idem.

⁵ P. Constantinescu-Iași, *Organizații de masă legale conduse de P.C.R. 1932 — 1938*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1952, p. 27.

Referindu-se la situația din România în urma luptelor din februarie 1933, revista „Rundschau” — scria că sub influența luptelor muncitorești s-au încadrat în mișcarea antifascistă și cei mai valoroși intelectuali români „Un grup de juriști, printre care câțiva dintre cei mai de seamă juriști români, au trimis o telegramă de protest la curtea de justiție din Leipzig”¹.

Ca dovezi ale legăturii cu mișcarea juridică internațională și al sprijinului primit sînt avocații veniți din alte țări ca apărători în procesele antifasciștilor, scrisorile de încurajare adresate forțelor democratice din România.

La 22 mai 1936 Asociația Juridică Internațională a trimis secției din București o scrisoare prin care făcea cunoscut că delegația feminină a Asociației este gata să sosească în România pentru a participa la procesele antifasciștilor care se desfășurau².

În luna iulie 1936 Siguranța lua măsuri pentru identificarea și îndepărtarea curierului Comitetului de conducere al Asociației Juridice Internaționale din Paris³.

În activitatea Grupului Avocaților Democrați atît pe plan intern cît și pe plan internațional se putea remarca în anul 1936 și 1937 o creștere a nivelului politic și a acțiunilor întreprinse sub lozincă „lupta din barou este lupta pentru libertate, pace și democrație”⁴.

Activitatea Grupului Avocaților Democrați pentru apărarea și cucerirea unui regim democratic în barouri a fost un răspuns la cerințele de concentrare a forțelor progresiste, nefasciste împotriva pericolului fascist.

Atenția pe care Partidul Comunist din România a acordat-o Grupului Avocaților Democrați reiese din faptul că la Plenara din august 1936 a C.C. al P.C.R. s-a subliniat printre acțiunile cu caracter antifascist, ca elemente ale Frontului Popular Antifascist, „stringerea avocaților democrați și apărarea barourilor din țară de soarta celui de Ilfov, succesul mișcării democratice și antifasciste a studențimii care a respins legea avocaților”⁵. Antrenarea avocaților democrați la mișcarea antifascistă de masă crescută după 1933 era rezultatul muncii Partidului Comunist din România pentru mobilizarea intelectualității la lupta împotriva politicii virfurilor burghezo-moșierimii de fascizare a țării, de înfeudare a României puterilor imperialiste mai ales Germaniei hitleriste, de negare a valorilor naționale progresiste și de import a unei ideologii retrograde, fasciste.

Activitatea Grupului Avocaților Democrați a contribuit la îmbogățirea experienței partidului în domeniul formelor și metodelor de mobilizare a altor clase și pături sociale, a diferitelor categorii de intelectuali.

¹ În „Anale” nr. 5/1961, p. 118, I. Babici, *Date noi privind lupta oamenilor muncii din România împotriva procesului de la Leipzig*.

² Arhiva C.C. al P.M.R., fond 24, dosar nr. 711, fila 18.

³ Ibid., fond nr. 4, dosar nr. 711, fila 21.

⁴ „Reporter”, an. V, nr. 21, din 11 iulie 1937.

⁵ *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937*, vol. IV, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 429.

Ca apărători în numeroase procese ale muncitorilor revoluționari, ale comuniștilor și antifasciștilor, avocații democrați antifasciști s-au apropiat de preocupările și problemele muncitorești, ale luptei antifasciste, antirăzboinice.

Grupul Avocaților Democrați, fără a fi o organizație revoluționară și avînd o compoziție eterogenă, a reușit să influențeze un număr de avocați care au început să iasă din atmosfera de timorare în care erau ținuți de regimul burghezo-moșieresc, luînd atitudine protestatară. Mulți avocați chiar dacă nu au ajuns să participe la lupta antifascistă au fost ajutați să înțeleagă primejdia pe care o reprezenta fascismul și au fost împiedicați de a cădea pradă demagogiei și diversiuilor fasciste.

Trebuie subliniat că în decursul activității Grupului o seamă de avocați s-au călit ca militanți revoluționari, alții au început să manifeste o atitudine democratică, activă, acționînd atunci sau ulterior în rîndurile Partidului Comunist din România și a organizațiilor sale.

Întreaga activitate desfășurată de Grupul Avocaților Democrați între 1935—1937, alături de toate forțele progresiste din România, împotriva fascismului, s-a resimțit în atitudinea antifascistă a avocaților democrați în timpul dictaturii regale și a dictaturii militaro-fasciste.

Din rîndurile acestora s-au recrutat mulți avocați, care după august 1944, au mărit considerabil detașamentul larg al intelectualității romîne democratice, participantă activă la revoluția populară și construcția socialismului. Mulți dintre acești avocați, în frunte cu avocații comuniști, au sprijinit P.C.R. în lupta pentru făurirea unei justiții noi, democrat-populare, în interesul maselor, pentru asigurarea legalității populare care să slujească progresului social, adevăratelor drepturi și libertăți democratice ale poporului muncitor.

ОБ АНТИФАШИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ «ГРУППЫ АДВОКАТОВ-ДЕМОКРАТОВ» (1935—1937 гг.)

РЕЗЮМЕ

«Группа адвокатов-демократов», созданная по инициативе КПП, включала в себя адвокатов, придерживавшихся демократических, прогрессивных и патриотических взглядов, боровшихся против фашизации юридической жизни и ограничения права на защиту, против безработицы, от которой страдала интеллигенция, против монополизации судебных дел со стороны все более узкого круга богатых адвокатов, защищавших интересы крупной буржуазии и помещицтва, против мракобесных, шовинистических и реакционных теорий. В статье прослеживаются наиболее важные моменты деятельности этой группы, от первых выступлений ядра демократической группы адвокатов до присоединения к ней многочисленных адвокатов, — принадлежавших к другим политическим группировкам, как Социал-демократическая партия и Социалистическая единая партия, к некоторым буржуазным партиям и националь-

ным меньшинствам, — до организационного оформления «Группы адвокатов-демократов».

«Группа адвокатов-демократов» поддерживала борьбу студентов юридических факультетов, привлекая их к совместным выступлениям, особенно против закона об адвокатах, одновременно помогая и стажерам в их борьбе за завоевание некоторых необходимейших для них прав.

Другой стороной деятельности данной группы была борьба в защиту антифашистов на многочисленных процессах, учиненных властями в те годы.

Члены группы участвовали и в других организациях, как «Демократический блок», «Народные попечительства», присоединяясь к их программе борьбы в защиту демократических прав и свобод, за моральную и материальную поддержку политических заключенных, за амнистию и т. д.

Вкладом «Группы адвокатов-демократов» в антифашистскую борьбу румынского народа явилось и то, что она отвергала фашистские, шовинистические, расистские и антисемитские теории и практику исключения из адвокатской коллегии адвокатов, принадлежащих к национальным меньшинствам. Автор рассматривает также связи румынских адвокатов-демократов с международным движением адвокатов.

«Группа адвокатов-демократов» своей деятельностью обогатила опыт антифашистской борьбы в том, что касается форм и методов мобилизации различных категорий интеллигенции, внесла свой вклад в борьбу против фашизации страны, препятствуя фашизации адвокатских коллегий.

В то же время группа помогла значительному числу адвокатов не пасть жертвой фашистской демагогии, превратив их в сторонников демократического антифашистского общественного мнения. Многие из них внесли свой вклад в развернувшуюся в годы народной революции борьбу за создание демократической юстиции, которая обеспечивала бы народную законность, защиту демократических прав и свобод румынского народа.

DE L'ACTIVITÉ ANTIFASCISTE DU « GROUPE DES AVOCATS DÉMOCRATES » (1935—1937)

RÉSUMÉ

Le groupe des avocats démocrates créé par l'initiative du Parti Communiste Roumain assemblait des avocats à opinions démocratiques, progressistes, patriotiques, qui se sont situés sur les positions de la lutte contre la fascisation de la vie juridique, contre les limitations du droit de défense, contre le chômage des intellectuels, contre la monopolisation des procès par un cercle de plus en plus restreint d'avocats riches et vendus aux intérêts de la grande bourgeoisie et des gros propriétaires fonciers, contre les théories rétrogrades, chauvines, obscurantistes. L'article s'attache à suivre les moments les plus importants de la vie de ce groupement, en parlant des premières manifestations du noyau du groupe démocratique des avocats, jusqu'au resserrement autour de ce groupe de nombreux avocats appartenant à différents groupements politiques, comme PSD, PSU, à des partis bourgeois et aux minorités nationales, et jusqu'à la constitution du point de vue de l'organisation du Groupe des Avocats Démocrates.

Le Groupe des Avocats Démocrates a soutenu la lutte des étudiants des facultés de droit, en les entraînant vers une série d'actions communes, surtout contre la loi des avocats, et en aidant les stagiaires à conquérir des droits absolument nécessaires à leur activité.

Un autre aspect de l'activité de ce groupement a été la lutte pour la défense des antifascistes à l'occasion des nombreux procès intentés par les autorités au cours de la période en question.

Les membres de ce groupement ont activé aussi dans d'autres organisations telles : « Le bloc démocratique », « Les patronages populaires », en adoptant leurs programmes de lutte contre la défense des droits et libertés démocratiques, pour soutenir moralement et matériellement les détenus politiques, pour l'amnistie, et autres.

Le groupement a contribué à la lutte antifasciste du peuple roumain aussi en refutant les théories et les pratiques fascistes chauvines, racistes, antisémites qui visaient à exclure des barreaux les avocats appartenant aux minorités nationales. L'article présente divers aspects concernant les liaisons des avocats démocrates roumains avec le mouvement international des avocats.

Par l'ensemble de son activité, le Groupe des Avocats Démocrates a enrichi l'expérience de lutte antifasciste au regard des formes et méthodes de mobiliser d'autres catégories d'intellectuels, a contribué à la lutte contre la fascisation du pays, en empêchant la fascisation des barreaux.

En même temps le Groupe a encouragé nombre d'avocats à ne pas tomber proie à la démagogie fasciste, tout en aidant d'aucuns à s'approcher de l'opinion démocratique, antifasciste. Parmi ceux-ci il y a beaucoup d'avocats qui ont eu leur apport à la lutte déployée durant la révolution populaire pour forger une justice démocratique au service de la légalité populaire, de la défense des droits et libertés démocratiques du peuple roumain.

CONCEPȚIA ȘI METODA ISTORICĂ A LUI DIMITRE ONCIUL¹ (1856—1923)

DE

ȘT. ȘTEFĂNESCU

În istoriografia românească, sfârșitul secolului al XIX-lea marchează un moment deosebit de important. Alături de A. D. Xenopol, fără a-i împărtăși însă întru totul vederile, se afirmă prin temeinicia cunoștințelor lor, sobrul întru cercetarea istorică D. Onciul, minuțiosul I. Bogdan și larg deschizătorul de drumuri N. Iorga. Înarmați cu o riguroasă metodă de cercetare, neîndepărtându-se de terenul faptelor istorice sigure, ei luptă împotriva tendințelor romantice, a diletantismului și vorbăriei goale, pun bazele școlii critice în istoriografia noastră.

În ce privește personalitatea lui D. Onciul, bucovinean, el studiază mai întâi la Cernăuți, unde are ca profesor de istorie universală pe Johann Loserth — autor al unor apreciate lucrări despre Reformă și Contra-reformă² —, și de istorie a Austriei pe Ferdinand Zieglaue von Blumenthal. La Cernăuți se inițiază D. Onciul și în probleme de paleografie, audiind cursul lui Budinski³. În toamna anului 1879, el pleacă la Viena, unde cunoaște pe istoricul genealog de mare renume Ottokar Lorenz, conducătorul Institutului de cercetări istorice austriece (*Institut für österreichische Geschichtsforschung*, creat în 1854 și avînd, în parte, ca model *L'Ecole de Chartes de la Paris*)⁴, care va exercita asupra-i o deosebită influență. În anii în care D. Onciul studiază sau lucrează în arhivele de la Viena, vestită prin școala ei de paleografi, de diplomațiști, de editori de texte, se aflau acolo mari specialiști: eruditul C. Jirecek, reprezentant de seamă al istoriei pragmatice,

¹ Comunicare ținută la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la moartea lui.

² *Histoire et historiens depuis cinquante ans. Méthodes, organisation et résultats du travail historique de 1876 à 1926* în *Recueil publié à l'occasion du cinquantenaire de la „Revue historique”*, vol. 1, Paris, 1927, p. 46, 49.

³ T. Bălan, *Dimitrie Onciul (1856—1923)*, Cernăuți, 1938, p. 9—10.

⁴ *Histoire et historiens*, vol. 1, p. 49.

autorul lucrărilor critice de mare circulație de istorie a Bulgariei și Serbiei — pentru care N. Iorga avea cuvinte deosebit de elogiatoare¹ —, Franz Xaver de Miclosich ținea un curs de veche gramatică slavonă, Theodor Sickel, întemeietorul diplomatiei moderne, care predă diplomatică, cunoscutul filoromin Johann Iarnik explica într-un mod foarte interesant și atractiv vechi texte românești², Otto Hirschfeld avea un seminar de epigrafie latină. Deosebit interes a manifestat D. Onciul, după cum o dovedesc notele rămase, pentru cursul ținut de Karl Rieger de descifrare și interpretare de documente³.

În 1884, D. Onciul trece examenul de capacitate la Cernăuți. La sfârșitul aceluiași an își ia doctoratul în filozofie cu teza la care lucra de mai mulți ani *Über die Anfänge des rumänischen Staatswesens*. În 1886 este numit profesor suplینitor la liceul de băieți din Cernăuți, trece apoi în 1887 la Școala normală de băieți din același oraș, unde este numit profesor definitiv în 1888. În 1889/90 și 1894 întreprinde în cadrul concediului de studii cercetări în arhivele din Dresda, Berlin, Viena și Praga⁴. În 1895, D. Onciul ajunge prin concurs titularul catedrei de Istoria și literatura rominilor pînă la Mihai Viteazul de la Universitatea din București, care fusese suplinită 5 ani de Gr. Tocilescu și pe care el o va deține pînă la sfârșitul vieții. În 1900, D. Onciul este numit, în urma retragerii lui B. P. Hașdeu, director general al arhivelor statului. În 1905 este ales, pe baza raportului elogios al lui D. A. Sturdza, membru al Academiei Romine. În 1913 este numit membru al Comisiei monumentelor istorice, iar din 1919 președinte al ei. În același an este numit și decan al Facultății de litere din București. În 1920, D. Onciul este ales președinte al Academiei Romine, demnitate pe care o ocupă pînă la moartea sa. În 1922 întemeiază și este numit președinte al comisiei consultative heraldice⁵.

D. Onciul debutează în domeniul istoriei în 1884 cu studiul *Iuga Vodă*, publicat în „Convorbiri literare”⁶ și care a fost bine primit. În scrisoarea sa din 1/13 martie 1884 adresată din Vicov lui Iacob C. Negruzzi, el scrie: „Sînt foarte măgulit prin aprețierea studiului meu despre Iuga din partea Dumneavoastră și a Domnului Xenopol” și arăta totodată

¹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studii istorice*, ediția a 3-a, București, 1944, p. 183.

² „Neuitate îmi sînt — spunea D. Onciul la puțin timp după moartea lui Johann Iarnik — cursurile lui ce am urmat la Viena, unde l-am găsit în anul 1879 ca docent, făcînd un curs despre interpretarea vechilor texte românești. Deși specialitatea mea nu era filologia m-am înscris la acest curs de la care nu-mi aduc aminte să fi lipsit vreodată. Era un nou orizont ce mi se deschidea prin cursul acesta, și dacă n-aș fi luat de trei ani, la Universitatea din Cernăuți, drumul istoriei în care să mă perfecționez venisem la Viena, cred că cursul lui Iarnik m-ar fi determinat să mă fac filolog: atît de mult știa să deștepte interesul pentru studiul filologiei românești și să pună în vedere frumusețile limbii noastre și comorile literaturii ei vechi” (Arh. Acad. R.P.R., A—2/1922).

³ T. Bălan, *op. cit.*, p. 11—12; I. Minea, *Locul lui D. Onciul în istoriografia romînească*, în *Cercetări istorice*, Iași, 1940, p. 601—602.

⁴ T. Bălan, *op. cit.*, p. 41—65; A. Sacerdoțeanu, *D. Onciul*, „Revista arhivelor”, vol. IV, 1940, nr. 1, p. 4.

⁵ C. Moisil, *Dimitrie Onciul*, „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj”, vol. II, 1923, p. 510.

⁶ D. Onciul, *Iuga Vodă. Domn al Moldovei la 1374 și 1400*, „Convorbiri literare”, an. XVII, 1884, p. 1—9.

că publicarea lui „trebuie numai decît să mă încurajeze a urma cu zel nestrămutat studiile întreprinse pe cîmpul istoriei noastre, unde avem încă prea mult a lucra”¹. În același an, D. Onciul publică, tot în „Convorbiri literare”, și studiul *Dragoș și Bogdan*², care de asemenea, este bine primit. Apreciind serioasa lui pregătire științifică, revista îi face propunerea, cu care el se arată de acord, să scrie o recenzie la importanta lucrare recent apărută a lui A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței Romînilor din Dacia Traiană*, pe care Xenopol i-o și trimisese³. În scrisoarea din 7/19 martie 1885, D. Onciul îi scria lui A. D. Xenopol în legătură cu recenzia pe care o pregătea: „În câteva puncte, cum și parțial în fond, difer de părerile Dumneavoastră. Eu am ajuns anume la rezultatul pentru mine convingător că daco-romanii au primit în timpul dintii al stăpînirii bulgare (sec. VII—IX) un adaos însemnat din acea parte a Dunării, în urma așezării slavilor și bulgarilor în peninsula. Cît pentru critică cred că fiind ea justă și cu măsură și numai în marginile științei, ea nu va putea să vă displică, chiar atingînd și cîteva erori sau lipse”⁴. Publicată în „Convorbiri literare” în 1885⁵, recenzia lui D. Onciul, prin critica judicioasă și temeinicia argumentării, a atras atenția asupra lui și l-a impus în ochii contemporanilor. La propunerea lui A. Odobescu, în 1889, el a fost ales membru corespondent al Academiei Romîne.

În 1887, D. Onciul publică lucrarea *Zur Geschichte der Bukowina*⁶, pe care o va relua mai tîrziu⁷, destinată pentru programul gimnaziului din Cernăuți⁸; discută în *Zur rumänischen Streitfrage* lucrări în legătură cu continuitatea romînilor în Dacia și privitoare la stabilirea locului unde s-a format poporul romîn⁹, răspunde solicitării care i se face de *Deutsche Encyklopädie* și scrie scurte schițe biografice despre Mihail Kogălniceanu și Lascăr Catargiu¹⁰.

Cu 1890, pe lângă studiul *Zur Geschichte der Rumänen in Marmorosch*, apărut în „Romänische Revue”¹¹, D. Onciul începe să publice mai întii

¹ I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I, București, 1931, p. 208.

² D. Onciul, *Dragoș și Bogdan — fondatorii Principatului moldovenesc*, „Convorbiri literare”, an. XVIII, 1884, p. 253—262; 304—319.

³ I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, vol. I, p. 209.

⁴ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, p. 470.

⁵ D. Onciul, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței Romînilor în Dacia Traiană de A. D. Xenopol. Dare de seamă critică*, „Convorbiri literare”, an. XIX, 1885, p. 60—80, 174—187, 255—278, 327—348, 424—439, 589—602.

⁶ D. Onciul, *Zur Geschichte der Bukowina, ein Programm des K. K. Obergymnasiums in Czernowitz 1887*. K. Eckhard'sche Buchdruckerei, 1887.

⁷ D. Onciul, *Din trecutul Bucovinei*, „Convorbiri literare”, XLIX, 1915, p. 589—606, 729—744.

⁸ Cf. și scrisoarea lui D. Onciul către I. C. Negruzzi din 2 aprilie 1887 în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, vol. I, p. 210.

⁹ D. Onciul, *Zur rumänischen Streitfrage*, în *Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband II, 2 Heft, 1887*, Innsbruck, p. 277—294.

¹⁰ Cf. scrisoarea lui D. Onciul către I. C. Negruzzi din 8/20 iulie 1887 în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, vol. I, p. 211.

¹¹ D. Onciul, *Zur Geschichte der Rumänen in Marmorosch*, „Romänische Revue”, vol. VI, 1890, nr. 1—2, p. 1—15.

în revista „Candela” de la Cernăuți¹, apoi în „Revista pentru istorie, arheologie și filosofie”² și în „Convorbiri literare”³, acte și documente privind istoria românilor.

După ce publicase studiul despre *Dragoș și Bogdan*, D. Onciul, în cadrul preocupării, ce va fi permanentă în decursul întregii lui vieți, de a supune unei serioase și metodice cercetări problema formării statelor feudale românești, dă la iveală, în decurs de trei ani un interesant studiu, prin noutatea concluziilor, despre *Negru Vodă și originile Principatului Țării Românești*⁴. D. Onciul se arată a nu fi de acord cu teoria, care reproduce în mod necritic tradiția aflată în cronică, despre întemeierea Țării Românești ca urmare a descălecatului lui Negru Vodă din Făgăraș, teorie al cărei susținător devenise A. D. Xenopol⁵. Rezultatul cercetărilor sale este altul, și anume că tradiția cronicilor despre Radu Negru e combinată din două părți: una despre Radu, fiul lui Alexandru Basarab, pe care călugării, pentru fundațiile sale mănăstirești, l-au făcut fondator; a doua parte, mai veche, o constituie mitul despre Negru Vodă, privit ca fondator al statului la români din stînga Oltului. Negru Vodă nu este decît personificarea pentru negrii vlahi, cum se numeau români din partea răsăriteană a Țării Românești și din Moldova; el reprezintă statul acestor români, unde la 1247 e adevărit voievodatul lui Seneslau. Statul din stînga Oltului a luat naștere pe vremea Asăneștilor. Închinarea Basarabilor din Oltenia față de Negru Vodă, amintită în cronică, nu poate să aibă alt înțeles decît recunoașterea suzeranității Asăneștilor. Descălecatul din Amlaș și Făgăraș nu privește pe Negru Vodă al tradiției populare, ci pe Radu cel istoric, care într-adevăr era duce de Amlaș și Făgăraș. „Nu din Ardeal — scria D. Onciul — s-a întemeiat statul român, ci din sine însuși. El arată în continuare că, elementele organizării statale au un caracter autohton asupra lor exercitîndu-se într-o anumită măsură influența bizantină. Din Țara Românească, ele au trecut și în Moldova”⁶.

După cîteva ani, în care activitatea publicistică a lui D. Onciul este destul de restrînsă, redusă la cîteva mici articole, el publică în 1899 *Originile Principatelor romîne*⁷, care poate fi socotită ca opera lui cea

¹ D. Onciul, *Acte privitoare la instalarea Episcopului Dosoftei în Cernăuți la 30 ian. (10 febr.) 1782*, culese din Arhiva Ministerului de Război din Viena, „Candela”, Cernăuți, vol. IX, 1890, nr. 3, p. 149—158.

² D. Onciul, *Document inedit de la Roman Vodă din Suceava 18/XI 1392*. „Revista pentru istorie, arheologie și filosofie”, vol. VII, 1894, p. 367—370.

³ D. Onciul. *Un act românesc de la mama lui Mihai Viteazul*, „Convorbiri literare”, an. XXXV, 1901, p. 715—718; idem, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu*, „Convorbiri literare”, an. XXXVI, 1902, p. 277—284; idem, *N. Bălcescu: Scrisoare către Eudoxiu Hurmuzache*, „Convorbiri literare”, an. XLI, 1907, p. 561—562.

⁴ D. Onciul, *Radu Negru și originile Principatului Țării Românești*, „Convorbiri literare”, an. XXIV, 1890, p. 817—833, 944—958, 1 044—1 055; an. XXV, 1891, p. 41—50, 100—110, 429—529; an. XXVI, 1892, p. 24—38, 257—268, 332—337.

⁵ Cf. și A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. a 3-a, p. 11—35.

⁶ Cf. scrisoarea lui D. Onciul către I. C. Negruzzi din 18/30 ianuarie 1891 în I. E. Toroulin și Gh. Carțaș, *op. cit.*, vol. I, p. 217—218.

⁷ D. Onciul, *Originile Principatelor romîne*, București, 1899. Lucrarea a fost republicată în D. Onciul, *Opere complete*, t. I, ediție critică adnotată de A. Sacerdoțeanu, București, 1946, p. 175—310.

mai de seamă. Lucrarea apărea la puțin timp după cea a lui B. P. Hașdeu, *Negru Vodă*¹, interesantă prin cadrul ei general, dar în care fantezia lua de multe ori locul argumentării, bazată pe ansamblul faptelor istorice concrete, ceea ce a făcut ca ea să nu reziste criticii. D. Onciul aducea în lucrarea sa, pe lângă sobrietatea expunerii, o largă erudiție, o folosire judicioasă a știrilor, o logică perfectă, care fac din ea una dintre cele mai temeinice realizări ale istoriografiei noastre din trecut. Ca și în lucrarea *Radu Negru*, tezei simpliste, neștiințifice a întemeierii statelor feudale românești ca urmare a descălecatului din Transilvania, D. Onciul îi opune teoria formării lor ca urmare a procesului intern de dezvoltare a societății, proces ce s-a desfășurat în strânsă legătură cu realitățile din lumea balcanică. Poziția de pe care scria D. Onciul l-a împiedicat să definească în mod științific cauzele interne care au dus la crearea statelor, meritul lui rămâne însă acela de a fi făcut dovada documentară a existenței unor formațiuni social-politice pe teritoriul României cu mult înainte de data amintirii lor în cronică, arătând totodată că germeii acestor formațiuni sînt de proveniență locală, că originea lor trebuie căutată încă în timpul stăpînirii romane în Dacia. D. Onciul aduce din nou în discuție — ca și în recenziile la lucrarea lui A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler* și în *Radu Negru* — problema regiunilor din Dacia mai intens colonizate de romani, a persistenței populației locale în Dacia Traiană după retragerea aureliană, problema densității elementului romanic în anumite regiuni din Peninsula Balcanică și admigrațiunile de acolo dincoace de Dunăre pentru întărirea elementelor romanice ce persistaseră². El urmărește soarta elementelor romanice în timpul năvălirii barbarilor, examinează atent legăturile românilor cu bulgarii de peste Dunăre și cu ungurii de peste Carpați, redă cu lux de amănunte cadrul politic internațional în care s-au format statele feudale românești, Țara Românească și Moldova.

Problema tradiției ca izvor istoric, a veridicității știrilor cuprinse în ea, a constituit una dintre preocupările permanente în activitatea științifică a lui D. Onciul. În studiul *Papa Formosus în tradiția noastră istorică*, publicat în 1900³, el discută, prin confruntarea tradiției cu mărturiile istorice sigure, problema despărțirii bisericii românilor de la sud și nord de Dunăre de Roma și legăturile lor bisericesti cu statul bulgar.

În comunicarea *Tradiția istorică în chestiunea originilor romîne*, ținută la Academia Română în ședința din 23 martie 1907⁴, D. Onciul —

¹ B. P. Hașdeu, *Negru Vodă, Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei-Românesci (1230 — 1330)*, ca introducere la t. IV din *Etyimologicum Magnum Romaniae*, București, 1898.

² D. Onciul reia aceste probleme și în studiul *Români în Dacia Traiană pînă la întemeierea Principatelor (Chestiunea romînă)*, București, 1902, reproduș și în C. Diaconovich, *Enciclopedia romînă*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 795—802.

³ D. Onciul, *Papa Formosus în tradiția noastră istorică*, în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, 1900, p. 620—631, republicat în D. Onciul, *Opere complete*, vol. I, ed. Aurel Sacerdoțeanu, p. 311—322.

⁴ D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor romîne*, „An. Acad. Rom.”, Mem. secț. ist., seria a II-a, t. XXIX, București, 1907, p. 565—585, republicat în D. Onciul, *Opere complete*, vol. I, p. 323—344.

ca o replică la cele susținute de unii istorici străini și într-un studiu apărut recent de R. Rosetti¹ „că elementul roman, rămas în Dacia Traiană după retragerea legiunilor n-a putut să se menție și a trebuit să dispară în curind fără urme în potopul de barbari năvălitori”, că poporul român s-a născut „exclusiv numai din contopirea slavilor ce venise să se așeze în țările noastre, ca captivi în urma neîncetatei năvăliri slave, sporite prin numărul acelor care fugiau din Imperiu de greutatea birurilor” — arată, folosind metoda confruntării știrilor tradiției cu datele izvoarelor directe, că tradiția istorică plasând originea poporului român în vremea stăpînirii și colonizării romane în Dacia nu exclude nici elementul autohton romanizat, nici admigrațiunea, care „a putut numai să întărească populația de baștină și omogenă cu care s-a contopit”². Aceste fapte fiind verificate prin știri istorice contemporane, „știința nu poate părăsi tărîmul real al tradițiunii istorice”³.

În 1901, D. Onciul a început să publice în revista „Convorbiri literare”, căreia i-a fost credincios toată viața, studiul rămas neterminat⁴ despre *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*⁵, în care își propune să stabilească istoricul posesiunilor aflate în stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn. Deplina stăpînire a izvoarelor, împletită cu un deosebit discernămint critic în folosirea lor, fac din acest studiu, ca și din alte lucrări ale lui D. Onciul, ținînd seama de stadiul de atunci al cercetărilor istorice, o remarcabilă scriere istorică.

În 1905, D. Onciul publică studiul *Datele cronicelor moldovenesti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*⁶, în care manifestă — ceea ce este, de fapt, o constantă a întregii sale activități științifice — preocuparea de verificare a datelor din cronici cu știri din izvoare directe, de stabilirea exactă a faptelor istorice pentru care orice amănunt este important.

D. Onciul a publicat relativ puține studii în afara celor care tratau despre originea romînilor și formarea statelor feudale romînești. În ele se observă aceeași scrupuloasă grijă pentru redarea exactă a faptelor istorice.

Cuvîntările academice ale lui D. Onciul despre Mircea cel Bătrîn și Mihail Kogălniceanu — prima ținută la Mitropolia țării în timpul ocupației germane și străbătută de cald patriotism și demnitate națională⁷, cea de-a doua prilejuită de centenarul nașterii marelui om

¹ R. Rosetti. *Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova*, „An. Acad. Rom.”, seria a II-a, t. XXIX, 1906.

² D. Onciul, *Opere complete*, vol. I, p. 343.

³ *Ibidem*.

⁴ Nu este tratată partea din titlu despre Dobrogea și „cătrepărțile tătărești”.

⁵ D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*, „Convorbiri literare”, an. XXXV, 1901, p. 1 010 1 035; an. XXXVI. 1902, p. 27—53, 716—753; an. XXXVII, 1903, p. 16—30. 209 231.

⁶ D. Onciul, *Datele cronicelor moldovenesti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*, „An. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, seria a II-a, t. XXVII, 1905.

⁷ D. Onciul, *Mircea cel Bătrîn*, cuvîntare comemorativă la 500 de ani de la moartea lui, Ed. Academici Romîne. București, 1918, 25 p.

politic¹ —, ca și cuvântările comemorative despre Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul², sînt documentate ca și studiile istorice.

După ce în mai multe studii examinase vechile legături istorice cu vecinii noștri din sud, D. Onciul s-a oprit spre sfîrșitul vieții la intenția de a scrie o mare lucrare cu privire la istoria relațiilor țărilor romîne cu Ungaria. El a murit însă înainte de a putea termina și publica această operă. Abia în 1928, prin grija urmașului său la Academie, prof. N. Popescu, a apărut în *Analele Academiei* o primă parte a ei³.

Fără să fi manifestat o preocupare deosebită pentru problemele de filozofie a istoriei, D. Onciul, în două din studiile sale a încercat o periodizare a istoriei preconizată de fostul său profesor, Ottokar Lorenz⁴.

Pe lîngă activitatea științifică — nu prea întinsă, dar în general temeinic realizată —, D. Onciul s-a manifestat ca un mare profesor, ca un creator de școală. Seminarul organizat de el, pe care N. Iorga îl găsea „cel mai metodic din seminarii”⁵, a fost o serioasă școală istorică prin care au trecut și s-au format reprezentanți de seamă ai istoriografiei romînești: V. Pârvan, C. Giurescu, I. Minea ș.a.

„Cu o tenacitate, adesea dură — scria despre D. Onciul unul dintre biografiile săi — silea pe studenți să adopte severa metodă științifică bazată pe documente, pe știri controlate. Refractor oricărei frazeologii zgomotoase, încurcătoare și inutile, Onciul obliga pe studenții săi să dea lucrări mici ca formă, dar bogate ca fond. Cine devia de la subiect era readus la realitate cu o observație scurtă, pe cît de pregnantă, pe atît de implacabilă”⁶. Aspru, dar drept, D. Onciul, dincolo de duritatea manifestată, ascundea o grijă deosebită pentru cei cu care lucra, pe care-i îndruma îndeaproape, consultînd cu ei texte, arătîndu-le greșelile pe care le săvîrșeau. Mulțumirea lui era mare cînd reușea să descopere printre elevii lui, și a putut-o constata deseori, veritabile talente, elemente pasionate pentru disciplina pe care el o profesa, capabile să ducă mai departe cercetările istorice. Vasile Pârvan, făcînd la mormîntul lui D. Onciul portretul lui moral, scria în frumosu-i stil literar: „Cine ar fi putut crede, văzînd pe uriașul acela înieruntat, dur, violent, hîrsit, tunînd în explozii de indignare tragică pentru o virgulă uitată de speriații învățăcei, care-și făceau la el — tremurînd — dovada de vrednicie, spre a se chema și

¹ D. Onciul, *Mihail Kogălniceanu*, memoriu la centenarul nașterii lui, Ed. Acad. Rom., București, 1918, 30 p.

² D. Onciul, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Două cuvîntări comemorative*, București, 1904, X + 70 p.

³ D. Onciul, *Epocile istoriei romine și ungerii în trecut. Relațiunile lor politice în dezvoltarea statului și a romînilor de peste munți*. Scriere postumă neterminată. Extras din „Acad. Rom. Mem. sect. ist.”, seria a III-a, t. IX, mem. 3, București, 1928, 36 p.

⁴ D. Onciul, *Epocile istoriei romine și împărțirea ei*, în „Acad. Rom. Discursuri de recepțiune”, XXIX, București, 1906, p. 3—20; idem, *Fazele dezvoltării istorice a poporului și statului român*, discurs rostit la Acad. Rom. în ședința solemnă de la 14 mai 1919. Extras din „An. Acad. Rom.”, seria a II-a, t. XXXIX, București, 1920, 25 p.; versiunea franceză a studiului *Les phases du développement historique du peuple et de l'état roumain*, extras din „Bulletin de la section historique de l'Academie Roumaine”, vol. IX, an. 1, București, 1921.

⁵ N. Iorga, *D. Onciul*, „Bul. Com. ist. a Romîniei”, vol. 3, 1924, p. XI.

⁶ T. Bălan, *op. cit.*, p. 115.

ei calfe ori meșteri în cercetarea tainelor trecutului, cine ar fi crezut că furibundul centaur era mai bun ca Cheiron pentru Achilleus, chiar cu cei mai slabi dintre ucenici, atunci când i se părea lui că descoperă în îngăimările lor întâia lucire a aurului nouătăii. Și el nu-și uita școlarii și la mulți le rămânea credincios chiar când ei nu mai erau vrednici de credința și iubirea lui”¹.

Pătruns de simțul disciplinei și al ordinii, D. Onciul a imprimat în instituțiile pe care le-a condus, o spun contemporanii lui, ordine perfectă, supraveghere severă și muncă rațională. Ca director al arhivelor statului el s-a îngrijit de organizarea și de construirea unui local adecvat². D. Onciul exercita cu seriozitate și scrupulozitate, ce era dată drept model, funcțiunile pe care le-a ocupat³.

În aprecierea operei lui D. Onciul și a locului pe care ea îl ocupă în dezvoltarea istoriografiei românești trebuie ținut seama de împrejurările în care ea a fost realizată, de factorii care au determinat-o, de interesele social-politice pe care le-a exprimat.

D. Onciul, ca istoric, s-a impus într-un moment în care în literatura istorică se discuta din nou, aprins, problema „continuității românilor” pe malul stîng al Dunării. Atacului pe care îl îndreptaseră împotriva poporului nostru Eder și Engel și căruia i-au răspuns Șinecai, Micu și Petru Maior, îi urma în ultima treime a secolului al XIX-lea cel al lui Roesler și Hunfalvy. A. D. Xenopol are marele merit de a fi încercat cu inteligența și verva sa să combată teoria ce venea să conteste drepturile istorice ale poporului român în ținuturile pe care le locuiește. Deși în lucrarea sa sînt o serie de observații pătrunzătoare, necunoscînd întregul material informativ, A. D. Xenopol a trecut cu ușurință peste unele chestiuni, iar pe altele le-a tratat cu superficialitate. Pentru a înfrînge argumentarea unor istorici cu serioasă pregătire, formați în aspra disciplină a școlii austriece, se simțea nevoia unui specialist care să stăpînească toate mijloacele adversarilor, să știe să minuiască propriile lor arme. Acesta s-a dovedit a fi D. Onciul, care, trecut și el prin disciplina acestei școli, care căuta să aplice cercetărilor istorice precizia obișnuită în științele exacte, cu o logică stringentă, neîntîlnită pînă la el în istoriografia românească, a știut să răspundă unei analize critice cu analiză critică, bazată pe totalitatea izvoarelor istorice⁴. Originar dintr-o regiune bogată în urme ale unui trecut glorios, D. Onciul a făcut din studiul istoriei — într-un moment cînd în monarhia habsburgică se ducea o insistență politică de desnaționalizare a romînilor — un mijloc de apărare a drepturilor lor politice⁵.

¹ V. Pârvan, *La mormîntul lui Onciul*, în *Memoriale*, București, 1923, p. 87.

² C. Moisil, *Dimitrie Onciul*, în „Anuarul institutului de istorie națională din Cluj”, vol. II, 1923, p. 510.

³ Arh. Acad. R.P.R. A—2/1922.

⁴ N. Iorga, *D. Onciul*, în „Bul. Com. ist. a Rom.”, 1934, nr. 3, p. X; T. Bălan, *op. cit.*, p. 113.

⁵ „N-a fost credem o întîmplare oarbă — se arăta în scrisoarea de condoleanțe trimisă Academiei Romîne de „Astra” cu prilejul morții lui D. Onciul —, ci o necesitate firească împre-

În recenzie la cartea *Teoria lui Roesler*, D. Onciul, semnalînd unele lacune în utilizarea de către A. D. Xenopol a izvoarelor istorice, arată totodată viciile de metodă ale lui Roesler, scoate în relief punctele vulnerabile ale teoriei lui privind lipsa de continuitate a poporului român în Dacia și originea sud-dunăreană a poporului și limbii romîne.

I. Cu argumente puternice de ordin lingvistic, istoric și toponimic, D. Onciul probează continuitatea în Dacia Traiană, admite, în opoziție cu A. D. Xenopol, o admigrațiune din sudul Dunării după așezarea slavilor și bulgarilor în părțile de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice în secolul al VII-lea, pînă atunci locuite de populațiune romanică. Poporul și limba romînă s-a format, după Onciul, de o parte și de alta a Dunării, în strînsă unitate teritorială. Marele fluviu n-a împiedicat ca limba romînă de pe ambele maluri să se dezvolte esențial în același fel, comunicația dintre ambele maluri n-a încetat după părăsirea Daciei. Perioada cuprinsă între cucerirea romană și secolul al VII-lea constituie prima fază în istoria poporului român, ea este perioada formării în trăsăturile ei esențiale a limbii romine cu cele trei dialecte principale, separate apoi prin invaziunea slavă. Aceasta a determinat o parte a populației romane să se retragă spre miazănoapte. Anumite fenomene lingvistice comune dialectelor daco- și macedoromîne le explică D. Onciul printr-o admigrațiune a romînilor de la sudul la nordul Dunării. Admigrațiunea din dreapta Dunării nu a alterat caracterul de continuitate a elementului roman în Dacia Traiană. *Populația rămasă în Dacia după părăsirea ei de către autoritățile romane a format elementul fundamental din care s-a născut poporul român.* Adaosul primit succesiv din dreapta Dunării a contribuit la întărirea lui numerică. Întăriți prin admigrarea de la sudul Dunării, romîni din Dacia au putut absorbi cu mai multă ușurință elementul slav conlocuitor, de la care au rămas elemente slave în limbă și numeroase toponimice de origine slavă, răspîndite pe tot teritoriul Daciei. D. Onciul considera că admigrarea din dreapta în stînga Dunării va fi continuat întrucîtva și în timpul stăpînirii bulgare asupra ambelor maluri ale Dunării. Cît privește dominația bulgară la nordul Dunării, pe care D. Onciul cel dintîi la noi o susține argumentat, ea trebuie privită ca un fel de suzeranitate feudală, romîni avînd propriile lor formațiuni social-politice, dependente de țaratul bulgar. La alcătuirea acestor formațiuni social-politice proprii pare să fi contribuit și elementul român venit din sudul Dunării. Conviețuirea îndelungată cu slavii și legăturile cu țaratul bulgar a făcut ca romîni din Dacia să adapteze realităților lor instituțiile slave ce caracterizează apoi dezvoltarea lor politică. De atunci

jurarea că istoricul originilor și continuității noastre neîntrerupte pe aceste plaiuri a răsărit chiar din mijlocul romînilor subjugăți pînă bine de curînd, și anume chiar din Bucovina... Nouă, romînilor subjugăți de pe vremuri, ni se contesta doară mai mult și originea și continuitatea și dreptul de existență la viața națională proprie. De aceea îndeosebi noi vom păstra o amintire din cele mai recunoscătoare autorului • Originilor Principatelor Romîne », • Tradiției istorice în chestiunea originilor », precum și celorlalte opere erudite, clare și convingătoare'' (Arh. Acad. R.P.R., A-2/1922).

există instituția voievodatului și cnezatului cu numiri slave, păstrată ca „organizație națională” și sub stăpînirea ungurească.

Abstracție făcînd de faptul că D. Onciul folosea noțiunea de „popor român” pentru o vreme cînd nu poate fi vorba decît de populație romanică, părerile lui în legătură cu continuitatea, aria de formare și componentele poporului român au fost împărtășite de istoriografia noastră marxistă, ele oglîndindu-se și în importantul capitol „Formarea limbii și poporului român” cu care se încheie primul volum al *Istoriei Romîniei*¹.

II. O altă problemă în studierea căreia lucrările lui D. Onciul au rămas fundamentale — am adăuga nedepășite încă în ce privește informația istorică — este cea a raporturilor dintre formațiunile social-politice romînești cu statul bulgar și cel maghiar în perioada premergătoare formării statelor feudale romînești. D. Onciul arată că o dată cu desființarea primului țarat bulgar de către bizantini, care și-au întins stăpînirea pînă la Dunăre și crearea regatului maghiar sub egida bisericii catolice, slăbind influența bulgară la nordul Dunării, susținută mai ales prin biserică, a început să se exercite influența statului maghiar, cu atît mai mult cu cît o parte a teritoriului locuit de romîni intră în noul stat, format în urma așezării în Panonia a unei reuniuni de triburi, asupra căreia se exercita influența civilizației creștine occidentale. În ținuturile romînești ocupate de statul maghiar s-a păstrat instituția romînească a cnezatului și voievodatului ca organizație autonomă a romînilor din regatul maghiar, cu drept propriu romînesc și cu autonomie judiciară și administrativă a districtelor romînești, reprezentate prin adunările lor, libertăți „folosite din vechime, de cînd oamenii țineau minte”, cum afirmă înseși documentele ungurești².

O importanță deosebită acordă în cercetările sale D. Onciul legăturilor ce se stabilesc între ținuturile nord-dunărene și statul Asăneștilor, în crearea căruia, pe lângă forțele local sud-dunărene, un rol însemnat au jucat cumanii și romîni din nordul Dunării. Aceștia au luat parte la toate războaiele primilor Asănești. Sub forma suzeranității, statul Asăneștilor și-a exercitat autoritatea și la nordul Dunării pînă la 1241, conducătorii politici de aici ajungînd vasali față de Asănești. În partea de la răsărit de Olt, statul Asăneștilor a înlocuit stăpînirea nominală a cumanilor, îndepărtați de la Dunăre în urma înfrîngerilor pe care ei le suferă din partea bizantinilor în vremea împăratului Manuel Comnen (în 1144 și 1148).

Pentru ținuturile de la nordul Dunării au loc mai multe ciocniri între țaratul bulgar, care căuta să-și mențină aici suzeranitatea, și regatul maghiar, interesat să-și extindă stăpînirea. În urma războiului din 1230 izbucnit între cele două puteri, statul maghiar reușește să ocupe Severinul cu împrejurimile, intenționînd apoi să cucerească și alte ținuturi de la sud și est de Carpați. Rivalitățile dintre cele două state au înlesnit

¹ *Istoria Romîniei*, vol. I, București, 1960, p. 776, 779—782, 793, 797 etc.

² D. Onciul, *Romîni și unguri în trecut*, p. 31—32.

desprinderea treptată a formațiunilor social-politice românești de sub autoritatea lor și grăbirea procesului de formare a statelor feudale proprii.

III. Problema formării statelor feudale românești a fost, după cum s-a putut desprinde din prezentarea operei lui D. Onciul, problema căreia el i-a consacrat cea mai mare parte a activității lui științifice și în care a adus lumini noi. Este de neconceput astăzi o reluare a acestei însemnate probleme fără să se țină seama de rezultatele obținute în studierea ei de D. Onciul. Sintem departe de a atribui lui D. Onciul o explicație întru totul științifică a apariției statului feudal; el nu surprinde și nu reliefează în opera sa contradicțiile de clasă care au născut statul feudal ca organ de asigurare a majorității populației de către o minoritate, el privește statul numai ca organ de apărare împotriva dușmanilor din afară. Trebuie să spunem însă că este meritul lui D. Onciul de a fi acumulat o mare cantitate de fapte, de a fi lămurit pe baza materialului istoric concret o serie întreagă de chestiuni, de a fi pregătit terenul pentru o explicație riguros științifică a acestei probleme.

În această privință, este sarcina istoriografiei noastre noi, marxiste, să ducă mai departe, pe o treaptă superioară — ceea ce, de altfel, în bună măsură s-a făcut —, rezultatele cercetărilor înaintașilor noștri, între care cele ale lui D. Onciul ocupă primul loc.

Cu formarea statelor feudale Țara Românească și Moldova se încheie în mare parte seria problemelor în care D. Onciul a adus puncte de vedere noi, originale, prețioase în istoriografia noastră. Desigur se găsesc în cursurile, ca și în studiile sale care tratează probleme din perioada de după formarea statelor feudale românești, contribuții în lămurirea diferitelor chestiuni necercetate sau controversate; ele nu cunosc însă profunzimea celor care privesc perioada cristalizării și a formării statelor.

IV. Cu mare dragoste față de patrie și istoria ei, fără a afișa însă un patriotism declamator, ci cu sobrietatea ce-l caracteriza, D. Onciul a subliniat cu diferite prilejuri, în lecții, studii, conferințe, rolul jucat pe plan internațional de țările noastre sub aspectul politic și cultural. D. Onciul considera pe bună dreptate că de la căderea Imperiului bizantin și pînă la ridicarea Rusiei țările noastre au apărut și păstrat mult timp tradițiile culturale ale lumii ortodoxe. Sub domni ca: Mircea cel Bătrîn, Alexandru cel Bun, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, țările noastre s-au bucurat de un mare prestigiu internațional, puterile vecine învățînd să prețuiască amicitia și alianța lor și să cunoască pericolul dușmăniei lor. În marea primădie de care era amenințată civilizația europeană din partea Imperiului otoman, țările noastre au constituit împreună cu alte țări vecine un puternic zid viu de apărare.

Luptele interne, arăta D. Onciul, certurile pentru domnie au adus amestecul Imperiului otoman și al regatului maghiar în Țara Românească, al regatului polon și al celui maghiar în Moldova; ele le-au sfîșiat înăuntru și le-au umilit în afară; ele au oprit propășirea statului și a

poporului în dezvoltarea politică și culturală; mai rău decât dușmanul din afară a lovit dușmanul dinăuntru ¹.

V. Desigur că D. Onciul n-a fost un teoretician original al istoriei, un creator al unei concepții generale asupra procesului istoric de pe teritoriul țării noastre. În cele scrise de el se resimte, din punct de vedere al concepției filozofice a istoriei, influența școlii istorice vieneze, unde el s-a format. În privința metodei și teoriei istorice a împrumutat, declară el însuși, punctul de vedere al profesorului său, Ottokar Lorenz. Acesta, născut în 1832 la Iglau (Austria), a fost începînd din 1857 funcționar la arhivele publice, în 1860 ajunge profesor la Universitatea din Viena, iar din 1885 la cea din Iena unde a și murit în vîrstă de 75 de ani. Medievalist, Ottokar Lorenz a publicat mai multe lucrări de istorie medie a Germaniei, a manifestat o înclinație deosebită pentru studiul izvoarelor și al genealogiei. În ce privește concepția sa istorică, potrivit căreia o cunoaștere perfectă a dezvoltării istoriei rezultă numai din cercetarea faptelor și ideilor oamenilor grupați pe generații, ea a fost expusă în *Die Geschichtswissenschaft in Haupttrichtungen und Aufgaben kritisch erörtert* (Berlin, 1886) și *Leopold von Ranke, die Generationenlehre und die Geschichtsunterricht* (Berlin, 1891)². La sfîrșitul primei lucrări, Ottokar Lorenz rezumă concluziile la care au condus cercetările sale. El consideră că: 1) măsura obiectivă a tuturor evenimentelor istorice este secolul; 2) secolul este expresia legăturilor materiale și spirituale a trei generații de oameni; 3) ca unitate de măsură, secolul este foarte mic pentru seriile lungi de evenimente; 4) după secol vin imediat perioadele de 300 sau 600 de ani ³.

Ottokar Lorenz pretindea că cercetările sale genealogice i-au permis să descopere pe planul istoriei universale existența unei corespondențe între generații și seriile genealogice ale familiilor domnitoare ⁴.

Apreciat ca istoric pentru cercetările prețioase de amănunt, pentru erudiția și conștiinciozitatea lui ⁵, Ottokar Lorenz a fost criticat chiar de contemporani pentru teoria sa filozofică. În ediția a 3-a și a 4-a a lucrării lui Bernheim *Lehrbuch der historischen Methode*, sînt prezentate pe scurt ideile lui Ottokar Lorenz, supuse apoi unei serioase critici. Bernheim arată că teoria lui Lorenz este fără valoare și nu este nici măcar nouă. În trăsăturile ei esențiale, ea se întilnește la Rümelin, în timp ce Ranke, pe care Lorenz îl învoca drept o autoritate, nu s-a pronunțat în această privință decît într-un mod foarte vag. Bernheim arată că baza fiziologică a teoriei lui Lorenz este șubredă, teoria este ipotetică pentru că reînnoirea generațiilor la fiecare 300 sau 600 de ani se sprijină pe observații mult prea fragmentare; apreciînd studiile de genealogie

¹ D. Onciul, *Din istoria României*, extras din *Călușa oficială a expoziției generale romîne*, ed. a 2-a, București, 1914, p. 64—65.

² Fr. Mentré, *Les générations sociales*, Paris, 1920, p. 141.

³ *Ibidem*, p. 159—160.

⁴ *Ibidem*, p. 144.

⁵ Lucrarea sa de istorie a Germaniei este socotită ca una dintre cele mai bune producții ale istoriografiei germane a secolului al XIX-lea (cf. Ed. Fueter, *Histoire de l'historiographie moderne*, Paris, 1914, p. 686).

ale lui Lorenz, Bernheim nu este de acord și respinge extinderea concluziilor relative la genealogie ale lui Lorenz în domeniul istoriei ¹.

Adoptînd teoria generațiilor a lui Ottokar Lorenz, D. Onciul exprima părerea că „istoria romînă prezintă un exemplu clasic pentru această teorie” ². Plecînd de la ea, D. Onciul deosebea în istoria romînilor trei mari faze de cîte șase secole. Prima fază de șase secole, arăta D. Onciul, care are ca punct de plecare cucerirea romană „ce a pus temelie poporului romînesc” ³ ține pînă în secolul al VII-lea. În această fază se formează poporul romîn (D. Onciul folosește termenul impropriu de „naționalitate” romînă) pe ambele maluri ale Dunării. Cea de-a doua fază, ce cuprinde de asemenea aproximativ șase secole și care se încheie cu formarea statelor feudale romînești, se caracterizează prin începuturile de organizare politică în legătură, în primele trei secole, cu statul slavobulgar, iar în celelalte trei cu statul maghiar. Cea de-a treia fază, tot de șase secole, se încheie cu unirea tuturor romînilor. Ea cuprinde, ca și cea precedentă, două perioade de cîte trei secole. Prima perioadă, caracterizată prin domnia în linie directă a dinastiei Basarabilor în Țara Romînească și a Bogdan-Mușatinilor în Moldova, se încheie cu unirea trecătoare a țărilor surori sub Mihai Viteazul ⁴. Ea prezintă trei subdiviziuni de cîte un secol, caracteristice din punct de vedere politic: 1) pînă la recunoașterea suzeranității turcești în Țara Romînească la mijlocul domniei lui Mircea cel Bătrîn (1402); 2) pînă la stabilirea suzeranității turcești în Moldova după moartea lui Ștefan (1504); 3) pînă la unirea celor trei țări și căderea lui Mihai Viteazul. Cele trei subdiviziuni au ca momente culminante domniile strălucite ale celor trei domni care le-au ilustrat ⁵.

În cea de-a doua perioadă, caracterizată prin dezvoltarea ideii naționale, D. Onciul deosebește de asemenea trei subdiviziuni de aproximativ un secol fiecare: 1) timpul domnilor pămînteni din diferite familii (1600—1711/1716); 2) timpul fanarioșilor (1711/1716—1821); 3) renașterea națională sub domniile pămîntene și încheierea procesului de formare a statului național romîn ⁶.

Urmîndu-l pe Lorenz, care, ca și Ferari, acorda mare importanță factorului politic în istorie, subliniind rolul conducătorilor politici în mersul istoriei, D. Onciul încheia încercarea sa de periodizare a istoriei romînilor cu concluzia, ce se întîlnește și în alte lucrări ale sale ⁷, că „fenomenele istorice — deși determinate, pe lîngă condițiile fizice și împrejurările timpului, de acțiunea individuală sau colectivă a oamenilor și, în special, a marilor personalități — urmează în linii generale după

¹ Fr. Mentré, *op. cit.*, p. 160—162.

² D. Onciul, *Fazele dezvoltării istorice a poporului și a statului romîn*, p. 24.

³ *Ibidem*, p. 7.

⁴ *Ibidem*, p. 15.

⁵ *Ibidem*, p. 19.

⁶ *Ibidem*, p. 19—20.

⁷ D. Onciul, *La ziua de 2 iulie*, „Convorbiri literare”, 1904, p. 610. Idem, *Curs de istoria romînilor de la întemeierea Principatelor pînă la epoca lui Ștefan cel Mare*, 1905—1906, p. 6.

o lege sau ordine supremă, cu necesitatea istorică”¹. Influențată de filozofia idealistă germană, concepția lui D. Onciul despre istorie l-a împiedicat să vadă dezvoltarea organică a procesului istoric, să pătrundă și să dezvăluie legile care cirmuiesc faptele istorice. De aceea încercarea sa de periodizare a istoriei României nu are o bază științifică și a fost privită cu rezerve chiar de contemporani.

Între concepția despre istorie a lui D. Onciul, de esență idealistă, în care se acordă mare importanță factorului geografic și celui biologic în istorie și vederile sale politice este o strânsă legătură. Monarhist, el a făcut din ideea de dinastie un postulat în istorie. În conferințe publice ocazionale, ca și într-un studiu special cu titlul *Ideea dinastică în dezvoltarea statului român*², D. Onciul s-a arătat ca un adevărat apologet al regimului dinastic. Prin educația primită, prin colaborarea permanentă la revista „Convorbiri literare”, el se simțea legat, după cum o spune el însuși³, de partidul conservator-junimist, al cărui membru era. Dimitre Onciul n-a fost însă — nu era, de altfel, văzut nici de contemporanii săi — un mare om politic. În ședința extraordinară a Academiei Române din 20 martie 1923, V. Pârvan, care era atunci vicepreședinte, anunțând moartea lui D. Onciul și propunând măsuri în legătură cu înhumarea rămășițelor lui pămîntești, arăta, exagerînd desigur, că „este primul caz cînd președintele Academiei Române a fost numai om de știință. Onciul în politică n-a însemnat nimic. Timp de patru decenii a lucrat numai în chiliuța lui, consacrîndu-se cu totul științei și numeroaselor instituțiuni culturale din care a făcut parte”⁴.

Fără a subaprecia contribuția pozitivă a lui D. Onciul în dezvoltarea istoriografiei romînești, trebuie spus totuși că prin unele dintre studiile sale, mai ales cele din a doua parte a activității lui, precum și prin demnitățile administrative pe care le avea, întretîinînd un cult al monarhiei și fiind un adept al orientării nefaste a acesteia în politica externă⁵, el servea interesele cercurilor guvernante burghezo-moșierești.

D. Onciul rămîne în istoriografia noastră prin ceea ce am numărat microcercetările sale, prin studierea amănunțită a izvoarelor, prin controlul sever al autenticității lor, pentru perioada premergătoare și cea a formării statelor feudale romînești. Ceea ce a scris după această perioadă este mai puțin temeinic, iar încercările sale de generalizare pierd din valoare prin concepția idealistă care a stat la baza lor.

Judecate prin prisma condițiilor în care el a scris și în comparație cu lucrările predecesorilor ca și a celor mai mulți dintre contemporanii săi, lucrările lui D. Onciul — e vorba de cele mai importante (*Teoria lui Roesler, Originile Principatelor Romîne, Titlul lui Mircea și posesiu-*

¹ D. Onciul, *Fazele dezvoltării istorice a poporului și a statului român*. p. 21.

² D. Onciul, *Ideea dinastică în dezvoltarea statului român*, „Convorbiri literare”, 1909, an. 43, p. 372-377, 486-494.

³ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, p. 255.

⁴ Arh. Acad. R.P.R., A 2/1922; „An. Acad. Rom.”, t. 43, 1922—1923. p. 48.

⁵ Cf. D. Onciul, *Cuvînt la deschiderea cursului de Istoria romînilor, aprilie 1923*, p. 17 și urm.

nile lui, *Tradiția istorică în cheștiunea originilor române*) — se prezintă cu mult superioare, atît ca bogăție de informație, cît și ca metodă riguroasă de cercetare. Ele „au curățat drumul”, au contribuit la crearea unei baze mai largi de informație în vederea întocmirii marilor sinteze de istorie a Romîniei care le-au urmat.

Rezultatele științifice valoroase obținute prin munca asiduă pe care a depus-o în întreaga-i viață în cercetarea celei mai obscure perioade a istoriei noastre, critica intransigentă făcută tradițiilor romantice în felul de a scrie istoria, persistența cu care a căutat să aplice în cercetările sale dictonul *ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat historia*, îl situează pe D. Onciul pe un loc de frunte în istoria literaturii istorice romînești.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И МЕТОД ДИМИТРЕ ОНЧУЛА (1856—1923)

РЕЗЮМЕ

В данной статье, написанной по случаю 40 лет со дня смерти Димитре Ончула, автор, после краткого изложения, посвященного румынской историографии конца XIX в. и начала XX в., останавливается на историографической деятельности Димитре Ончула, разбирает содержание наиболее значительных его работ, обсуждает их научную ценность, стремится показать роль, которую играл Д. Ончул в румынской историографии.

Д. Ончул, как историк сформировавшийся под влиянием венской школы, которая в то время была представлена такими известными учеными как К. Жиречек, Ф. Миклошич, Теодор Зинкель, О. Лоренц и др., усвоил строгий исследовательский метод, не покидая в своих работах надежной почвы достоверных исторических фактов. Вместе с Н. Поргой и И. Богданом он последовательно боролся против романтических тенденций в историографии, против дилетантизма и пустого красноречия, заложив основы критической школы в румынской историографии. Организованный им семинар, который Н. Порга называл «самым методичным из семинаров», явился серьезной исторической школой, которую прошли и в которой сформировались выдающиеся представители румынской историографии: В. Пырван, К. Джуреску, И. Миня и др.

Основные работы Д. Ончула, обеспечившие ему передовое место в румынской историографии, посвящены эпохе образования румынских феодальных государств и предшествующему периоду. Его взгляды относительно непрерывности бытования, места формирования и составных элементов румынского народа в значительной мере были перевязаны марксистской румынской историографией, найдя свое отражение и в важной главе о формировании румынского народа и языка, которой заканчивается первый том *Истории Румынии*.

Сохранили свое значение в румынской историографии и работы Д. Ончула, в которых рассматриваются связи общественно-политических формаций на территории Румынии с болгарским и венгерским государствами в период, предшествующий обра-

вованию румынских феодальных государств, а также вопросы, связанные с самим образованием румынских феодальных государств.

Что касается философской концепции истории, в творчестве Д. Ончула чувствуется влияние исторической венской школы. В отношении метода и исторической теории он многое позаимствовал от своего бывшего профессора О. Лоренца. Он даже попытался составить периодизацию истории Румынии, восприняв ненаучную теорию поколений, поддерживавшуюся О. Лоренцом.

Подчеркнув положительный вклад, внесенный Д. Ончулом в развитие румынской историографии, автор одновременно показывает, что он обслуживал и интересы правящих румынских кругов, имея в виду некоторые его работы, особенно написанные во второй половине деятельности, различные занимаемые им административные должности, поддержку культа монархии и ее пагубной ориентировки в области внешней политики.

Автор приходит к выводу, что Д. Ончул — несмотря на реакционный характер некоторых своих идей — благодаря результатам упорных долготлетних исследований, посвященных наиболее неясному периоду истории Румынии, занимает одно из первых мест в румынской исторической литературе.

LA CONCEPTION ET LA MÉTHODE HISTORIQUE DE DIMITRE ONCIUL (1856—1923)

RÉSUMÉ

La présente étude est publiée à l'occasion du 40e anniversaire de la mort de Dimitre Onciul. Après un bref exposé sur l'état de l'historiographie roumaine à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle, l'auteur insiste sur l'activité d'historien de Dimitre Onciul, dont il analyse quant à leur valeur scientifique les ouvrages les plus importants et tente de définir le rôle dans l'école historique roumaine.

Formé à l'école viennoise, à un moment où celle-ci brillait d'un vif éclat grâce à des maîtres tels que C. Jirecek, F. X. Miclosich, Theodor Siekel, O. Lorenz, etc., Dimitre Onciul fit sienne une méthode d'investigation rigoureuse, en vertu de laquelle il ne s'écartera jamais dans ses écrits de la réalité tangible des faits historiques certains. A côté de Nicolae Iorga et de Ion Bogdan, il combattit systématiquement toute tendance au romantisme historique, au dilettantisme et aux dissertations sonores. Le séminaire organisé par lui — que Iorga avait qualifié «le plus méthodique des séminaires» — a constitué une école historique des plus sérieuses, par laquelle sont passés et se sont formés des représentants d'élite de l'historiographie roumaine, tels que V. Pârvan, C. Giurescu, I. Minea et autres.

Les ouvrages fondamentaux de Dimitre Onciul — qui lui ont valu de prendre place au premier rang des historiens roumains — sont ceux consacrés à la période de formation des Etats féodaux roumains et à celle immédiatement antérieure. Ses opinions sur la continuité, l'aire de formation et la composition du peuple roumain ont été, en lignes générales, adoptées par l'école marxiste roumaine et se reflètent dans le contenu de l'important chapitre sur la formation de la langue et du peuple roumains qui forme la conclusion du premier volume du traité d'Histoire de la Roumanie.

Une place prépondérante dans les études d'histoire roumaine revient également aux ouvrages dans lesquels Onciul analyse les rapports, au cours de cette même période d'avant la formation des Etats féodaux roumains, entre les formations sociales politiques roumaines d'une part et les Etats bulgare et hongrois d'autre part.

Pour ce qui est des conceptions philosophiques qui se dégagent de l'œuvre d'Onciul, on sent l'influence de l'école viennoise où celui-ci avait reçu sa formation. De même, en matière de méthodologie et de théorie de l'histoire, Onciul s'est rallié dans l'ensemble aux vues de son maître, le professeur O. Lorenz. Il a même tenté une périodisation de l'histoire de la Roumanie, empreinte de la théorie anti-scientifique des générations dont Lorenz était l'adepte.

Tout en mettant en relief la contribution positive de D. Onciul au développement de l'école historique roumaine, l'auteur n'omet pas de faire remarquer que — tant par certaines de ses études, surtout celles datant de la seconde moitié de sa carrière, que par ses hautes fonctions administratives — il entretint le culte de la monarchie et, adepte de l'orientation néfaste de celle-ci en politique étrangère, il servit les intérêts des cercles dirigeants roumains.

En conclusion, l'auteur estime que, malgré le caractère rétrograde de certaines de ses conceptions et tenant compte, en échange, des résultats de son labeur de toute une vie consacré à l'étude de la période la plus obscure de l'histoire de la Roumanie, Dimitre Onciul se situe au premier plan de la littérature historique roumaine.

CERCETĂRI CU PRIVIRE LA GENEZA ORAȘELOR MEDIEVALE DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ¹

DE

ȘT. OLTEANU

Una dintre problemele social-economice de o deosebită importanță pentru istoria patriei noastre, care a atras de timpuriu atenția istoricilor, este problema apariției și dezvoltării orașelor feudale de pe teritoriul țărilor române. În studii monografice, în lucrări de sinteză, în articole de întindere mai mică, istorici aparținând generațiilor trecute au căutat să explice în chipuri diferite procesul de formare a orașelor noastre medievale. Sub influența diverselor teorii idealiste ale istoriografiei burgheze, teorii care explicau formal apariția orașelor feudale, era firesc ca imaginea procesului genetic al orașelor de pe teritoriul patriei noastre să fi fost, în linii generale, denaturată. Principala cauză a acestei denaturări a constituit-o concepția greșită a istoricilor, lipsa unei metodologii științifice în interpretarea materialului documentar². Așa se explică, de pildă, rolul determinant acordat atât comerțului în nașterea orașelor noastre, cât și elementului străin în apariția celor mai vechi orașe, teoria „descălecatului” extinsă și asupra originii unor orașe, caracterul exclusiv comercial, „necreator de bunuri materiale”, al orașelor din patria noastră etc.

În anii regimului de democrație populară, problema apariției orașelor medievale de pe teritoriul patriei noastre a stat și continuă să stea în atenția cercetătorilor ca una dintre problemele majore ale istoriei³.

¹ Comunicare ținută cu prilejul Sesiunii științifice de arheologie medievală, Iași-Succava, 28 mai—7 iunie 1963, lărgită pe baza cercetărilor efectuate în cadrul Institutului de istorie al Academiei R.P.R.

² Pentru diferitele teorii în legătură cu nașterea și dezvoltarea orașelor, cf. E. A. Kosminski și S. D. Skazkin, *История средних веков*, vol. I, p. 262—263; *Большая Советская Энциклопедия*, vol. XII, p. 173.

³ Dintre studiile apărute în care se pune și problema apariției orașului medieval, cităm : D. Berindei, *Orașul București în veacurile XIV, XV, XVI*, în *Comunicări și articole de istorie*,

Stringerea laolaltă și publicarea izvoarelor medievale privitoare la țările romine, dar mai cu seamă organizarea unor șantiere arheologice în principalele centre medievale din țară, etapă necesară în dezvoltarea științei noastre istorice, oferă astăzi cercetătorilor posibilitatea concretă a elaborării unor studii referitoare la procesul de constituire a orașelor medievale. Într-adevăr, în cunoașterea procesului de apariție a vieții urbane din cadrul societății românești, un rol deosebit îi revine arheologiei, care, aplicată la studierea genezei orașelor, deschide perspective de cercetare științifică cu totul noi. Evident că stadiul actual al cercetărilor arheologice nu poate asigura rezolvarea deplină a tuturor problemelor pe care le ridică cunoașterea trecutului orașelor noastre medievale; sînt necesare încă numeroase cercetări, pentru un număr cît mai mare de centre medievale din țară, în vederea aprecierii în ansamblu a diferitelor fenomene ale vieții urbane. Totuși, rezultatele obținute pînă în prezent în domeniul cercetărilor arheologice efectuate în diferite așezări medievale, coroborate cu izvoarele scrise existente, ne permit să aducem în discuție, fără a avea pretenția unei rezolvări depline, unele încheieri avînd un caracter ipotetic, chestiunea genezei orașelor medievale de pe teritoriul Țării Românești¹. Pentru justa înțelegere a problemei asupra căreia vom stăruia în cele ce urmează, considerăm necesare unele precizări, în măsura în care ele se pot face în stadiul actual al cercetărilor, în legătură cu semnificația noțiunii de oraș medieval, cu limitele social-economice în raport cu satul, cu etapa inițială de dezvoltare a unei așezări urbane.

Clasicii marxism-leninismului au definit orașul din epoca de formare deplină a lui ca punct de concentrare a populației, „a uneltelor de producție, a capitalului, a necesităților și a mijloacelor de a le satisface”²; ca centru al meșteșugurilor, al comerțului, al producției de mărfuri și al circulației mărfurilor. Din această definiție reies cu prisosință trăsăturile caracteristice de bază ale orașului, care-l deosebesc de așezările rurale. Trebuie însă specificat că, în cursul dezvoltării sale, orașul medieval a cunoscut mai multe etape, începînd cu cea de constituire a lui, etapă în care aceste trăsături sînt extrem de limitate, unele dintre ele găsindu-se în stare embrionară, altele lipsind chiar, ceea ce face ca așezarea respectivă să aibă un pronunțat caracter rural, deosebindu-se foarte

București, 1955, p. 5—16; D. Ciurea, *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, „Studii și cercetări științifice”, seria a III-a (Științe sociale), Iași, 1955, nr. 3—4, p. 31—50; C. C. Giurescu, *Un vechi oraș al Țării Românești: Cornățelul*, în *Studii și articole de istorie*, vol. II, 1957, p. 95—130; N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în *Studii și cercetări științifice*, Istorie, Iași, 1960, fasc. 1, p. 83—96; M. Matci, *Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orașenești la Suceava*, în „SCIV”, 1960, nr. 1; idem, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963. Vezi de asemenea și cele două sinteze; V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII), București, 1957; *Istoria României*, vol. II, București, Edit. Academiei R.P.R. (capitolele privind orașele).

¹ Menționăm că în timpul cercetărilor noastre vor intra problemele apariției orașelor din Țara Românească inclusiv teritoriul Dobrogei (sec. X—XII), care a făcut parte în anumite momente istorice din Țara Românească, în limitele perioadei cuprinse între secolele al X-lea și al XVII-lea.

² K. Marx și F. Engels, *Opere*, ed. a 2-a, vol. 3, București, Edit. politică, 1958, p. 51.

puțin de sat. O identificare deplină a tuturor trăsăturilor caracteristice și a limitelor lor în cadrul diferitelor faze de dezvoltare ale orașului medieval este foarte greu de făcut în momentul de față, mai ales pentru teritoriul Țării Românești, unde cercetările sînt abia la început. Unii dintre istoricii din țările vecine au încercat să stabilească, pentru orașele unde s-au făcut ample cercetări arheologice, caracteristicile principale ale așezării fie în etapa de tranziție sau preurbană, cum o numesc ei, fie în etapele de dezvoltare ulterioare. Așa, de pildă, pentru etapa preurbană trăsătura caracteristică o formează economia de tip urban (meșteșugurile cu cele două forme de producție și comerțul). În etapa ulterioară, pentru orașele din Polonia, numită etapa orașelor sub regimul dreptului autohton, se adaugă unele elemente de urbanistică medievală, iar în unele cazuri o jurisdicție autohtonă, deși aceste ultime trăsături pot apărea foarte tîrziu, cînd orașul este deja format¹.

În general vorbind, procesul de formare a așezărilor orășenești a cunoscut și pe teritoriul Țării Românești, pînă la maturizarea formelor vieții urbane, o etapă de tranziție corespunzătoare etapei preurbane, a cărei trăsătură fundamentală a constituit-o un anumit nivel de dezvoltare a producției meșteșugărești dublată de o activitate comercială corespunzătoare, în limitele *tîrgului periodic*². În momentul de față este foarte greu de a da o definiție completă așezării din această etapă, în care se întîlnesc atît elemente rurale, cît și forme de viață urbană, unele dintre ele încă în stadiul embrionar. Dificilă este și fixarea limitelor în timp ale acestei etape pentru fiecare oraș în parte, dată fiind puținătatea izvoarelor de informare, limite care pot fi socotite în unele cazuri în secole. În momentul în care însă în așezare apar unele indicii ale pieții permanente (prăvălii, dughene, pivnițe), meșteșugari și negustori cu o vie activitate în domeniul producției și al circulației, unele semne de urbanistică medievală, elemente ale organizării municipale și organe ale administrației centrale, dovezi ale unei diferențieri sociale pronunțate, ale pătrunderii pe o scară mai largă a scrisului și cititului în rîndul populației, ale instalării reședinței domnești etc., faza de tranziție sau preorășenească poate fi socotită depășită; așezarea trece la faza de oraș medieval propriu-zis. Firește că nu în cazul tuturor orașelor în documente apar toate caracteristicile de mai sus. Am considerat esențiale pentru faza orășenească, pe lîngă producția meșteșugărească, care rămîne o condiție permanentă, indiciile pieții permanente, ale organizării municipale, ale existenței organelor administrației domnești legate de obicei de reședința domnească, proprietatea domnească etc. Conștienți de caracterul ipotetic al unor încheieri, ca urmare a greutăților existente, vom încerca să facem atunci cînd va fi vorba de așezările de pe teritoriul Țării Românești, pentru care există materialul documentar necesar, unele considerații în legătură cu chestiunile ridicate mai sus, în speranța că ele vor servi măcar ca sugestii pentru viitoarele cercetări.

¹ Vezi mai cu seamă W. Hensel, *L'étude des villes du haut moyen âge en Pologne au moyen de la méthode archéologique*, în *Dacia*, vol. V, p. 470—471.

² Folosirea unora dintre ele ca loc de emiteră a actelor domnești constituie deja un indiciu despre caracterul economiei așezării în cauză.

Elucidarea originii orașelor medievale implică de la bun început cunoașterea componentelor economice și sociale de bază ale procesului genetic, a cauzelor și condițiilor variate care au determinat apariția unor atare așezări.

Principala forță motrice care a dat naștere orașelor medievale o constituie creșterea forțelor de producție într-o măsură care să facă posibilă diviziunea socială a muncii : separarea meșteșugurilor de agricultură. Este vorba, evident, de acea diviziune a muncii care generează deosebirea dintre sferile de producție la nivelul întregii societăți. Pentru înțelegerea acestei probleme centrale, punctul de plecare trebuie să-l constituie cercetarea premiselor fundamentale ale procesului de formare a orașului medieval : *latura economică*, exprimată prin dezvoltarea agriculturii cu toate ramurile ei pînă la nivelul scindării sferei de producție unice în sfere deosebite (agricultură și meșteșuguri) în cadrul obștii sătești, și *latura socială*, exprimată prin cristalizarea și dezvoltarea relațiilor feudale, premisă fără de care problema apariției orașelor medievale nu poate fi nici măcar concepută.

O deosebită însemnătate în procesul de formare a așezărilor cu caracter urban a avut-o existența unor drumuri comerciale care brăzdau teritoriul Țării Românești și pe care erau purtate către locurile de schimb o serie de produse. Această activitate comercială a contribuit la ridicarea unor așezări cu o poziție geografică prielnică, grăbind nașterea și maturizarea formelor de viață urbană din așezările respective. Un rol important în grăbirea procesului de urbanizare a unor așezări, ca la Cîmpulung de pildă, l-a jucat elementul străin, săsesc mai cu seamă, venit din Transilvania și stabilit în unele așezări subcarpatice a căror evoluție economică indica un nivel de dezvoltare oarecum deosebit de cel al așezărilor rurale obișnuite.

La studierea acestor premise, o contribuție efectivă, care se detașează simțitor, o aduce arheologia, în documentarea mai cu seamă a laturii economice a procesului de constituire a orașului medieval. Cercetări sistematice efectuate în unele centre feudale de pe teritoriul Țării Românești oferă în această privință date deosebit de valoroase. Cercetările arheologice efectuate în diferite regiuni¹, unele studii recente² și mărturiile cronicarilor bizantini³ scot în evidență într-o bună măsură stadiul de dezvoltare a economiei Țării Românești în primele secole ale mileniului al II-lea (e.n.), atît sub aspectul ocupațiilor agrare, cît mai ales sub acela al producției meșteșugărești. Datele furnizate de săpăturile

¹ Vezi rapoartele științifice de săpături arheologice efectuate în diferite așezări feudale-timpurii. rapoarte publicate în „SCIV“, și *Materiale și cercetări arheologice*.

² Șt. Olteanu, *Producția meșteșugărească din Moldova și Țara Românească în sec. X—XVII (Probleme de bază în lumina cercetărilor recente)*, în „Studii”, 1962, nr. 4.

³ Anne Comnène, *Alexiade*, ed. B. Lieb, vol. I, Paris, 1937, p. 81—82, trad. efectuată la Inst. de istorie ; Nicetas Choniates, ed. Bonn, 1935, p. 668, trad. efectuată la Inst. de istorie ; M. Attaliates, *Historia*, Bonn, 1835, p. 87. trad. efectuată la Inst. de istorie ; N. Iorga, *Istoria rominilor*, vol. III, p. 55, citînd un izvor din Muratori, Rev. ital. Scriptores ; tratatul lui Ivanco cu genevezii, în *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 34—40 ; vezi și Diploma ioaniților din 2 iunie 1247, unde se menționează existența pe teritoriul Țării Românești a morilor de măcinat cereale (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac XIII, XIV, XV, B, vol. I, p. 2—3).

arheologice, coroborate cu cele scrise, atestă existența unui număr însemnat de meșteșugari în așezările cercetate, ca și a unor progrese constatate în tehnica unor meșteșuguri asupra cărora nu este cazul să stăruiem aici¹. Cele circa 20 de ramuri meșteșugărești de factură rurală constatate pe baza documentelor arheologice, ca și pe baza actelor emise de cancelariile Moldovei și Țării Românești la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, sînt în măsură să ne formeze o imagine destul de clară a nivelului de dezvoltare generală a producției meșteșugărești și în epoca feudalismului timpuriu. Meșteșugarii vor fi aceia care vor imprima, prin prezența lor numeroasă și prin activitatea de producție și de schimb desfășurată în cadrul așezării pe care o vor popula, caracterul unei așezări urbane.

Așadar, *prin dezvoltarea agriculturii sub toate aspectele ei și prin lărgirea sferelor de producție deosebite (agricultură și meșteșuguri) în cadrul obștii sătești, pe teritoriul Țării Românești se maturizau în cursul sec. X—XIV premisele economice ale procesului de separare a meșteșugului de agricultură la nivelul întregii societăți.* Trebuie subliniat însă că această maturizare a premiselor economice n-a avut loc pe întreg teritoriul Țării Românești în aceeași vreme. În regiunea Dunării de jos, de pildă, în nordul Dobrogei, constituirea premiselor economice de apariție a vieții urbane a fost grăbită de revenirea în această regiune a stăpînirii bizantine în secolul al X-lea. Acest lucru a avut urmări, așa cum vom vedea mai departe, și în ceea ce privește maturizarea premiselor sociale ale procesului genetic al orașelor medievale.

Pe teritoriul Țării Românești, premisele apariției orașelor medievale sub aspect social prezintă, în raport cu țările din apusul Europei, unele particularități în funcție de condițiile social-economice și politice din momentul istoric dat, fără a modifica însă conținutul procesului ca atare².

Pe teritoriul Dobrogei, de pildă, cristalizarea raporturilor feudale a fost mai timpurie decît în restul teritoriului Țării Românești, proces grăbit, așa cum aminteam mai sus, de revenirea în secolul al X-lea a stăpînirii bizantine³. Calea principală pe care s-au constituit primele așezări cu caracter urban existente aici este asemănătoare, mai cu seamă sub aspect social-politic, aceleia pe care au apărut, aproximativ în aceeași vreme și în condiții asemănătoare, multe dintre orașele din Bizanț, Polonia, Rusia, Germania etc. În restul teritoriului Țării Românești, cele mai multe orașe au apărut către sfârșitul feudalismului timpuriu și la

¹ Pentru diversele categorii de meșteșugari existente în această vreme, ca și pentru progresele înregistrate în tehnica unor meșteșugari, vezi Șt. Olteanu, *op. cit.*

² Vezi rolul relațiilor feudale în formarea orașelor din țările din apusul Europei la K. Marx și F. Engels, *op. cit.*, p. 52; V. V. Stoklikaia-Tereșcovic, *Originea orașului feudal din apusul Europei*, în „Analele romîno-sovietice”, Istorie, 1955, nr. 2.

³ Vezi, de pildă, notele „toparhului grec” la C. B. Hasc, *Leonis Diaconi Caloensis historiae libri decem*, Bonn, 1828; datarea fragmentelor cuprinse în nota toparhului a fost făcută de M. V. Levcenko, *Un izvor preios privind la relațiile ruso-bizantine din sec. X*, în *Busanmü-ekü Vremennik*, vol. IV (1951), p. 42—72; vezi cele mai recente studii în această privință; C. Cihodaru, *Observații critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”*, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, an. XII (1961), fasc. 2. p. 260—272; P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în „Studii”, an. XV, nr. 5, p. 1 222 și urm.

sfirșitul secolului al XIV-lea mai cu seamă, în cuprinsul unor formațiuni social-politice cu avansate caractere feudale și în condiții politice și internaționale diferite de cele existente pe teritoriul Dobrogei în primele secole ale mileniului al II-lea, situație care a influențat modul de constituire a acestora¹.

În cazul Dobrogei în special căpeteniile feudale ale acestor formațiuni social-politice au jucat un important rol în apariția orașului medieval. Pentru satisfacerea necesităților lor și ale personalului de la reședințele respective a fost nevoie de un corp de meșteșugari specializați în diverse ramuri de producție care au populat, împreună cu alte elemente din lumea satelor, teritoriul reședințelor senioriale. În jurul unor atare reședințe, așezări de obicei fortificate, dar și în jurul unor simple așezări, se putea organiza o producție cit de cit satisfăcătoare și o activitate de schimb la nivelul corespunzător, atribute ale vieții urbane. Iată dar de ce, alături de premisele economice, cristalizarea relațiilor feudale a reprezentat o latură indispensabilă în apariția orașelor medievale. Gradul diferit de dezvoltare a diviziunii muncii și a raporturilor feudale, unele cauze secundare și, mai ales, condițiile diferite ca : gradul de densitate a populației, existența unor importante căi de comerț, necesități de ordin strategic, relații internaționale etc., au făcut ca formarea și dezvoltarea orașelor feudale să nu fie identice și nici absolut uniforme, nu numai în toate țările, dar nici măcar în toate regiunile uneia și aceleiași țări. Aceste cauze și condiții diferite au făcut ca tendința generală care a dus la separarea orașului de sat să se manifeste sub diferite forme. Așa se explică multiplele căi de constituire a așezărilor cu caracter urban, căi asupra cărora vom stărui în cele ce urmează.

Înainte de a trece la prezentarea principalelor căi de apariție a orașelor medievale din Țara Românească, considerăm necesar să menționăm că aceste căi nu reprezintă „tipare” în care să se încadreze istoria genezei fiecărui oraș în parte ; este vorba doar de exprimarea unor stări de lucruri reale, generate în condiții asemănătoare, care pot fi grupate în funcție de trăsăturile lor comune și de tendința lor de dezvoltare. De aceea căile concrete de apariție a primelor noastre orașe feudale sînt fără îndoială foarte diverse, ele neputînd fi reduse la o formulă unică. În această diversitate de forme, care exprimă însă același conținut istoric, se pot distinge unele direcții principale de desfășurare a procesului de formare a orașului de pe teritoriul Țării Românești.

Un rol important în apariția așezărilor cu caracter urban, mai cu seamă în cazul celor documentate pe linia Dunării și în partea de nord a Dobrogei, l-au jucat centrele fortificate cu funcții politice-administrative, reședințe ale unor căpetenii feudale locale sau bizantine. Așa cum o dovedesc mai cu seamă cercetările arheologice, unele dintre aceste centre, ca cel de la Garvăn de pildă, erau ridicate pe ruinele vechilor centre romane. Numeroase izvoare bizantine menționează, începînd din secolul al X-lea, existența în regiunea Dunării de jos a mai multor „orașe” întă-

¹ Formațiuni feudale pe teritoriul Țării Românești în secolul al XIII-lea, în *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 1-2.

rite cu ziduri din piatră¹, la care se adaugă cele cercetate arheologic: Garvăn, Păcuiul lui Soare și chiar Capidava. Este posibil ca și alte așezări de pe teritoriul Țării Românești, care îndeplineau funcția de reședințe ale căpeteniilor feudale locale, să fi fost prevăzute cu unele fortificații, mai ales din pământ și lemn, constituind puncte de plecare în formarea viitoarelor așezări². Ipotezele care s-au făcut și care continuă

¹ „...Căci pe malul acestuia (Istru) sînt așezate multe și mari orașe avînd adunată o populație de toate limbile...” (M. Attaliates, *Historia...*, Bonn, 1853, p. 85, 204); „...zece orașe... și cinci sute sate” în regiunea Dunării (C. B. Hase, *Leonis Diaconi Caloensis historiae libri decem*, Bonn, 1825, p. 501); „...orașele așezate pe malul Istrului...” (Cedrenus-Skylitzès, vol. II, p. 401); „...Preslavul întăritură foarte puternică. Acesta este un oraș vestit, așezat lângă Dunăre...” (B. Lieb, *Anne Comnène... Alexiade*, Paris, 1937, vol. II, cartea a VII-a, p. 94); Vicina reședință a unei căpetenii din Dobrogea (*ibidem*, vol. II, cartea a VI-a, p. 81—82); fortărețe ridicate la nord de Dunăre (Cedrenus-Skylitzès, vol. I, p. 401—402; vol. II, p. 584—585); cetatea „Demnitzikos” identificată de Vasilyewski cu Zimnicea (*Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Emanueli Comnenos gestarum*, rec. A. Meineke, Bonn, 1836, p. 93—95); Vicina și alte orașe (*Géographie d'Edrisi*, vol. II, Paris, 1836, p. 380—386; cf. B. Nedkov, *България и сръбните земи през XII век с поред „Географуета“ на Идриси*, Sofia, 1960, p. 79 și urm.); Vicina scaun metropolitan (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac XII, XIV și XV, B, p. 5, 11—12; N. Grămadă, *Vicina. Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului*, Cernăuți, 1925, extras din *Codrul Cosminului*; pentru completa bibliografie despre Vicina, vezi Petre S. Năsturel, *Așezarea orașului Vicina și țărutul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, „SCIV”, an VIII (1957), nr. 1—4; „80 cetăți (город) la Dunăre” cucerite de Sviatoslav în secolul al X-lea, precum și menționarea Perciaslavetului ca centru însemnat (*Повесть временных лет по лаврентиевской летописи*, ed. D. S. Lihaciov, Moscova-Leningrad, 1950, vol. I, p. 244, 246), „... orașele de la Dunăre...” (*Воскресенская летопись*, în *Полное собрание Русских летописей*, vol. VII, Petersburg, 1856; vol. VIII, 1859, p. 68); Vicina și alte localități (*Letopisețul Novgorodului* (al patrulea), ed. *Полное собрание...*, p. 623).

„Isaccea este un tirgușor în țara Alualak (Valah)” (*Géographie d'Aboulfida*, vol. II, *Texte arabe par Reinaud et de Slane*, vol. I, Paris, 1842, p. 80; vol. II, p. 63); Isaccea, menționată prima dată de egipteanul Navairi (Bromberg, *Toponymical...*, în *Byzantion*, XIII (1938), p. 23—24); Isaccea oraș mare întărit în vechime (Gelalzade Mustafa, *Tabokat al memalik va daradfat*, ed. Fr. Babinger, G.O.W., p. 102—103, *Encl. Isl.*, vol. I, 1 035—1 036, trad. la Inst. de istorie); despre orașul Babadag (*Ibn Battuta*, trad. după textul francez și arab publicat de Ch. Defrémery și B. Sanguinetti, *Voyages d'Ibn Battoutah*, vol. II, Paris, 1854, p. 415 și următoarele).

² Situații asemănătoare se întîlnesc și în Transilvania, unde izvoarele pomenește de reședințele fortificate ale voievozilor Menemorut, Glad-Ahtum și Gelu-Gyla denumite *urbs* sau *castrum*: Biharea-Oradea, Morisena-Cenad (în apropierea Aradului), Cetatea de reședință a lui Gelu de pe Someș etc. (*Legenda Sancti Gerhardi episcopi*, ed. Em. Szentpétery, *Scriptores rerum...*, vol. II, Budapesta, 1932, p. 489; Șt. Pascu, *Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au moyen-âge jusqu'à fin du XVI-e siècle*, în *Revue Roumaine d'histoire*, tom. I, 1962, nr. 1, p. 23; S. Ardeleanu, *Orașul Cluj centru meșteșugăresc în sec. XVI*, „Studii”, 1953, nr. 4, p. 131 și urm. În R.S.S. Moldovenească, arheologii au descoperit unele așezări situate în jurul unor centre fortificate unde rezidau virfurile feudale ca la Alcedar (secolul al X-lea) în care diferitele meșteșuguri ajunseseră la un grad anumit de înflorire îndreptându-i pe cercetători să le considere așezări cu caracter orașenesc (G. B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S. referitoare la primul mileniu al e.n.*, în „SCIV”, 1959, nr. 2, p. 388, 392—393). În istoria orașelor rusești, asemenea centre purtau denumirea de „Город”-uri și prezentau aceleași caracteristici (M. N. Tihomirov, *Древнерусские Города*, ed. a 2-a, Moscova, 1956. Pentru orașele din Bulgaria, D. Anghelov, *Към въпроса за средновековия Българска град*, în „Arheologia”, an. II (1960), nr. 3; D. Cončev, *La forteresse Tzeraina-Cepina*, „Byzantinoslavica”, 1959, nr. 2, p. 300—301, 303; D. Cončev și St. Stoilov, *La forteresse d'Asên*, „Byzantinoslavica”, 1961, nr. 1, p. 31, 53—54. Pentru Polonia, vezi W. Hensel, *L'étude des villes du haut moyen-âge en Pologne...*, în *Dacia*, vol. V, 1961, p. 463—484. Pentru Germania, vezi P. Grimm, *Zum Verhältnis von Bury und Stadt nach archäologischen Beobachtungen in Mittel und Ostdeutschland*, în *Omagiu lui*

să se facă în acest sens rămîn a fi confirmate sau infirmate în viitor de cercetări arheologice ample și sistematic efectuate pentru fiecare așezare în parte.

În jurul acestor nuclee fortificate, în care își aveau reședința vîrfurile aristocrației feudale, apărate de puternice detașamente militare, s-a stabilit o populație sătească lipsită de mijloace de apărare, care, în condițiile unor iminente pericole externe, vedea în aceste centre fortificate asigurarea personală, a familiei și a avutului ei. Relatările căpeteniei bizantine din jurul anului 1000 sînt deosebit de semnificative în acest sens. Ridicarea fortificației în care urma să se stabilească toparhul împreună cu familia, rudele și forțele sale militare (circa 300 de ostași) a precedat formarea așa-zisului oraș, în jurul ei așezîndu-se într-un răstimp destul de scurt o populație diversă¹. Fortificația a fost ridicată pe urmele unei vechi așezări, ale cărei ziduri erau în stare de ruină². Scopul acestei fortărețe ridicate „cu mare grabă” era de a proteja vîrfurile feudale aflate în ea față de pericolul unui atac „barbar”. Aflăm însă că, într-un foarte scurt timp, împrejurimile fortăreței se populează intens, fortificîndu-se din aceleași motive cu un șanț de apărare și formînd, după relatarea toparhului, „cealaltă incintă a orașului”. În fortăreață (prima incintă) au fost depuse spre păstrare tot ce se afla mai de preț în așezare; cele de prisos au fost lăsate în a doua incintă, unde locuia populația nevoiașă, de rînd, de curînd stabilită, „căci acuma — spune toparhul — era locuit orașul întreg, iar fortăreața era pregătită să ne scape de la mare primejdie”. Un proces asemănător de constituire a așezării a avut loc, probabil, și în cazul altor orașe-cetăți de la Dunărea de jos, reședințe ale unor căpetenii feudale, cu o populație eterogenă, care întrețineau pentru apărare oști numeroase. Este cazul Vicinei reprezentată într-o carte nautică printr-o cetate cu puternice ziduri și turnuri³, oraș cu o activitate economică înfloritoare, cu înalte clădiri, cu întinse cîmpuri cultivate⁴. În trecerea sa prin Dobrogea, în jurul anilor 1330—1331, Ibn Battutah menționa în regiunea gurilor Dunării alte două mari fortificații, una fiind în stare de ruină, în jurul cărora se aflau așezări civile asemănătoare unor „sate mari”⁵.

Deosebit de sugestive din acest punct de vedere sînt constatările făcute cu prilejul cercetărilor arheologice întreprinse la Garvăn. Observații stratigrafice făcute în decursul mai multor campanii au precizat că așezarea de aici alcătua un mare complex, format din două părți: centrul întărit în care rezidau vîrfurile aristocrației feudale laice și reli-

Constantin Daicoviciu, București, Edit. Academiei R.P.R., 1960. Pentru alte țări vezi V. V. Stokhîkaia-Terescovicî, *Originea orașului feudal din apusul Europei*, „Analele romîno-sovietice”, Istoric, 1955, nr. 2; Yvette Dollinger-Leonard, *De la cité romaine à la ville médiévale*, în *Studien zu dem Anfängen...*, Berlin, 1958.

¹ C. B. Hase, *op. cit.*, p. 501.

² *Ibidem*, p. 501—503.

³ N. Grămadă, *op. cit.*, p. 11.

⁴ *Geographie d'Edrisi*, vol. II, Paris, 1836, p. 380—386; cf. B. Nedkov, *op. cit.*, p. 79 și urm.

⁵ Ibn-Battutah, după Ch. Defrémery și B. R. Sanguinetti, *Voyages d'Ibn Battoutah*, vol. II, Paris, 1854, p. 416.

gioase¹ ridicat în secolul al X-lea pe locul fostei cetăți romano-bizantine, folosind măcar în parte fortificațiile acesteia, și așezarea de jos, civilă, care se întindea la sud și vest de cetate, alcătuind o „suburbie”. Mai întâi a fost ridicat nucleul fortificat, după o amplă curățire și nivelare a terenului făcute în prealabil, în jurul căruia s-a așezat o numeroasă populație venită în etape succesive din centre mai mult sau mai puțin depărtate: la început, această populație s-a așezat în împrejurimile imediate ale cetății, apoi, pe măsura populării spațiului din imediata apropiere a incintei, a fost populat și teritoriul mai îndepărtat². Cine era această populație și în ce condiții social-juridice se stabilea aici este greu de spus deocamdată.

Situații asemănătoare se constată și la Păcuiul lui Soare și Capi-dava. Construită în a doua jumătate a secolului al X-lea, cetatea de la Păcuiul lui Soare a avut inițial un caracter militar. Spre deosebire de Garvăn, aici popularea teritoriului cetății și formarea așezării propriuzise a durat multă vreme, încît de-abia din secolul al XIII-lea se observă în săpăturile arheologice existența unor elemente de viață urbană în așezarea respectivă³. La Capidava, incinta construită din piatră în aceeași vreme urmează aproape exact traseul vechii incinte romane⁴. În interior au fost descoperite bordeiele și locuințele de suprafață ale locuitorilor cetății⁵. Sondajele efectuate în afara incintelor, atît la Păcuiul lui Soare⁶, cît și la Capidava⁷, au scos la iveală numeroase urme de locuire feudal-timpurie, aparținînd așezării civile. Pentru precizarea întinderii așezării, a etapelor de populare a acestui teritoriu etc., sînt necesare în continuare, mai cu seamă la Capidava, cercetări ample și sistematic efectuate. Rezultate dintre cele mai semnificative au fost obținute însă pe linia determinării principalelor ocupații ale locuitorilor așezării, în special la Garvăn, menite să aducă unele precizări în legătură cu funcția economică și caracterul economiei acestor așezări, cu unele dintre caracteristicile principale ale etapelor de dezvoltare pe care le-au parcurs așezările menționate.

O caracteristică a orașului medieval în general o constituie coexistența în proporții diferite a diverselor preocupări ale populației orășenești, indicînd sectoare de activitate economică variate. Spre regretul

¹ Prezența crucii de aur, a plumbului sigilar provenind de la un țerarh bisericesc, ca și a aceluia provenind de la guvernatorul provinciei Paradunavon, sînt dovezi în plus ale existenței aici a unor autorități laice și bisericești care purtau corespondență („SCIV”, an. VI (1955), nr. 3—4, p. 733).

² *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 572, 573, 580, 583; vol. VIII, p. 690.

³ Vezi rapoartele științifice de săpături de la Păcuiul lui Soare, publicate în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V—VIII; de asemenea, P. Diaconu, *Крестоу X—XV вв. в Паркулю луй Соаре в свете археологических исследований*, în *Dacia*, V (1961), p. 485—501; R. Popa, *Elemente urbane în așezarea de la Păcuiul lui Soare în secolele XIII—XIV*, comunicare ținută cu prilejul Sesiunii științifice de arheologie medievală, Iași-Suceava, 28 mai-7 iunie 1963.

⁴ Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, vol. I, București, 1958, p. 250 mai cu seamă.

⁵ Numai în campania din 1959 au fost descoperite circa 80 de asemenea construcții (*Materiale și cercetări arheologice*, vol. VIII, p. 693).

⁶ *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VIII, p. 720.

⁷ *Ibidem*, p. 699—703.

nostru, raportul dintre aceste preocupări este foarte greu de precizat, mai cu seamă în perioadele mai timpurii de dezvoltare ale orașului. Săpăturile arheologice ne dau doar unele indicații despre frecvența acestora după urmele pe care ele au putut să le lase în pământ. Unele ocupații ale locuitorilor, prin caracterul lor, n-au putut lăsa indicii sau, în cazul cel mai fericit, aceste indicii sînt extrem de reduse ca număr. Evident că, în această situație, aprecierile noastre nu pot fi decît relative. Totuși, observațiile făcute pe materialul existent ne-au dat posibilitatea să cunoaștem o însemnată parte din variata și bogata activitate din domeniul economiei urbane. În localitățile pomenite au fost scoase la iveală ateliere meșteșugărești, unelte de lucru, obiecte în stare finită sau în curs de prelucrare, deseuri rezultate din prelucrarea materiei prime, care nu mai lasă nici o umbră de îndoială asupra caracterului diferențiat al meșteșugurilor. La Garvăn, de pildă, așezare care datează din sec. X—XII, au fost identificate circa 10 ramuri de activitate meșteșugărească, în cadrul unora dintre ele fiind vorba de anumite specializări ¹.

Alături de activitatea productivă, la Garvăn au fost descoperite și o serie de indicii care dovedesc o intensă activitate de schimb. În afara produselor locale ², o largă circulație o aveau produsele de proveniență străină venite pe calea schimbului. Au fost scoase la iveală fragmente ceramice de lux de factură bizantină, obiecte de podoabă (cercei, brățări de sticlă, precum și alte obiecte venite la Garvăn pe calea schimbului din centre mai mult sau mai puțin depărtate: orașele de pe litoralul Mării Negre, Constantinopol, Kiev, unele regiuni din nord-estul Rusiei (Volhinia) etc. ³. Cu adevărat impresionantă este cantitatea mare de monedă descoperită, fapt care aruncă lumină asupra volumului schimburilor economice efectuate în cadrul așezării de la Garvăn ⁴.

Iată dar o serie de fapte incontestabile, care demonstrează existența, în așezarea de la Garvăn în sec. X—XII, a unei activități meșteșugărești variate și cu un caracter diferențiat, deosebindu-se foarte mult ca volum de situația de la sate, precum și a unei intense activități

¹ Vezi mai cu seamă I. Barnea, *Meșteșugurile în așezarea feudală de la Garvăn (sec. X—XII)*, în „SCIV”, an. VI (1955), nr. 1—2, p. 99—117.

² I. Barnea, *Amforele feudale de la Dinogeția*, în „SCIV”, an. V (1954), nr. 3—4, p. 527.

³ „SCIV”, an. II (1951), nr. 1, p. 35—36, 46; an. III (1952), p. 365; an. IV (1953), nr. 1—2, p. 255, 270; an. IV (1953), nr. 3—4, p. 652 și urm., p. 661 și urm., an. VI (1955), nr. 3—4, p. 734; I. Barnea, *Amforele feudale de la Dinogeția*, „SCIV”, an. V (1954), nr. 3—4, p. 527; idem, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța-Garvăn și Bizanț în sec. X—XII*, „SCIV”, an. IV (1953), nr. 3—4, p. 649—669; idem, *Bizance, Kiev et l'Orient sur le Bas Danube du X-e au XII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire...*, București, 1955; idem, *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală (sec. X—XII) de la Dinogeția*, în *Studii și referate privind istoria României*, vol. I, București, 1954.

⁴ „SCIV”, an. II (1951), nr. 1, p. 27, 35; an. IV (1953), nr. 1—2, p. 251, 252, 255; în anii 1951—1952 au fost descoperite 142 de monede bizantine (ibidem, p. 262); I. Barnea, *Relațiile...*, în *op. cit.*, p. 650—651; „SCIV”, an. VI (1955), nr. 3—4, p. 730; *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VII, p. 588; vol. VIII, p. 684; Eugen Comșa, Gh. Bichir, *O nouă descoperire de monede și obiecte de podoabă din sec. X—XII în așezarea de la Garvăn (Dobrogea)*, „Studii și cercetări de numismatică”, vol. III, p. 240—241; I. Barnea, *All tezaur de monede bizantine de la Dinogeția*, „Studii și cercetări de numismatică”, vol. III, p. 250.

de schimb interne, de tranzit și externe, în practicarea cărora era angajată o parte însemnată a locuitorilor așezării. Celelalte categorii sociale existente în așezare, și chiar și meșteșugarii și negustorii în timpul în care nu erau reținuți în procesul de producție și de circulație, practicau o serie de îndeletniciri, mai cu seamă din domeniul agrar. Din săpături au rezultat numeroase unelte și obiecte care atestă ocupații cu caracter agricol (seceri, lame de hîrleț, fier de plug, pietre de rîșniță, hambare și gropi pentru depozitarea cerealelor: grîu, orz, mei, secară, mazăre, linte), oase de animale (bovine, porcine, ovine etc.¹), unelte de pescuit, instalații pentru prelucrarea peștelui, oase de pește², indicii ale albinăritului³ și vînătoarei⁴ etc.

Aceasta este situația la Garvăn. În celelalte așezări, Păcuiul lui Soare și Capidava, deși cercetările arheologice întreprinse pînă acum nu sînt de întinderea celor de la Garvăn, au fost obținute unele rezultate semnificative pe linia aprecierii nivelului de dezvoltare a vieții social-economice din cadrul așezărilor. Se constată și aici prezența unei activități meșteșugărești superioare celei sătești atît ca număr de meșteșuguri, cît și ca nivel tehnic⁵. Ca și la Garvăn, au fost descoperite și aici o serie de obiecte de factură străină venite pe calea schimbului, precum și o mare cantitate de monede mai cu seamă bizantine și bulgărești⁶, dar și romînești de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, care dovedesc relațiile de schimb cu diferite centre și regiuni mai mult sau mai puțin îndepărtate. Despre o însemnată activitate comercială în cadrul unor orașe, ca Vicina de pildă, vorbesc și unele izvoare scrise contemporane. Referindu-se la Vicina și Pereiaslaveț, Edrisi arată în *Geografia* sa că ele au clădiri înalte, prăvălii multe și izvoare de venituri îmbelșugate, mulți dintre locuitori fiind negustori înstăriți⁷; tezaurele monetare descope-

¹ „SCIV”, an. II (1951), nr. 1, p. 25, 27, 31, 37; ibidem, III (1952), p. 359, 362, 368, 369, 381, 382—383, 386, 391, 393, 401; an. IV (1953), nr. 1—2, p. 246, 249, 251; *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 575 (fig. 8), 582; vol. VII, p. 592; vol. VIII, p. 685.

² „SCIV”, an. II (1951), nr. 1, p. 31; an. VI (1955), nr. 3—4, p. 723—724; *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 569, 571; vol. VII, p. 589; Șt. Constantinescu, *Pescuiul în bălțile Dunării în lumina săpăturilor arheologice de la Garvăn* (sec. X—XII), „SCIV”, 1956, nr. 3—4, p. 407 și urm.

³ „SCIV” an. III (1952), p. 386; *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 582.

⁴ „SCIV”, an. I (1950), nr. 1, p. 69—74.

⁵ P. Diaconu, *Săpăturile de la Păcuiul lui Soare*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 589 și urm.; vol. VI, p. 664; Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, p. 139—141, 233. P. Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Păcuiul lui Soare*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VI, p. 664, fig. 13; „SCIV”, an. VI (1955), nr. 3—4, p. 826. P. Diaconu, *op. cit.*, p. 663—664, fig. 12. Gr. Florescu, R. Florescu și P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică*, p. 207, 215—226. Vezi, de pildă, prelucrarea peștelui în instalații speciale pentru comercializare. R. Popa, *Elemente urbane în așezarea de la Păcuiul lui Soare în secolele XIII—XIV*, comunicare ținută cu prilejul Sesiunii științifice de arheologie medievală, Iași-Suceava, 28 mai—7 iunie 1963.

⁶ *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VII, p. 605; vol. V, p. 562.

⁷ *Géographie d'Edrisi*, vol. II, Paris, 1836, p. 380—386, 400; cf. B. Nedkov, *op. cit.*, p. 79 și urm.; I. Barnea, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericiuța-Garvăn și Bizanț în secolele X—XII*, în „SCIV”, an. IV (1953), nr. 3—4, p. 644; *Повесть временных лет*, ed. D. S. Lihačiov, vol. I, Moscova-Leningrad, 1950, p. 246.

rite la Isaccea și în împrejurimi sînt în măsură să confirme însemnătatea ca volum a produselor de schimb pe piața orașelor în sec. X—XIV¹. Ca și în cazul Garvăului, alături de aceste îndeletniciri documentele arheologice și literare consemnează și alte ocupații, ca agricultura, creșterea vitelor, pescuitul etc.², întîlnite aproape în orice așezare medievală.

În fața unei atare situații de proporții diferite a diverselor forme de economie, problema care se pune este aceea de a aprecia în funcție de anumite trăsături pe care încercăm să le definim mai sus, caracterul așezărilor asupra cărora am stăruit, precum și etapa istorică de dezvoltare social-economică pe care ele au parcurs-o. Firește că în stadiul actual al cercetărilor încheierile pe care le vom formula nu vor avea un caracter definitiv; în funcție de descoperirile ulterioare, ele vor putea fi confirmate, completate cu noi mărturii documentare. Avem convingerea că ceea ce se poate spune în momentul de față reprezintă doar punctul de plecare în rezolvarea științifică a acestei interesante chestiuni.

Din prezentarea situației generale din cadrul așezărilor s-au desprins unele trăsături caracteristice în măsură să ne ajute la înțelegerea chestiunilor ridicate. A reieșit mai întîi existența, la Garvăn mai cu seamă, dar și la Păcuilui lui Soare și la Capidava, a unei activități meșteșugărești de o intensitate care depășește cu mult activitatea de aceeași natură dintr-o așezare rurală obișnuită³. Există indicii că în cazul unor ramuri meșteșugărești se producea și pentru piață⁴.

O altă trăsătură specifică așezărilor cu un caracter deosebit de cel sătesc o constituie existența unei activități de schimb, legată de altminteri de activitatea productivă din aceeași așezare, pentru aprovizionarea cu produse de factură străină așezării, a unor elemente cu mari posibilități materiale, pentru deservirea personalului centrului feudal laic sau bisericesc din așezarea respectivă, a onora dintre locuitorii satelor vecine etc.

Aceste două trăsături caracteristice din domeniul economiei, în proporțiile și formele în care ele au fost observate în localitățile de pe linia Dunării și din nordul Dobrogei, sînt atribute incontestabile ale așezărilor de tip urban⁵. Semnificative în aprecierea caracterului așezărilor sînt și

¹ *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 471.

² Boris Nedkov, *op. cit.*, p. 79; V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul Republicii Populare Romîne în epoca veche*, în „SCIV”, an. I (1950), nr. 2, p. 103—104; *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 555, 559; VII, p. 605; VIII, p. 694, 700—702, 718, fig. 8/3.

³ Asemenea așezări au fost cercetate deja încît există posibilitatea încercării unei comparații în această privință.

⁴ Este cazul ceramicii, care arată prin caracterele ei tipologice și stilistice proveniența sa în unele așezări mărginașe; prezența formelor de turnat, a tiparelor poate constitui și ea un indiciu în această privință. Prelucrarea peștelui în instalații speciale și în proporții foarte mari, documentată mai ales la Păcuilui lui Soare și Garvăn, avea ca scop comercializarea produselor realizate nu numai în așezările respective, ci chiar și pentru unele centre mai îndepărtate.

⁵ Aceleași caracteristici din domeniul economiei se întîlnesc și la orașele din vechea Rusie (M. N. Tihomirov, *op. cit.*; B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor arheologice din sud-vestul U.R.S.S., referitoare la primul mileniu al e.n.*, în „SCIV”, an. X (1959), nr. 2), din Polonia (W. Hensel, *Slowianszczazna wezesnoredniowieczna*, Poznan, 1952; idem, *L'étude des villes du haut moyen âge en Pologne au moyen de la methode archéologique*, în *Dacia*, vol. V), din Bulgaria (D. Anghelov, *op. cit.*; I. Giangova, *Търговски помощения*

alte observații care merită atenția cuvenită. Este vorba mai întâi de unele elemente de urbanistică medievală, cum ar fi, de pildă, dispunerea sistematică, paralel cu axul lung al așezării, a locuințelor de la Garvăn. Între diferitele șiruri de locuințe s-au creat spații libere, alcătuind ulițele sau străzile necesare comunicației¹. Sistemul deosebit de construcție a bordeliilor cercetate atât de la Garvăn, cât și de la Capidava și Păcuiul lui Soare (este vorba, pe de o parte, de bordeie propriu-zise, iar pe de alta de locuințe de suprafață mai mari și mai aspectuoase), ca și inventarul diferențiat descoperit în aceste locuințe, constituie prețioase indicii ale diferențierii sociale pronunțate existente, lucru care nu se observă în aceeași măsură într-o așezare rurală din această vreme². Prezența la Garvăn a autorității laice și bisericești, care purta corespondență cu guvernatorul provinciei Paradunavon, dovedită de descoperirile făcute³, plasează dintr-o dată această așezare în rîndul așezărilor de tip urban. La toate acestea se mai poate adăuga gradul de concentrare a populației, incomparabil mai ridicat decît la sate⁴, precum și un element de suprastructură întilnit în această vreme, cu unele excepții, numai în așezările ce depășiseră, ca dezvoltare, nivelul de viață rurală : însușirea de către o parte a locuitorilor a scris-cititului⁵.

Toate aceste fapte de nețăgăduit dovedesc existența în așezările menționate, alături de o numeroasă populație cu preocupări agrare sau de altă natură, a unei populații meșteșugărești și negustorești cu o individualitate precisă și cu o pondere economică în continuă creștere. Elementele de ordin social, ca și cele din domeniul urbanisticii, fenomenul de concentrare a populației, străine satului medieval, diferențierea socială pronunțată, răspîndirea scris-cititului, fenomene legate strîns tocmai de necesitățile acestei populații, meșteșugărești mai cu seamă, demonstrează, după părerea noastră, caracterul urban al așezărilor. Firește că nu în toate așezările formele vieții urbane erau la același nivel de dezvoltare. Cercetările de pînă acum au dovedit că la Garvăn și, potrivit izvoarelor, și la Vicina, Isaccea etc., aceste forme de tip urban se aflau în plină dezvoltare, justificînd cel mai bine caracterul atribuit. La Păcuiul lui Soare, și mai cu seamă la Capidava, unele dintre aceste elemente urbane se aflau încă în stare embrionară, iar altele dintre cele menționate n-au fost dovedite pînă acum. Este foarte posibil ca această carență să se datoreze fazei limi-

край южната крепостна в Преслав, în *Izvestiia Institut*, vol. XXI (1955), p. 233—290, prezentare în „SCIV”, 1959, nr. 2, p. 528—529), din Germania (P. Grimm, *Zum Verhältnis von Burg und Stadt nach archäologischen Beobachtungen in Mittel und Ost Deutschland*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*), din alte țări din apusul Europei (V. V. Stokličkaia-Terescovici, *Originea orașului feudal în apusul Europei*, „Analele romîno-sovietice”, Istoric, an. 1955, nr. 2).

¹ „SCIV”, an. VI (1955), nr. 3—4, p. 733.

² Eugen Comșa, *Despre tipurile de locuințe din cuprinsul așezării din secolele IX—XII de la Garvăn (studiu preliminar)*, „SCIV”, an. X (1959), nr. 1, p. 101—114; an. I (1950), nr. 1, p. 69—74.

³ „SCIV”, an. VI (1955), nr. 3—4, 733.

⁴ La Garvăn, de pildă, au fost descoperite pînă în prezent peste 200 de locuințe, iar la Capidava numai în campania din 1959 au fost descoperite circa 80 de asemenea locuințe.

⁵ O serie de obiecte descoperite poartă pe ele diferite însemnări cu caractere slave („SCIV”, an II (1951), nr. 1, p. 26, 244).

tate în care sînt lucrările, mai ales că, așa cum arătam mai sus, așezările civile propriu-zise din afara zidurilor n-au fost încă sistematic și amplu cercetate. Totuși, cu rezerva unor surprize de viitor, deosebirile de dezvoltare din cadrul așezărilor pomenite reflectă etapa în care se găsea fiecare, la unele dintre ele, la Capidava de pildă, existența acestei etape de tranziție sau preurbană manifestîndu-se din plin.

Pe teritoriul propriu-zis al Țării Romînești, unde condițiile de ordin politic mai cu seamă au fost diferite de cele de pe teritoriul Dobrogei, procesul de apariție a orașelor medievale a cunoscut unele forme de manifestare deosebite de cea prezentată pînă acum ¹. Aici, orașele au apărut relativ tîrziu, începînd din secolul al XIII-lea și trebuie subliniat că cele mai multe dintre ele se constituie începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea pînă către mijlocul secolului al XVI-lea. Ele s-au născut în cadrul unor formațiuni social-politice de caracter feudal, din așezările rurale beneficiare ale unor condiții de dezvoltare deosebit de favorabile (așezare geografică în măsură să permită o populare intensă, situarea la intersecția drumurilor comerciale, la locuri de trecere) și din locurile unde se schimbau periodic produsele satelor regiunii respective, mai precis din târgurile periodic organizate care se țineau în locuri convenabile locuitorilor satelor din apropiere. Unele așezări cu caracter orășenesc, foarte puține de altfel, s-au format în regiuni miniere în legătură cu exploatarea organizată și sistematic făcută de către puterea centrală, a minereurilor sau mineralelor existente ².

În momentul de față este extrem de greu de precizat pentru fiecare oraș în parte calea pe care a apărut, ca și etapa preurbană pe care a parcurs-o fiecare. Documentele existente nu ne dau nici o lămurire cît de sumară în această privință, afară doar de faptul că ele indică, în cazul în care pomenesc de anumite orașe, momentul consemnării lor ca orașe mai mult sau mai puțin formate. Nici săpăturile arheologice efectuate pînă în prezent nu sînt în măsură să elucideze originea tuturor orașelor, deoarece asemenea cercetări nu s-au întreprins decît numai pentru cîteva dintre ele. De aceea cercetările noastre se vor baza pe rezultatele obținute în cazul orașelor unde s-au făcut săpături, ca și pe unele documente care cuprind date semnificative.

Orașele care au apărut din așezări sătești sau pe anumite locuri unde se țineau târguri periodice sînt, în esență, *rezultatul activității productive și al necesităților de schimb*, în condițiile existenței relațiilor feudale, ale locuitorilor buchetului de sate din regiune. Caracterul permanent al pieței din așezarea respectivă a fost imprimat prin *stabilirea aici a unor elemente din domeniul producției și al desfacerii mărfurilor* din satele învecinate și chiar străine. În legătură cu aceasta, merită a fi reținută

¹ Așa cum aminteam mai sus este posibil ca și aici unele dintre orașe să fi luat naștere din centre fortificate cu funcții politico-administrative; pînă în prezent însă nu există nici un indiciu măcar în această privință. Tot așa și unele orașe din Dobrogea au putut să se formeze pe una dintre căile asupra cărora vom stăruia mai jos.

² Pentru Transilvania, exemple de naștere a orașelor din așezări sătești cu târguri săptămînale, precum și de așezări care au luat naștere în legătură cu exploatarea miniere vezi în *Doc. priv. ist. Rom.*, Transilvania, veac. XIII, vol. II, p. 138 (1271); p. 376—377, 400, 448.

constatarea potrivit căreia aproape fiecare oraș se afla situat într-o regiune dens populată, aproximativ în centrul unui grup de sate destul de numeros, sate care, cu excepția unora, au precedat așezarea urbană¹. Unele documente ne oferă posibilitatea să surprindem momentul când o așezare sătească capătă caractere urbane. Cornățelul, de pildă, este calificat în documentele din 9 octombrie 1492 și 1 iunie 1526 ca sat². La 5 mai 1538, cu prilejul emiterii unui act domnesc, apare pentru prima oară mențiunea că actul a fost scris de către Oprea diac „în târgul Cornățel”³. Următoarea mențiune documentară a Cornățelului, la 23 decembrie 1575, îl califică „orașul domniei mele”⁴. Prin urmare, după 12 ani de la ultima mențiune ca sat, așezarea de la Cornățel prezenta anumite trăsături caracteristice, care l-au determinat pe cel ce redacta actul domnesc să-l califice târg. Evident că una dintre aceste trăsături, definită de însăși noțiunea de târg, o constituia desfacerea produselor pe această piață organizată în cadrul așezării cu încuviințarea proprietarului ei feudal, la acea dată Neagoe mare vistier. Există unele indicii potrivit cărora această activitate economică a unora dintre locuitorii Cornățelului era anterioară datei de 1538. La 1503, elemente din cadrul așezării de la Cornățel sînt atestate în registrele brașovene ca întreținînd anumite relații de schimb cu orașul respectiv⁵. Prezența acestor negustori, calificarea așezării ca târg ca urmare a târgului săptămînal care avea loc, exprimă, după părerea noastră, momente ale etapei de tranziție, preurbană, către așezarea orașenească.

Calificarea de „oraș al domniei” după data de 1575 pînă către mijlocul secolului al XVII-lea, prezența aici în această vreme a elementelor străine (Ianiu, Iambal, Carmaza) legate de producție și mai ales de activitatea de schimb, a organelor administrației domnești, a organelor administrației municipale (județul, de pildă)⁶ demonstrează gradul de maturizare a formelor urbane din cadrul Cornățelului în ultima treime a secolului al XVI-lea și în prima jumătate a secolului următor.

Craiova ne oferă un alt exemplu de evoluție sat-oraș. Deși documentele sînt de data aceasta mai puțin clare, se poate urmări, cu oarecare aproximație, linia evolutivă a așezării. Prima mențiune documentară a Craiovei datează din 1 iunie 1475, cînd este pomenit ca martor într-un hrisov domnesc „jupan Neagoe de la Craiova”⁷. Această mențiune,

¹ Aproape toate orașele existente au grupate în jurul lor circa 10–15 sate (vezi de pildă: Tîrgoviște, București, Tîrgșor, Cornățel etc. unde cercetările arheologice și cele de suprafață au arătat existența urmelor de locuire feudală anterioară nivelului de viață urbană).

² La 9 octombrie 1492, Vlad voievod întărește lui Staico logofăt „Cornățelul tot și Descoperestii toți”, sate cumpărate de la foștii lor proprietari (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac XIII, XIV, și XV, B, p. 212); la 1 iunie 1526, Radu voievod întărește lui Neagoe vistier „satele anume... și Chiseletul tot și Cornățelul tot și Descoperestii toți și Găojanii toți...”, sate apropiate unul de altul, cumpărate de Staico cumătrul său (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac XVI, B, vol. II, p. 15); vezi și C. C. Giurescu, *Un vechi oraș al Țării Românești: Cornățelul*, în *Studii și articole de istorie*, vol. II, București, 1957.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac XVI, B, vol. II, p. 244, orig. slav.

⁴ *Ibidem*, vol. IV, p. 209, orig. slav.

⁵ *Quellen*, vol. I, p. 20; vezi și vol. III, p. 195, 205, 237, 241, 302.

⁶ Vezi C. C. Giurescu, *Un vechi oraș al Țării Românești: Cornățelul*, în *loc. cit.*, p. 95–130.

⁷ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac XIII, XIV, XV, B, p. 153.

precum și cele ulterioare, pînă către mijlocul secolului al XVI-lea¹, nu indică în mod cert caracterul așezării. Un act din 23 aprilie 1532 și altul din 15 martie 1544 par să indice caracterul rural al așezării. În actele pomenite se lasă să se înțeleagă la un moment dat că la Craiova este vorba de o așezare sătească². Pe de altă parte, unele documente conțin anumite atribuții pentru Craiova, situînd-o în rîndul așezărilor cu un anumit profil social-economic, deosebit oarecum de cel rural: sediu al băniei, începînd din jurul anilor 1491—1492³, loc de emiteră a actelor domnești încă din 1496, precum și a celor emise de banii Craiovei⁴. Prima mențiune a Craiovei ca oraș datează din 25 mai 1582, cu prilejul unei mărturii depuse „în orașul Craiova”⁵. Sînt menționate în această vreme obiective cu caracter economic, ca prăvălii de pildă, element incontestabil al pieței permanente⁶; Craiova devine scaun de unde se emit acte⁷. Această ne face să afirmăm că pînă la mijlocul secolului al XVI-lea așezarea de la Craiova s-a aflat în perioada de tranziție către o așezare de caracter urban, una dintre trăsăturile de bază documentate fiind și activitatea de schimb periodică a produselor realizate de locuitorii Craiovei sau ai satelor din apropiere. Despre existența acestor tîrguri periodice se pomeneste la 25 mai 1582: pentru a-și găsi cumpărători ocinei lor de la Bohani, fiii lui Hamza ban „au strigat în trei tîrguri ca să găsească să se cumpere această ocină” în Craiova, unde la anumite date calendaristice se organiza tîrgul⁸. După cum se arată pe la 1650, tîrgul se ținea o dată pe săptămînă, vinerea⁹. O dată cu apariția prăvăliilor activitatea productivă și de schimb încep să aibă un caracter permanent, cu ținerea în continuare a tîrgului săptămînal, lucru care schimbă aspectul așezării de pînă atunci, devenind o așezare de tip urban. Documentele ulterioare consemnează prezența în oraș a meșteșugarilor, a negustorilor¹⁰, a organelor puterii centrale¹¹, a organelor administrației municipale¹² etc.

Situația Caracalului și Ploieștiului pare să confirme și ea aceeași linie evolutivă. Menționat ca sat începînd din 1538¹³, unele documente de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și de la începutul secolului următor privind

¹ Vezi *Doc. priv. ist. Rom.*, B, Țara Romînească, veac. XIII—XVI. Indicele numelor de locuri, București, 1956, p. 41.

² *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 104, 312.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 206; vezi și *Indicele*, p. 41.

⁴ *Ibidem*, p. 238; veac. XVI, B, vol. II, p. 184; vol. II, 344; vol. V, 143. Reține atenția calificativul de „loc minunat” dat Craiovei de diac în 1546, iulie 25, p. 344.

⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 56.

⁶ Existența acestor prăvălii la Craiova este atestată între anii 1568 și 1583 (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 63).

⁷ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. IV, p. 215; vol. V, p. 143.

⁸ *Ibidem*, veac. XVI, B, vol. V, p. 56.

⁹ N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 63.

¹⁰ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVII, vol. II, p. 233; vol. III, p. 118; vol. IV, p. 69, 153, 387, 496.

¹¹ *Ibidem*, vol. III, 123, 349, 403—404, 490; vol. IV, 496; vol. II, p. 217.

¹² *Ibidem*, vol. II, p. 114, 401, 442; vol. III, p. 123; vol. IV, p. 69, 153, 496.

¹³ *Ibidem*, vol. II, p. 254; vezi mai cu seamă actele din 30 august 1587 (în vol. V, p. 322—323, <1588>; p. 344; 29 august 1954 în vol. VI, p. 149).

situația Caracalului conțin unele indicii care arată tendința nouă de dezvoltare a așezării. La 18 ianuarie 1598¹ și după aceea², din Caracal se emit acte domnești, devine scaun, iar la 1608 sînt menționați aici vieri domnești³. De-abia în secolul al XVIII-lea Caracalul își capătă o organizare municipală proprie. O asemenea etapă preorășenească sau de tranziție a existat și la Ploiești în decursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea cînd locuitorii din Ploiești sînt atestați în tranzacțiile de mărfuri cu Brașovul⁴. Rolul domniei în accelerarea procesului de urbanizare a așezării s-a dovedit a fi în cazul Ploieștilor foarte mare. În secolul al XVII-lea la Ploiești se constată toate atributele necesare unei așezări urbane: producție meșteșugărească, activitate de schimb corespunzătoare, prăvălii, pivnițe, administrație municipală etc.⁵.

Unele documente de la începutul secolului al XVII-lea pomenesc de o așezare inițial sătească și în cazul orașului Tîrgu-Jiu. Documentul din 29 iunie 1604⁶ și cel din 26 aprilie 1611⁷ conțin relații cu privire la istoricul acestui oraș. Potrivit acestor documente, așezarea sătească de aici aparținuse înaintașilor unui oarecare Tudor Negru⁸. În 1426 este pomenit pentru prima oară în documente ca tîrg⁹. În timpul domniei lui Neagoe Basarab, locuitorii lui se răscumpără de la Tudor Negru pentru 100 000 de aspri¹⁰. Ulterior, în împrejurări necunoscute, așezarea intră în posesia Buzeștilor¹¹, care o stăpînesc pînă în timpul domniei lui Mircea Ciobanu. Acesta confiscă Buzeștilor, pentru „hiclenie”, proprietatea menționată, făcînd-o „bazar”. Între 1426 și începutul domniei lui Mircea Ciobanu, în așezarea de la Jiu avea loc periodic tîrg, unde se schimbau produsele obținute de locuitorii satelor din regiune. Ne-o dovedește denumirea de tîrg a așezării, și mai ales documentul din 30 iunie 1546, unde se arată cum Dumitru mare ban al Craiovei dăduse unui oarecare Arca 600 de slănini „ca să le vîndă la Tîrgul Jiului, la hațegani și la oamenii de la țară”¹², ceea ce dovedește neîndoielnic participarea la tîrg a oamenilor din satele apropiate. După transformarea în „bazar” de către Mircea Ciobanu apar în documente unele elemente care indică forme mature de viață orășenească. Tîrgul Jiului, denumit de-acum „oraș”¹³, capătă organizare municipală cu județ și pîrgari¹⁴, cu organe ale puterii centrale,

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 302.

² *Ibidem*, veac. XVII, vol. II, p. 319.

³ *Ibidem*, vol. I, p. 421.

⁴ Quellen, III, p. 299.

⁵ Gh. Zagoriț, *op. cit.*, p. 29—30, 33—34.

⁶ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVII, B, vol. I, p. 132—136.

⁷ Al. Ștefulescu, *Istoria Tîrgu-Jiului*, 1906, p. 20—21.

⁸ Acești înaintași ar putea fi juptnii Stanciul și Miclăuș, care dăruiesc la începutul secolului al XV-lea m-rii Tismana un loc în Tîrgu-Jiu, unde Agaton al Tismanei construiește între 1407 și 1426 niște mori (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 52, 83).

⁹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 83.

¹⁰ Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 20—21.

¹¹ Se pare că între Tudor Negru și boierii Buzești existau unele relații de rudenie, explicîndu-se în felul acesta situația nou creată.

¹² *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 340.

¹³ *Ibidem*, vol. VI, p. 276.

¹⁴ *Ibidem*, p. 23.

ca pîrcălabul de pildă¹, fapte care arată caracterul orășenesc al așezării².

O fază de tranziție foarte îndelungată se constată și în cazul așezării Rușii de Vede. În documentele noastre interne, aceasta apare ca o așezare sătească în proprietatea lui Staico logofăt, încă din vremea lui Vlad Călugărul, domnul Țării Românești³. Cu aproape 100 de ani mai devreme, călătorii străini Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt pomeneau, cu prilejul trecerii lor prin Țara Românească la 1385, de localitatea *Russenart*, adică târgul Rușilor sau târgul de la Ruși, care nu poate fi, dacă urmărind traseul indicat, decît Rușii de Vede⁴. Denumirea de *Russenart* își are explicația în târgul periodic organizat în așezarea de la Ruși, care a atras atenția călătorilor amintiți mai sus. La 1484, în registrul frăției cizmarilor din Sibiu figurau, printre alții, și doi cizmari din Ruși (*Rusmarck* sau *Reusmarck*), Ștefan și Martin Gasner⁵. Această activitate economică explică la rîndul ei prezența la Brașov în secolul al XVI-lea a unor meșteșugari și negustori din Ruși pentru unele afaceri de negoț⁶. O viață cu adevărat urbană însă se constată la Rușii de Vede începînd de-abia din secolul al XVIII-lea, cînd apar trăsăturile caracteristice unei asemenea așezări.

Unele așezări n-au depășit niciodată în decursul evului mediu etapa intermediară de dezvoltare, rămînînd tot timpul la nivelul unei așezări rurale mai mari, în care avea loc periodic târgul atît de necesar locuitorilor satelor din regiune mai cu seamă, sau revenind la situația de sat pe care o avuseseră mai înainte. La Calafat, de pildă, târgul periodic se ținea încă de pe vremea lui Dan al II-lea voievod. La 3 aprilie 1480, Basarab voievod întărea mănăstirii Tismana „vama de la Calafat cu târgul“, arătînd că această danie a fost făcută de Dan-voievod⁷. El n-a ajuns însă niciodată în evul mediu la situația de oraș cu adevărat.

Tîrgul Gilortului are o evoluție asemănătoare. La 18 ianuarie 1480, Gilortul era întărit ca sat lui Ticuci și fraților săi, mari stăpînitari feudali⁸. La 24 aprilie 1484, cu prilejul confirmării proprietăților fraților lui Ticuci se indica, printre altele, și satul „Tîrgul Gilort“⁹. Apariția noțiunii de târg ca însoțitoare a denumirii satului se explică în urma organizării în satul Gilort în această vreme a unei piețe de schimb. Mențiunile ulterioare

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 22.

² În timpul lui Radu Șerban, boierii Buzești reușesc să intre din nou în posesia orașului, însă numai pentru scurtă vreme, deoarece în 1611 Mihnea repune pe orășeni în vechile lor drepturi de moștenire (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVII, B, vol. I, p. 133–134; Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 20–21, 29).

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 7.

⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 1–2.

⁵ Fr. Zimmermann, *Das Register der Johannes Bruderschaft*, în *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde*, Hermanstadt, 1880 (XVI), p. 356 și urm.

⁶ Valentin „carnifex“ din „Ross“, Radislav de „Rosch“, Bratul de „Rosch“ etc. (*Quellen*, I, p. 2, 14, 31).

⁷ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 167; vezi și veac. XVI, vol. I, p. 180.

⁸ *Ibidem*, XV, B, p. 165.

⁹ *Ibidem*, p. 181.

(după aproape un secol) îi acordă numai calificativul de „Țirgul Gilort”¹; aici își aveau sediul către 1596 unele organe ale puterii centrale, ca postelnicul, vătaful și aprodul². Aceasta arată, după părerea noastră, o așezare cu anumite funcții economice, fără a atinge însă vreodată nivelul de dezvoltare social-economică specific unei așezări urbane propriu-zise; din contra se constată revenirea mai târziu la caracterul rural. Alte așezări cu o evoluție asemănătoare, ca Florești³, Săcuieni⁴, Cerneți⁵, Dridu⁶, Cîmpina⁷ etc., n-au ajuns nici ele vreodată, pînă în epoca modernă, orașe în adevăratul înțeles al cuvîntului, rămînînd tot timpul la nivelul de viață preurbană. Din păcate, lipsa izvoarelor într-o măsură suficient de bogată nu ne poate oferi o imagine completă a stadiului de dezvoltare a tuturor acestor „orașe” din faza de tranziție de la sat la oraș. Contribuții importante în înțelegerea procesului de transformare a unui sat în așezare orășenească o pot aduce cercetările arheologice. Observații interesante din acest punct de vedere au fost făcute cu prilejul cercetărilor întreprinse la Coconi, deși aici procesul de transformare n-a mers pînă la capăt, rămînînd oarecum în stadiul de dezvoltare preurbană. Situația acestui sat la origine ilustrează tocmai etapa intermediară de dezvoltare, etapă în care se conturează prezența în faza embrionară a unora dintre elementele ce caracterizează o așezare de tip urban. Prezența unui bogat inventar de unelte meșteșugărești, a formelor de turnat obiecte metalice, a unei mari cantități de zgură de fier, a unei numeroase grupări de bordeie și locuințe de suprafață, a unei ceramici deosebit de evolute ca tehnică și ornament, în mare parte smălțuită, identică cu cea descoperită la Țirgoviște, Țirgșor, București, a cărămizilor decorate, a monedelor romînești și străine, la care se adaugă inventarul descoperit în bordeie, precum și fortificațiile reprezentate prin trei șanțuri și valuri de apărare aparținînd unor faze consecutive⁸, constituie, după părerea noastră, argumente în a considera nivelul de dezvoltare social-economică a acestei așezări deosebit, în linii generale, de cel al așezărilor sătești obișnuite. Foarte interesante sînt observațiile de ordin stratigrafic. S-a constatat anume prezența a două faze de locuire, legate organic între ele, în cadrul aceleiași așezări. Elementele de tip urban lipsesc în prima fază (sfîrșitul secolului al XIV-lea). Faza a doua este aceea care indică o tendință nouă de dezvoltare și în care apar unele elemente

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 100; vol. VI, p. 237, 240.

² *Ibidem*, vol. VI, p. 240.

³ Acte domnești emise din Florești (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 159); negustori din Florești la Brașov (Quellen, I, p. 6).

⁴ Vamă sau țirg la 1431 (I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 38—39).

⁵ Țirg pe la 1650 (Paul de Alep, *Cătătorile patriarhului Macarie din Antihhia în țările române*, ed. E. Cioran, p. 182).

⁶ Acte emise (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 145; veac. XVI, B, vol. II, 72, 73, 182); negustori la Brașov (Quellen, I, p. 24).

⁷ Vamă (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 62); negustori la Brașov (Quellen, I, p. 2, 15, 20).

⁸ N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Românească în sec. XIV—XV*, „SCIV”, an. XIII (1962), nr. 1, p. 59—80.

noi, dovezi ale unei producții și ale unei activități de schimb în cadrul așezării¹.

Nu totdeauna piața de schimb periodică sau târgul se organiza în cadrul unui sat. Uneori, locul fixat putea să depășească limitele stricte ale satului, târgul organizându-se la oarecare depărtare de așezare, în locuri de popas pe marile drumuri comerciale, convenabile din toate punctele de vedere pentru toți participanții prezenți în ziua fixată de ținere a târgului. Ca urmare, luau naștere aici așezări permanente, de multe ori luînd denumirea satului celui mai apropiat, prin stabilirea definitivă a unei populații ale cărei preocupări urmau să satisfacă, măcar în parte, cerințele multiple ale membrilor colectivității, producînd ea însăși anumite obiecte sau achiziționînd o serie de produse tranzitate. Săpăturile arheologice efectuate la Tîrgșor și București ne oferă prețioase indicații în legătură cu acest mod de constituire a așezărilor urbane². Atît la Tîrgșor, cît și la București n-au fost descoperite pe vatra vechiului centru economic niveluri de viață care să ateste creșterea organică a formelor urbane în cadrul unei așezări rurale așa cum s-a constatat la Coconi; din contra, descoperirile făcute aici, ca de pildă locuințe-ateliere de meșteșugari cu uneltele și mijloacele lor de lucru, dughenile, pivnițele etc., din faza primară a așezării urbane dovedesc, din punct de vedere stratigrafic, inexistența unei așezări sătești anterioare, din care să fi crescut organic așezarea orașenească respectivă. Urmele de viață anterioare descoperite pe vatra vechiului loc comercial al orașelor menționate sînt dispartate, fără să indice un nivel continuu. Ele atestă prezența unor așezări rurale la o depărtare mai mare sau mai mică de vatra propriu-zisă a orașelor, așezări care au fost identificate, în parte, mai ales pentru București și care au însemnătatea lor în apariția și dezvoltarea orașelor respective. Prezența atelierelor meșteșugărești, a pivnițelor, dughenelor etc. indică momentul în care pe locul unde se ținea târgul periodic luase deja naștere o așezare permanentă, un oraș în sensul medieval cu activitate productivă și de schimb.

Tîrgșorul (Novo Foro) apare în documente pentru prima oară în privilegiul acordat negustorilor brașoveni la 25 august 1413, alături de orașe ca Brăila și Tîrgoviște, pe piața cărora urmau să desfacă și să plătească vamă pentru mărfurile încercate amintiții negustori³. Vestigiile arheologice scoase la iveală: locuințe, ateliere meșteșugărești, pivnițe etc., din secolele al XV-lea și al XVI-lea⁴, ca și unele documente⁵, confirmă existența aici a unei așezări permanente cu o vie activitate în sfera producției și a desfacerii mărfurilor. Importanța așezării este sub-

¹ N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică a satului medieval pe teritoriul R.P.R. realizări și perspective*, referat prezentat la Sesiunea științifică de arheologie medievală de la Iași-Suceava, 28 mai — 7 iunie 1963.

² Deocamdată dovezi despre apariția orașelor pe această cale există numai pentru aceste două centre. Unele indicii în acest sens există însă și pentru alte orașe; asupra constituirii lor pe această cale ne vom expune părerea în paginile următoare.

³ I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 37.

⁴ *Materiale și cercetări arheologice*, vol. VI, p. 735 (fig. 9), 742—743; vol. VIII, p. 543.

⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. IV, p. 43; vol. VI, p. 99, 113, 129, 255—256; *Inceze măcelarul din Tîrgșor* (Quellen, I, p. 2).

liniată de instalarea aici a scaunului (curții) domnesc la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea¹, de unde se emit acte domnești². La 29 august 1571 se amintește de o carte a județului și pîrgarilor din Tîrghșor pentru o danie³, prin urmare încă de mai înainte Tîrghșorul avea o organizare municipală.

Orașul București are o evoluție asemănătoare. Precum se știe, prima mențiune documentară a Bucureștiului apare la 20 septembrie 1459⁴, ceea ce înseamnă că la data amintită aici se formase deja așezarea permanentă. Potrivit rezultatelor arheologice, această așezare nu se constituise de prea multă vreme, deoarece n-a fost surprinsă arheologic pe raza vechiului tîrg, așezarea anterioară, cu excepția unor resturi dispartate. Urme intense încep de-abia către mijlocul secolului al XV-lea. Ele indică prezența aici a atelierelor de prelucrare a fierului și a metalelor prețioase, a cuptoarelor de redus minereul și a altor preocupări⁵.

După 1462, Bucureștiul devine noul sediu al scaunului domnesc⁶, lucru care, pe de o parte, subliniază importanța social-economică a așezării, iar pe de alta va contribui la dezvoltarea ei. Într-adevăr, în secolul al XVI-lea orașul cunoaște o vie activitate economică, fiind documentați aici numeroși meșteșugari din ramuri diferite de producție, elemente din sfera circulației, dughene, prăvălii, pivnițe etc.⁷. În această vreme este atestată și organizarea municipală a orașenilor în frunte cu județul și cei 12 pîrgari⁸.

Apariția unor orașe din așezări miniere în legătură cu exploatarea unor minereuri sau minerale, ca sarea de pildă, nu se verifică decît într-o foarte mică măsură și într-o epocă mai tîrzie, pe teritoriul Țării Romînești. Aceasta se explică prin lipsa unei industrii extractive la un nivel mai ridicat de dezvoltare, ca urmare a slabei resurse miniere. Un început de viață orășenească se constată la Ocnele Mari de lîngă Rîmnic, ca rezultat al exploatării sării în chip organizat și sistematic de către domnii Țării Romînești încă de la începutul secolului al XV-lea. Înjghebarea unei așezări permanente cu o activitate economică caracteristică așezărilor de tip urban este dovedită de menționarea în secolul al XVI-lea a meșteșugarilor și a negustorilor, a pivnițelor⁹, a proprietății domnești¹⁰; uneori se emit și acte domnești în această localitate¹¹.

¹ I. Bogdan, *Documente și regeste...*, p. 152; în săpăturile efectuate în campania din 1962 au fost scoase la iveală resturi ale palatului domnesc (raport în manuscris la Inst. de arheologie din București).

² *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 238, 252; VI, p. 316.

³ *Ibidem*, vol. IV, p. 43.

⁴ *Ibidem*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 131.

⁵ *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, p. 649, 664—665; vol. VI, p. 783.

⁶ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 139.

⁷ *Ibidem*, B. Țara Romînească, veacurile XIII—XVI. Indicele numelor de locuri, p. 20.

⁸ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. III, p. 177.

⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 116, 129, 138; vol. V, p. 163, 203; VI, p. 145.

¹⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 215.

¹¹ *Ibidem*, vol. II, p. 300.

O situație asemănătoare se constată și în cazul Băii de Aramă. Ea capătă forme urbane o dată cu organizarea exploatării minereului și a reducerii lui în vederea comercializării de către voievozii din veacul al XVII-lea, începînd cu Matei Basarab. În documente apare ca târg din a doua jumătate a secolului al XVII-lea; aici sînt pomeniți numeroși negustori care participă la comercializarea pe piața internă și externă a aramei extrase de ocnari, precum și numeroși oameni domnești, ca vameși, pîrcălabi, ceauși etc.¹. Secătuirea rezervelor miniere a constituit, după părerea noastră, una dintre cauzele principale care au împiedicat procesul de maturizare a formelor de viață orășenească în așezarea de la Baia de Aramă.

Acestea sînt, în linii generale, principalele căi de constituire a orașelor feudale din Țara Romînească, despre care mai cu seamă actele interne ne-au dat posibilitatea urmării originii lor.

O serie de alte orașe, cele mai vechi de altfel, s-au format înaintea organizării cancelariei domnești, astfel că perioada lor de formare pe una dintre căile expuse nu poate fi, în stadiul actual, din lipsă de documente, decît presupusă.

Cîmpulung este un oraș care a preexistat întemeierii Țării Romînești ca stat feudal de sine stătător. Cea mai veche atestare a numelui lui datează din anul 1300: este vorba de inscripția în limba latină pe lespedea funerară a unui comite de Cîmpulung, deci un conducător politic-militar „comes Laurentius de Longo Campo”². Cercetări recente par să dovedească existența la Cîmpulung la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea a unei vieți municipale mature, cu organizare orășenească proprie³. În secolul al XIV-lea, orașul apare menționat de cîteva ori sub forme diferite. Pe la 1351—1352, Nicolae Alexandru-voievod dăruia satul Bădești mănăstirii din Cîmpulung⁴. Stabilind vămile negustorilor brașoveni în Țara Romînească, Vlaicu-vodă arăta în 1368, printre alte orașe, și *Longo Campo*⁵. La 1385, trecînd prin Țara Romînească, Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt pomeneau printre alte orașe și de *Langrowe*, denumirea veche germană a Cîmpulungului⁶. În secolele următoare crește numărul mențiunilor documentare despre Cîm-

¹ Arh. St. Buc., Ep. Argeș, XLV/15, orig. rom.; XLV/11; m-rea Radu Vodă, XXXIX/33, orig. rom.; XXXIX/34, orig. rom.; Acad. R.P.R. CXXVIII/199, orig. rom.; m-rea Tismana, LI/13 orig. rom.

² Textul dat la N. Iorga, *Studii și documente*, vol. I și II, București, 1901, p. 272; cf. E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Doc. priv. ist. Rom.*, Introducere, vol. II, p. 482 și urm.

³ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 492. Autorul încearcă să dovedească că tiparul sigilar inițial al orașului Cîmpulung, a cărui legendă a fost gravată în litere gotice epigrafice, a fost făcut la sfîrșitul secolului al XIII-lea sau la începutul secolului următor.

⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 12.

⁵ *Hurmuzachi*, vol. I, P. II, p. 144—145.

⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 1—2; vezi și „Langer Aw” la 1524 (*Hurmuzachi*, XVI, p. 277—278) și „Langnaw”, denumire cuprinsă în lista orașelor din Țara Romînească și Moldova, ai căror delegați au participat la conciliul din Constanța în 1415 (C. Karadja, *Delegații din țara noastră la conciliul din Constanța (în Baden) în anul 1415*, București, 1927, p. 11—13, extras din „Anal. Acad. Rom., Mem. sect. ist.”, seria a III-a, vol. VII, p. 69—71).

pulung (Dlăgopol — forma slavă), cuprinzînd numeroase indicații privind diferite aspecte ale vieții orășenești.

Care va fi fost calea de constituire a acestui vechi oraș este greu de precizat. Un hrisov din 7 mai 1615 pare să indice calea formării lui din sat. Faptul că în acest hrisov, întocmit pe baza altora mai vechi, orășenii sînt numiți „moșteni din oraș”¹, ale căror proprietăți datează „încă de mai înainte facerii aceluia oraș”², ne face să presupunem nașterea orașului dintr-o așezare sătască. Un rol deosebit de important în accelerarea ritmului de urbanizare a așezării de la Cîmpulung ca de altfel și în cazul altor orașe, a revenit elementului străin, mai precis sașilor catolici de origine transilvăneană. Stabilirea lor dincoace de Carpați a fost determinată de posibilitățile economice pe care le oferea o astfel de așezare autohtonă cu tendințe de urbanizare. Acest element străin așezat la Cîmpulung într-un număr mult mai mare decît în alte locuri din Țara Romînească (Tîrgoviște, Rm.-Vilcea) a imprimat așezării, într-un scurt timp în cursul secolului al XIII-lea, caracterul unui centru comercial și meșteșugăresc cu organizare proprie asemănătoare celei din orașele de dincolo de munți³.

Argeșul, un alt vechi oraș al Țării Romînești, datează aproximativ din aceeași vreme ca și Cîmpulungul. În secolul al XIV-lea el devine reședință domnească, de unde se emit începînd din 1369 mai multe acte domnești⁴. Uneori apare și cu denumirea de *Nerx*⁵ sau *Ergz*⁶. Documentele din secolele al XV-lea și al XVI-lea menționează la Argeș existența meșteșugarilor, a negustorilor, a obiectivelor cu caracter comercial specifice orașului, a județului și pîrgarilor, a dregătorilor domnești etc., atribute ale vieții orășenești propriu-zise⁷.

Brăila și Orașul de Floci, așezate la Dunăre ca puncte de încărcare și descărcare a mărfurilor ce veneau din Orient sau plecau spre Orient utilizînd calea maritimă, au luat naștere din necesitățile de aprovizionare cu produsele necesare a acestei populații din domeniul circulației mărfurilor, a locuitorilor din satele din împrejurimi, de organizare și asigurare în bune condiții a acestei activități comerciale. Prima mențiune documentară despre Brăila datează din 1350, fiind amintită într-o descriere geografică spaniolă sub forma *Drinago*, recte *Brillago*, *Brill* sau *Bailigo*, după cum

¹ *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. V (1847), p. 331—333.

² C. Rădulescu-Codin, *Cîmpulungul Muscelului, istoric și legendar*, Cîmpulung, 1925, p. 39.

³ Așa se explică existența aici la sfîrșitul secolului al XIII-lea a unui conducător politic-militar (Laurențiu comite), organizare specifică așezărilor săsești din cadrul regatului maghiar (Vezi interesantul studiu al lui E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și cîteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, „Studii și cercetări de istoria artei”, 1957, nr. 1—2, p. 109—126).

⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 20, 25, 33, 41, 49, 70, 83, 85, 87 etc.

⁵ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 1—2; J. Leclvel, *Géographie du Moyen-Age*, vol. IV, p. 281—308.

⁶ C. Karadja, *op. cit.*, p. 11—13.

⁷ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, Țara Romînească. Indicele numelor de locuri p. 45; Quellen, I, p. 1—14; la 148t, în registrul frăției cizmarilor din Sibiu, figurau 3 cizmari din Argeș (F. Zimmermann, *Das Register der Johannes Bruderschaft*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Hermanstadt, 1880, p. 365, 367, 370, 371).

apare în izvoarele ulterioare¹. Este foarte posibil ca punctele de la vărsarea Siretului și a Ialomiței pomenite în privilegiul comercial acordat negustorilor brașoveni la 1358 să fie chiar cele două orașe: Brăila și Orașul de Floci², mai ales că în 1368 *Brayla* era menționată într-un alt privilegiu acordat acelorași negustori³. La 1394, Johann Schiltberger, descriind expediția lui Sigismund contra turcilor, povestea că a fost „într-un oraș care se numește *Ubereyl* (Brăila) și care e așezat pe Dunăre și acolo își au locul de așezare luntrile și corăbiile cu care negustorii aduc mărfuri din țara păgînilor”⁴. Nave cu mărfuri constantinopolitane erau amintite în portul Brăila sau urcînd pe Dunăre pînă la Orașul de Floci⁵. Din aceste orașe se încărcau în special produse de pescărie, locuitorii lor fiind pricepuți în meșteșugul prelucrării peștelui. În secolul al XV-lea aceste două orașe își au organe municipale proprii: județ și pîrgari; totodată sînt pomenite și organe ale administrației centrale, ca pîrcălabii de pildă⁶.

Tîrgoviște este menționat pentru prima oară în 1394 de către Johann Schiltberger, care arată că „am fost și în Țara Romînească în cele două capitale ale ei, care sînt numite Argeș (*Agrich*) și Tîrgoviște (*Türkoich*)”⁷. Deoarece începînd din această vreme Tîrgoviștea apare în documente ca un adevărat oraș, oraș de scaun cu numeroși meșteșugari care lucrau și pentru piață, cu negustori cu case, prăvălii, pivnițe, cu județ și pîrgari, cu dregători domnești (pîrcălabi, vornici, vameși etc.)⁸, deci cu forme mature de viață orășenească, etapa de formare a lui dintr-un tîrg periodic care să reprezinte interesele economice ale grupului de sate din jur poate fi plasată în timp în cursul secolului al XIV-lea.

Slatina apare în documente în 1368 ca punct de vamă *nou* pentru negustorii brașoveni⁹. În 1407 ea apare ca așezare stabilă, iar în jurul anilor 1437—1438 ca tîrg¹⁰. În 1495, cu prilejul donării braniștei domnești din oraș mănăstirii Glavacioc, aflăm că aici se ținea zi de tîrg: domnia po-

¹ J. Bromberg, *Toponymical and historical miscellanies on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-Valachia*, „Byzantion”, XII (1937), p. 469. Descrierea se numește *Libro del conoscimiento* și a fost studiată de C. Marinescu, *Le Danube et le littoral occidental et septentrional de la Mer Noire dans le „Libro del conoscimiento”*, în „Revue historique du sud-est Européen”, an. III (1926), p. 1—8; forma „Brillago” se întîlnește într-o hartă din 1466 pomenită de G. Brătianu, *Recherches sur Vicina...*, București, 1935, p. 69; formele „Brill” și „Bailigo” la N. Iorga, *Acte și fragmente*, București, 1897, vol. III, p. 37, 38.

² *Hurmuzachi*, XV, p. 1.

³ *Ibidem*, p. 1—2.

⁴ Johann Schiltberger, traducere efectuată la Inst. de istorie al Academiei R.P.R. după ed. lui Langmatel, *Hans Schiltberger Reisenbuch nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben...*, Tübingen, 1885, p. 52.

⁵ Relația lui Wavrin, trad. efectuată la Inst. de istorie al Academiei R.P.R., ed. Dupont, vol. II, p. 92—159; *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. I, p. 25, 41.

⁶ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 141—142; I. Bogdan, *Documente și regeste...*, p. 237.

⁷ Johann Schiltberger, *op. cit.*, p. 52.

⁸ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, Țara Romînească, Indicele numelor de locuri, p. 140—141; *Quellen*, vol. I, p. 1—14.

⁹ *Hurmuzachi*, XV, p. 1—2.

¹⁰ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 54, 100.

runcea lui Tatul vătaf care îngrijea de braniște să aducă dania făcută la cunoștința oamenilor prin strigarea în târg¹.

Pitești, oraș de asemenea vechi, pare să fi luat naștere în apropierea satului cu același nume², pe un loc unde se ținea târgul periodic. Prima mențiune documentară a lui datează din 1385, fiind amintit în relația lui Peter Sparnau și Ulrich von Tenstädt, ca și în așa-numitul itinerar de la Bruges, sub forma de *Nuwestadt* sau *Nieuwermere*, adică orașul sau târgul nou³. Este posibil ca denumirea de *Neuwarmarkt*, care apare în lista orașelor din Moldova și Țara Românească ai căror delegați au participat la conciliul de la Constanța⁴ să se refere tot la Pitești, deși tot așa de bine ar putea să se refere și la Tîrgșor. În secolul al XV-lea se emit din Pitești acte domnești⁵, iar în secolul următor „orașul Pitești”⁶ devine reședință domnească⁷, cu o activitate economică vie⁸, cu organizare municipală proprie⁹ etc.

Rîmnicu-Vâlcea este pomenit întâia oară la 1388¹⁰; în anul următor i se spune „orașul domniei mele Rîmnic”¹¹, de unde se emit acte domnești¹². Aici există mențiunile cele mai timpurii despre străzile sau ulițele orașenești, ca cea dăruită m-rii Cozia în 1407¹³ sau cea numită a lui Oprea¹⁴. Sînt menționate apoi case din oraș¹⁵, cîrciumi în care se comercializează vinul¹⁶, activitatea comercială a orașenilor¹⁷, organe ale administrației municipale (judet și pîrgari)¹⁸, ale administrației centrale¹⁹ etc.

Buzăul și Gherghița apar menționate pentru prima oară în „proclamația” dată de Dan al II-lea la 1431 către toate târgurile și vămile din Țara Românească, prin care invită pe tîrgoveți, printre care și pe cei din Buzău și Gherghița, să-și desfacă mărfurile lor pe piața Brașovului, în urma convenției făcute cu brașovenii. Invocarea stărilor mai vechi, de pe timpul lui Mircea cel Bătrîn, indică o vechime mai mare a celor două

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 232.

² Satul Pitești apare în documente ca sat de vecini în proprietatea lui Oancea vistier cam prin secolul al XV-lea (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 44—45). Firește că vechimea lui poate să coboare pînă în secolul al XIV-lea.

³ N. Iorga, *Acte și fragmente*. vol. III, p. 1—2; J. Lelevel, *op. cit.* Identificarea acestei localități cu Pitești este sugerată de urmărirea itinerariului de la Siștov la Curtea de Argeș, prin Rușii de Vede și Pitești, iar nu Slatina, care este mult la stînga. De altfel în jurul acestei date apare documentar și Pitești lucru care ar justifica adjectivul de *nou* acordat târgului.

⁴ C. Karadja, *op. cit.*

⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 171.

⁶ *Ibidem*, veac. XVI, B, vol. I, p. 55.

⁷ *Ibidem*, p. 132, 145.

⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 340; vol. V, p. 73; vol. VI, p. 201; Quellen, vol. I, p. 1—14; Fr. Zimmermann, *op. cit.*, p. 361.

⁹ *Ibidem*, vol. V, p. 73, 265.

¹⁰ *Ibidem*, veac. XIII, XIV, XV, p. 42.

¹¹ *Ibidem*, p. 44.

¹² *Ibidem*, B, p. 44, 189 etc.

¹³ *Ibidem*, B, p. 54.

¹⁴ *Ibidem*, veac. XVI, B, vol. I, p. 128.

¹⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 138.

¹⁶ *Ibidem*, p. 36.

¹⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 197.

¹⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 30, 36, 39.

¹⁹ *Ibidem*, p. 39, 133.

orașe¹. În anii următori se emit acte din târgul Buzăului și Gherghiței². La sfârșitul secolului al XV-lea și în secolul următor ambele târguri sînt denumite orașe domnești³ cu organizare municipală⁴, cu mahalale⁵, cu proprietăți domnești⁶, cu meșteșugari și negustori⁷, prăvălii și case⁸, reprezentanți domnești⁹ etc.

Alte orașe ca Turnu-Severin, Rm.-Sărat, Giurgiu, unele dintre ele foarte vechi, ca Turnu-Severin de pildă, apar de foarte puține ori în documente, încît nu ne putem face decît o imagine palidă asupra epocii lor de formare. Așa cum am subliniat la începutul studiului de față, mai ales în ceea ce privește procesul de constituire a orașelor despre care există puține informații documentare, n-avem puțința în etapa actuală să elucidăm problemele centrale ale genezei lor. Carența izvoarelor documentare aduce pe primul plan necesitatea extinderii cercetărilor arheologice pentru studierea procesului de formare a orașelor noastre medievale. Rezultatele obținute pînă în prezent în această direcție expuse mai sus subliniază îndeajuns contribuția însemnată a arheologiei medievale la cunoașterea apariției așezărilor medievale din patria noastră și justifică în același timp eforturile depuse pînă acum în această privință.

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ГОРОДОВ В ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

Возникновение средневековых городов в Валахии является естественным результатом разделения — в рамках всего общества — единой сферы производства на отдельные сферы: земледелие и ремесла. Это явление представляет собой экономическую сторону вышеупомянутого процесса, будучи документировано археологическими раскопками, относящимися главным образом к первым столетиям II тысячелетия н.э. Вторым моментом, лежащим в основе процесса возникновения средневековых городов, является социальная сторона, выраженная кристаллизацией и развитием феодальных отношений внутри валашского общества.

Собственно возникновению средневековых городов предшествовал переходный или догородской этап, измерявшийся иногда столетиями и имевший основной своей чертой кустарное производство и соответствующую обменную деятельность, осуществ-

¹ I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 38—39.

² *Ibidem*, p. 50, 52; *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII, XIV, XV, B, p. 124, 126, 146, 148, 159, 173; veac. XVI, vol. I, p. 74, 177 etc.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 154, 204.

⁴ I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 199; *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 204.

⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, B, vol. II, p. 173.

⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 191, vol. II, p. 154; vol. VI, p. 4.

⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 192; vol. V, p. 52, 312; *Quellen*, vol. I, p. 1—4 (circa 20 negustori).

⁸ *Ibidem*, vol. V, p. 180—181.

⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 261; vol. III, p. 309.

влявшуюся в рамках периодических ярмарок, организовывавшихся в селениях или вблизи них. В этот догородской период уже встречаются в зародышевом состоянии некоторые черты будущих городов. Появление постоянного рынка, характеризующегося наличием (помимо ремесленных мастерских) постоянных торговых пунктов (магазины, лавки, подвалы и т.д.), зачатков средневековых городских работ, муниципальной организации, органов центральной администрации (например, пыркалаб), княжеской резиденции, так же как и некоторых надстроечных явлений специфических для города, указывают на переход поселений к собственно городской фазе. Различная степень развития разделения труда, некоторые второстепенные причины и, особенно, различные условия способствовали тому, что процесс возникновения феодальных городов не был ни тождественным и ни абсолютно одинаковым не только во всех странах, но даже и во всех областях одной и той же страны. В истории некоторых будущих городов догородской этап длился целые столетия, другие же поселения никогда не знали собственно городской фазы, оставаясь все время на уровне догородского этапа или вернувшись к первоначальной сельской стадии. Благодаря этим различным причинам и условиям, общая тенденция, приведшая к отделению города от деревни, проявлялась в различных формах, что указывает на многообразие путей образования феодальных городов в Валахии.

Важную роль в появлении поселений городского типа сыграли укрепленные центры, расположенные по Нижнему Дунаю и на севере Добруджи, находившейся под византийским господством, резиденции некоторых местных или византийских феодалов, выполнявших политико-административные функции. Некоторые из этих резиденций возникли на месте древних римских центров.

Большинство средневековых городов Валахии сформировалось путем постепенного превращения — благодаря благоприятным условиям — некоторых сельских поселений в производственные центры и постоянные рынки.

Некоторые города возникли на местах, где осуществлялся временный, случайный обмен, представлявший собой экономическую жизнь ряда окрестных сел; здесь со временем образовались устойчивые поселения с ремесленниками, торговцами и т. д.

В некоторых случаях появление средневекового города связано с эксплуатацией тех или иных полезных ископаемых, как например, меди, железа, соли.

RECHERCHES SUR LA GENÈSE DES VILLES VALAQUES AU MOYEN ÂGE

RÉSUMÉ

La formation des villes valaques au moyen âge est l'aboutissement normal du scindement de la sphère unique de production en deux sphères distinctes, l'agriculture et les métiers, à l'échelle de la société entière. C'est là l'aspect économique du processus en question et il est attesté par les investigations archéologiques, notamment pour les premiers siècles du second millénaire de notre ère. Un deuxième aspect de ce processus est le facteur social, qui se manifeste par la cristallisation et le développement des rapports féodaux sur le territoire de la Valachie.

La formation proprement dite des villes au moyen âge a été précédée d'une étape de transition, ou pré-urbaine, qui se prolongea parfois durant plusieurs siècles et eut comme caractère distinctif une production artisanale et des échanges commerciaux adéquats dans le cadre de marchés et de foires périodiques, organisés dans la localité même ou à proximité de celle-ci. Certaines particularités des villes futures existent déjà à l'état embryonnaire dans cette phase pré urbaine. L'apparition d'un marché permanent, marqué par l'existence, outre les ateliers d'artisans, de locaux destinés au commerce (magasins, boutiques, entrepôts, etc.), d'un rudiment d'ouvrages édilitaires médiévaux, d'une organisation communale, par la présence d'agents de l'administration centrale tels que le *birólab* (préfet d'un district), voire de la résidence du voivode, ainsi que par quelques phénomènes de superstructure propres à la ville, dénote le passage à la phase urbaine proprement dite.

Le degré différent atteint par la division du travail, certaines causes secondaires et surtout les conditions différentes firent que le processus de la formation des villes féodales ne fut ni identique ni uniforme, et qu'il différa non seulement d'un pays à l'autre, mais encore de région à région dans un même pays. En certains cas, l'étape pré-urbaine dura plusieurs siècles; certaines localités n'ont jamais atteint la phase urbaine et en sont restés à la phase pré-urbaine ou sont revenues au caractère rural initial. Ces causes et conditions différentes ont imprimé des formes diverses à la tendance générale qui aboutit à la formation des villes, ce qui fut notamment le cas pour la Valachie.

Un rôle important a été joué sous ce rapport par les centres fortifiés situés le long du Bas-Danube et dans le nord de la Dobroudja soumis à l'Empire byzantin, et qui servaient de résidence aux chefs féodaux locaux ou byzantins, certains de ces centres fortifiés occupant l'emplacement des anciens centres romains.

La plupart des villes valaques du moyen âge sont d'anciens villages qui, sous l'influence de conditions locales favorables, se sont transformés graduellement en centres de production et marchés commerciaux permanents.

Certaines villes sont nées de marchés temporaires et occasionnels d'une région déterminée, où se concentrait la vie économique d'un groupe de villages et où, peu à peu, s'établirent à demeure des artisans, des marchands, etc.

En quelques cas l'apparition des villes médiévales est due à l'exploitation des richesses du sous sol, telles que le cuivre, le fer et le sel gemme.

DIN LUPTA ANTIFASCISTĂ A OAMENILOR MUNCII DIN REGIUNEA BRAȘOV SUB CONDUCEREA P.C.R. ÎNTRE ANII 1941 ȘI 1944

DE

M. C. STĂNESCU și V. I. MOCANU

O pagină glorioasă în istoria poporului român o constituie lupta sa antifascistă, al. cărei punct culminant a fost insurecția armată din august 1944, organizată și condusă de P.C.R., și participarea României la războiul antihitlerist.

În conformitate cu planul elaborat de partid, la 23 August 1944 a început insurecția armată antifascistă. Concomitent cu luptele grele de zdrobire a rezistenței hitleriștilor din București și împrejurimi, din Valea Prahovei și din alte centre ale țării, au avut loc acțiuni și în regiunea Brașov.

La baza luptei maselor populare din regiunea Brașov a stat linia politică generală a Partidului Comunist din România, stabilită încă de la intrarea României în războiul hitlerist. Călăuzit de documentele elaborate de partid, comitetul regional Brașov a desfășurat în toată perioada războiului hitlerist o intensă muncă politică pentru atragerea maselor de oameni ai muncii la luptă împotriva regimului militar-fascist și a hitleriștilor, pentru libertatea și independența patriei.

Parte integrantă a luptei antifasciste generale, organizată și condusă de P.C.R., lupta maselor populare din regiunea Brașov a dat lovituri regimului antonescian, spatelui frontului hitlerist, contribuind ca și în această parte a țării insurecția armată din august 1944 să iasă victorioasă.

În articolul de față ne propunem să ne oprim asupra unora dintre formele de luptă antifascistă organizate de oamenii muncii din regiunea Brașov sub conducerea organizațiilor de partid în 1941—1944, ca greve și demonstrații, acțiuni de sabotare a mașinii de război germane, munca politică desfășurată de P.C.R. pentru mobilizarea maselor la luptă, starea de spirit antifascistă a populației, precum și participarea oamenilor muncii

de aici la insurecția armată din august 1944 și la alungarea hitleriștilor de pe pământul României.

Războiul hitlerist în care a fost ținută România de către clica militară-fascistă a avut urmări catastrofale pentru masele populare.

Situația oamenilor muncii din regiunea Brașov, și așa destul de grea, s-a înrăutățit și mai mult ca urmare a măsurilor luate prin trecerea la producția de război: militarizarea întreprinderilor industriale cu consecințele ei, prelungirea zilei de lucru pînă la 12—14 ore, suspendarea concediilor, arestarea și pedepsirea comuniștilor și a antifasciștilor¹. La toate acestea se adăugau lipsa de locuințe, scumpetea mijloacelor de transport, condițiile grele de lucru în întreprinderi, lipsa măsurilor de protecție a muncii, nepuțința de a mai face față nevoilor zilnice de trai².

Într-o situație grea, asemănătoare cu a muncitorilor, se afla și țărănimea muncitoare din regiunea Brașov, care suferea de pe urma rechiziționării animalelor și vehiculelor, concentrărilor, încartiruirilor de trupe, a colectării cu forța a cerealelor și lînei și stringerii de bani pentru înzestrarea armatei³.

În condițiile cînd țara gemea sub tirania regimului de dictatură militară fascistă și era jefuită în mod sălbatic de către hitleriști, P.C.R. s-a ridicat la luptă hotărîtă pentru salvarea ei. „În anii întunecați ai dictaturii fasciste — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej —, cînd clasele exploatare au împins țara în prăpastia războiului criminal antisovietic alături de Germania hitleristă, Partidul Comunist a fost singura forță politică care s-a ridicat în apărarea intereselor naționale, pentru ieșirea României din acest război și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste”⁴.

Ca și în restul țării, în regiunea Brașov Partidul Comunist din România a explicat maselor muncitoare de la orașe și sate caracterul nedrept, de jaf al războiului în care fusese împinsă România, mobilizîndu-le în același timp la lupta pentru ieșirea din războiul hitlerist, război care reprezenta drumul către o catastrofă națională. Înfruntînd teroarea fascistă, comuniștii, însuflețiți de un patriotism fierbinte, credincioși intereselor poporului, au dus o luptă neînfrîcată pentru organizarea maselor în vederea doborîrii dictaturii militare-fasciste și a alungării hitleriștilor.

Speriate de faptul că activitatea comuniștilor, în ciuda tuturor măsurilor represive, zi de zi lua o tot mai mare amploare, în februarie 1942

¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului (prescurtată în continuare A.I.I.P.), fond. 16, dos. 292, f. 91, 97, 129, 139, 317 și 530; dos. 291, f. 311 și 448; dos. 294, f. 95; dos. 293, f. 398 și 580; dos. 290, f. 13; Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 398, f. 35; Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 733/65, f. 190—192.

² A.I.I.P., fond. 16, dos. 289, f. 13; dos. 291, f. 311 și 448; dos. 292, f. 91, 97, 129 și 530; dos. 293, f. 398, 580; dos. 294, f. 95 și Arh. C.C. al P.M.R., fond. nr. 1, dos. nr. 338, f. 35.

³ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 338, f. 45; A.I.I.P., fond. 16, dos. 293, f. 505 și dos. 292, f. 244.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, București, Edit. politică, 1961, p. 437.

autoritățile locale raportau că o serie de „indivizi” circulă prin Brașov, mai ales în localurile publice unde se adună muncitorii, și-i sfătuiesc să nu răspundă la mobilizarea de a merge pe front ¹.

Expresii culese din rîndul maselor de oameni ai muncii — „Germania nu va învinge niciodată U.R.S.S.”, „noi nu am avut nevoie să ne batem cu rușii”, „să nu ne mire faptul cînd mîine-poimîine vor fi în întregime nimiciți (nemții, — *M.S.* și *V.M.*), cu toate «victoriile lor» anunțate pînă acum în presă, căci rușii sînt foarte mulți și foarte puternici” ² — sînt edificatoare asupra atitudinii față de acest război și asupra încrederii în victoria Uniunii Sovietice. Vestile despre descoperirea în vagoane destinate transporturilor de materiale de război a mii de tone de cereale și alimente ce se transportau spre Germania făceau să crească și mai mult mînia oamenilor muncii din țara noastră ³.

Muncitorii de la I.A.R., de pildă, declarau deschis că nu au ce mîncă și cu ce se îmbrăca din cauza jafului săvîrșit de Germania hitleristă. În discuții, ei arătau că „sînt plătiți prost, n-au nici îmbrăcăminte și mîncarea necesară, întrucît au fost lăsate lăcustele germane să ne sugă, dar în curînd va sosi vremea dreptății muncitorilor” ⁴.

Sub conducerea comunistilor, în regiunea Brașov s-au desfășurat acțiuni de protest îmbrăcînd diferite forme, ajungîndu-se pînă la demonstrații de masă cu încetarea lucrului. De asemenea au fost organizate acte de sabotaj. Toate acestea s-au manifestat chiar din primii ani ai războiului în toate întreprinderile din regiunea Brașov, în rîndurile țărănimii, funcționarilor, femeilor etc.

Încă în martie 1941, cîteva sute de femei nevoiașe din Sibiu, ai căror soți erau concentrați, dînd expresie nemulțumirii lor profunde, au manifestat cu copiii în brațe în fața prefecturii, cerînd alimente pentru familiile lor rămase fără sprijin ⁵.

Iar într-una din primele zile de la începutul războiului, muncitorii de la „Astra” (azi „Steagul roșu”) au făcut să deraieze un vagon încărcat cu tunuri ce ieșea din uzină. Ulterior ei au căutat să tărăgăneze îndeplinirea reparațiilor, au executat piese necorespunzătoare sau cereau timp pentru studierea lor, încît unele nici nu au plecat din uzină pînă la 23 August 1944 ⁶. În felul acesta, ei au adus însemnate pagube mașinii de război și au întîrziat ajungerea pe front a aceluia armament.

Deși fabrica lor era militarizată, la 19 februarie 1942 muncitorii de la Întreprinderea de pielărie din Sighișoara au încetat lucrul, cerînd mărirea salariilor. Manifestații de nemulțumire s-au desfășurat concomitent, sub diferite forme, la C.F.R., Prerom, Forja-Poldi, Codlea, Rîșnov, Zărnești, Tohan etc. ⁷.

¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. nr. 26, dos. 4 257, f. 17.

² Ibidem, dos. 4 246, f. 620.

³ Arh. M. St.-M., dos. 1 000/104, f. 9, 10 și 18.

⁴ A.I.I.P., fond. 16, dos. 289, f. 180.

⁵ Ibidem, f. 200.

⁶ Ibidem, fond. 2, dos. 36, f. 7.

⁷ Ibidem, fond. 16, dos. 292, f. 138 și 289; dos. 294, f. 79; dos. 293, f. 398.

În toamna anului 1942, pe măsură ce situația materială, îndeosebi a muncitorimii, se înrăutățea tot mai mult, a crescut numărul acțiunilor de luptă și de sabotaj în întreprinderile din Brașov și din celelalte centre industriale aflate în regiune.

În seara zilei de 2 septembrie 1942, de pildă, un incendiu izbucnit la fabrica „Farola”, care lucra pentru industria de război, a mistuit în flăcări turnătoria, 3 magazii cu materiale și alte instalații, provocând pagube evaluate la zeci de milioane de lei¹.

La 24 și 31 octombrie au manifestat și muncitorii de la fabrica Scherg, (azi „Partizanul Roșu”). Încetînd lucrul, sute de oameni au mers în fața direcțiunii, unde au cerut mărirea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai². Concomitent, aceleași revendicări le-au formulat și cei de la „Astra”³.

În aceeași perioadă a anului 1942, la fabrica de muniții din Mîrșa, în apropiere de Sibiu, un grup de patrioți a organizat un important act de sabotaj. O puternică explozie a distrus zeci de mii de proiectile și a ras de pe fața pămîntului o grupă, a VII-a, compusă din 5 ateliere. Explozia a provocat totodată întreruperea lucrului în întreaga uzină pe timp de două săptămîni⁴.

O acțiune curajoasă au organizat muncitorii de la „Astra”, mobilitați de către comuniști, la sfîrșitul anului 1943. La 15 și 20 decembrie, sute de muncitori au încetat lucrul și au trimis delegații la direcție spre a cere îmbunătățirea situației lor materiale, dar de fiecare dată au fost aminați sau li s-au făcut promisiuni demagogice. Ajunși la capătul răbdărilor, în dimineața zilei de 24 decembrie peste 400 de muncitori au participat la o adunare de protest ținută în fața secțiilor „Mărășești” și „Jiul”, de unde, după ce au îmfierat manevrele direcției, s-au îndreptat spre birourile acesteia și au trimis din nou o delegație de 10 persoane. Dar din nou cererile lor au fost respinse. Ca semn al indignării lor, în după amiaza aceleiași zile au confecționat un manechin pe care l-au încălțat cu saboți rupți cu talpă de lemn, l-au acoperit cu zdrențe și i-au agățat de gît trei placarde pe care erau exprimate ironic doleanțele lor. După aceea l-au urcat pe un vagonet și i-au dat drumul de sus, oprindu-se în fața direcției. Pentru acest fapt au fost arestați 12 muncitori, iar un alt participant bătut pînă ce a murit⁵.

Un mare număr de muncitori din întreprinderile aflate în regiunea Brașov, călăuziți de un fierbinte patriotism, au organizat diverse acțiuni de sabotaj.

Numeroase avioane ce treceau pentru reparație pe la Arsenalul aeronautic (A.S.A.M.) din Mediaș, de pildă, nu puteau intra imediat în luptă deoarece erau lăsate cu stricăciuni sau li se provocau altele⁶. La I.A.R.,

¹ A.I.I.P., fond. 16, dos. 292, f. 159—160.

² Ibidem, f. 98 și 288 și fond. 2, dos. 36, f. 12.

³ Ibidem, dos. 292, f. 138.

⁴ Ibidem, fond. 2, dos. 36, f. 42.

⁵ Ibidem, fond. 16, dos. 289, f. 73, și dos. 293, f. 398. dos. 36, fond. 2, f. 4.

⁶ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 328, f. 45

trenuri întregi cu avioane erau înapoiate de pe front, deoarece datorită defectăunilor de construcție s-au dovedit inutilizabile¹.

Căutînd să încetinească cît mai mult ritmul de lucru și să reducă posibilitatea de transport pe calea ferată, muncitorii de la șantierele C.F.R. ale orașului Brașov dădeau dese alarme false și apoi fugeau cîte 8—10 km stîrnind prin aceasta furia autorităților², iar cei ce se ocupau cu întreținerea vagoanelor turnau nisip în cutiile cu unsoare, provocînd aprinderea osilor³.

Rapoartele poliției și siguranței abundă în știri referitoare la acțiuni de sabotaj ca : tăierea curelelor, provocarea de scurt circuite la instalațiile electrice, introducerea de corpuri metalice în alimentația cu ulei a diferitelor mașini, schimbarea dimensiunilor la alungire și a compoziției la turnătorie, tăierea cablurilor telefonice etc.⁴.

Comuniștii și elementele antifasciste duceau o activitate intensă și în mediul rural, unde făceau o vie propagandă contra armatelor germane, scoțînd în relief marea putere de luptă și superioritatea Armatei Roșii⁵. Referindu-se la influența acestei propagande printre țărani, o notă informativă a poliției din Brașov arăta, de pildă : „... Ca urmare a propagandei de mai sus (propagandă făcută printre țărani. — *M.S.* și *V.M.*) se observă că în comuna Mohu majoritatea locuitorilor... au atitudine contra armatei germane și deci contra intereselor statului”⁶.

Locuitorii din satele regiunii Brașov vindeau pe ascuns vitele spre a le scăpa de la rechiziții⁷. Totodată, pentru a scăpa de mobilizare țărani mai ales se angajau la lucrări publice urgente sau cultivau plante tehnice pentru care se acorda scutire de mobilizare⁸.

Căutînd să traducă în viață linia generală trasată de documentele din această perioadă ale P.C.R., de a se acorda o atenție deosebită și muncii politice în rîndurile armatei, Comitetul regional P.C.R. Brașov și-a intensificat munca în unitățile militare aflate pe teritoriul regiunii și printre cei ce urmau să fie chemați în armată spre a fi folosiți drept carne de tun în războiul hitlerist. Astfel, într-un manifest editat în august 1941 de Comitetul regional P.C.R. Brașov se arăta că Antonescu, la ordinul lui Hitler, îi trimite pe tineri în războiul antisovietic, „care nu este altceva decît cea mai gravă crimă contra voastră... Întoarceți armele contra celor care vă jefuiesc de veacuri, contra boierilor și fabricanților — se arăta în manifest —. Întoarceți armele contra cotropitorilor germani, alungați-i din țară. Uniți-vă cu frații voștri țărani și muncitorii din Uniunea Sovietică”⁹. Iar într-un alt manifest, intitulat *Brașoveni*,

¹ *Lección en ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, București, Edit. politică, 1960, p. 434; vezi și „Studii”, 1959, nr. 4.

² Arh. St. Brașov, fond. poliția orașului Brașov, pachetul nr. 263, dos. 6, f. 126.

³ A.I.I.P., fond. 2, dos. 31, f. 153 și 174.

⁴ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 253, f. 169.

⁵ *Ibidem*, dos. 4 250, f. 54.

⁶ *Ibidem*.

⁷ A.I.I.P., fond. 16, dos. 291, f. 359—361.

⁸ *Ibidem*, dos. 292, f. 316.

⁹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 246, f. 730.

cerea tuturor bărbaților : „Nu plecați să muriți pentru Hitler, nu vă prezentați la unitate”¹. Alte manifeste răspindite prin cazărmi sau printre cei ce urmau să plece pe front îi îndemnau să se alăture partizanilor². Legiunea de jandarmi Brașov semnala intensificarea muncii dusă de comuniști, subliniind că manifestele „răspindite în ultimul timp denotă că această mișcare este în plină ascensiune”³ și că „prin sistemul muncii de propagandă de la om la om prin cazărmi se urmărește a se crea simpatizanți printre ofițeri și ostași”⁴.

Ca o expresie a urii pe care poporul nostru a nutrit-o față de războiul hitlerist și ca rezultat al muncii politice desfășurate de comuniști, încă de la izbucnirea măcelului, mai ales tinerii și-au exprimat în diferite feluri nesupunerea la încorporare și concentrare. Numai la Cercul de recrutare Sibiu se semnala în octombrie 1942 un număr de 4 062 de tineri nesupuși la încorporare⁵. De asemenea, în iulie 1942, Antonescu era informat că ostașii din batalionul 3 Vânători de Munte, care fuseseră imbarcați la Brașov pentru a fi trimiși pe frontul antisovietic, au vociferat, spunând că ei nu vor lupta pe front și au cerut eliberarea Nordului Transilvaniei⁶. Iar soldații dintr-o unitate cantonată la Mediaș și-au manifestat deschis ura contra hitleriștilor⁷.

Îngrijorate de continua creștere a luptei antifasciste a maselor din Brașov și din celelalte centre ale regiunii, autoritățile au luat măsuri de intensificare a terorii. Un mare număr de muncitori de aici au fost arestați, deferiți Curții marțiale și condamnați la ani grei de temniță. Duși în fața instanțelor judecătorești fasciste, deși știau că-i așteaptă plutoanele de execuție sau închisoarea, ei au apărat cauza dreaptă pentru care s-au ridicat la luptă. La scurt timp după izbucnirea războiului a fost arestat un grup de U.T.C.-iști de la I.A.R. și înaintat Curții marțiale pentru că difuzase un manifest al Comitetului regional U.T.C.⁸. Cei 19 tineri muncitori de la I.A.R. au fost judecați la Curtea marțială din Brașov și condamnați la pedepse variind între 3 și 15 ani muncă silnică pentru activitatea lor revoluționară⁹. La începutul lui martie 1942 au fost arestați și dați pe mîna Curții marțiale 28 de ceferiști din Brașov, printre care se afla și un număr de comuniști, pentru sprijinirea activității organizației „Ajutorul roșu”¹⁰.

În noiembrie 1943, la Curtea marțială a corpului 6 armată s-a judecat procesul a 38 de comuniști și simpatizanți din Sibiu¹¹, iar în primul trimestru al anului 1944 a fost arestat în Brașov un grup de comuniști acuzați

¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 243, f. 171.

² Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 215/76, f. 89 și 111.

³ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 282, f. 106.

⁴ Ibidem, dos. 4 250, f. 56.

⁵ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 1/124, f. 11 și 13.

⁶ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1961, nr. 4, p. 52.

⁷ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 457/560, livret 20.

⁸ A.I.I.P., fond. 16, dos. 290, f. 184—185.

⁹ Ibidem, f. 126—162 și dos. 293, f. 310.

¹⁰ Ibidem, f. 164—172 și dos. 292, f. 290.

¹¹ Ibidem, f. 7—88.

de strângere de fonduri pentru „Ajutorul roșu”¹. Dar cu toate repressiunile săvârșite împotriva sa, P. C. R., folosind cele mai diferite mijloace și metode de propagandă, a reușit să demaște dictatura militară-fascistă antonesciană, să ridice masele la luptă împotriva războiului antisovietic, împotriva hitleriștilor cotropitori, împotriva clicii antonesciene.

Jandarmeria din Brașov era nevoită să constate că în urma cercetărilor făcute „s-au putut stabili că în întreprinderile industriale din Brașov, cu toate arestările făcute, ... comuniștii continuă activitatea lor. În prezent, ... activitatea comunistă se desfășoară în mod intens în toate întreprinderile industriale”².

În iarna și primăvara anului 1944, situația internă a țării și victoriile armatei sovietice au stimulat și mai mult lupta antifascistă a maselor, luptă care s-a manifestat cu tărie și în regiunea Brașov³.

Tot mai fățiș era exprimată ura față de Germania hitleristă și guvernul antonescian de către cele mai diferite categorii de oameni ai muncii. Referitor la aceasta, o notă informativă a poliției din regiunea Brașov constata că în mijlocul populației, indiferent de naționalitate, se aud „glasuri tot mai revoltate și curajoase împotriva Germaniei. Forțele opoziționiste care ar încerca să acționeze pentru degajarea României din Axă ar găsi aici un teren foarte prielnic”⁴. Ura oamenilor muncii împotriva armatei hitleriste a crescut la maximum atunci când refugiații sosiți din Moldova au răspândit știrea că „trupele germane în retragerea prin Moldova s-au dedat la jafuri în dauna populației române autohtone”⁵. Ajunși la capătul răbdărilor, la începutul anului 1944 muncitorii din Brașov afirmă „că la primul moment critic pentru stat vor da ajutor efectiv comuniștilor pentru răsturnarea actualei orînduirii sociale”⁶. La sfîrșitul lunii iunie 1944, referindu-se la aceeași stare de lucruri, un raport al poliției din Brașov recunoștea că comuniștii „au reușit să atragă atenția muncitorimii spre Rusia Sovietică, însuflind credința că numai Rusia, care este un stat muncitoresc, va putea ajuta muncitorimea în lupta ei pentru o viață mai bună”⁷. Un ordin al poliției Brașov din 18 august 1944, cînd, ca urmare a înfrîngerilor de pe front și a luptei maselor, prăbușirea regimului antonescian era iminentă, consemna că „muncitorii așteaptă cu multă nerăbdare căderea actualului regim”⁸.

Ținînd sus steagul libertății și independenței naționale, ducînd o politică clarvăzătoare și fermă, P. C. R. a organizat și condus insurecția armată antifascistă din august 1944, care a marcat începutul revo-

¹ A.I.I.P., fond. 16, dos. 290, f. 126—202.

² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 338, f. 40.

³ A.I.I.P., fond. 16, dos. 294, f. 79; dos. 293, f. 54 și 690; Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 271, f. 8.

⁴ Ibidem, dos. 293, f. 585.

⁵ Ibidem, f. 584.

⁶ Ibidem, f. 581, vezi și Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 261, f. 137.

⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4 269, f. 207.

⁸ Ibidem, fond. 16, dos. 294, f. 7—9; cf. dos. 293, f. 54, 690.

luției populare, fiind un moment hotărâtor în istoria poporului român, în lupta sa pentru libertate și progres social.

În ziua de 23 August 1944, în conformitate cu planul insurecției armate elaborat de partid, guvernul Antonescu a fost arestat și ridicat de către o formațiune patriotică de luptă și depus într-o casă conspirativă a partidului din cartierul Vatra Luminoasă. În acest timp, formațiunile de luptă patriotice și unitățile militare au început ocuparea principalelor instituții publice și militare din capitală. Răspunzând chemării P.C.R., armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste, ceea ce a constituit un succes însemnat al luptei partidului comunist pentru eliberarea țării de sub jugul fascist, pentru independența patriei noastre.

Formațiunile patriotice de luptă, la care s-au alăturat masele de muncitori și țărani, precum și armata română, care a întors armele împotriva cotropitorilor hitleriști, au constituit acea forță socială care a dat un caracter larg, popular insurecției armate și i-a asigurat victoria.

Lupta eroică a maselor populare și a unităților militare în capitală și în împrejurimi, chiar de la începutul insurecției, au constituit un puternic impuls pentru forțele patriotice și unitățile militare din toate regiunile țării, printre care și din regiunea Brașov.

La fel ca în întreaga țară, populația regiunii Brașov, în marea ei majoritate, și unitățile militare, prin lupta lor, au contribuit la realizarea obiectivelor insurecției din august. Importante măsuri în vederea apărării și salvării orașului Brașov, cel mai important centru industrial din această parte a țării, au fost luate începând din 24 august. Pentru a apăra partea de est a regiunii, mai ales împrejurimile Brașovului, din unitățile și subunitățile existente s-au creat 3 grupări militare, cu scopul de a respinge inamicul și de a curăța terenul de rămășițele trupelor hitleriste, împiedicându-le, totodată, de a produce pagube întreprinderilor și instituțiilor¹. La chemarea P.C.R. masele populare din Brașov și satele din jur, și în primul rând muncitorii din marile fabrici și tinerii recruți, prin înrolarea lor în armată, au dat un însemnat ajutor unităților militare ce au organizat lupta contra trupelor hitleriste. Ei au luptat cot la cot cu militarii pentru despresurarea mai ales a orașului Brașov de trupe germane².

În dimineața zilei de 24 august, trupele hitleriste din Brașov au trecut la atac. Prin lupte, acestea au ocupat înălțimile din jurul Brașovului, au înconjurat palatul telefoanelor, iar la gară au început să descarce material de război. O parte din ele s-au îndreptat spre ocuparea altor instituții de stat, a depozitelor militare, a cazărmilor și aerodromurilor, reușind să ocupe pentru scurt timp aerodromurile din Brașov și Ghimbav³.

Dînd o ripostă hotărâtă cotropitorilor hitleriști, militarii laolaltă cu muncitorii din Brașov și centrele din împrejurimi, între care mulți tineri, au respins cu eroism atacurile inamicului, astfel încît la 26 august pericolul fusese înlăturat. În timpul operațiilor din Brașov au fost făcuți 500 de

¹ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 230/4, f. 6-9, 13-15.

² Ibidem, f. 6, 17-20, 37.

³ Ibidem, f. 3, 5, 13, 37.

prizonieri germani, au fost capturate însemnate cantități de armament și alte materiale de război, printre care 36 de avioane, 35 de vagoane încărcate cu materiale de război etc ¹.

În același timp cu luptele din Brașov, au fost create detașamente înarmate care au trecut la operația de capturare a rămășițelor trupelor germane în întreaga regiune. Ele aveau și menirea de a apăra populația pașnică de jafurile ce le săvârșeau trupele germane în retragerea lor ².

Imediat după 23 August, unități germano-hortiste au înaintat dinspre Sf. Gheorghe cu scopul de a ocupa orașul Brașov, important centru industrial. În sprijinul unității românești de vânători de munte aflate pe linia Doboli-Prejmer, la chemarea comuniștilor, au venit muncitorii de la uzinele din Tohan și de la „Astra“-Brașov. Răspunzând cu entuziasm la această chemare, într-un timp extrem de scurt 60 de oameni de la uzinele Tohan (peste 50 de muncitori) au alcătuit o baterie dotată cu 4 tunuri de 75 mm, un obuzier de 100 mm și 2 branduri, pe care le-au atașat la 8 autocamioane încărcate cu muniție și alimente și au plecat pe front. „Bateria albastră” ³, cum a fost ea denumită, după un popas la Brașov, la regimentul de vânători de munte, a plecat la locul de luptă, lângă Prejmer ⁴. Pentru vitejia dovedită în luptă, Bateria albastră a fost citată prin ordin pe armată la 30 octombrie 1944. Tot aici au venit și muncitorii de la uzinele „Astra“-Brașov cu câteva obuziere de 100 mm și au luptat alături de tovarășii lor de la Tohan și alături de militari. Muncitorii șoferi de la „Astra” au ajutat la aprovizionarea cu muniții și armamente pe cei aflați pe poziție ⁵. Prin rezistența lor eroică, militarii și muncitorii au oprit înaintarea dușmanului timp de două săptămâni, pînă la sosirea trupelor române și sovietice. Prin aceasta ei au ferit orașul Brașov și pe locuitorii săi de însemnate distrugerii umane și materiale. În înaintarea lor spre Sf. Gheorghe, trupele române și sovietice au fost însoțite și de muncitorii de la „Astra” ⁶.

O acțiune importantă de luptă împotriva trupelor hitleriste a avut loc la sfîrșitul lunii august și în primele zile ale lunii septembrie la Sighișoara. În acele zile, spre orașul Sighișoara, aflat în apropierea graniței impuse României prin Dictatul de la Viena, au pornit pe două direcții trupe germane. Aflînd această veste, organizația de partid a luat legătura cu subunitatea de grăniceri, cu garnizoana, cu cercul teritorial și cu jandarmii și împreună au mobilizat premilitarii, alcătuiind un grup de 70—80 de oameni cărora li s-a distribuit armament ușor. Începînd de la 24 august, pe toată linia frontierei, dar mai ales pe direcția orașului Sighișoara, trupele hitleriste au atacat zilnic, încercînd să înainteze, dar de fiecare dată ele au fost respinse de către grăniceri, trupele locale de

¹ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 230/4, f. 20 și 26; A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 8—9.

² Ibidem, f. 6—9, 13—15.

³ I s-a zis „Bateria albastră”, fiindcă muncitorii erau echipați în haine și purtau bascuri de culoare albastră.

⁴ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 230/4, f. 25—27; dos. 230/24, f. 4, 65, 141, 155 și 175; vezi și A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 13—21.

⁵ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 8 și 9.

⁶ Ibidem.

operații și grupul de premilitari, care au rămas pe poziție pînă la venirea trupelor romîne și sovietice ¹.

După ce înaintarea trupelor dușmane a fost stăvilită, s-au luat măsuri pentru prinderea elementelor hitleriste ascunse în orașul Sighișoara și în împrejurimi. Ca urmare, în acele zile au fost prinși pe Valea Nadeșului și făcuți prizonieri de către elementele patriotice mai mulți diversioniști ce acționau la ordinul armatei germane ².

Analizîndu-se situația creată, în zilele de 25—27 august s-au constituit 3 grupări militare care să apere Valea Tîrnavelor pe liniile Sighișoara, Mediaș, Copșa Mică, spre a înlătura pericolul ca trupele vrăjmașe să înainteze spre Sibiu, care era slab apărat, și să treacă la dezarmarea rămășițelor armatei germane din această regiune ³.

Ca urmare a acțiunilor hotărîte ale militarilor și populației, numai în zilele de 25 și 26 august la Sighișoara, Mediaș, Blaj, Copșa Mică și Ocna Mureșului au fost capturate trenuri cu zeci de vagoane de muniție, echipament militar, combustibil etc., cu însoțitorii lor, precum și două avioane. Trenurile au fost apoi trimise la Sibiu. Trupele romîne, sprijinite de elementele patriotice, au pus stăpînire pe depozitele și magaziiile germane ⁴. Toate acestea au constituit o lovitură dată frontului hitlerist.

În retragerea lor, hitleriștii au căutat să ocupe cu orice chip stația de radio Bod și s-o folosească ca mijloc de propagandă. De aceea, în dimineața zilei de 24 august, o subunitate germană dotată cu cîteva tunuri de calibrul 47, mitraliere și alt armament, s-a apropiat de stație prin surprindere, a dezarmat paza de la poartă, a intrat înăuntru și a capturat pe comandantul acesteia, îndreptîndu-se spre pavilionul de emisie și spre centrala electrică ⁵. Dar ceilalți ostași și muncitori care se aflau acolo au prins de veste și au deschis foc cu mitralierele ținîndu-i pe loc în curte. În timp ce în incinta stației de radio se desfășurau lupte crîncene, o grupă de pușcași de la regimentul 6 călărași, staționat la Hălchiu, a venit și i-a atacat prin surprindere pe hitleriști. Fiind aproape încercuiți, după ce le fuseseră scoase din luptă o parte din tunuri, pe la ora 14, hitleriștii au depus armele și s-au predat ⁶. În ajutorul celor ce apărau stația au venit și 4 prizonieri sovietici dintre cei ce munceau la fabrica de zahăr din localitate ⁷. În zilele următoare, hitleriștii au încercat în mai multe rînduri să ocupe stația, dar de fiecare dată au fost respinși ⁸.

În dimineața lui 26 august, înaintînd dinspre Araci, o subunitate germană a atacat pichetul de grăniceri de lîngă podul de peste Olt, din apropierea acestei comune, și l-a obligat să se retragă în pădure. Grănicerii, după ce au analizat situația creată, au hotărît că trebuie să păs-

¹ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 55 și 57; Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 655/3, f. 82, și 86.

² A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 55 și 57.

³ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 283/2, f. 13, 29, 36 și 38—39; dos. 655/3, f. 23.

⁴ Ibidem, dos. 223/2, f. 26 și 30; dos. 223/3, f. 79, 80, 84, 86, 114 și 116.

⁵ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 25—27; Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 230/4, f. 4, 13 și 23.

⁶ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 25—27.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

treze cu orice chip poziția de lângă pod. Spre a-i induce în eroare pe hitleriști, ei au dat drumul cailor singuri să se ducă spre Bod, lăsând impresia că au plecat și ei. În realitate însă ostașii se amplasaseră la teren și au ocupat pozițiile de luptă, iar când inamicul s-a apropiat au deschis focul. Întâlnind o rezistență dâră din partea grănicerilor români, cărora li s-au adăugat curînd și un grup de locuitori din Bod, hitleriștii au încercat atunci acțiuni de învăluire pe ambele flancuri, acțiuni rămase însă fără rezultat. Văzînd că nu pot înainta, hitleriștii au început să se retragă, lăsînd în urmă muniție și pierzînd 50 de oameni ¹. În sprijinul luptătorilor a sosit în grabă și un batalion de vînători de munte, ceea ce a grăbit retragerea trupelor inamice dincolo de frontieră ². Astfel, prin eroismul pichetului de grăniceri și al locuitorilor din Bod, care au pus fără ezitare mîna pe arme, a fost împiedicată acțiunea hitleriștilor de a se apropia de Bod și apoi de Brașov.

Îmediat ce au aflat despre istoricul act de la 23 August, știînd că pe acolo vor încerca trupele hitleriste să se apropie de linia graniței aflată în apropiere, pichetul de grăniceri și cetățenii comunei Teliu au hotărît să bareze trecerea dușmanilor. Toți premilitarii din sat au fost chemați la 24 august la pichetul de grăniceri, unde li s-au adus la cunoștință evenimentele în curs și au primit o minuțioasă instruire asupra mînuirii armamentului³. Apoi au primit arme și au fost repartizați în diferite puncte, la primărie, la telefoane, la gară sau la observator, pe virful dealului⁴.

A doua zi, la 25 august, au apărut primii ostași hitleriști într-o mașină și au încercat să stabilească legătura cu ai lor prin telefon dar au fost împiedicați de cei însărcinați cu paza ⁵. La 27 august, de dimineață, cei doi observatori instalați pe dealurile ce străjuiesc șoseaua dinspre Buzău au anunțat că o coloană germană se apropie. Grupul de grăniceri și premilitari i-au lăsat pe hitleriști să se apropie cît mai mult și au deschis focul de pe ambele versante deodată. Luați prin surprindere, deși erau incomparabil superiori numericeste și ca dotare cu armament, din cauza focului puternic al grupului de luptători patrioți, dușmanul a fost nevoit să se retragă ⁶. Apreciînd că hitleriștii vor reveni, civilii de diferite vîrste, împreună cu militarii au aruncat în aer un pod și au organizat o baricadă de piatră de-a curmezișul șoselei. Și, într-adevăr, nu după multă așteptare, coloana germană, formată din 100 de camioane a apărut din nou, înaintînd cu prudență, în formație de luptă și trăgînd din mers. Cînd au ajuns lângă baricada ridicată de oamenii din Teliu, au fost întîmpinați din nou cu un foc puternic. Micul grup de cetățeni, în majoritate civili, rezista cu succes masivei presiuni exercitate de inamic. Muncitorii, premilitarii, grănicerii și acei săteni ce se instalaseră pe pozițiile de luptă, erau aprovizionați încontinuu cu muniție

¹ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 32—34; vezi și Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 223/3, f. 81 și dos. 230/4, f. 17.

² A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 33.

³ Ibidem, dos. 31, f. 119 și 123.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem și „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1962, nr. 4, p. 40.

⁶ Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 230/4, f. 22 și 26; A.I.I.P., fond. 2, dos. 31, f. 124 și 126; „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1962, nr. 4, p. 40.

de către cei rămași în sat, între care mulți erau bătrâni, femeii și copii. Sătenii din Teliu și grănicerii, cărora li se mai adăugaseră între timp câțiva pionieri sosiți să mineze podețele de pe șosea, nu numai că i-au obligat pe hitleriști să se retragă, dar au și capturat 9 ofițeri, 58 de subofițeri, 428 de ostași și 2 camioane¹. Celor ce luptaseră, rămași pe poziție pînă noaptea târziu, le-a venit în ajutor o subunitate de militari din Brașov, care a și înaintat încă vreo câțiva kilometri și a organizat o poziție de luptă lîngă stația C.F.R. Poiana Florilor. Coloana germană a mai încercat să treacă la 28 și 30 august, dar n-a reușit². Retrași în comuna Întorsura Buzăului, hitleriștii, după ce s-au dat la tot felul de jafuri și abuzuri, s-au dezorganizat și, în grupuri mici sau individual, au plecat prin munți spre a ajunge din urmă armata germană în retragere³. Mulți dintre aceștia au fost prinși și dezarmați de locuitorii din acea zonă.

Regiunea Brașov ocupă un loc nodal pe harta drumurilor din Muntenia spre Transilvania. Prin ea trecea granița impusă Romîniei în urma Dictatului de la Viena. De aici sporea și importanța sa strategică. La chemarea P.C.R., populația din regiune, muncitori și țărani, laolaltă cu grănicerii romîni au căutat să dezarmeze și să facă prizoniere rămășițele armatei hitleriste ori unde le găseau, în păduri, pe drumuri sau prin sate.

Un mare număr de militari germani au fost prinși și dezarmați de sătenii din comuna Teliu, din satul Zăbrătău, comuna Sita Buzăului sau de locuitorii orașului Sighișoara. În ultimele zile ale lui august 1944, în septembrie și în lunile următoare, aceștia împărțiți pe echipe de cîte 2—3 oameni, au colindat pădurile din împrejurimi arestînd zeci și zeci de ostași ai armatei hitleriste, pe care-i transportau la Budila sau la Brașov⁴. În ziua de 24 august 1944 a fost capturată de către populație și militarii aflați în comuna Cernatu de lîngă Brașov o coloană de autocamioane germane. Iar la 27 august, la Bratocea, populația a capturat 4 autoturisme și un autobuz. Tot aici, în zilele următoare, a fost dezarmată și o coloană militară germană⁵. La semnalul cantonierului de la calea ferată ce trecea pe lîngă Bod, în ziua de 26 august, paza stației de radio a capturat un grup de 3 mașini-atelier cu remorci, unde se aflau și prese pentru emiterea de buncnote romînești⁶. O coloană germană a fost dezarmată în ziua de 26 august de către premilitarii și soldații regimentului romîn de cavalerie staționat în Hălchiu⁷. Cîteva mașini cu aproape 100 de hitleriști care trecuseră munții și se îndreptau spre front au fost capturate la 26 august în comuna Bran, de către o subunitate romînească sprijinită de mai mulți săteni⁸.

¹ Arhiva M.F.A., M.St.-M., dos. 230/4, f. 22 și 26, A.I.I.P., fond. 2, dos. 31, f. 124 și 126: „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1962, nr. 4, p. 40.

² Arh. M.F.A., M. St.-M., dos. 230/4, f. 27—39.

³ A.I.I.P., fond. 2, dos. 31, f. 127 și „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1962, nr. 4, p. 41.

⁴ A.I.I.P., fond. 2, dos. 31 f. 121, 127—129, 133—134, 144—146, 150—154, 168—171; „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1962, nr. 4, p. 41.

⁵ A.I.I.P., fond. 16, dos. 293. f. 631.

⁶ Ibidem, fond. 2, dos. 36, f. 25—26.

⁷ Ibidem, f. 30—31.

⁸ Ibidem, f. 23—24.

În zilele imediat următoare celei de 23 August 1944, muncitorii de la A.S.A.M. și aerodromul din Mediaș, sprijiniți de militari, au stat în permanentă alarmă. Ei au reușit să captureze un avion german și au împiedicat aterizarea altora care veniseră să ridice materialele rămase¹.

O acțiune interesantă a avut loc în aceste zile și lângă comuna Mojna din apropierea orașului Mediaș. Într-una din seri, postul de jandarmi din Mojna a primit o înștiințare de la Agnita, prin care i se semnala că o mașină germană cu remorcă, având circa 30 de persoane înăuntru, se îndreaptă spre Mediaș. Șeful postului a strâns premilitarii din comună, le-a dat armele de lemn cu care de obicei făceau instrucție și au ieșit cu toții în marginea satului, unde se afla un pod. Când mașina germană a ajuns lângă pod au fost trase în sus, de către șeful postului, două focuri de armă, iar premilitarii au întins puștile de lemn spre inamic. În această situație, crezându-se încercuți de un grup înarmat, hitleriștii s-au predat fără nici o rezistență².

Prin acțiunile lor antihitleriste, oamenii muncii și militarii aflați la 23 August în regiunea Brașov au contribuit la curățirea teritoriului țării de cotropitorii hitleriști și au salvat o serie de obiective importante. În multe locuri, mai ales la granița ce fusese impusă României ca urmare a Dictatului de la Viena, ei au oprit cu succes înaintarea dușmanului până la sosirea trupelor române și sovietice, cărora le-au dat tot sprijinul. Muncitorii din Sibiu, de pildă, au ajutat la repararea grabnică a unor mașini ce deserveau frontul antihitlerist³. Cei de la Arsenalul armatei din aceeași localitate au organizat un tren atelier cu care transportau trepeduri și paturi de armă ce erau montate pe front. Acest tren a însoțit trupele sovietice până la Berlin. Pentru modul exemplar în care și-au îndeplinit misiunea, cei ce deserveau acest tren au fost citați prin ordin de zi de către mareșalul R. Malinovski⁴. Muncitorii de la mai multe întreprinderi industriale din Brașov au organizat repararea rapidă a avioanelor românești și sovietice, precum și a altor mașini pentru a le face bune de luptă⁵. Semnificativă în acest sens este munca susținută a muncitorilor de la I.A.R.-Brașov, care cu toate greutățile întâmpinate din partea elementelor sabotoare și din faptul că întreprinderea era dispersată în 9 locuri ei au reușit : să construiască 46 de avioane pentru unitățile române de aviație ; să repare 32 de avioane românești și 66 sovietice ; să repare 239 de mașini pentru trupele sovietice și 40 pentru armata noastră ; să producă o mare cantitate de piese de schimb necesare ducerii războiului⁶.

Sătenii din comunele Arpașul de Jos și Ucea de Jos au contribuit efectiv la construirea într-un timp foarte scurt a unui aerodrom militar la Podeni, care era de mare necesitate frontului antihitlerist. În același timp ei au ajutat la transportarea muniției pe front până în comuna Tăl-

¹ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 23—24.

² Ibidem, f. 49, 51.

³ Ibidem, f. 46.

⁴ Ibidem, f. 47.

⁵ Ibidem, f. 3, 5, 8 și 48.

⁶ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 40, f. 88 ; vezi și *Prima conferință liberă 19—20 august 1945 Brașov*, Edit. P.C.R., Regiunea Brașov, p. 29.

maciu. Țăranii din comuna Ucea de Jos au donat unităților sovietice încartiruite în comună însemnate cantități de alimente. De asemenea, femeile din Ucea de Jos și de Sus, precum și cele din Arpaș, organizate în echipe de câte 20, au ajutat unităților romine și sovietice la diferite activități gospodărești¹.

În numeroase localități ale regiunii, printre care Brașov, Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Arpașul de Jos, Ucea, Dumbrăveni etc., trupele românești și sovietice au fost primite într-o atmosferă de mare entuziasm².

Sub conducerea și îndrumarea comuniștilor, în toate orașele din regiune au luat ființă organizații ale „Apărării patriotice” alcătuite și sprijinite de muncitori și intelectuali. „Apărarea patriotică”, organizație de masă cu caracter antifascist, în zilele de după 23 August a întreprins o serie de măsuri, printre care organizarea lucrului o zi pe lună pentru front, în întreprinderi; colectarea de bani, lenjerie, alimente, fructe, țigări; colectarea de albituri și alte lucruri pentru răniți; femeile au ajutat voluntar la toate muncile ce trebuiau făcute în spitalele cu răniți; au fost create bufete și cantine pentru bătrînii și copii rămași fără sprijin de pe urma războiului; a fost organizată o primire caldă, tovarășească celor ce se înapoiau de pe frontul antihitlerist. Asemenea fapte patriotice au săvîrșit oamenii muncii din Brașov, Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Dumbrăveni, Ucea de Jos, Arpașul de Jos ș.a.³

Atașamentul față de insurecția antifascistă din august și de obiectivele sale a fost exprimată și prin înrolarea în armată a zeci și zeci de tineri din orașele și satele regiunii Brașov, care au mers pe frontul antihitlerist pînă în Cehoslovacia, săvîrșind nenumărate acte de eroism. În fruntea lor au stat întotdeauna membrii organizației U.T.C., ale cărei rînduri au crescut vertiginos după 23 August, o dată cu intrarea sa în legalitate⁴.

Manifestările de luptă ale populației din orașele și satele regiunii Brașov, conjugate cu cele ale militarilor, sînt parte integrantă a insurecției armate din august 1944, organizată și condusă de P.C.R.

Felul hotărît în care oamenii muncii din orașele și satele regiunii Brașov au trecut la acțiuni deschise împotriva războiului și a trupelor hitleriste exprima patriotismul muncitorilor, țăranilor și intelectualilor cinstiți din această parte a țării, care nu și-au precupețit viața în lupta pentru libertatea poporului român, demonstrînd ura lor împotriva cotropitorilor hitleriști. Participarea populației din numeroase orașe și sate ale regiunii Brașov la lupta împotriva ocupanților dovedește caracterul larg, de masă al insurecției armate antifasciste din august 1944, precum și atașamentul muncitorilor, țăranilor și intelectualilor patrioți față de chemările adresate de P.C.R., conducătorul și organizatorul luptei antifasciste a maselor populare din România.

¹ A.I.I.P., fond. 2, dos. 36, f. 35.

² Ibidem, f. 35, 37, 39, 43, 51 și 55.

³ Ibidem, dos. 31, f. 174 și dos. 36, f. 12, 37, 39, 43—46, 51—57.

⁴ Ibidem, dos. 31, f. 122, 139, 172, 174, 175 și dos. 36, f. 55.

ОБ АНТИФАШИСТСКОЙ БОРЬБЕ ТРУДЯЩИХСЯ БРАШОВСКОЙ ОБЛАСТИ ПОД РУКОВОДСТВОМ КПР В 1941—1944 гг.

РЕЗЮМЕ

В работе, основывающейся главным образом на неопубликованных документах, рассматриваются различные аспекты борьбы трудящихся области Брашов под руководством Коммунистической партии Румынии против развязанной гитлеровцами войны, а также показывается их участие в борьбе за осуществление задач, поставленных КПР перед трудовым народом, за осуществление антифашистского вооруженного восстания в августе 1944 года.

В первой части статьи автор описывает действия, предпринятые прежде всего рабочими, мобилизованными коммунистами и патриотически настроенными элементами, действия, принимавшие различные формы, а также политическую работу, проводившуюся партией рабочего класса для организации и мобилизации масс на антифашистскую борьбу. Будучи недовольны тяжелыми условиями труда и жизни, еще более ухудшившимися в результате войны, и отвечая на призывы КПР, трудящиеся области Брашов организовали выступления протеста (Сибю, Брашов,) саботаж и забастовки на подавляющем большинстве промышленных предприятий Брашова, Сибю, Медиаша, Сигишоары, Тохани, Зэрнэшти, Кодли и др.

Глубокое недовольство имело место также в рядах трудового крестьянства, интеллигенции, связанной с народом, и в армии.

Вторая часть статьи посвящена борьбе, ведшейся трудящимися этой области против гитлеровских армий, отражению их атак в дни, последовавшие за 23 августа 1944 года. На целом ряде предприятий и в селах рабочие и крестьяне вместе с военными частями и подразделениями, находившимися в этих местностях, особенно в пограничной полосе, проявили высокий героизм, сдерживая продвижение немецко-фашистских войск, разоружая вражеские военные колонны, оказывая поддержку румынским и советским войскам в их наступлении на гитлеровцев, как это было в боях под Доболи, Прежмером, Сигишоарой, Телиу, Бодом, Хэлкиу, Брашовом, Сибю, Арпашем, Учей и т. д.

Все эти действия явились вкладом в борьбу румынского народа против фашизма и нацизма, за осуществление целей антифашистского вооруженного восстания в августе 1944 года.

ASPECTS DE LA LUTTE ANTIFASCISTE DES TRAVAILLEURS DE BRAȘOV SOUS LA DIRECTION DU P.C.R. (1941—1944)

RÉSUMÉ

L'article, fondé en bonne partie sur des documents inédits, décrit quelques aspects essentiels de la lutte des travailleurs de la région de Brașov, sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, contre la guerre hitlérienne, ainsi que leur participation à la lutte pour les objectifs assignés au peuple travailleur par le P.C.R. ayant comme but l'insurrection armée antifasciste d'août 1944.

Dans sa première partie l'article expose quelques-unes des actions entreprises sous différentes formes, en premier lieu par les ouvriers entraînés par les communistes et les éléments patriotiques, ainsi que le labeur politique déployé par le parti de la classe ouvrière pour l'organisation et la mobilisation des masses contre le fascisme. Mécontents des conditions de travail et d'existence que leur imposait la guerre et répondant à l'appel du P.C.R., les travailleurs de la région de Brașov organisèrent des meetings de protestation (à Sibiu, Brașov), des sabotages et des grèves dans la plupart des entreprises industrielles de Brașov, Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Tohani, Zărnești, Codlea et d'ailleurs.

Un profond mécontentement se faisait également jour dans les rangs de la paysannerie laborieuse, des intellectuels attachés au peuple et de l'armée.

La seconde partie de l'article examine les aspects de la lutte antifasciste des travailleurs de cette région contre les armées hitlériennes, et pour repousser les attaques déchaînées par celles-ci les jours qui suivirent le 23 Août 1944. Dans une série d'entreprises et dans de nombreux villages, ouvriers et paysans, se joignant aux unités et sous-unités militaires, le long de la frontière notamment, accomplirent des actes d'héroïsme en arrêtant l'avance des troupes allemandes, désarmant les colonnes militaires ennemies et aidant, d'une manière ou de l'autre, les troupes roumaines et soviétiques en marche, comme ce fut le cas pour les combats de Doboli, Prejmer, Sighișoara, Teliu, Bod, Hălchiu et Brașov et les actions de la population de Brașov, Sibiu, Arpaș, Ucea, etc.

Toutes ces manifestations étaient la contribution du peuple roumain à la lutte contre le fascisme et l'hitlérisme, pour la victoire de l'insurrection armée antifasciste d'août 1944.

ÎNCEPUTURILE EXPLOATĂRII CĂRBUNELUI DIN VALEA JIULUI ȘI DEZVOLTAREA ACESTEIA PÎNĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA¹

DE

ALEXANDRU TÓTH

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, Valea Jiului, acest bazin deosebit de bogat în zăcăminte de cărbuni, a devenit cel mai mare centru carbonifer din Transilvania și, totodată, unul dintre cele mai mari centre muncitorești. În consecință, cercetarea istoricului acestei așezări prezintă o deosebită importanță pentru cunoașterea trecutului patriei noastre.

Studierea începuturilor mineritului de cărbuni din Valea Jiului completează tabloul dezvoltării economice a țării noastre, aprofundând aspectele politicii semicoloniale duse de monarhia austro-ungară față de Transilvania. Capitalul austriac în primul rînd, datorită importanței deosebite pe care o are cărbunele în dezvoltarea industrială, prin acapararea acestui bazin carbonifer și-a asigurat o poziție-cheie în menținerea situației semicoloniale a Transilvaniei.

Cercetarea istoriei extracției de cărbuni din Valea Jiului este importantă și pentru faptul că tocmai această dezvoltare a ramurii carbonifere a constituit baza obiectivă a concentrării muncitorilor mineri în această regiune.

În lucrarea noastră vom examina principalele probleme legate de începuturile și dezvoltarea exploatării cărbunelui din Valea Jiului pînă la sfârșitul secolului al XIX-lea. Problemele ce se ridică aici și pe care le vom trata sînt: lupta capitalului străin în vederea acaparării acestui bazin carbonifer; dezvoltarea exploatării miniere și pătrunderea tehnicii în minerit; legăturile Văii Jiului cu România veche. Ca o problemă finală,

¹ Fragment dintr-o lucrare monografică privind istoricul mineritului și al luptelor muncitorilor mineri din Valea Jiului, în curs de elaborare.

vom schița condițiile de muncă și de viață ale minerilor, precum și primele acțiuni de luptă întreprinse de ei.

Începuturile și dezvoltarea extracției de cărbuni din Valea Jiului sint strins legate, în primul rînd, de creșterea în mari proporții a cererii de combustibil în urma dezvoltării marii industrii capitaliste, de lărgire a rețelei de căi ferate și a furnalelor, toate acestea impunîndu-i bazinului carbonifer din Valea Jiului o deosebită importanță în viața economică a Transilvaniei.

Transilvaniei i s-a impus rolul de a fi unul dintre debușeurile principale de desfacere a mărfurilor austriece și maghiare, precum și principala lor furnizoare de materii prime. Această politică dusă de Imperiul austro-ungar și-a pus pecetea timp îndelungat, cu toate consecințele sale negative, asupra întregii dezvoltări capitaliste a Transilvaniei.

Rolul decisiv însă în începerea și apoi în dezvoltarea exploatării cărbunelui din Valea Jiului l-a avut creșterea cererii de combustibil, care a însoțit dezvoltarea capitalismului în toate țările.

V. I. Lenin, în vestita sa lucrare *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, analizînd în mod științific destrămarea feudalismului, apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste, a arătat că dezvoltarea industriei, comerțului, vieții urbane, căilor ferate etc. a avut drept rezultat o imensă creștere a cererii de combustibil de către capital. „Pe măsură ce se distrug pădurile din cauza gospodăririi rapace a exploatatorilor de păduri (și acest proces se desfășoară cu o extraordinară repeziciune) — spunea Lenin —, se simte tot mai mult nevoia de a se înlocui lemnul cu huilă, industria carboniferă, singura care este în stare să formeze o bază trainică pentru marea industrie mecanizată, dezvoltîndu-se astfel tot mai mult. Existența unui combustibil ieftin, care să poată fi obținut oricînd și în orice cantitate la un anumit preț, care să nu oscileze prea mult — iată care este cerința fabricii moderne. Industria forestieră nu este în stare să satisfacă această cerință”¹.

Principalele obstacole în dezvoltarea capitalismului din Transilvania le constituiau existența jugului habsburgic și a puternicelor relații de producție feudale. În pofida acestor piedici, relațiile capitaliste își croiau drum și industria acestei părți a țării cunoaște pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea o oarecare dezvoltare, care în primele decenii ale secolului al XIX-lea a devenit tot mai pronunțată. În acești ani au apărut formele simple ale producției capitaliste: cooperăția capitalistă simplă și manufacturile capitaliste. Cu toate că în prima jumătate a secolului trecut mica producție de mărfuri era încă predominantă, rolul hotărîtor în dezvoltarea economiei a revenit acestor forme noi, industriale, cu caracter capitalist².

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, București, Edit. politică, 1961, p. 522.

² Vezi în această privință St. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1955; L. Vajda și A. Egyed, *Cu privire la creșterea numerică a muncitorimii industriale în Transilvania după 1848 pînă la primul război mondial*, în *Din istoricul formării și dezvoltării clasei munci-*

Într-adevăr, deși revoluția burghezo-democratică din 1848 a fost înfrântă în Transilvania, ea a înlăturat principalul obstacol din calea dezvoltării capitalismului. S-au format astfel acele păături largi ale oamenilor „liberi”, pe care capitalismul în dezvoltare le-a putut folosi ca brațe de muncă ieftine.

Dezvoltarea relațiilor capitaliste în economia Transilvaniei a fost însă frînată atît în perioada regimului absolutist (1848—1861), cît și în perioada așa-zisului „regim liberal” (1861—1867)¹, de menținerea marilor latifundii, precum și a dependenței acestei provincii față de monarhia austro-ungară. Ca urmare a acestor împrejurări, industria capitalistă s-a desfășurat pe baza unor contradicții interne și externe specifice, determinate de situația semicolonială și de existența relațiilor de cruntă asuprire națională care măcinau întreaga dezvoltare economică a Transilvaniei.

Guvernul vienez, reprezentînd în primul rînd interesele burgheziei din Austria, a desființat în 1850 barierele vamale, încadrînd astfel Transilvania în sistemul vamal unic al imperiului și asigurînd în acest fel industriei austriece piețe de desfacere și izvoare de materii prime ieftine. Teritoriul vamal unic — servind atît interesele burgheziei austriece, cît și pe cele ale moșierilor mari și mijlocii maghiari — a însemnat neîngrădirea prin tarife vamale a circulației de mărfuri dintre Austria și Ungaria. Sistemul vamal unic a fost un mijloc important în mîinile burgheziei austriece de a menține situația semicolonială a Transilvaniei și de a-și asigura monopolul pieței de desfacere a țării. Aceasta a dat posibilitate industriei capitaliste austriece ca în dezvoltarea sa să se sprijine și pe piața transilvăneană. Pătrunderea liberă, fără tarife vamale protecționiste, a mărfurilor austriece pe piețele Transilvaniei a influențat în mod negativ industria locală, lovind nimicitor o serie de ramuri industriale și împingînd industria Transilvaniei pe calea unei dezvoltări unilaterale, corespunzătoare intereselor capitalului austriac. Numai moșierii din regiunile mari producătoare de cereale ca cele din Banat și Crișana au reușit să-și asigure în Austria o piață de desfacere solidă a cerealelor. În aceste regiuni, capitalul acumulat prin comerț, și mai ales prin comerțul de cereale, a fost plasat în industrie, în special în industria prelucrătoare a produselor agricole, care astfel a cunoscut o dezvoltare continuă².

Dezvoltarea economiei Austriei în epoca aceasta, și, desigur, tendințele expansioniste ale capitalului bancar austriac, au impus necesitatea descoperirii noilor surse de materii prime ieftine. De aici tendința de intensificare a exploatării subsolului transilvănean, cunoscut de multă

toare din România pînă la primul război mondial, sub redacția conf. univ. N. N. Constantinescu, București, Edit. politică, 1959, p. 433—510; Augustin Deac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania 1890—1895*, București, Edit. științifică, 1962, p. 13—55; Victor Chereșteșiu, Cornelia Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan, Constantin Nuțu, Acațiu Egyed și Vasile Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a 2-a, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 152—162, 201—219 și alte lucrări.

¹ Caracterizarea acestor perioade vezi în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 133—198.

² *Ibidem*, p. 152; vezi și Sándor Vilmos, *Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900* (Dezvoltarea mării industrii în Ungaria 1867—1900), Budapesta, 1954, p. 15—16.

vreme pentru bogăția sa. Capitalul austriac a găsit un teren deosebit de favorabil în Transilvania; el se bucura nu numai de protecția statului, dar avea la dispoziție, în condiții deosebit de avantajoase, și mina de lucru necesară exploatărilor miniere. Astfel, la aceeași producție, sumele ce se cereau investite în mineritul transilvănean erau mult mai reduse decât în părțile apusene ale imperiului. Prin aceasta se explică penetrația în mari proporții a capitalului austriac, care a supus de fapt Transilvania unei exploatare semicoloniale, accelerând dezvoltarea mineritului și producției semifabricatelor, punând totodată piedici în calea începuturilor industriei de mașini, ramură dezvoltată aproape exclusiv în Austria¹.

Deși existența cărbunelui din această regiune a fost cunoscută încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (în 1782 un mineralog, Benkő, semnalează că a văzut aici cum „cărbunii s-au aprins și au ars mai multă vreme”)², exploatarea sistematică s-a început abia în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Cunoașterea existenței cărbunelui este dovedită și de faptul că meșterii fierari au folosit cărbunele găsit la suprafața pământului încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea³. Iar cu ocazia ultimei incursiuni a turcilor în Valea Jiului, în toamna anului 1787, generalul austriac Landon, comandantul grănicerilor, i-a speriat pe turci ordonând aprinderea unei mase de cărbuni de pe lângă Vulcan, punindu-i astfel pe fugă. De atunci valea respectivă poartă denumirea de Valea Arsă⁴.

Cu toate acestea exploatarea rudimentară de suprafață au fost începute abia în deceniul al 4-lea al secolului trecut.

În 1840, frații Hoffmann și Carol Maderspach, proprietari austrieci de mine din Rusca Montană, fură atrași de zăcămintele de cărbuni ce se descoperiseră în văile cursurilor de apă. Ei au început, pentru alimentarea cu cărbune a topitoriei lor primitive instalate pe lângă piriurile Pui și Bărbat, primele exploatare de suprafață mai sistematice⁵.

Începerea relativ târzie a exploatarea bogatelor zăcămintele de cărbuni din Valea Jiului se explică prin situația periferică a acestei regiuni, prin căile de comunicație deosebit de grele și, în fine, prin nivelul tehnic scăzut al industriei. Toate acestea au, desigur, și o strînsă legătură cu faza respectivă a politicii economice semicoloniale a Austriei față de Transilvania.

¹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 152–153; L. Vajda și A. Egyed, *op. cit.*, p. 436–437.

² Silvestru Moldovan, *Țara noastră. Descrierea părților Ardealului, de la Murăș spre miazăzi și Valea Mureșului*, Sibiu, 1894, p. 77.

³ Téglás Gábor, *Hunyadvármegye közgazdasági leírása* (Descrierea economică a județului Hunedoara), Budapesta, 1903, p. 22.

⁴ Silvestru Moldovan, *op. cit.*, p. 77; Téglás Gábor, *op. cit.*, p. 22.

⁵ Pentru un scurt istoric al mineritului din Valea Jiului, vezi Arh. centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. (în continuare A.C.I.I.P.), fond. 77, dos. 7 268, f. 3–25; Arh. Inspectoratului geologic și micră Petroșani, 1 196/1924; 672/1925; 811/1924; 647/1924; 847/1924; 811/1924; 898/1924; 1 634/1915; *Petroșani. Societate Anonimă Română, Monografie*, 1925; Rusiecki E., *Județul Hunedoara. Monografie*, Deva, 1927; *Bányászati és Kohászati Lapok* (File de minerit și de topitorie) (în continuare B.K.L.), 1903, p. 125–191, 235–258, 537–543.

În urma lipsei aproape totale a căilor de comunicație, bazinul carbonifer al Văii Jiului, situat în părțile periferice ale monarhiei, nu a putut fi angrenat în viața economică, care, cu toate că a fost împovărată de greutățile specifice, totuși se dezvoltase. Pe de altă parte însă, este adevărat și faptul că această angrenare a fost mult timp împiedicată și de politica economică austriacă. Astfel, de pildă, în 1843 s-a interzis cocsificarea cărbunelui din Valea Jiului la topitoriile din Hunedoara. De această politică se leagă și faptul că uzinele de fier din Călan nu făceau parte nici ele dintre consumatorii cărbunelui din bazinul Jiu, cu toate că sînt despărțite numai prin aproximativ 50 km, ci își aduceau cocs din Austria, care costa mai puțin decît cărbunele de aici¹. Mineritul, înzestrat cu o tehnică primitivă, bazat aproape exclusiv pe uneltele de muncă manuale, nu a putut concura cu cărbunele din Austria, unde mineritul de cărbuni avea bogate tradiții și era înzestrat cu tehnica modernă a timpului.

Desfășurarea relativ înceată a mineritului de cărbuni modern, fi-rește, a fost influențată și de rămînerea în urmă, de nivelul tehnic scăzut al industriei de fabrică din Transilvania, fenomen evident dovedit și de faptul că în 1863 în Transilvania exista numai un număr de 40 de mașini cu aburi, cu o forță totală de 1 632 de cai putere². În asemenea împrejurări, cu toate că s-a început înlocuirea lemnului cu cărbunele, în ciuda progresului, încă și pe la mijlocul deceniului al 9-lea al secolului trecut folosirea lemnului drept combustibil avea un rol important, semnalînd slaba dezvoltare a industriei capitaliste. După cifrele statisticii industriale din 1884 în Ungaria, înglobînd și Transilvania, 40% din morile cu aburi au folosit ca combustibil lemnul; mai mult de jumătate din fabricile producătoare de mașini-unelte au întrebunțat de asemenea lemnul drept combustibil³. Deși concurența dintre cărbune și lemn ca materiale combustibile în acel timp era deja în plină desfășurare, folosirea cărbunelui drept combustibil în Transilvania a fost înceată. Cărbunele a putut concura greu cu lemnul, care era un combustibil obișnuit și destul de bun. În urma exploatării primitive și a condițiilor de comunicație grele, cărbunele nici măcar în preț nu a putut asigura avantaje consumatorilor, fiindcă în cel mai bun caz costa tot atît cît și lemnul. Așa se explică faptul că încă în primele decenii ale secolului al XIX-lea cărbunele a fost folosit în special de manufacturieri care s-au convins de superioritatea lui calorică față de lemn⁴.

În Transilvania, răspîndirea anevoioasă a cărbunelui drept combustibil a fost influențată și de faptul că bogatele ei păduri au putut asigura satisfacerea cererii de combustibil, criza de lemne făcîndu-se simțită aici mai tîrziu decît în celelalte părți ale imperiului.

¹ B K.L., 1875, p. 36. Vezi și Margareta Gáspár, *Greva din Valea Jiului în anul 1906*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, Edit. Acad. R.P.R., 1954, p. 1 356.

² L. Vajda și A. Egyed, *op. cit.*, p. 443.

³ *Magyarország iparstatistikája 1885-ben. Összeállította Jékefalussy József. Statisztikai közlemények.* (Statistica industrială a Ungariei din 1885. Întocmită de Jékefalussy József. Comunicări statistice), Budapesta, 1886, p. 166—167.

⁴ Futó Mihály, *A magyar gyáripár kialakulása* (Formarea industriei de fabrică maghiară), Budapesta, 1944, p. 182.

Atunci cînd în urma dezvoltării industriei capitaliste s-a simțit tot mai mult criza de lemne și, în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea, s-a început folosirea pe scară mai largă a cărbunelui și exploatarea minelor de cărbuni, cea mai importantă regiune de antracit a Transilvaniei a fost acaparată de marea societate de stat austriacă de căi ferate (*Staatseisenbahngesellschaft*, prescurtat S. T. E. G.), care făcea parte din sfera de interese a vîrfurilor bancare grupate în jurul casei Rothschild din Viena. Astfel, exploatarea cărbunelui, chiar și la începuturile dezvoltării capitalismului, s-a încorporat în cadrul unor întreprinderi de mari proporții. Societatea amintită, care monopoliza căile ferate, intenționa să acapareze și baza de combustibil a căilor ferate, monopolizînd industria cărbunelui ¹.

Această societate, prin investiții însemnate, a făcut din aceste domenii un combinat industrial dintre cele mai mari din Imperiul austro-ungar și chiar din Europa de atunci. Au fost construite aici cuptoare pentru fier și oțel, turnătorii, o fabrică de mașini, o uzină chimică, fabrici de ciment și de cărămidă. Uzinele de fier ale societății, care asigurau materiile prime pentru uzinele de mașini, erau alimentate din minele sale de minereu de fier și de cărbuni. La construirea și întreținerea căilor ferate proprii erau folosite produsele întreprinderilor sale, locomotivele folosind tot combustibilul de cărbune propriu ².

Bogatele zăcăminte de cărbuni ale Văii Jiului, cum vom vedea mai departe, au fost acaparate tot de capitalul austriac, făcîndu-și loc mai apoi și capitalul german, francez și maghiar.

După 1840, proprietarii de mine din Rusca Montană, precum și unele mici antreprize, au continuat extracția rudimentară la Petroșeni, Vulcan și Petrila ³. Ei au cumpărat în același timp de la proprietarii și țărani eliberați un mare număr de posesiuni miniere ⁴.

Legea generală austriacă de mine din 1854 a silit pe inițiatorii exploatărilor din Valea Jiului să se unească; astfel, proprietarii din Rusca Montană s-au unit cu Societatea de mine din Transilvania-Vest (*Nyugaterdélyi Bányagyület*), continuînd să obțină noile perimetre și donații miniere ⁵.

Minele Societății de mine din Transilvania-Vest, în cursul anilor 1857—1858, au fost cumpărate de *Kronstädter Bergbau und Hüttenaktien*

¹ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 123.

² *Ibidem*, p. 124; L. Vajda și A. Egyed, *op. cit.*, p. 445—446.

³ N. Deleanu, *Istoricul mișcării muncitorilor mineri din România*, București, 1932, p. 30; *Uniunea muncitorilor din industria minieră din România*. Raport către al VII-lea congres ținut la București în zilele de 28, 29 februarie și 1, 2 martie 1932, București, 1932, p. 36.

⁴ Kalecsinszky Sándor, *A magyar korona országainak ásványzenei* (Mineruri de cărbuni din țările coroanei ungare), Budapesta, 1901, p. 294; B. K. L., 1899, nr. 21, p. 409.

⁵ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924; Kalecsinszky Sándor, *op. cit.*, p. 294; B. K. L., 1899, nr. 21, p. 409. Un *perimetru* de mine (Grubenmasz. Bergwerksmasz, Feldmasz) este egal cu 45 116 m². Prin noțiunea de *donațiune minieră* (*Belehnung, Verleihung*) se înțelege dreptul autorităților miniere de a acorda celor în drept perimetre de mine. În urma donațiunii miniere, solicitantul devine proprietar de minc. Vezi Szeőke Imre, *Bányászati szótár a bányászatban és bányajogban előforduló szakkifejezések magyarászó jegyzéke* (Dicționar minier cu nota explicativă a terminologiei folosite în minerit și drept de mine), Budapesta, 1903, p. 3 și 19.

Verein (Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov)¹. Această societate anonimă austriacă era a patra mare producătoare de fontă a monarhiei austro-ungare², avînd sprijinul mării bănci austriece *Wiener Bankverein*³, care a atras în sfera sa de interese și Banca comercială maghiară din Pesta, aceasta din urmă avînd strînse legături și cu *Deutsche Bank*, iar mai tîrziu cu *Banque de Paris et des Pays-Bas*, la care banca austriacă *Wiener Bankverein* avea de asemenea interese⁴.

Străduințele de a se lărgi căile de comunicație, în special căile ferate ca urmare a creșterii circulației de mărfuri, au determinat și guvernul monarhiei să se orienteze spre cărbunile din Valea Jiului. Primele achiziții din partea statului au avut loc în 1865, cînd Ministerul Finanțelor cehsaro-crăiesc din Viena, prin dispoziția sa nr. 18 836/248, a ordonat ocuparea teritoriilor de mine din Valea Jiului. Scopul era sporirea valorii uzinelor de fier din Hunedoara, prevăzute să fie vîndute. În urma dispoziției din 1865 au și fost achiziționate 184 de hectare de mine. Paralel cu aceasta, și Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov (*Brassói Bányá és Kohó Részvény-Egylet*) și-a mărit posesiunile cu noi teritorii de mine⁵.

Exploatarea sistematică a cărbunelui nu s-a putut însă începe nici în acești ani, în special, din cauza lipsei căilor de comunicație. Valorificarea bogatelor zăcăminte de cărbuni din Valea Jiului impunea legarea acestui centru de celelalte centre din Transilvania. Prina cale ferată transilvăneană, calea ferată Arad — Alba-Iulia, în timpul acela era deja în construcție, iar construirea căii ferate Simeria—Petroșeni era prevăzută⁶. Construirea celei din urmă era urgentată și în același timp asigurată de Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov. Prin construirea liniei Simeria—Petroșeni, Societatea intenționa să asigure valorificarea cărbunelui din Valea Jiului, legînd bazinul de celelalte centre industriale. Pentru acest lucru, societatea se străduia să achiziționeze cît mai multe posesiuni miniere; pe de altă parte, își propunea ca scop exploatarea bogatelor zăcăminte de minereu de fier din împrejurimile localităților Teliuc și Ghelar. În 1868, la Călan, așezat lângă calea ferată, a început construirea a două mari furnale, care în anii următori și-au început activitatea.

Astfel, s-a creat o situație similară cu aceea a Societății austriece de stat de căi ferate. Capitaliștii, proprietarii primei căi ferate, ai liniei ferate care ducea la mine, Simeria—Petroșeni, și ai Societății anonime de mine și furnale din Brașov au fost identici. Deci au putut dispune de păduri întinse, mine de zăcăminte de fier și cărbuni, topitorii etc⁷.

¹ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924, 672/1925.

² L. Vajda și A. Egyed, *op. cit.*, p. 447.

³ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924; B.K.L., 1903, nr. 16, p. 237. Această societate, la înființarea sa, a avut legături și cu banca Kreditanstalt din Viena.

⁴ Berend Iván-Ránki György, *Magyarország gyáripára az imperializmus első világháború előtti időszakában. 1900—1914* (Industria de fabrică a Ungariei în perioada de dinaintea primului război mondial imperialist, 1900—1914), Budapesta, 1955, p. 118—119.

⁵ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924; B.K.L., 1903, nr. 16, p. 235—237.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 158.

În această vreme și capitalul comercial s-a străduit să acapareze posesiuni miniere. Astfel au luat ființă mici asociații sau mine particulare, ca Societatea Transilvania (*Transsylvania Társulat*), minele comerciantului Cohn din Craiova, Mara Alexandru, Hoffmann Rafael, Blau Lazar și alții¹. Exploatarea s-au desfășurat însă la un nivel rudimentar, restringându-se în special la satisfacerea cerințelor locale. În 1883 a luat ființă, pe baza proprietății lui Hoffmann Rafael, Societatea de mine de cărbuni de la Jiu (*Zsillyi Kőszénbánya-Társulat*). Această societate a făcut exploatarea simplă la Lupeni². Trebuie să menționăm că aceste mici întreprinderi nu au avut un rol deosebit în mineritul din Valea Jiului, ele fiind de fapt pe la sfârșitul secolului trecut absorbite rînd pe rînd de către marile întreprinderi monopoliste.

Exploatarea sistematică modernă a cărbunelui din Valea Jiului s-a desfășurat numai după 1867, în strinsă legătură cu lărgirea rețelei de căi ferate din Transilvania, calea ferată devenind principala consumatoare a cărbunelui de aici. În acești ani, statul și societatea brașoveană și-au intensificat pregătirile, deschizînd primele mine³. În 1869 s-au început exploatarea mai intensive atît în minele statului, cît și în minele societății brașovene, iar anul 1870, cînd a început traficul pe linia ferată Simeria—Petroșeni, a dat un adevărat impuls mineritului, angrenînd bazinul carbonifer al Văii Jiului în viața economică a Transilvaniei. De la acest eveniment încoace ambele mari întreprinderi s-au grăbit să-și lărgescă producția⁴, accentuîndu-se în același timp tot mai mult și concurența dintre ele.

Guvernul austro-ungar, în decurs de numai cîțiva ani, a investit în minele sale din Valea Jiului peste 4 000 000 de florini⁵. El a lărgit producția și a căutat să-și consolideze pozițiile în vederea asigurării satisfacerii nevoilor de combustibil pentru căile ferate. Această străduință a fiscalului a intrat în contradicție cu interesele capitalului bancar, care se afla în spatele Societății anonime de mine și furnale din Brașov. Aceasta din urmă a pornit o luptă înverșunată împotriva întreprinderilor statului, în vederea înlăturării concurenței sale, firește cu scopul final de a-și asigura aici poziții monopoliste. În această concurență, societatea dispunea de mari avantaje față de minele statului. Ea folosea toate mijloacele în vederea realizării scopului urmărit, ca mituirea funcționarilor, distrugerea intenționată a minelor statului, împedicarea transportării cărbunelui exploatat din minele întreprinderii concurente etc. Astfel, de exemplu, această societate, fiind proprietara căii ferate Simeria—Petroșeni, a oprit punerea vagoanelor la dispoziția întreprinderii statului, astfel încît în 1870 mai mult de 40 000 de chintale de cărbuni n-au putut fi trans-

¹ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924; Kalecsinszky Sándor, *op. cit.*, p. 294; B.K.L., 1904, nr. 2, p. 82.

² Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924; Kalecsinszky Sándor, *op. cit.*, p. 294; B.K.L., 1899, nr. 21, p. 409.

³ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924, 672/1925; B.K.L., 1903, nr. 15, p. 137; Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 135.

⁴ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924; Rusiecki E., *op. cit.*, p. 34; B.K.L., 1903, nr. 15, p. 137.

⁵ B.K.L., 1903, nr. 16, p. 244.

portate¹. Mituindu-se funcționarii întreprinderii statului, minele acesteia, în urma gospodăririi prădalnice și a începerii exploatării fără pregătiri preliminare necesare, au fost distruse, avînd loc surpări, inundații, incendii etc. În urma exploziei din 1872, cînd cea mai mare mină a statului a fost complet distrusă, activitatea fiscului s-a restrîns numai asupra exploatării de suprafață, minele sale fiind pe cale de a fi complet înlăturate².

La distrugerea minelor statului a contribuit și consorțiul condus de Banca franco-ungară, cu care fiscul, în vederea vînzării cărbunelui, în 1872 a încheiat un contract³. Acest consorțiu, în goana după profituri cît mai mari, în mod fraudulos a amestecat printre cărbunele de primă calitate cărbune inferior, stricînd astfel bunul renume al producției întreprinderii statului în fața cumpărătorilor⁴. Minele statului, în urma activității consorțiului încredințat cu vînzarea cărbunelui, erau expuse bunului plac al acestuia. Astfel, de exemplu, cînd în 1877, din vînzarea a 400 000 t de cărbune fiscul a încasat 976 000 de florini, consorțiul a încasat drept comision nu mai puțin de 336 000 de florini⁵, adică mai mult de o treime din suma încasată.

În aceste împrejurări minele statului nu au putut rezista timp îndelungat în această concurență capitalistă, în care Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov avea superioritate evidentă, și astfel în 1879 statul a arendat pentru un interval de 17 ani și jumătate toate minele sale Societății anonime de mine și furnale din Brașov, instalațiile de exploatare, calea ferată îngustă Petroșeni—Petrița—Lonea⁶. Contractul de arendă a fost trimis spre înregistrare oficiului minier prin adresa prezidențială nr. 79 din 31 august 1879, prevăzînd arendarea de la 1 august 1879 pînă la 31 decembrie 1896⁷. Ulterior, contractul de arendă a fost prelungit cu încă 10 ani⁸. O dată cu arendarea minelor statului a expirat și contractul care prevedea vînzarea cărbunelui de către consorțiul amintit, Banca franco-ungară intrînd în lichidare⁹.

În felul acesta capitalul austriac și-a atins scopul, a acaparat cel mai bogat și important bazin carbonifer al Transilvaniei, toate minele de aici, cu excepția minelor cîtorva antreprenori neînsemnați, intrînd în posesiunea societății capitaliste austriece¹⁰, care pînă în 1890 și-a asi-

¹ B.K.L., 1899, nr. 22, p. 431; ibidem, 1903, nr. 16, p. 248.

² Ibidem, 1903, nr. 16, p. 248.

³ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 135.

⁴ B.K.L., 1903, nr. 16, p. 251 și 254.

⁵ Ibidem, p. 255.

⁶ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924; Kalecsinszky Sándor, *op. cit.*, p. 294; Papp Károly, *A magyar birodalom vasérc és kőszénkészlete* (Rezervele de minereu de fier și cărbune ale imperiului maghiar), Budapesta, 1916, p. 707.

⁷ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924; B.K.L., 1903, nr. 16, p. 256.

⁸ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924. Menționăm că Societatea brașoveană a plătit anual o arendă de 200 000 de coroane, fără să extragă măcar un kg de cărbune din minele arendate de la stat. Vezi B.K.L., 1909, nr. 7, p. 441.

⁹ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 135.

¹⁰ B.K.L., 1899, nr. 21, p. 409; ibidem, 1903, nr. 15, p. 137.

gurat o situație monopolistă în Valea Jiului. Acest fenomen indică primii pași în procesul de trecere la capitalismul monopolist pe tărîmul mineritului de cărbuni încă în deceniul al 8-lea al secolului trecut, adică mai devreme decît în celelalte ramuri ale industriei capitaliste.

În ultimele decenii ale secolului trecut s-a intensificat ofensiva capitalului monopolist în special în industria extractivă și metalurgică, ca urmare a accelerării dezvoltării capitalismului, sprijinit și protejat prin diferite măsuri de către stat¹. Această ofensivă a îmbrăcat forma trecerii treptate a capitalului austriac și maghiar sub controlul capitalului german, francez, belgian și englez², ceea ce reprezintă un aspect al faptului că, în pragul trecerii la imperialism, uniunile monopoliste își împart lumea între ele.

Pe la sfîrșitul secolului trecut, în regiunile miniere ale Transilvaniei au apărut și capitalurile englez, belgian și francez, cel din urmă orientîndu-se înspre cărbunele din Valea Jiului.

Capitalul englez a ocupat poziții în județul Caraș-Severin, înființînd societatea minieră denumită *The Danube Colliers and Minerals Co. Ltd (London)*, cu un capital constant de 150 000 de lire sterline. Scopul urmărit de capitalul englez era exploatarea zăcămintelor de cărbuni și de minereu de fier aflate în împrejurimile Băii Noi din județul Caraș-Severin³.

Micul bazin carbonifer de la Aghireș, în apropierea Clujului, precum și minele din Cristian, au fost acaparate de capitalul belgian, care, în 1892, cu un capital constant de 5 400 000 de franci, și-a înființat societatea denumită *Société belgo-hongroise de la charbonnages (Bruxelles)*⁴.

În acești ani, în regiunea cea mai bogată în zăcăminte de cărbuni, Valea Jiului, apare capitalul francez, care se asociază cu capitalul maghiar.

În 1890, o societate din care făceau parte deputați în parlamentul ungar, capitaliști din Pesta și din provincie (Horváth Gyula, Hoitsy Pál, Cséry Lajos) s-a angajat în construirea căii ferate de interes local Petroșeni—Lupeni și, în legătură cu aceasta, au luat în arendă pentru 90 de ani minele „Mara” și „Transilvania”. Minele erau limitrofe cu calea ferată ce urma să fie construită. În scopul exploatării cărbunelui din minele închiriate a fost înființată Societatea anonimă de mine de cărbuni din Jiu-Uricani (*Zsili-Urikányi Kőszénbánya Részvénytársaság*)⁵. Tot în acest timp, un grup de capitaliști francezi, avînd în spate marea bancă *Crédit Lyonnais*, îngrijorat de ocuparea rapidă a terenurilor miniere din Valea Jiului, în scopul cîștigării de poziții în această regiune, a cum-

¹ În 1881 a fost promulgată prima lege de încurajare a industriei, iar în 1890 noua lege de încurajare a industriei, oferind mari posibilități capitalului străin și capitalului în general. Vezi, L. Vajda și A. Egyed, *op. cit.*, p. 472—474; Egyed Ákos, Vajda Lajos și Ion Cicală, *Munkás és paraszmozgalmak Erdélyben 1905—1907* (Mișcări muncitorești și țărănești în Transilvania 1905—1907), București, Edit. științifică, 1962, p. 18—19.

² *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 207.

³ *Temesvári kereskedelmi és iparkamra jelentése* (Raportul camerei de comerț și industrie din Timișoara), 1889, p. 70—71.

⁴ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 405.

⁵ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924, 672/1925; Kalecsinszky Sándor, *op. cit.*, p. 294; B.K.L., 1899, nr. 21, p. 409.

părat minele Societății de mine de cărbuni din Jiu. Aceste două societăți în anul următor s-au contopit, luînd ființă Societatea anonimă de mine de cărbuni din Uricani-Valea Jiului (*Úrikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya Részvénytársaság*), a doua mare asociație monopolistă din această regiune, avînd sediul la Lupeni¹. Această nouă societate a dispus asupra unui teren de 27 131 000m². Exploatarea a început numai în vara anului 1892, după punerea în funcțiune a căii ferate Petroșeni—Lupeni².

Societatea anonimă din Uricani-Valea Jiului a luat ființă ca o întreprindere relativ mare, cu un capital constant de 8 000 000 de coroane, care în 1896 a fost mărit la 10 000 000 de coroane. Gruparea franceză i-a încredințat Băncii generale de credit ungar reprezentarea intereselor sale, iar în 1897 și vînzarea cărbunelui extras. În 1899, Societatea din Uricani-Valea Jiului, împreună cu *Oberschlesische Kokswerke*, care funcționa cu capital german, a înființat Societatea anonimă pentru fabricarea cocsului din Uricani-Valea Jiului, capitalul german extinzîndu-și și el sfera de interese în această regiune⁴.

Un alt mare antreprenor capitalist în Valea Jiului a devenit Societatea anonimă de mine de cărbuni din Salgótarján (*Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság*) din Ungaria⁵, care pe la sfîrșitul anului 1894 a cumpărat toate minele și instalațiile Societății anonime de mine și furnale din Brașov, împreună cu toate drepturile sale, minele luate în arendă de la stat etc.⁶.

Concurența dintre această mare exploatare de cărbuni din Ungaria și celelalte societăți anonime de mine de cărbuni s-a ascuțit încă în deceniul al 8-lea, intensificîndu-se în ultimul deceniu al secolului trecut, cînd această mare întreprindere, în care sfera de interese a capitalului financiar german s-a lărgit tot mai mult, s-a străduit să-și asigure o situație monopolistă și mai extinsă, acaparînd toate minele mai importante recent deschise⁷.

¹ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924, 672/1925; Kalecsinszky Sándor, *op. cit.*, p. 294; B. K. L., 1899, nr. 21, p. 409.

² *Az aradi kereskedelmi és iparkamra jelentése* (Raportul camerei de comerț și industrie din Arad), 1892, p. 110.

³ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924, 672/1925; B.K.L., 1904, nr. 2, p. 83. În acest număr al revistei vezi și un scurt istoric al societății; Papp Károly, *op. cit.*, p. 716.

⁴ *Az aradi kereskedelmi és iparkamra jelentése* (Raportul camerei de comerț și industrie din Arad), 1892, p. 110; 1901, p. 116.

⁵ Societatea din Salgótarján a fost cea mai mare societate producătoare de cărbuni din Ungaria, luînd ființă din lichidarea căii ferate „Pest-Losoncz-Zólyom” în 1868. Acționarii ei au fost în parte capitaliști maghiari și în parte capitaliști austrieci, iar mai trziu capitaliști germani. Președintele societății era contele Forgach Antal, iar din consiliul de administrație făceau parte Stempf, Holitscher Fülöp, Hürsch Gustav. Ullmann M. G., Feldmann G. K., comercianți și fabricanți din Pesta. În consiliul de administrație din partea guvernului făcea parte dr. Floch Henrich. Bancherul societății a fost Banca engleză-maghiară, dar aveau legături și cu Banca maghiară de credit, al cărei președinte a fost tot contele Forgach Antal. Ceilalți membri ai direcțiunii aveau mori și fabrici, care foloseau cărbunele societății. Vezi Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 130—131.

⁶ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1925; B.K.L. 1899, nr. 21, p. 409; 1903, nr. 15, p. 137—138.

⁷ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 138 și 408.

Această străduință a Societății din Salgótarján ajungea în conflict cu străduința capitalului financiar francez, care în acel timp a pornit de asemenea lupta în vederea acaparării minelor de cărbuni. Pe la mijlocul anului 1890, când avântul industrial se desfășura din plin fiind amenințată de rămânerea în urmă în procesul de concurență Societatea din Salgótarján și-a intensificat la rîndu-i producția, luînd măsuri în vederea împiedicării realizării scopurilor urmărite de capitalul financiar francez.

În realizarea scopurilor sale, primul său pas a fost îndreptat înspre bararea expansiunii capitalului francez în Valea Jiului. Acest capital a amenințat cu acapararea minelor Societății brașovene, împreună cu minele arendate de la stat. Dacă Societatea Uricani-Valea Jiului ar fi reușit să-și realizeze scopul, aceasta ar fi însemnat întărirea pozițiilor capitalului francez în Transilvania în general și în Valea Jiului în special; ea ar fi devenit astfel o rivală puternică a Societății din Salgótarján, împiedicînd-o astfel în acapararea bogatelor zăcăminte de cărbuni din Valea Jiului.

Societatea de mine și furnale din Brașov, cum s-a arătat, se afla atunci în sfera de interese a băncii *Wiener Bankverein*. Societatea de mine de cărbuni din Salgótarján, în ultimul deceniu al secolului trecut, în urma faptului că în *Wiener Bankverein* pozițiile capitalului german s-au întărit, și-a stabilit relații cu această bancă. Sprijinită prin relații de cointeresare, ea a reușit să-și acapareze minele și drepturile Societății anonime de mine și furnale din Brașov, pe la sfîrșitul anului 1894 societatea brașoveană vînzînd toate minele sale și drepturile de arendă Societății din Salgótarján, pentru 3 500 000 de florini¹. Teritoriul cumpărat a fost de 31 619 329 m², iar cel arendat 24 109 448 m², astfel încît Societatea din Salgótarján dispunea acum asupra unui teren de 55 728 777 m²² devenind astfel cea mai puternică societate în Valea Jiului.

În 1895, în Valea Jiului, la Vulcan, a mai luat ființă o altă societate de o importanță mai mică, și anume Societatea de mine de cărbuni din Valea Jiului de Sus (*Felső-Zsülvölgyi Kőszénbánya Társulat*), în care erau cointeresați capitaliștii germani Iosif Rotter și G. Gerbert. Societatea avea posesiuni miniere în partea nordică a bazinului, la Dilja, Iscroni și Vulcan, iar în partea vestică la Uricani și Cîmpul lui Neag, dispunînd asupra unui teren de 7 055 192 m². Cît privește producția sistematică, ea a început tot din 1895³.

Am schițat în linii mari lupta capitalului bancar, comercial și financiar pentru acapararea bogatelor zăcăminte de cărbuni din Valea Jiului, în urma căreia ocuparea acestui bazin deosebit de bogat în cărbuni, pînă la sfîrșitul secolului trecut, în linii mari a fost terminată. Capitalul monopolist austriac, german, maghiar și francez, a cîștigat aici poziții importante

¹ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 1 196/1924; B.K.L., 1899, nr. 21, p. 409; 1903, nr. 15, p. 137.

² B.K.L., 1903, nr. 15, p. 138.

³ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 357/1923, 647/1924; un scurt istoric al Societății mai vezi în B.K.L., 1903, nr. 20, p. 537—543.

în sprijinul menținerii situației de dependență a Transilvaniei. Cele mai mari societăți capitaliste au devenit aici Societatea anonimă de mine de cărbuni din Salgótarján și Societatea anonimă de mine de cărbuni din Uricani-Valea Jiului, prima avînd sprijinul și fiind finanțată de *Wiener Bankverein*, care la rîndul ei servea tendințelor de invazie ale capitalului bancar german, iar a doua era controlată de marea bancă franceză *Crédit Lyonnais*, împreună cu întreprinderile germane *Oberschlesische Kokswerke*.

După construirea căii ferate Simeria—Petroșeni, întreprinderile au trecut de la exploatarea de suprafață la deschiderea minelor, săparea puțurilor și a galeriilor. Astfel, în 1869 a fost deschisă mina de Vest de pe lîngă Petroșeni, în 1870 mina Deák, minele din Lonea, Petrila, Dîlja, Aninoasa etc¹. Este caracteristic faptul că timp îndelungat exploatarea s-a bazat aproape exclusiv pe unelte de muncă manuală, avînd la îndemînă forța de muncă ieftină. Tehnica modernă și-a făcut loc în mineritul din Valea Jiului relativ tîrziu, mașinile cu aburi fiind folosite la început numai la ascensoare de mine, la pomparea apei din mine și la aerisire. După cercetările noastre, prima mașină cu aburi în minele din Valea Jiului a fost folosită în 1872, la mina Deák, la ascensor, avînd 60 CP, fiind procurată de la firma Erich și Hoffmann din Hermanseifen². În 1873, pentru ridicarea apelor din minele Petrila, a fost procurată o altă mașină tot de la firma amintită. În 1874, o mașină cu aburi de 7—8 CP a fost instalată la minele Lonea, tot pentru ridicarea apelor³. Folosirea mașinilor cu aburi și a motoarelor electrice pe o scară relativ mai largă s-a început numai pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd mașinile au fost folosite deja la transporturi și la separația cărbunelui. După un calcul aproximativ, încă în 1896 în minele din Valea Jiului au fost folosite diferite mașini cu aburi, avînd peste 1 350 CP⁴, iar pînă în 1900, în special la minele Societății Uricani-Valea Jiului au fost folosite pe scară largă motoarele electrice, avînd în proprietatea ei în afara celor 9 cazane cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 410 m², 6 mașini cu aburi de 285 CP și 2 locomotive electrice de 40 CP, 3 dinamuri de 186 kW, o mașină electrică de transport de 40 CP, o mașină electrică pentru ridicarea apei de 11 CP, 3 mașini electrice de aerisire, 4 mașini electrice și cu aburi pentru separarea cărbunelui și 4 mașini de perforare electrice⁵. Trebuie să menționăm însă că apariția și folosirea mașinilor în Valea Jiului nu atingea mineritul propriu-zis. Extracția de cărbuni s-a bazat și mai departe pe uneltele de muncă dintre cele mai primitive, societățile găsind aici forța de muncă ieftină. Exploatarea la suprafață, neîntărirea galeriilor cu ziduri, frecvența surpărilor de mine sînt aspecte deosebit de caracteristice ale acestei gospodării prădalnice, care constituie tră-

¹ Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșeni, 811/1924; B.K.L., 1903, nr. 15, p. 140—148.

² B.K.L., 1903, nr. 15, p. 173.

³ Ibidem, p. 173—174.

⁴ Déry Károly, *Magyar bánya-kalauz, negyedik évf.* (Ghid minier maghiar, anul IV), 1896, p. 95—96.

⁵ Déry Károly, *op. cit.*, anul V, 1900, p. 99.

sătura de bază a întregii dezvoltări a mineritului din Valea Jiului în perioada capitalismului.

Cu toate acestea, producția de cărbuni s-a dezvoltat rapid, numărul muncitorilor a sporit și astfel, pînă la sfîrșitul secolului trecut, Valea Jiului a devenit unul dintre cele mai importante centre industriale și muncitorești din Transilvania.

Formarea și creșterea producției ne-o arată tabelul de mai jos¹.

Aceste date statistice oglindesc drumul parcurs de extracția de cărbuni din Valea Jiului de la începuturile ei pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Chiar dacă se observă anumite oscilații în producție, această dezvoltare este ascendentă, iar în primii ani este chiar bruscă. Producția minelor societății brașovene numai timp de doi ani a depășit producția anului 1868, în 1870 cu mai bine de 12 ori, iar pînă în 1872 aproape de 100 de ori. Minele statului în 1872 au extras deja 1 709 920 de chintale de cărbuni.

Această dezvoltare bruscă a fost întreruptă de criza economică de supraproducție din 1873—1879, care s-a făcut simțită și în economia Transilvaniei². Datorită îngustării pieței de desfacere în urma crizei, producția minelor societății brașovene din 1872, cînd era de 831 172 de chintale, pînă în 1875, a scăzut la 701 101 chintale, ceea ce echivalează cu o scădere de aproximativ 17%. Pentru minele statului, criza economică, împletită cu manevrele de înlăturare a capitalului austriac, a fost dezastruoasă. Cu toate că datele privind producția minelor statului sînt incomplete, se poate totuși constata că producția acestor mine a scăzut din 1872, cînd era de 1 809 920 de chintale, pînă la 530 096 chintale în 1878, arătînd înlăturarea evidentă a concurentului său de către Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov. Capitalul bancar austriac, prin acapararea celui mai bogat zăcămint de cărbuni din Transilvania, pe lângă asigurarea unei poziții-cheie în economia acestei părți a țării, intenționa să-și asigure și acapararea piețelor de desfacere din Balcani, în primul rînd a debușeelor din vechea Romînie care nu avea cărbuni³. Într-adevăr, formarea pieței pe baze mai largi a fost pîrghia cea mai puternică pentru ridicarea industriei miniere din Valea Jiului.

¹ B.K.L., 1903, nr. 15, p. 178; nr. 16, p. 248—255; nr. 20, p. 540; 1904, nr. 2, p. 84; *Petroșani, S.A.R.* . . . , p. 142—143.

² Vezi *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 204—205 și 209.

³ *Az aradi kereskedelmi és iparkamra jelentése*, 1881, p. 97.

În Romînia, după cucerirea independenței, în urma dezvoltării industriei, s-a ridicat tot mai puternic necesitatea creării unei baze carbonifere interne. Exploatările, făcute cu ajutorul puțurilor de mînă și sondajelor, s-au făcut pe contul statului. Rezultatul a fost că în 1880 s-a găsit cărbune brun în straturi mici la Bahna și Ploștina, județul Mehedinți. În 1886 s-a descoperit lignit la Mărgineanca, județul Dîmbovița, începîndu-se exploatarea lui. La rîndul lor, explorările din Moldova au dat și ele rezultate bune.

Producția de cărbune a Romîniei în 1900 ajunsese la 104 302 t., totuși ea nu reprezenta nici jumătate din consumul intern de cărbune (și el redus), acesta fiind în mare măsură acoperit prin importul care în 1900 se ridica la 157 936 t. Vezi *Contribuții la istoricul industriei miniere în Romînia*, București, 1931. *Istoricul dezvoltării exploatărilor de cărbuni în Romînia*, p. 1; *Enciclopedia Romîniei*, 1938, vol. III, p. 609.

Producția minelor din Valea Jiului între 1868 și 1900

Anul	Soc. anonimă de mine și furnale din Brașov*	Minele statului**	Soc. Uricani- Valea Jiului	Soc. din Valea Jiului de Sus	Total Valea Jiului
	În chintale				
1868	8 529	n-avem date			8 529
1869	34 313	n-avem date			34 313
1870	106 803	n-avem date			106 803
1871	483 062	1 187 800			1 670 862
1872	831 172	1 709 920			2 541 092
1873	809 900	1 375 000			2 184 900
1874	758 599	1 057 300			1 815 899
1875	701 101	n-avem date			701 101
1876	772 200	639 750			1 411 950
1877	870 256	602 310			1 472 566
1878	781 087	530 096			1 311 183
1879	931 824	n-avem date			931 824
1880	1 365 465				1 365 465
1881	1 416 132				1 416 132
1882	1 466 800				1 466 800
1883	1 611 605				1 611 605
1884	1 893 722				1 893 722
1885	1 803 224				1 803 224
1886	1 984 224				1 984 224
1887	1 878 460				1 878 460
1888	1 927 359				1 927 359
1889	1 988 806				1 988 806
1890	2 284 874				2 284 874
1891	2 335 190				2 335 190
1892	2 348 567		245 675		2 594 242
1893	2 344 340		907 245		3 251 585
1894	2 420 072		1 207 615		3 627 687
1895	2 998 160		2 151 515	109 950	5 259 625
1896	3 727 426		2 307 217	447 192	6 481 835
1897	3 575 144		1 900 697	446 414	5 922 255
1898	4 233 168		2 310 812	552 471	7 096 451
1899	4 052 120		2 205 088	662 168	6 919 376
1900	5 168 900		2 882 401	753 663	8 804 964

* În 1894 a fost cumpărată de Societatea anonimă de mine de cărbuni din Sălcătarián.

** În anul 1879 minele statului au fost cumpărate de Societatea anonimă de mine și furnale din Brașov.

În 1875, Austro-Ungaria a încheiat o convenție comercială cu România, care a avut urmări dezastruoase pentru întreaga economie și în special pentru industria românească. Produsele austro-ungare inundară țara, economia României fiind tot mai mult subordonată intereselor Austro-Ungariei¹. Prin această convenție, 16 categorii de mărfuri austro-

¹ Vezi Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, Edit. științifică, 1957, p. 51—58, 69—74; C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent*, vol. I, partea I, București, 1904, p. 75, 138, 143—144, 237, 318.

ungare, printre care și cărbunii de pământ, erau scutite de vamă la intrarea în vechea Romînie¹.

Stabilirea legăturii directe, în 1879, dintre căile ferate din Transilvania și căile ferate din vechea Romînie, pe traseul Orșova-Virciorova, iar apoi, în 1882, lărgirea acestui contact prin legătura principală de la Predeal², a dat posibilitatea transportării cărbunelui în sudul și estul Carpaților și a dus la creșterea producției minelor din Valea Jiului. După datele statistice incomplete, mai mult de 20% din producția cărbunelui de aici a fost cumpărată de către Romînia, ceea ce anual a însemnat mii de chintale³. Dezvoltarea extracției de cărbuni a fost accelerată și de lărgirea pieței interne, în special după 1880, în perioada în care s-au pus bazele uzinelor siderurgice de la Hunedoara.

Această legătură a fost întreruptă în urma războiului vamal dintre cele două țări, după care se observă o oarecare stagnare în exploatarea miniere din Valea Jiului. Guvernul și industriașii depuseseră eforturi pentru a compensa dificultățile prin intensificarea vânzărilor pe piața internă a Transilvaniei. În scopul acesta s-au făcut reduceri de taxe pe calea ferată și s-a dispus ca armata și toate oficiile de stat să-și acopere nevoile numai cu produse ale industriei autohtone. Asemenea măsuri se dovediră paleative, cu efect neînsemnat. Din 1889, reprezentanții burgheziei industriale și comerciale din Transilvania apelează tot mai insistent la guvern pentru o revizuire a politicii vamale față de Romînia, demonstrînd prin memorii și rapoarte detaliate situația extrem de grea în care ajunsese industria în urma războiului vamal. Drept consecință, în 1891 s-a ajuns la o reglementare a relațiilor comerciale cu Romînia, suspendîndu-se măsurile prohibitive aplicate în cei cinci ani anteriori. Nici după această dată însă produsele transilvănene nu și-au putut recîștiga locul ocupat înainte de 1886 pe piața romînească.

Episodul războiului vamal și efectele sale dovedesc organica legătură economică dintre Transilvania și vechea Romînie spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. Încadrarea silită a Transilvaniei în piața monarhiei austro-ungare n-a fost în măsură să-i asigure o dezvoltare economică normală⁴.

Străduințele guvernelor austro-ungare de a împiedica legăturile firești ale Transilvaniei cu vechea Romînie au fost astfel zadarnice. Însă, în urma faptului că piața de desfacere de cărbuni a Austro-Ungariei în Romînia în timpul războiului vamal, a fost ocupată de cărbunele englez transportat pe mare, precum și de cărbunele din Silezia, transportat pe linia ferată Lemberg—Cernăuți—Iasi⁵, cărbunele din Valea Jiului nu a mai putut

¹ Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 52; Babics András, *A pécsvidéki kőszénbányászat története* (Istoria exploatării cărbunelui din regiunea Pécs), Budapesta, 1952, p. 65.

² *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 218.

³ *Brassói Bánya és Kohó Részvény-Egylet*, Budapesta, 1885, p. 10.

⁴ *Vezi Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 216—218. Pentru întreaga problemă, cf. I. Moga, *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și Romînia în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, București, 1936.

⁵ Babics András, *op. cit.*, p. 67.

reciștiga pozițiile dinainte, neputînd concura cu aceștia. Numai după 1898 se observă o oarecare creștere a exportului de cărbuni în vechea Romînie, fapt care a impulsionat într-o oarecare măsură exploatarea cărbunelui din Valea Jiului. Pe drept cuvînt afirmă un raport al vremii: „În cursul anului 1898, exploatarea de cărbuni practică în Valea Jiului i s-a asigurat un oarecare avînt, datorită faptului că în urma războiului spaniol-american cărbunele englez a fost abătut în alte direcții și astfel căile ferate romîne, care consumau acest cărbune, au fost nevoite să-și acopere o parte din nevoile lor din Petroșeni. Este foarte dezavantajos exportul în Romînia, unde de altfel pentru cărbune s-ar putea asigura o piață frumoasă, faptul că cărbunele se poate transporta în Romînia numai prin Predeal sau prin Vîrciorova, astfel în prima direcție trebuie să parcurgă numai pînă la granița romînă 412 km, iar în cealaltă direcție 330 km, ceea ce scumpește cărbunele și exclude posibilitatea de a concura cu cel englez, care este superior cărbunelui de aici și profită de transportul maritim ieftin. Un viitor mai frumos numai atunci se va revărsa *asupra mineritului din Valea Jiului*, care prin izvoarele sale de cărbune inepuizabile este capabil să satisfacă cerințe de secole, dacă calea ferată vînturată prin Surduc, de la Petroșeni pînă la Tîrgu-Jiu, cea mai apropiată gară romînă, într-o lungime cam 70 km, va fi construită...”¹.

Între 1898 și 1900, intensificarea exploatării cărbunelui în mare parte se datorește și sporirii exportului în Romînia, care atingea 1 000 000 de chintale anual², ceea ce a însemnat că aproape două treimi din importul de cărbune al Romîniei era asigurat de minele Văii Jiului³. Societățile din Valea Jiului și-au lărgit piețele de desfacere și în interior și peste hotare. Astfel, dintr-un memoriu adresat ministrului de finanțe ieșese că „astăzi cărbunele de bună calitate al Văii Jiului se transportă pînă la Triest, Fiume, Pola, Oderberg și Constanța”, ceea ce este o garanție că în viitor se va dezvolta în mod accelerat⁴. Și într-adevăr, această dezvoltare pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în perioada trecerii capitalismului la ultima fază de dezvoltare, la imperialism, a fost mult accelerată. Timp de 10 ani, de la 1890 la 1900, producția de cărbuni din Valea Jiului a crescut de la 2 284 871 de chintale cît era în 1890 la 8 804 964 de chintale în 1900, ceea ce echivalează cu o creștere de aproape patru ori.

Ținînd seama însă de marea bogăție a zăcămintelor carbonifere de aici și de condițiile economice relativ înaintate, producția de cărbuni a rămas în general în urma cerințelor. Marile întreprinderi monopoliste de cărbuni înființînd carteluri, fixînd prețurile de monopol și împărțîndu-și piețele de desfacere, au ținut mineritul în limitele intereselor lor, lovînd greu în ramurile industriale consumatoare de cărbuni. În același

¹ B.K.L., 1900, nr. 2, p. 27.

² Ibidem, nr. 7, p. 443—444.

³ În 1900, importul Romîniei a fost 1 579 360 de chintale de cărbuni. Cf. *Contribuții la istoricul industriei miniere în Romînia*, București, 1931; *Istoricul dezvoltării exploatărilor de cărbuni în Romînia*, p. 1.

⁴ B.K.L., 1900, nr. 23, p. 370.

timp s-a intensificat și exploatarea muncitorilor, care trăiau în condiții deosebit de grele.

O dată cu dezvoltarea mineritului din Valea Jiului și paralel cu aceasta s-a format și muncitorimea minieră din această regiune carboniferă. În urma concentrării ei rapide, în special în ultimele decenii ale secolului trecut, Valea Jiului a devenit unul dintre cele mai mari centre muncitorești din Transilvania, unde la sfârșitul anului 1900 a fost concentrată aproape 45% din muncitorimea care lucra în minele de cărbuni. Într-adevăr, în timp ce în 1868 lucrau aici abia 65, iar peste 10 ani 278 de muncitori, numărul lor în 1890 atingea deja cifra de 1 400, iar în 1900 erau concentrați aici 4 652 de muncitori¹.

Dezvoltarea capitalismului în Transilvania a dus, ca peste tot, la adâncirea mizeriei maselor muncitoare. Clasele exploatoare din Austro-Ungaria, deși măcinate de contradicții, erau pe deplin solidare în exploatarea și asuprirea oamenilor muncii. Pactul dualist din 1867 servea interesele de clasă ale burgheziei și moșierimii din Imperiul habsburgic. Dualismul a însemnat o înăsprire a asupririi sociale pentru masele populare din Transilvania, indiferent de naționalitate, asuprire exercitată direct de moșierimea și burghezia maghiară cu sprijinul claselor dominante din Austria.

În Transilvania, dubla exploatare capitalistă — din partea claselor exploatoare autohtone și a capitaliștilor străini —, îmbinată cu asuprirea națională pentru populația românească a îmbrăcat forme dintre cele mai sumbre și variate.

Deosebit de precară era situația minerilor din Valea Jiului, care erau nevoiți să lucreze în condiții de muncă dintre cele mai grele, cu unelte de muncă dintre cele mai primitive. „Minerii s-au îndeletnicit cu munca, poate — cum spunea și Lenin — cea mai grea, cea mai murdară și cea mai ucigătoare”². Într-adevăr, viața minerilor era periclitată de zeci de pericole, ca surpări, ruperi de scară sau de frînghie, inundații, gaze, incendii etc.³. Minele de aici, în urma totalei lipse a protecției muncii, au fost teatrele unor accidente groaznice. Astfel, la Societatea din Lupeni, de exemplu, în 1894, fiecare al treilea muncitor a suferit din cauza accidentelor, un accident grav revenind la 45 de muncitori⁴. Numărul accidentelor din Valea Jiului a fost cel mai mare în raport cu celelalte mine din Transilvania și chiar din Austro-Ungaria.

Ziua de muncă era extrem de lungă. Regulamentul interior al societăților prevedea că ziua de muncă este de 12 ore și această zi începe la 6 dimineața și se termină la 6 seara. Tot în acest regulament se preciza

¹ *Petroșani, S.A.R.* . . . , p. 142—143. Trebuie să menționăm că aceste date se referă exclusiv la muncitorii care lucrau la exploatarea de cărbuni și reflectă o medie anuală, fără să oglindească fluctuația acestora în cursul unui an.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, p. 494.

³ B.K.L., 1902, p. 433.

⁴ *Ibidem*, 1904, nr. 2, p. 109.

că „pregătirea pentru muncă, ca înzestrarea cu mijloacele de muncă, apelul, adică toate măsurile trebuie efectuate înaintea schimbului, ca nu cumva ziua de muncă, în urma măsurilor acestea, să sufere vreo prescurtare”¹. Dacă luăm în considerare și faptul că minerul trebuia să străbată și drumul lung și greu care ducea de la coloniile minerilor pînă la puțurile de mine, indiferent de starea timpului, ne putem închipui că aceia care lucrau în primul schimb, în timpul iernii, săptămîni întregi n-au văzut lumina zilei. Dar nici acest timp de lucru nu era respectat. Minerii erau nevoiți să presteze lunar 36—40 de zile de muncă, făcînd astfel mai multe șuturi în continuare², lucrînd și duminica, fiindcă „noțiunea de repaus duminical este necunoscută de către mineri”³.

Cotidianul „Népszava” din 1892 ne descrie pe larg situația mizeră a minerilor din Valea Jiului, arătînd că muncitorii prestează 36—40 de zile de muncă pe lună, pentru care și cel mai priceput miner abia poate să cîștige 40 sau mai rar 45 de florini, iar cei mai puțin calificați trebuie să se mulțumească cu 20—24 de florini pe lună⁴.

În foarte multe cazuri însă muncitorii nu primeau nici măcar sumele trecute pe lista de plată. Folosind diverse pretexte, patronii ciunteau și salariul scris pe hîrtie. Ciuntirea salariului, acele „furturi mici” despre care Engels vorbește în celebra sa lucrare *Situația clasei muncitoare din Anglia*, era practică în toate ramurile industriale, dar mai ales în industria extractivă. Este caracteristică în acest sens situația minerilor din Valea Jiului unde — conform unui document — au fost efectuate 15 feluri de rețineri⁵, printre care: cotizația pentru asigurări sociale (Bruderlade), pentru alimente, impozitele, amenzile disciplinare, ascuțirea uneltelor de muncă, uzura acestora prin pierdere din greutate, valoarea materialelor explozibile, uleiul de lampă etc.⁶. După aceste rețineri, minerul de multe ori rămînea dator întreprinderii. Situația minerilor era agravată și de aplicarea largă a sistemului „Truck”, în urma căruia muncitorul era exploatat nu numai ca producător, ci și ca consumator, fiind obligat să-și cumpere alimentele în magazinele întreprinderii de patroni.

Raportate la prețurile din această perioadă, salariile minerilor vădeau nivelul de trai foarte scăzut al muncitorilor. Cu salariul mediu pe zi un miner nu-și putea cumpăra decît o hrană foarte sărăcăcioasă, nici măcar strict necesară. Hrana lor se rezuma la mămăligă și fierturi ieftine, minerii suferind de subalimentație cronică. Este lesne de înțeles că organismul slăbit al minerului și din cauza eforturilor deosebite cerute de munca istovitoare nu putea rezista diferitelor boli, care făceau ravagii printre mineri. Pe drept cuvînt arăta o scrisoare a minerilor adresată direcțiunii că nicăieri nu este o mină care ar cere eforturi așa de mari ca cea din Valea Jiului. „Sînt mineri care lucrează numai 8 ani, după care devin incapabili de muncă”; „datorită faptului că ziua

¹ Arhiva Comitetului geologic, Brad, fond. Căpitănatul Zlatna, nr. 5 179/1906.

² „Népszava” (Vocea poporului) din 11 februarie 1892.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Arh. Comitetului geologic și minier Petroșeni, nr. 397/1913.

⁶ Ibidem; „Népszava” din 11 februarie 1892; B.K.L., 1878, nr. 23, p. 443.

de muncă este de 12 ore sînt așa de epuizați că abia pot să meargă pe drum, nu au nici o culoare, parcă ar veni din lumea celălaltă”¹.

Pe lângă aceste condiții deosebit de precare, tabloul sumbru al situației „robilor cărbunelui” era întregit de lipsa oricăror drepturi politice, de brutalitatea supraveghetorilor, unelte docile ale patronilor care nu s-au dat înapoi de la maltratarea muncitorilor².

Desigur, exploatarea cruntă, situația mai mult decît grea, a dus la ascuțirea contradicțiilor dintre patroni și mineri chiar de la începuturile extracției de cărbuni, constituind izvorul tuturor revoltelor și grevelor minerilor din Valea Jiului.

Despre participarea muncitorilor din Valea Jiului la acțiunile proletariatului din Transilvania, nu cunoaștem pînă în prezent prea multe. Tratarea acestei probleme ar necesita o cercetare aparte. Totuși sînt identificate unele acțiuni de luptă ale minerilor de aici, care încă din deceniul al șaptelea al secolului trecut le-au desfășurat pentru o viață mai omenească.

Imediat după începuturile extracției de cărbuni pe o scară mai largă, care a însemnat și intensificarea exploatării, a izbucnit prima grevă spontană — cunoscută de noi pînă acum — a minerilor din Valea Jiului, cea din decembrie 1874³. Rădăcinile izbucnirii grevei trebuie să le căutăm în înrăutățirea accentuată a situației minerilor, precară de la început, în special în urma reducerilor de salariu din 1874, care au fost agravate și de faptul că prețul cărnii s-a scumpit enorm, în urma prohibiției guvernului austro-ungar de a se importa vite din vechea Romînie⁴. Greva a fost înfrîntă, dar este caracteristic pentru situația creată faptul că clasele dominante s-au grăbit să detașeze imediat organe represive și în Valea Jiului. Astfel, încă din anul 1874 a fost înființat primul post de jandarmi în Petroșeni⁵.

Cu un an mai tîrziu, în 19 iunie 1875, muncitorii, ca să pună capăt samavolniciei și abuzurilor săvîrșite de patroni cu casa de ajutor de boală administrată de societatea minieră, într-o mare adunare au revendicat predarea acestei case în mîna „asigurării muncitorești”, deci în administrarea reprezentanților muncitorilor⁶. La această adunare furtunoasă a fost aleasă o delegație cu sarcina de a înainta hotărîrea muncitorilor direcțiunii minelor. Datorită refuzului categoric de a se satisface revendicarea, muncitorii revoltați s-au năpustit asupra clădirii direcțiunii, aruncînd cu pietre, spărgînd geamurile. Extinderea mișcării a fost împiedicată de intervenția brutală a jandarmilor, un document arătîndu-ne că „poliția numai după o luptă de lungă durată a putut să răspîndească masa de muncitori”⁷.

¹ Arh. Comitetului geologic Brad, fond. Căpitănatul Zlatna, nr. 10 665/1892.

² „Népszava” din 11 februarie 1892.

³ A.C.I.I.P., fond. 77, dos. 7268, f. 12; B.K.L., din 1875, p. 36.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, *Petroșeni, S.A.R. ...*, p. 7—8.

⁶ „Munkás Heti Krónika” (Cronica muncitorească săptămînală) din 1875, nr. 28; Rézler Gyula, *op. cit.*, p. 170.

⁷ Muzeul de istorie a Partidului. Greve dintre 1872 și 1875. „Munkás Heti Krónika” din 1875, nr. 28.

Aceste acțiuni ale minerilor s-au caracterizat prin faptul că ele izbucneau spontan, fără o pregătire prealabilă, deoarece lupta clasei muncitoare din țara noastră se afla în stadiul ei inițial, cînd conștiința de clasă a muncitorilor era încă scăzută. Cu toate acestea grevele amintite ale minerilor au contribuit la dezvoltarea solidarității muncitorilor de diferite naționalități din Valea Jiului, la îmbogățirea experienței lor de luptă și la creșterea conștiinței de clasă. Aceste greve constituiau adevărate „școli”, „în care muncitorii învață să ducă război împotriva dușmanilor lor”¹. Minerii trecînd prin această „școală a războiului de clasă” au început să-și dea seama de forța lor, au început să înțeleagă mai bine că în lupta lor cu patronii au nevoie de organizare, de unirea forțelor tuturor muncitorilor. La acest proces de unire a forțelor muncitorești a contribuit mult activitatea de propagandă și agitație a organului partidului social-democrat „Népszava”, care s-a ocupat larg de situația minerilor în general și de situația minerilor din Valea Jiului în special. Articolele apărute în acest ziar au fost apoi editate și ca manifeste, care la rîndul lor au fost răspîndite în toate regiunile miniere². La o percheziție din Valea Jiului, în locuința unui conducător al minerilor au fost găsite „manifeste instigatoare”³. Roadele acestei activități de propagandă s-au arătat cu ocazia sărbătoririi zilei de 1 Mai 1890⁴ și mai cu seamă în grevele din 1892 și 1897.

Muncitorii mineri din Petroșeni s-au ridicat iarăși la luptă în iarna și primăvara anului 1892, organizînd întruniri, refuzînd să lucreze în zilele de sărbătoare, făcînd încercări de a se organiza⁵. Iar în 18 iulie 1892 a izbucnit cea mai mare grevă de pînă atunci a muncitorilor mineri romîni, maghiari, germani și de alte naționalități din Petroșeni, care a durat aproape două săptămîni, fiind una dintre cele mai mari acțiuni ale proletariatului din Transilvania. Această grevă a fost prima grevă generală a celor peste 2 000 de mineri din Petroșeni, înfrîntă, cu ajutorul armatei, cu cea mai mare brutalitate. Au fost concediați 100 de mineri, mulți au fost arestați și maltratați, iar alții au fost expulzați din Valea Jiului. Văzînd teroarea organelor represive, un mare număr de muncitori amenințați de a fi arestați, în special dintre cei necăsătoriți, au părăsit Valea Jiului, fugînd noaptea, prin păduri, în România, căutînd adăpost dincolo de Carpați⁶. Muncitorii fugiți în România sau cei veniți de acolo au contribuit la adîncirea legăturilor dintre mișcarea muncitorească transilvăneană și cea de dincolo de Carpați.

Momentele grevei au fost larg descrise în ziarele vremii chiar și de peste hotare, avînd astfel un ecou larg în rîndurile muncitorilor, iar ziarul „Népszava” a organizat strîngerea de bani în vederea ajutorării

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 4, București, Edit. politică, 1961, p. 289.

² „Népszava” din 7 septembrie 1890.

³ Arhiva Comitetului geologic Brad, fond. Căpitănatul Zlatna, nr. 10 669/1892.

⁴ „Hunyad” din 3 mai 1890; „Kolozsvar” din 5 mai 1890; Descrierea sărbătoririi primului 1 Mai în Transilvania vezi în Augustin Deac, *op. cit.*, p. 79—97.

⁵ Arh. Comitetului geologic Brad, fond. Căpitănatul Zlatna, nr. 10 669/1892.

⁶ *Ibidem*; *Raport către al VII-lea Congres ...*, p. 38.

greviștilor ¹, acțiune care a avut ecou și în străinătate ². Cu toate acestea, cum ne informează ziarul „Népszava” din 1 august 1892, greva minerilor a luat sfârșit cu victoria exploatatorilor. Aceasta a fost și soarta primei greve a minerilor de la Lupeni din iunie 1897, care a durat 3 zile ³.

Cauzele înfringerii acestor greve trebuie să le căutăm în folosirea aparatului de stat de către clasele exploatatoare, care le-au înăbușit cu mijloace represive : arestarea conducătorilor, expulzările și înfricoșarea muncitorilor. Firește că la înfrângerea grevelor a contribuit și faptul că muncitorii mineri din Valea Jiului nu au avut organizații profesionale puternice, nici partidul social-democrat n-a avut acolo organizații care ar fi putut coordona și organiza mai bine lupta minerilor. Lipsa maturității politice a minerilor, existența diferitelor curente în mișcarea muncitorească din Valea Jiului au contribuit de asemenea la înfrângerea grevelor.

Cu toate că aceste greve s-au soldat cu înfrângerea minerilor, aceștia nereușind să impună conducerii minelor satisfacerea revendicărilor lor, ele au constituit totuși momente importante în lupta comună a muncitorilor de diferite naționalități pe calea maturizării lor politice. Reproducând un articol al gazetei „Democrația socialistă” despre marea grevă a minerilor din Petroșeni, ziarul „Munca”, organ al Clubului muncitorilor din București, relatează următoarele : „Ceea ce e interesant să vedem, e mai ales că în această mină, mare parte din lucrători sînt romîni și unguri, care conștienți de rolul lor, și-au dat mîna și luptă în tovărășie contra capitalismului” ⁴. Tot acest ziar, pe drept cuvînt constata : „Mai îmbucurător e faptul că cu tot șovinismul claselor stăpînitoare, care părea că reușiseră să orbească poporul, azi vedem că muncitorii se grupează fără să facă deosebire că cutare-i ungur, cutare-i romîn etc.” ⁵.

Grevele minerilor din ultimul deceniu al secolului trecut, datorită faptului că minele erau în proprietatea capitalului străin, în mod obiectiv erau îndreptate și împotriva acestuia, dînd lovituri monarhiei austro-ungare în putrefacție. Aceste greve, care constituiau parte integrantă a luptelor muncitorilor din Transilvania, vădeau deja semnele transformării proletariatului din clasă „în sine” în clasă „pentru sine”, constituind baza de plecare a luptelor de mai mare amploare din secolul al XX-lea, care au făcut din muncitorimea minieră din Valea Jiului un detașament de frunte al proletariatului din țara noastră.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ДОБЫЧИ УГЛЯ В ВАЛЯ ЖИУЛУЙ И ЕЕ РАЗВИТИЕ ДО КОНЦА XIX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В данной работе, на основании неопубликованных архивных документов, а также данных, почерпнутых из книг и журналов по специальности, исследуется возникновение добычи угля в Валя Жиулуй и развитие ее до конца XIX в.

¹ „Népszava” din 29 iulie 1892.

² Arh. Comitetului geologic Brad, fond Căpitănatul Zlatna, nr. 10 669/1892.

³ Ibidem, nr. 13 150/1897.

⁴ „Munca” din 17 august 1892.

⁵ Ibidem, din 20 mai 1891.

Возникновение и развитие горного дела рассматривается в тесной связи с развитием капиталистической промышленности, с основным содержанием полукOLONИАЛЬНОЙ политики австро-венгерской империи по отношению к Трансильвании, в результате которой этой области была отведена роль одного из основных рынков сбыта для австрийских и венгерских товаров, а также и роль основного поставщика сырья. Подобная политика оказала свое влияние на возникновение и на все последующее развитие добычи бурого угля в Валя Жиулуй.

Хотя о наличии угля в этой местности, чрезвычайно богатой угольными залежами, было известно еще с конца XVIII века, все же добыча угля здесь, в более или менее широких масштабах, началась лишь в 70-х годах прошлого века, после окончания в 1870 г., строительства железной дороги Симерия — Петрошань. Это объясняется как окраинным положением Валя Жиулуй, благодаря которому она не могла включиться в хозяйственную жизнь Трансильвании, так и австрийской политикой, всячески затруднявшей такое включение. «Анонимное общество шахт и доменных печей из Брашова», первое крупное австрийское подрядческое предприятие, владевшее здесь почти всеми шахтами до конца XIX в., осуществило ряд мероприятий с целью расширения эксплуатации шахт.

Угольный бассейн Валя Жиулуй становится — особенно в последние десятилетия XIX в., когда усилилось наступление иностранного капитала в добывающей и металлургической промышленности Трансильвании — важным предметом борьбы различных финансовых группировок за овладение им. Захват этого бассейна в общих чертах был закончен к концу XIX века. Иностранный капитал — австрийский, немецкий, французский и венгерский — получил здесь ключевые позиции, способствовавшие сохранению полукOLONИАЛЬНОГО положения Трансильвании. Благодаря монополизации добычи угля иностранный капитал мог оказывать влияние на развитие перерабатывающей промышленности и, особенно, на развитие железных дорог, получая дань и из доходов других отраслей, потреблявших уголь. Наиболее крупными акционерными обществами были здесь «Анонимное общество угольных шахт из Салготаржана», поглотившее в 1894 г. шахты «Анонимного общества шахт и доменных печей из Брашова» и взявшее в аренду государственные шахты, а также «Анонимное общество угольных шахт из Урикань — Валя Жиулуй». За первым скрывался финансировавший его Wiener Bankverein, который в свою очередь обслуживал захватнические интересы немецкого банковского капитала; второе общество контролировалось крупным французским банком «Лионский кредит» совместно с немецким предприятием «Oberschlesische Kokswerke».

В работе прослеживается процесс развития производства и введения техники, вследствие чего добыча угля в Валя Жиулуй возросла с 228 487,4 тонн в 1890 г. до 880 496,4 тонн в 1900 г. В результате быстрого развития Валя Жиулуй превратилась в самый крупный угольный центр Трансильвании, в котором были сконцентрированы почти 45 % рабочих, работавших в угольных шахтах. Это развитие в значительной мере было обусловлено, помимо жестокой эксплуатации шахтеров, и вывозом угля в Румынию. Сами венгерские торговые организации признавали, что: «Более прекрасное будущее только тогда откроется перед *горным делом в Валя Жиулуй* . . . , когда будет построена железная дорога от Петрошани, через Сурдук, до Тыргу-Жиу, ближайшей румынской станции, длиной примерно в 70 км».

В последней части работы описывается крайне тяжелое положение шахтеров и их первые боевые выступления в 1874, 1875 годах, общая забастовка шахтеров

Петрошани в 1892 г. и первая забастовка шахтеров Лупени в 1897 г. Эти забастовки означали превращение пролетариата из класса «в себе» в класс «для себя», явившись исходным пунктом более широкой борьбы, развернувшейся в XX веке.

LES DÉBUTS DE L'EXPLOITATION DU CHARBON DANS LA VALLÉE DU JIU ET SON DÉVELOPPEMENT JUSQU'À LA FIN DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

A l'aide de matériaux d'archives inédits, ainsi que de différents ouvrages et revues de spécialité, la présente étude fait connaître les débuts de l'exploitation du charbon dans la vallée du Jiu et son développement jusqu'à la fin du XIXe siècle.

Le problème est examiné en connexion avec le développement de l'industrie capitaliste en général et avec les principes de la politique à demi colonialiste de l'Empire austro-hongrois à l'égard de la Transylvanie, en vertu de laquelle celle-ci était devenue un des débouchés les plus importants pour les marchandises autrichiennes et hongroises et le principal fournisseur de matières premières de l'Empire. C'est cette politique qui a marqué tant les débuts que tout le développement ultérieur de l'exploitation du charbon brun de la vallée du Jiu.

Si l'existence du charbon dans cette région spécialement riche en gisements carbonifères était connue dès la fin du XVIIIe siècle, son intégration dans la vie économique de la Transylvanie se heurtait à deux obstacles : la situation périphérique du bassin carbonifère et la politique de l'Empire vis-à-vis de la Transylvanie. C'est ce qui explique qu'une exploitation de plus grande envergure n'a commencé qu'à partir de 1870, après l'achèvement de la construction de la voie ferrée Simeria—Petroșeni. La « Société anonyme des mines et hauts fourneaux de Brașov », la première grande entreprise autrichienne de Transylvanie, propriétaire quasi exclusive des gisements jusque dans les dix dernières années du siècle, s'engageait alors dans une série d'actions ayant pour but l'intensification de l'exploitation.

A cette époque, marquée par une offensive accrue du capital monopoliste dans l'Industrie tant d'extraction que sidérurgique de la Transylvanie, le bassin carbonifère de la vallée du Jiu devint un objectif de premier plan dans les luttes d'accaparement des différents groupements financiers. Le résultat de ces luttes fut l'occupation, achevée pratiquement avant la fin du siècle dernier, de tout le bassin carbonifère, le capital étranger — autrichien, allemand, français et hongrois — s'assurant ici des positions-clefs pour le maintien de la Transylvanie dans son état de semi-colonialisme. Par la monopolisation du charbon, le capital étranger fut à même d'influencer le développement des autres industries — en premier lieu des chemins de fer —, prélevant ainsi un tribut supplémentaire des bénéfices des différentes branches consommatrices de charbon. Les sociétés par actions les plus importantes constituées alors sont la « Société anonyme des mines de charbon de Salgótarján », qui allait accaparer en 1894 les mines de la « Société anonyme des mines et hauts fourneaux de Brașov » et prendre aussi en entreprise les mines d'Etat, et la « Société anonyme des mines de charbon d'Uricani-Valca Jiului ». La première était financée par la Wiener Bankverein, expression des tendances d'envahissement du capital bancaire allemand ; la seconde était contrôlée par la grande banque française, le « Crédit Lyonnais », en association avec les entreprises allemandes « Oberschlesische Kokswerke ».

L'auteur analyse ensuite les principales phases de développement de la production et expose les progrès techniques, qui ont fait quadrupler la production en l'espace de dix ans : 2 284 874 quintaux en 1890, contre 8 804 964 quintaux en 1900. A la suite de ce rapide développement, la vallée du Jiu est devenue le premier bassin carbonifère de Transylvanie, 45 % des ouvriers de l'industrie d'extraction du charbon de la province s'y trouvant concentrés. Outre l'exploitation impitoyable qui le rendait possible, ce développement est en grande partie la conséquence des exportations de charbon dans l'ancienne Roumanie ; les organisations commerciales hongroises elles-mêmes reconnaissaient que « l'avenir de l'industrie d'extraction de la vallée du Jiu ne s'éclairera définitivement... que le jour où le projet de construction des quelque 70 km de voie ferrée reliant Petroșeni à Tirgu-Jiu, la gare roumaine la plus proche, sera devenu une réalité ».

La dernière partie de l'ouvrage est consacrée à la situation particulièrement pénible des mineurs et à leurs premières actions de lutte : celles de 1874 et de 1875, la grève générale des mineurs de Petroșeni de 1892 et la première grève des mineurs de Lupeni, de 1897. Ces dernières grèves attestent la transformation du prolétariat d'une classe « en soi » en une classe « pour soi », point de départ des luttes, d'une toute autre ampleur, du XXe siècle.

POLITICA LUI NICOLAE MAVROGHENI FAȚĂ DE ȚĂRĂNIME

DE

V. MIHORDEA

După reformele lui Constantin Mavrocordat, deși teoretic șerbia a fost desființată, situația țărănimii nu s-a îmbunătățit. Începuturile destrămării orînduirii feudale coincid cu mărirea de către stăpîni a suprafețelor cultivate din rezerva proprie, pentru care mîna de lucru era luată din obligația țărănimii de pe moșii, intensificîndu-se exploatarea ei prin înmulțirea zilelor de clacă și fixarea nartului de muncă. Așezămintele domnești din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea care reglementau relațiile dintre stăpîni și țărani, cu precizarea îndatoririlor, nu au fost în stare să limiteze abuzurile stăpînilor. Oriunde locuitorii nu erau în măsură să opună rezistență stăpînii nu au ezitat să reducă, practic, țărănimea de pe moșile lor la starea pe care o aveau vecinii și rumîni înaintea de reforme. Faptul este mărturisit, în Moldova, de înșiși boierii care spun în anaforaua lor către domn din 1775 că, după dezrobirea vecinilor, „slujba lor era neconținut ca și mai înainte la toate trebuințele ce aveau stăpînii moșiilor”. Boierii, interesați în a exagera situația de fapt pentru a obține sporirea pe cale legală a mîinii de lucru, spun în menționatul act că ei dispuneau după bunul lor plac chiar și de țărani liberi care nu erau vecini ¹. În Țara Romînească lucrurile se petrec la fel, întrucît o poruncă domnească din 1786 cere boierilor să nu trateze pe locuitori ca pe țigani sau ca pe robi, să nu-i „frămînte” și să nu-i sfarme fără milă ².

Cum țărani răspondeau atît abuzurilor boierești, cît și exploatării fiscale — cînd limita era depășită —, cu părăsirea satelor, lăsînd vistieria în pagubă, domniile aveau un interes direct să intervină spre a stăvili fuga țărănilor, obligînd pe stăpîni la respectarea dispozițiilor legiferate, în cazurile ce le erau aduse la cunoștință. Preocupării de limitare a abuzurilor

¹ Acad. R.P.R., CCCLVII—62.

² V. A. Urechia, *Istoria romnilor*, vol. III, București, 1892, p. 76.

stăpînilor îi corespund unele măsuri legiferatoare mai amănunțite, ca hrisovul lui Gr. Al. Ghica de la 1 ianuarie 1766 în Moldova și dispozițiile referitoare la țărănime din *Pravilniceasca condică*, dată de Alexandru Ipsilanti la 1780 în Țara Românească. Prin aceste acte se generaliza obligația de 12 zile de clacă a fiecărui țăran pe moșia stăpînului, în afară de învoielile speciale care rămîneau în vigoare. Conflictele dintre stăpîni și țărani se judecau în funcție de aceste prevederi, cînd ele ajungeau în fața instanțelor.

Domnii, ca reprezentanți ai clasei feudale, cu ajutorul căreia guverneau, nu aveau, în linie generală, altă politică decît aceea a stăpînilor de moșii, dar atitudinea lor era dictată de interesul menținerii numărului contribuabililor, care s-ar fi micșorat prin fuga celor exploatați. Din această cauză interesele domniei nu erau întotdeauna identice cu ale boierilor și grija pentru încasările vistieriei era uneori cauza conflictelor dintre domni și boieri. Nicolae Mavrogheni, în Țara Românească (1786–1790) — și cazul lui este unic în cursul veacului al XVIII-lea —, ținînd să rămînă în fond străin de țară, cu toată aparenta contrară în unele manifestări, și să se comporte ca un trimis al sultanului, confînd numai pe sprijinul din afară, a tratat cu aceeași indiferență atît clasa feudală, cît și restul categoriilor sociale.

În dezacord cu materialul documentar contemporan, istoricul Dionisie Fotino — care și-a scris și publicat opera la începutul veacului al XIX-lea, la un timp foarte apropiat de faptele petrecute — afirmă că Nicolae Mavrogheni „cătore popor se arăta protector și generos, iar cătore boieri disprețuitor și tiran”¹, înțelegînd prin «popor» totalitatea locuitorilor în afară de boieri. «Generozitatea» lui Mavrogheni este înfățișată atît de Dionisie Fotino, cît și de o însemnare contemporană pe un manuscris², cu ocazia venirii turcilor, care au fost opriți de domn să prade Bucureștiul. Pentru aceasta «s-a arătat adevărat protector și mîntuitor al țării»³. Caracterizarea făcută de către Dionisie Fotino — adoptată de Bălcescu în antiteza aristocrație, popor⁴ — este reluată în mod deformat de V.A. Urechia, care, aducînd în sprijin documente emise de cancelaria lui Mavrogheni, însă interpretate eronat, scoate în evidență „*protecțiunea mare acordată țăranului, celui de jos*”⁵ de către menționatul domn. Afirmățiile lui V.A. Urechia au entuziasmat pe Gheorghe Panu, cercetător al stării țăranilor în veacurile trecute, care susține că Mavrogheni nu numai că a protejat pe țărani, dar aproape le-a luat apărarea față cu proprietarii⁶. Cercetînd evoluția clăcii în veacul al XVIII-lea, Panu, care

¹ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. Sion, vol. II, București, 1859, p. 174.

² Mavrogheni „a fost bun pentru țară” pentru că la venirea turcilor în București „au scăpat locuitorii fără primejdie” (N. Iorga, *Manuscrisele mănăstirii Cernica*, București, 1902, p. 19).

³ Dionisie Fotino, *op. cit.*, p. 175.

⁴ „Urînd și disprețuînd aristocrația, dar fiindu-i milă de cei mici și de cei săraci” (N. Bălcescu, *Opere*, ed. 1953, vol. I, p. 86).

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 34–38 : „Țăranul sub Mavrogheni”, și p. 74–77 : „Mavrogheni și poporul”, unde vorbește tot numai de țărani. (Subl. ns. — V.M.)

⁶ Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, București, vol. 1–2, 1910, p. 364–367.

cunoștea legiuirea lui Al. Ipsilanti în această privință, afirmă că pentru Mavrogheni „cele 12 zile de clacă este excepția, regula sînt zile mai puține”¹. Potrivit acestor păreri, însuși în urmă și de alți istorici, Mavrogheni s-ar deosebi de predecesorii săi atît prin persecuția dezlănțuită asupra clasei boierești în general, cît și pentru preocuparea specială față de țărănime, pe care a sprijinit-o contra stăpînilor de moșii, reducîndu-i obligațiile de clacă. Nu aceasta este însă realitatea. Materialul documentar cunoscut permite să se cerceteze atitudinea acestui domn față de țărănime.

Numit în Țara Romînească la 6 aprilie 1786, Nicolae Mavrogheni constituie prima excepție în șirul domnilor trimiși de Poartă în ceea ce privește originea socială. El nu era fanariot și nici nu trăise în Fanar. Contemporanii săi sînt unanimi în a mărturisi cu surpriză pentru poziția lui că era un *țavan* din Arhipelag², fără cunoștințe, fără maniere, care din „tăușan” a ajuns dragoman al capudanului³ sau, cum îl caracterizează pătimaș Văcărescu, „om prost și la fire și la gîndire și la simțire”⁴. La vestea numirii lui, familiile grecești din Fanar, din rîndul cărora se recrutau domnii Țărilor Romîne, cu toată ura dintre ele, s-au coalizat, cotizînd ca să convingă pe demnitarii otomani despre incapacitatea lui Mavrogheni⁵. Originea lui socială este cauza dușmăniei pe care și-a atras-o din partea întregii lumi fanariote, fapt care l-a determinat la o constantă fidelitate față de Imperiul otoman⁶. Lipsit de orice legătură cu clasa conducătoare din țară, Mavrogheni n-a avut, ca alți domni, prea mult menajament pentru boieri, persecutînd pe unii dintre ei, cum n-a avut nici pentru celelalte categorii sociale, și timp de patru ani s-a comportat ca un pașă creștin, spre a păstra — în vremea războiului turcilor cu rușii și austriei — baza de aprovizionare din nordul Dunării a forțelor otomane.

Cei mai mulți dintre istorici au subliniat că domnia lui Mavrogheni se caracterizează printr-o nesățioasă arghirofilie, ale cărei acte se săvîrșesc în funcție de mijloacele prin care domnul caută să-și procure bani, atît pentru întreținerea armatei de mercenari înființată în vremea războiului, cît și pentru a se menține în scaun. „Dacă nu voi porni mereu, ca pînă acum, daruri și peșcheșuri lui căpitan-pașa, marelui-vizir și sultanului, mă voi vedea mazilit”⁷. Credința arătată turcilor n-a fost suficientă ca să-l absolve pe Mavrogheni de obligația darurilor în bani și natură, obișnuită la predecesorii săi, care au manifestat mai puțin zel pentru interesele

¹ Gh. Panu, *op. cit.*, p. 365.

² Raportul ambasadorului francez Choiseul-Gouffier către Ministerul de Externe de la 27 ian. 1786, în Blancard, *Les Mavroyens*, Paris, 1892, p. 757. Enăchiță Văcărescu, *Istoria a prea puternicilor împărați otomani*, în A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, II, p. 293.

³ D. Hauteriye, *Mémoires sur l'état ancien et actuel de la Moldavie...*, București, 1902, p. 363.

⁴ E. Văcărescu, *op. cit.*

⁵ Blancard, *op. cit.*

⁶ „Etant le seul grec qui soit vraiment fidèle aux Turcs” (N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, 1896, p. 239—240).

⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 472.

împărăției. Încă din primele luni de guvernare scrisorile din București anunțau „extravaganța, vanitatea și avariția” care se manifestau în practica administrativă a noului domn¹. Cronicarul contemporan Dionisie Ecclesiarhul zugrăvește cu lux de amănunte mijloacele întrebuințate de Mavrogheni pentru îngrădirea autorității boierilor și stoarcerea lor de bani². Împreună cu mănăstirile, boierii au fost obligați, începînd cu anul 1787, să plătească vamă la vînzarea produselor de pe moșiile lor³. Tot pentru bani unora dintre boieri — ca banul Moruzi și alții — le-a luat moșiile date de alți domni⁴. Toți cei care s-au simțit păgubiți au reacționat, adresînd plîngeri întii demnitarilor turci din serhaturile dunărene⁵, iar apoi de-a dreptul la Constantinopol. Poarta avea tot interesul ca, în conflictul care era gata să se dezlănțuie cu împărățiile vecine, să-și atragă simpatia clasei conducătoare și de aceea, prin firmanul de la 5 august 1787, sultanul Abdul Hamid, anunțînd lui Mavrogheni începerea războiului cu rușii, îi poruncește : „Vei înfățișa această împrejurare boierilor țării, ca să fie cu încredințare toți că nu se va face nici o lovire în drepturile lor din partea înaltului meu devlet”⁶.

Ca și înaintașii săi, Mavrogheni a răsplătit pe alți boieri acordîndu-le distincții, nu atît pentru credința arătată, cît pentru interesele sale bănești. Un prețios document publicat de curînd⁷ arată că un însemnat număr dintre ei au fost avansați în slujbe, precizînd și suma cu care și-a cumpărat fiecare noua dregătorie⁸. Afacerile cu vînderea titlurilor și alte îndeletniciri producătoare de bani erau făcute cu ajutorul unor boieri prin mina cărora treceau sumele adunate : logofătul Nicolae Filipescu, fratele acestuia Constantin, mare-postelnic, și marele-vistier Ienache Văcărescu⁹.

În unele părți ale țării neamurile și mazilii au obținut de la domnie, prin mijloacele știute, scutire de darea zaherelei¹⁰. La fel a procedat Mavrogheni și cu unele categorii de meseriași. La 25 mai 1788 domnul

¹ Raportul lui Herbert-Rathkeal către Kaunitz din 15 august 1786, în Blancard, *op. cit.*, p. 766. Autorul raportului nu era „nunțiu”, cum probabil dintr-o scăpare din vedere este numit în „Studii”, 1962, nr. 1, p. 30, ci internunțiu (denumirea ambasadurilor austriece la Constantinopol).

² *Cronograful Țării Românești*, în A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, II, p. 168.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XB, p. 124. Cf. și doc. din 20 sept. 1786 la Arh. St. Buc., Episcopia Argeș, XLIII — 16.

⁴ *Ibidem*, vol. XII, p. 427—428.

⁵ Blancard, *op. cit.*

⁶ Dionisie Fotino, *op. cit.*, vol. III, p. 222.

⁷ Anexă la studiul *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni* de I. Ionașcu, publicat în revista „Studii”, 1962, nr. 1, p. 100—107. Publicat și în Hurmuzaki, *Documente*, serie nouă, vol. I, p. 440—446, nr. 222; documentul fiind prin natura lui pîrtinitor, trebuie supus cauțiunii în unele afirmațiile pe care le conține.

⁸ De la boierii care au plătit, Mavrogheni ar fi luat în total 533 de pungi (I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 90).

⁹ *Ibidem*, p. 107.

¹⁰ În vremea lui Mihail Suțu (octombrie 1791), neamurile și mazilii din județul Buzău nu se supuneau la darea zaherelei, „zicînd că au privileghiurile domnului Mavrogheni” (Acad. R.P.R., CCXLV—76).

scutește „de rîndul dăjdiilor vistieriei și cămării” rufetul șelarilor din București, pentru că „cu a lor cheltuială și strădanie lucrează acest meșteșug”, furnizînd gratis șeile și hamurile pentru armată ¹.

Materialul documentar referitor la raporturile lui cu țărănimea arată că Mavrogheni nu a atacat, prin vreo măsură legislativă în folosul țărănilor, regimul feudal în structura lui, deși nici nu l-a sprijinit, cum au făcut predecesorii lui. Avînd cunoștință de abuzurile stăpînilor care, peste prevederile legiurii lui Al. Ipsilanti, tratau în unele părți pe locuitorii de pe moșiile lor ca pe robi, îi băteau și îi înjurau, domnul le adresează „pitacul” de la 28 mai 1786 în fiecare județ, sfătuiindu-i cum trebuie să se poarte cu țărani: „Fieșicare stăpîn de moșie să nu supună pe locuitorii peste poruncile domnești și peste dreptul acela ce este al moșiei obișnuit și scris prin condiții nici la clacă, nici la dijmă” ². Dreptul „scris prin condiții” era obligația de 12 zile, pe care Mavrogheni o recunoaște ca o îndatorire a fiecărui țaran de pe moșia stăpînului. Prestarea clăcii așa cum o cereau stăpînii era una dintre îndatoririle cele mai grele ale țărănilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pentru care Mavrogheni nu găsește altă măsură de aplicat decît să recomande ca aceasta să fie impusă „cu blîndețe, cu bunătate și cu cuviință de omenie” ³, convins că prin aceasta a desființat abuzul stăpînului. Pe cînd *Pravilniceasca condică* limita distanța, în cazurile trimerii țărănilor să lucreze pe altă moșie, la „doauă sau cel mult de trei ceasuri” ⁴, Mavrogheni se mulțumea să recomande vag să nu-i trimită « pe la moșii depărtate », lăsînd la aprecierea stăpînului înțelesul depărtării. În privința dijmei, domnul recomandă stăpînului să nu ia mai mult peste „dreapta zeciuală” și peste cuprinderea poruncilor domnești, ori cu banite mai mari. Spre a evita tulburările, Mavrogheni dă stăpînului încuviințarea să țină pe țărani într-o desăvîrșită ascultare și să nu le permită a protesta cînd sînt nedreptățiți. Cel care ar fi îndrăznit să-și arate nemulțumirea era socotit ca împotrivor. Pitacul spune că, atunci cînd „se întîmplă între dinșii vreun rău omu, semețu și împotrivor”, să-l dea pe mîna dregătorilor spre a-și lua pedeapsa. Toate aceste recomandări către stăpînii de moșii se găsesc în formularele de așezăminte ale domnilor anteriori ⁵. Ceea ce adaugă Mavrogheni este apelul către stăpîni de a se ocupa de țărani, „învățîndu-i cu blîndețe și cu durere cum să vețuiască, ca niște pravoslavnici curați... să nu petreacă dobitocește, fără de biserică și fără de grijanie și spovedanie la vreme” ⁶. Partea a doua a pitacului domnesc se ocupă de obligațiile locuitorilor care « la cele ce sînt datori către stăpînul moșiei să nu se

¹ „S-au aflat cu toată cuviincioasa supunere și credință la ale lor datorii și ale domniilemele porunci și trebii ale oștirii” (Gh. Potra, *Documente privilegiate la istoria orașului București*, 1960, p. 551, nr. 446).

² V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 75.

³ *Ibidem*.

⁴ V. Mihordea și colaboratori, *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1961, p. 671, nr. 521.

⁵ Vezi *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, p. 507, nr. 345; p. 544, nr. 388; p. 566, nr. 415; p. 592, nr. 444 etc.

⁶ V. A. Urechia, *ibidem*.

împotrivescă, ci cu protimie — adică întii să execute munca la boieri și apoi, dacă le mai rămîne timp, să-și vadă de ogoarele proprii — să împlinească datoria lor». Mavrogheni consideră că pretinderea clăcii este un drept al stăpînului moșiei, iar țăranul are datoria să o facă pe deplin, în perioadele de timp specificate, așa cum este arătat și în alte porunci domnești. Domnul atrage atenția țăranilor că trebuie să execute această îndatorire fără nici o împotrivire și cu „îmbărbăție” — adică cu entuziasm —, iar nu în silă și fără tragere de inimă. Plecarea la muncă să se facă de dimineată, numai de cei căsătorii și voinici, ca să dea randament cît mai mare, fiindu-le interzis a trimite copiii sau femeile ¹, adică de la fiecare gospodărie numai o singură persoană, capul familiei, ca și pînă atunci ². În judecata lui Mavrogheni apar în egală apreciere cele două clase antagoniste, stăpîni și țărani, întrucît o spune textual: „Cum voim binele și fericirea lor, precum îi iubim pre dînșii (adică pe țărani. — V.M.), așa voim și drepturile stăpînului de moșie să se păzească și să nu suferim nedreptatea sau paguba nici la o parte, nici la alta”. Dacă în prima parte a pitacului recomandă boierilor pe „cei proști... ca pe niște fii ai voștri să-i aveți și să-i iubiți...”, în a doua parte domnul spune țăranilor să iubească pe mai marii lor și „cei mici celor mari să le dea cinstea cuviincioasă, să cunoască pe stăpînul moșiei” ³. Cu aducerea la îndeplinire a recomandărilor domnești în fiecare județ erau însărcinați boierii ispravnici, care urmau să le aplice cu „imparțialitatea” cuvenită situației lor ⁴.

Dispozițiile pitacului, dovedind că abuzurile unora dintre stăpîni, acolo unde țărani nu aveau forța de a se împotrivi, erau cunoscute domniei, cu vagile apeluri din partea ei la mărinimia boierilor, au fost puse în aplicare imediat. La 8 iulie același an, cînd egumenul de la Hurez, voind să renunțe la învoiala specială de pînă atunci, cere domnului să dispună ca locuitorii din Baia de Fier să fie constrînși la 12 zile de clacă și „cele obișnuite ale pămîntului”, deoarece ei dau numai „parale 30 pentru vatră și dijma din fin și porumb sau grîu”, Mavrogheni poruncește ispravnicilor de Gorj ca după ponturile divanului, precum și „după poruncile domniei mele care în trecut zile vi s-au trimes pentru ale moșilor obiceiuri”, să lămurească pe locuitori a nu se împotrivi „la cele ce sînt drepte și cu cale”, pre a nu produce pagubă mănăstirii ⁵.

Din cancelaria domnească au mai ieșit, la intervale, și alte pitacuri asemănătoare celui de la 28 mai. La 5 aprilie 1787 Mavrogheni recoman-

¹ Nu credem că după un an de zile („Studii”, *loc. cit.*, p. 78) Mavrogheni să fi revenit asupra dispoziției — existentă în tot timpul și legiferată în *Pravilniceasca condică* — spre a încuviința cereri ale stăpînului ca să oblige la clacă și pe membrii familiilor. „Rezoluția domnească din 14 aprilie 1787”, de care se vorbește și în „Studii și materiale de istorie medie”, IV (p. 345 și nota 3) nu există în vol. VI, p. 388—390, din *Istoria romnilor* a lui V. A. Urechia, cum se pretinde.

² V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 76.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ Arh. St. Buc., Mănăstirea Hurez, XIX—74; *Vezi și Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, p. 737, nr. 585.

dă stăpînilor care au pe moșiile lor „sate cu oameni locuitori” să iubească pe țărani, arătîndu-se către ei cu dragoste și cu dreptate, fiindcă „aceasta este datoria fiecăruia stăpîn către oamenii lui” : să se ferească de nedreptăți, „cerînd de la dinșii numai ceea ce este drept”, deoarece „agoniseala nedreaptă... nu este de nici un haru”¹. Țăranilor le recomandă ca, urmînd învățăturile și poruncile domnești, să se ferească de cele rele, hrănindu-se cu munca dreaptă; să păzească sfînta biserică, spre a fi rodirile lor cu îndestulare; să cinstească pe mai marii lor, să-i asculte la cele cu cale, ca să cunoască cel mai mic pe cel mare și să nu se împotrivescă cineva la „cele drepte”. Domnul cere țăranilor să se apuce cu silință de semănăturile cîmpului, să-și facă arăturile cu îndestulare și fără lenevire. Dacă în relațiile lor cu stăpînii sau cu reprezentanții autorităților de stat țărani simt că li se face vreo nedreptate, domnul le spune că ușa divanului său este mereu deschisă și primește pe oricine, fără nici o supărare. Pe lingă toate acestea, locuitorii să nu uite că au datoria să se roage mereu lui Dumnezeu „pentru scumpa viață a preaputernicului împărat”, adică sultanul². După declararea războiului, primind dispoziții de la Poartă să facă masive aprovizionări pentru armatele turcești, Mavrogheni rezervă — în proclamația de la 5 septembrie 1787 către toate categoriile de locuitori — un loc deosebit țăranilor, cerîndu-le să îndeplinească poruncile date lor mai înainte, „de a vă apuca cu silință să vă faceți semănături de bucate îndestul”, adică să cultive suprafețe mai mari ca de obicei. Îndemnul era direct, fără nici o ocolire : « ca să să afle și la vreo întîmplare de trebuință a împărăteștilor porunci zaherea ». Spre deosebire de recomandările din celelalte pitace, aceasta avea un caracter obligatoriu, întrucît domnul precizează : „Să nu găsiți însă pricină, cei leneși de muncă, că este vremea aceasta (adică nesiguranța războiului) și să rămîneți fără de arături, pentru că unii ca aceia ca niște leneși vor fi cu vină”³. Cererile mari ale turcilor, pentru satisfacerea cărora Mavrogheni nu preocupă zelul, au făcut ca procurarea zaherelei, luată de la toate categoriile sociale⁴, să apese cu mai multă greutate asupra țăranimii, utilizată pe scară largă la transporturile care i-au nimicit vitele. Pentru aceleași cereri ale stăpînilor turci, domnia a aplicat tuturor țăranilor zeciuiala oilor⁵. Simțind că dispozițiile domnești au întrecut măsura, țărani au răspuns la toate prin fugă. În cărțile deschise, trimise în județe la 3 martie 1788 „tuturor locuitorilor de prin sate”, Mavrogheni se arată foarte surprins de procedarea lor : „Foarte ne mirăm domnia me de urmările voastre și de mișcările care auzim că faceți, risipindu-vă de la casele și locurile voastre și ascun-

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 523.

² *Ibidem*, p. 524.

³ *Ibidem*, p. 103—104.

⁴ Mavrogheni poruncește la 6 februarie 1788 să se facă împlinire „cu al cui va fi grfu, orz, fln, mei, porumb, să să ia și să să împlinească sama cea orînduită” (*Revista istorică*, 1924, p. 184). În luna mai din același an, la Vilcea era poruncă să „se cisluiască în județ șase sute de cîntare de unt pentru nevoia Vidinului... mergînd să ajute la acel nart și preoții și mănăstirile și mazilii și breslașii și scutelnicii și poslușnicii” (*Hurmuzaki, Documente*, XIV—3, p. 361, nr. CCL).

⁵ Caimacamul „ne-au scris că din toate oile locuitorilor să să ia de la zece una și strîngîndu-le toate să le trimitem la Craiova” (*ibidem*).

zîndu-vă, împotriva învățăturilor și cărților prin care într-atîtea rînduri v-am scris". El le cere cu insistență ca în timpul cel mai scurt să se înapoieze la casele lor, „pentru a fi de ajutor la împlinirea celor trebuincioase oștilor noastre”¹. Rapoartele ispravnicilor de județe arată în multe părți fuga țăranilor. Cel de la Muscel încurajează astfel pe domn în aprilie : „La 5 ale lunii curente s-a pornit tovarășul meu ca să străbată județul pentru a-i îndemna, după porunca ta, să se coboare la casele lor și să semene”². Din raportul ispravnicului de Vilcea de la 20 mai 1788, aflăm că locuitorii din Călimănești s-au risipit aici și colo, și în păduri și în munți, „fiind asupra lor și la trei sute de groși rămășiță de la haraciu, și de la sama a treia toți banii”³. Atît armata de strînsură a lui Mavrogheni cît și trupele turcești intrate în țară erau spaima locuitorilor. În zadar încearcă domnul să potolească spiritele agitate prin cărți scrise ce se citeau în sate, că ei sînt asigurați din partea turcilor veniți în țară, care nu le vor face nici un rău, deoarece „în zilele noastre nu se caută cine este musulman și cine este raia”⁴, căci realitatea dezmințea toate aceste asigurări. Raportul ispravnicului Cristodulo spune că „vin turcii singuri prin sate și, după ce dezbracă pe săraci”, le iau și ce mai au, vînzînd totul la tîrg⁵. În vară, Mavrogheni adresează un nou apel către bejenari de a se înapoia la locurile lor. Domnul îi face atenți la „cîte silințe și strădanie punem și cîte cheltuieli vărsăm pentru paza voastră de orice primejdii întîmplătoare ale acestei vremi ca să nu pătimiți nimic”. Domnul arată că nu înțelege pentru ce stau ei risipiți și băjenăriți cînd este timpul „de cosit finurile, de strînsul bucatelor”. Dar țăranii știau că, dacă le-ar fi adunat, acele bucate nu erau pentru ei. Nedumerirea domnului se arată mai cu seamă „în vremea cînd domnia mea și pentru rîndul dăjdiilor v-am făcut mila ceea ce s-au căzut, cu îndestulare... că de atîta vreme sînteți nedajnici”, adică de cînd și-au părăsit satele. Mavrogheni presupune în acest apel că țăranii au fugit numai din cauza armatelor din țară și ca să nu mai fie prădați de ostași la înapoiere le spune că a orînduit un buluc-bașa „care iubește pe raiale” cu o sută de neferi ca să-i apere, luîndu-și fiecare cîți are nevoie⁶. Ca să atenueze măcar în parte fuga locuitorilor, asigurînd într-o măsură încasarea dărilor și furnizarea contribuțiilor de zaherea, domnul poruncește ispravnicilor de județe și polcovnicilor să nu îngăduie „pe nici unul din locuitori a face strămutări din locul lor — trecînd în alte părți — și să odihnească fiecare la locul său, petrecînd în liniște și cu dreptate”⁷. Fixarea țăranilor pe moșia stăpînului, care din considerente de ordin fiscal a fost practică și de domnii anteriori, are la Mavrogheni și înțeles politic, pentru asigurarea liniștei.

În dispozițiile cu caracter general privitoare la țărani, Mavrogheni se referă și la obligațiile acestora către vistierie. La 5 aprilie 1787 le spune

¹ V. A. Urechia, *Istoria romnilor*, III, p. 194, nota 1.

² Hurmuzaki, *Documente*, XIV-3, p. 347, nr. CCXXXV.

³ *Ibidem*, p. 362, nr. CCL.

⁴ *Revista istorică*, 1924, p. 185.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, XIV-3, p. 268, nr. CLXXXIII.

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 541.

⁷ *Ibidem*, p. 525.

că, « pentru rîndul dăjdirilor vistieriei », nu numai că nu vor fi încărcăți „mai mult peste putința” lor și „peste banii cei drepți și obișnuiți”, dar le făgăduiește că vor cunoaște și milă, spre a fi mai ușurați, „după cum ați și văzut în faptă că am mai făcut”¹. Dacă nu cunoaștem ce înțelegea domnul prin „putința”² de plată a locuitorilor, nici care erau banii cei drepți și obișnuiți, din cauză că izvoarele păstrează puține mențiuni referitoare la fiscalitatea din acel timp, putem în schimb identifica aluzia la ușurarea făcută țăranilor. Este vorba de comunicarea făcută la 22 septembrie 1786 în fiecare județ locuitorilor care au vii, că, spre a-i apăra de nedreptățile cauzate de vinăriceri, n-a mai arendat vinăriciul domnesc, ci a trimis oamenii săi « vechi și credincioși » să-l strîngă în regie, cărora le-a dat strașnice porunci să nu le facă asupra. Mavrogheni ține să precizeze că înaintea lui se făceau mari nedreptăți cu încasarea acestei dări, cu toate că domni știa, dar o treceau cu vederea: „din nemilostivirea ce avea către voi nu asculta jălbile voastre ca să nu să facă scădere la huzmet”³. El le cere însă drept compensație a se purta cu toată „îndeletnicia și nepregetare la domneștile noastre porunci și slujbe”⁴. Vinăriciul fiind una dintre dările cu încasarea căreia se făceau cele mai multe abuzuri, măsuri de stăvilire au luat și predecesorii lui Mavrogheni⁵.

După începerea ostilităților, Mavrogheni folosea promisiunea scutirii de dări ca un mijloc de întărire a „avîntului” războinic. La 2 februarie 1788 face cunoscut, pe județe, „tuturor lăcuiitorilor țărani de prin toate satele și orașele”, cu „nădejde de bucurie”, că vor trece prin acele evenimente fără primejdie pentru că el, ziua și noaptea, veghează la „apărarea și ocrotirea” lor. Țăranii aveau datoria să dea ascultare marelui-spătar cînd le va porunci, deoarece acesta era orînduit să apere hotarele. Cînd vor veni vrăjmașii, locuitorii vor trebui să sară cu mic cu mare asupra lor, să dea în ei fără nici o sfială, iar țăranului care „va aduce capul vreunui vrăjmaș ca acela, să știți că aceluia nu numai se va dărui de către domnia mea un bacșiș bun, și încă va cîștiga ertăciune de dajdie ca un vrednic ce se va arăta”⁶. Materialul documentar nu reține nici un caz de răsplătire sau scutire de dări dobîndită de vreun locuitor pe această cale.

Mavrogheni spune și repetă de cîte ori are ocazia în proclamațiile ce le dă că guvernarea lui, în privința ușurării de dări a locuitorilor, se deosebește mult de a predecesorilor: „a domniî mele purtare de grijă ce am avut și avem, spre a obștii bună petrecere, *au fost și este cu multă deosebire decît a trecuților cei mai de'nainte domni*”⁷. Într-un document inedit sînt menționate unele din „ușurările” fiscale arătate de domn.

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 523.

² În afară de cazul cînd se referă la „puterea” de plată a locuitorilor în sate, pe baza căreia se cisluia partea fiecăruia din suma ce urma să fie trimisă vistieriei.

³ Arh. St. Buc., ms. nr. 15, f. 18 v-19.

⁴ Ibidem.

⁵ La 23 septembrie 1781, Al. Ipsilanti porunca ispravnicilor de județe să nu îngăduie vințricerilor „să facă vreo încurcătura cît de puțină locuitorilor la măsurătoarea vasilor sau altă jăfuire” (Arh. St. Buc., ms. nr. 8, f. 418—419).

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 123—124.

⁷ Acad. R.P.R., CLVI—24. (Subl. ns. — V.M.)

Este vorba de proclamația adresată la 1 mai 1788 „pîrcălabilor de prin sate, sindiilor și tuturor locuitorilor de la mic pînă la mare, ce vă aflați cu locuința în pămîntul țării domniei mele din județul Doljilor”, unde spune că la venirea lui în scaun „găsind acest norod însărcinat cu multe păsuri din vremea oblăduitorilor celor mai de înainte, ce în vremea de liniște și pace i-au fost sugrumat cu mulțime de dăjdi, ne-am milostivit, cu toate pászurile ce avem, și le-am ușurat jugul greutăților”¹. Această ușurare de greutate este arătată de domn în continuare: la „luarea sázimilor”, el a fost îngăduitor, preferînd să rămînă încărcat cu răspunderile țării numai ca să poată locuitorii aceluia județ simți „ușurînța dájdiilor”, așa cum au văzut-o. Domnul arată avantajele fiscale acordate menționaților locuitori spunînd că nu numai că au fost iertați de ce li se lua de către predecesorii săi — fără să precizeze anume de ce au fost iertați — dar „*v-am ridicat sama* întreagă ce o dați la luna lui februarie”² după haraci”, făcîndu-le reducere la ce mai aveau de plată, „de a-ți dat-o încă cu un leu mai jos”. Avem de-a face cu o ușurare specială, deși vag menționată, acordată locuitorilor județului celui mai expus la corvezi de tot felul pentru nevoile armatelor turcești³. Nu putem preciza în ce consta în vremea lui Mavrogheni sama din luna lui februarie după haraci, întrucît în așezămîntul fiscal al predecesorului său, Mihail Suțu, sama haraciului corespunde lunilor „ghenarie, februarie, martie și aprilie”⁴. Apare exagerată, dacă nu neadevărată, afirmația domnului că atît „havailele cetățitorilor”, cît și zahereaua de dat pentru armatele turcești le-a cumpărat din țări străine „cu mult și mare preț”, numai ca să lase obștea „a fi cu petrecere de bună rásuflare”, neprecizînd dacă era vorba de obștea Doljului sau a țării întregi. Pentru că locuitorii din Dolj s-au arătat și se arată „cu răspundere de zaherele, cu răspundere de podvezi, cu toate cele cuviincioase în vremea oștirii”, domnul îi rásplătește, iertîndu-le în plus „sama ce se obișnuia și eșiea printre celelalte sámi”⁵ adică, după îndeplinirea tuturor îndatoririlor fiscale obișnuite, pentru ei „sá nu sá mai poată adáuga o samá mai mult”, în eventualitatea că nevoile ar cere să se recurgă la această măsură. Pentru toate cîte le primiseră, locuitorilor li se puneá îndatorirea să se roage lui Dumnezeu „pentru fericita sánătate preaputerniciei împăráții” și a domnului milostiv⁶.

¹ Acad. R.P.R., CLVI — 24.

² Sublinierile noastre. — V.M.

³ Raportul ispravnicului de Dolj către domn de la 20 decembrie 1788 arată că județul „a slăbit de prea grelele și neconținutele belele, neavînd alt ce să facem...” (Hurmuzaki, *Documente*, XIV—3, p. 403, nr. CCXCII).

⁴ Muzeul de istorie București, ms. inv. 13348, f. 37—39.

⁵ Mavrogheni n-a dat nici un așezămînt fiscal. În vremea lui se aplica așezămîntul lui Mihail Suțu, cu cinci termene pentru plata dărilor, patru sámi și sama haraciului, plus o samá specială, mai mare decît celelalte, pentru zaherea, la care participau și scutelnicii (vezi socotelile din Hurmuzaki, *Documente*, XIV—3, p. XI—XII). Ruptășii pláteau și în această vreme deosebit de restul birnicilor. Întărirea de ruptăș dată de Mavrogheni la 6 iunie 1786 lui Dumitru din Romanáși precizează că are a pláti 12 taleri în trei sámi. Acad. R.P.R., CLXXXV—37).

⁶ Ibidem, CLVI—24.

Din relatările care apar în documentele menționate cu greu se poate înțelege în ce a constatat în mod concret „ușurarea” locuitorilor de dări în domnia lui Mavrogheni. Când țărani unui sat din părțile Severinului — Ghecid Köy, în fața Cladovei — au fost scutiți prin firmanul Porții de dări pe timp de trei ani „pentru că au slujit cu hârnicie oștile care treceau pe lângă dinșii”, a mai trebuit porunca sultanului de la 13 august 1788 către Mavrogheni¹ spre a le garanta această scutire, dovadă că asigurările domnești în privința reducerii dărilor nu ajungeau pînă la urmă să fie puse în aplicare. Dată fiind neconținutul lui nevoie de bani, faptul ar fi fost, practic, imposibil. Unele documente înfățișează situația cu totul altfel. Dionisie Eclesiarhul, martor ocular al evenimentelor, scrie că în timpul acelei domnii „birurile, podvoadele, zaherelele nu mai înceta de pe locuitorii țării; vinăriciul, oeritul, dijmăritul îl lua îndoit și întreit”². În menționatul document din revista „Studii” se spune că Mavrogheni ar fi poruncit ispravnicilor să îndemne pe țărani a semna un „mahzar” de mulțumire către Poartă că l-a trimis pe dînsul să le fie domn, cu promisiunea că vistieria îi va scuti de o samă³, dar că în urmă i-ar fi silit să o plătească, așa cum autorul constata că o dădeau, în momentul întocmirii documentului, sub numele de *sama a treia*, scoasă la 1 martie a aceluiași an (1787)⁴.

Toate actele cu caracter general emise de cancelaria lui Mavrogheni în favoarea țăranilor, împănate cu invocații religioase, nu cuprind în esență decît sfaturi și îndemnuri la supunerea către stăpîni moșiilor, la respectul față de „cele drepte”, prin care se înțelege întreaga gamă a formelor exploatării lor, precum și o serie de promisiuni menite să rămînă fără aplicare. Efectele au fost uneori de-a dreptul contrare⁵. Toată această cheltuială de vorbe era necesară domnului ca să impună aparența unei preocupări de binevoitor interes pentru țăranii care, prin felurimea dărilor, podvezi și contribuții în natură, urmau să susțină, alături de celelalte categorii sociale, întreaga povară a pretențiilor turcești, mărită cu obligațiile impuse de necesitățile războiului. La adăpostul proclamațiilor pline de cele mai bune intenții, administrația domnească punea în aplicare și pentru țăranii mijloacele întrebuintate față de celelalte clase pentru completarea golurilor vistieriei. Ienache Văcărescu notează în memoriile sale că Mavrogheni, „cu pricină că merge să-și facă cercetarea ordiilor, umbra prin sate și îmbrăca pe țărani cu caftane [adică îi făcea boieri], și apoi îi punea la închisoare să-i dea bani”⁶. Afirmatia disprețuitoare a auto-

¹ Acad. R.P.R., doc. turcești, DLXXXI—187.

² A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, II, p. 174.

³ Nu „scutiți de tribut pe un an”, cum probabil din greșală a apărut în „Studii”, *art. cit.*, p. 92.

⁴ I. Ionașcu, *art. cit.*, „Studii”, 1962, nr. 1, p. 107.

⁵ La 7 aprilie 1790, egumenul de la Bistrița reclama Divanului Craiovei că locuitorii de pe moșia mănăstirii „mai întii, clacă acum despre primăvară nu se supun ca să facă după vechiul obicei; al doilea, creciundind cu silnicie, mai virtos cei ce se numesc rudeni de volintiri, și vinurile mănăstirii nu le primesc pã moșie ca să-i vînză, făcîndu-se de sineși ei stăpîni” (Arh. St. Buc., Mănăstirea Bistrița, III—57).

⁶ A. Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, II, p. 297.

rului, grijuliu pentru puritatea clasei din care făcea parte, învăluind în ea și pe țărani, putea să fie valabilă numai în parte, deoarece pentru căftă-nirea lor domnul nu avea nevoie să amenințe pe țărani cu închisoarea. În cursul veacului al XVIII-lea, deci și înainte de Mavrogheni, țările noastre erau dominate de o apăsătoare fiscalitate, care împărțea pe contribuabili în două clase: *breslele fiscale*, adică privilegiații vistieriei, și *birnicii*, marea masă a poporului cu întreaga țărănie, care suporta pe umerii ei toate greutățile impozitelor și ale corvezilor de tot felul. A scăpa de situația lui prin trecerea în rîndul breslașilor era dorința oricărui birnic, încît, cînd Mavrogheni flutura țăranilor care aveau de unde plăti posibilitatea, între altele, și de a simți mai puțin apăsarea fiscală, nu mai era nevoie de metoda constrîngerii ca ei să primească. Efortul unor țărani de a scăpa de situația de birnici este prins de contemporanul Pitarul Hristache în versurile :

„Chiar se puneau și țărani
De da cu duiumul banii
Și care nu-ți trecea în gînd
Vedeai caftan îmbrăcînd...”¹

În aceste condiții cumpărarea titlurilor de boierie nu mai însemna pentru țărani „deșertăciune omenească”, cum crede V. A. Urechia², ci mijlocul pentru unii dintre ei de a evada din categoria cea mai grea a contribuabililor. Este de subliniat faptul că nu orice țăran era în stare să ajungă în situația oferită de domnie, ci numai acei care aveau cu ce să plătească. Mavrogheni nu numai că nu ușura prin aceasta pe țăranul sărac, dar îi și agrava situația, deoarece, în sate, greutatea impozitelor apăsa cu aceeași sumă numai asupra celor rămași după plecarea din rîndul birnicilor a căftăniților. Dacă se pune întrebaarea pe care țărani a protejat în realitate Mavrogheni, răspunsul este clar: nu pe „cel de jos”, ci categoria de fruntași ai satelor, care și înainte de dînsul, cu alte mijloace, își făcea drum către pătura de sus.

Rezultatele politicii lui Mavrogheni față de țărăniea luată în ansamblu, ajunsă din cauza războiului la completa ei sărăcire, sînt arătate în două rapoarte ale Divanului Țării Romînești din 1790 către principele de Coburg, comandantul armatei de ocupație austriacă, deși aceste rapoarte au în vedere interesele boierimii. Boierii declarau atunci că, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, dintre toate privilegiile avute domnii l-au lăsat numai pe acela de a avea scutelnici și poslușnici pînă la domnia lui Mavrogheni, care nici el nu i-a desființat, dar i-a obligat la îndatoriri ca pe restul locuitorilor: „Fără de a ni-i strica de tot, lăsînd numai numele lor, i-au pus de au dat zaherele, fîn, care, și *orice da și birnicii*³, pînă într-atît, cît s-au prăpădit și vitele și toate ale lor, de nu putea să ne fie de nici o trebuință sau folos

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 85.

² *Ibidem*, p. 86.

³ În socotelile județului Dolj pe 1789 pentru „zaherele de grt, orz, lemne și fîn și încă a meiului”, la cele 3 615 de lude sînt adăugați cu darea și scutelnicii în număr de 317 (Hurmuzaki, *Documente*, XIV—3, p. 453—456, nr. CCCCXXXIII).

întru nimic”¹. Se înțelege din cuprins că în situația poslușnicilor, de a fi pierdut tot, erau și birnicii, adică restul țărănimii. La 5 ianuarie același an boierii munteni se plîng lui Coburg că nu au de unde da care de transport pentru armata austriacă, fiindcă Mavrogheni, ca domn, „un an și jumătate mai înaintea răsmeriței deschisese răsmerița către bisericăștile tagme, către boieri și către țărani și îi muncea, îi tiranisea cum nici în vremea răsmeriții. . . încă alți ani doi și jumătate după deschiderea răsmeriții, în care vreme numitul domn despre o parte și turcii despre altă parte au prăpădit cu totul țara și adevărat au pătimit mult țărani. . .”². Mărturiile acestea, venite din partea clasei boierești, nu pot fi puse la îndoială pentru că numai în starea în care ajunseseră scutelnicii și poslușnicii, la fel cu toată țărănimea, nu le mai erau de folos. Conținutul acestor două rapoarte ale Divanului este redat în *Efemeridele* lui Caragea, care cu data aprilie 1790 spune că Mavrogheni, „ajungînd domn, a prăpădit Muntenia înainte de răsboiu. . . , iar pe timpul răsboiului a stricat-o cu totul. . . , despuind pe săraci pînă la cămașă”³. La această istovire a țării a colaborat întreaga administrație din vremea lui Mavrogheni. În jalba pîrgarilor de la Valea Ocnei (Vilcea), adresată Divanului la 1793 se spune că, în timpul domniei lui Mavrogheni, „fiindcă s-au întîmplat de au venit hoții și, călcînd grajdu domnesc, au furat 72 de cai”, oamenii stăpînirii „s-au pus în spinarea noastră ca să facem cai a scoate sare de la ocnă și, neavînd noi, nici cum nu am putut scăpa, fiind vreme ca aceea”⁴. Hotărîrea divanului de la 2 iulie 1790 arată că slujbașii „ispravnici, menzilari, taingii și sameși ce au fost în județul Buzăului în vremea domnului Mavrogheni” au fost dovediți „cu cîștiguri nedrepte și dobînze de mîncături de pe la săracii locuitori. . .”. Jafurile oamenilor stăpînirii în acel județ erau evaluate la 7 050 de taleri⁵. În 1788 Marcu Portarul a luat de la Vilcea suma de 13 234 de taleri, cu care a fugit la Sibiu⁶.

Unele documente din cancelaria lui Mavrogheni arată că, în cazuri izolate, domnul a luat apărarea țăranilor în raporturile lor cu stăpînii, pentru reducerea obligațiilor de clacă sau satisfacerea altor nemulțumiri. Faptul acesta a dat naștere la procese și frămîntări care, anulînd hotărîrile date, au adus mult timp în discuția autorităților legalitatea actelor de guvernămînt ale acestui domn. Interpretarea menționatei documente, luate izolat și fără adîncirea cercetării, spre a se cunoaște motivele care au stat la baza acțiunii domnești, în unele lucrări de istorie, a făcut să se tragă concluzii nejuste și să se creeze domnului în cauză o poziție falsă, în afara realității, socotindu-l ca apărător al țăranilor față de boieri.

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 330.

² *Ibidem*, p. 331—332.

³ Hurmuzaki, *Documente*, XIII, p. 492.

⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, V, p. 181.

⁵ *Ibidem*, III, 361—362.

⁶ *Ibidem*, p. 362, nota.

Din analiza actelor cu caracter general s-a putut vedea că Mavrogheni n-a îndreptat cu nimic situația țărănimii pentru că intervențiile lui erau simple apeluri la mărinimia stăpînilor, fără să fi luat vreo măsură pentru schimbarea stării de lucruri existente. Dar Mavrogheni n-a luat totdeauna apărarea țăranilor în conflictele acestora cu boierii. La 18 februarie 1787, cînd judecă procesul sîrbilor de la Cornățel — care făcuseră învoială cu Mihalache Roset să-i colonizeze moșia lucrînd 3 zile de clacă, iar noul stăpîn Scarlat Greceanu le-a impus 4 zile și alte restricții —, le respinge reclamația și-i obligă să lucreze cît a cerut boierul, interzicîndu-le și vînzarea de vin pe moșie¹. Dacă unora le-a fost favorabil, dîndu-le acte scrise contra stăpînilor, mărturiile documentare arată că a făcut-o din interes personal, luîndu-le bani.

Prin actul de la 5 iulie 1786, mitropolitul Grigore scutește 30 de familii, menționate nominal, care se trag „din orășanii cei vechi” din Gherghița, „să nu fie supărați de clacă i dijmă nicidecum”. Le dă voie să vîndă vin și rachiu în oraș, fără nici o restricție. Atitudinea capului bisericii merge și mai departe : „Fiîndcă pe această moșie Gherghița pădure nu iaste și nu avea ei nici un cuvînt drept ca să le dăm voie ca să ia lemne după altă moșie a mitropoliei de alături, dar noi făcîndu-le musadea și la aceasta, le-am dat voie...”². Mitropolitul motivează încuviințarea prin aceea că numiții locuitori au dat jalbă lui Mavrogheni, arătînd că, mai înainte, cînd moșia era domnească, „să hrănea ei pe dînsa făr de a da vreun adet al pămîntului”, iar de cînd a trecut la mitropolie „au rămas supt dare de adetul pămîntului la clacă i dijmă și oprită de alișverișul lor a vinului și a rachiuului...”³. Mavrogheni „i-au orînduit la noi ca să-i odihnim și să le facem musadea, ca unora ce să trag din orășanii cei vechi, cari au fost slobozi, pentru slujbele ce au făcut moșii lor domnilor și țării”³. Moșia Gherghița a fost închinată mitropoliei de Ștefan Racoviță prin hrisovul de la 14 mai 1765, cînd probabil că a întîmpinat proteste din partea acelorora dintre locuitori care descindeau din călărășimea locală. De aceea el precizează în actul de donație : „Pentru că, cercetînd domnia mea, s-au dovedit din cărți domnești vechi cum că orășanii vechi din Gherghița au a lor moșie, Lipovul, peste Prahova, afară din moșia domnească și cu deosebită carte le-am dat domnia mea ca să și-o stăpînească în pace. Iar la moșia domnească să nu aibă a să amesteca nici ei, nici călărășii, nici slujitorii de acolo, ci fieștecare să-și dea dijma. Și nici vin să nu aibă voie nici orășanii... a vinde pe moșia domnească”⁴. Faptul că o parte dintre locuitorii Gherghiței, care mai aveau o moșie a lor, au obținut — fără judecată — la interval de 21 de ani după intrarea în stăpînire a mitropoliei pe moșia domnească mai mult decît cereau și că mitropolitul n-a invocat, în apărarea lui, cuprinsul hrisovului de la Ștefan Racoviță constituie dovada evidentă că actul acesta, în aparență așa de

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 619—620.

² Arh. St. Buc., Mitropolia, CCXCIII—61.

³ *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1961, p. 736, nr. 584.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 128, f. 86.

spontan, nu s-a făcut în nici un caz de bunăvoie. Declarația mitropolitului, cu ocazia unui caz asemănător, arată că a fost silit de Mavrogheni să semneze renunțarea la veniturile moșiei în folosul locuitorilor. La rîndul lor, beneficiarii au cîștigat bunăvoința domnească plătind-o cu 3 500 de taleri. În citatul document din „Studii”, la sumele luate de Mavrogheni de pe la locuitori se menționează: „...Des paysans de Gerghowitza, terre qu'il a pris du metropolitain... 7 bourses”¹. Informația aceasta, împreună cu celelalte cuprinse în document, dau cheia înțelegerii motivelor care au determinat pe Mavrogheni să calce, în cazuri izolate, dispozițiile legale pe care le invoca în proclamațiile cu caracter general.

Gherhițenii nu sînt singurii care să se fi bucurat în felul acesta de protecția domnească spre a-și dobîndi o situație privilegiată în raport cu ceilalți locuitori. Documentul citat menționează și pe alții cărora li s-au redus, în total sau în parte, obligațiile față de stăpîni prin dare de bani la domnie. Țăranilor din Slătioara le-a dat moșia „smulsă” vornicului Pîrșcoveanu în schimbul a 5 pungi (2 500 de taleri)². Moșia domnească Ploiești, dată de Alexandru Ipsilanti banului Moruzi, a fost întărită de Mihai Șuțu la 1783 aceluiași boier, cu precizarea ca „roșii, călărașii și cămărașii, lude 19, să se hrănească liberi pe moșie”, iar ceilalți locuitori să fie supuși a obiceiul pămîntului. Mavrogheni, „isterisind pe mai sus-numitul boier de orașul Ploeștilor, au fost dat hrisovul tuturor orășenilor din Ploești de a fi privilegiați de obște”³. Pentru „isterisirea” boierului, locuitorii din Ploiești au plătit la domnie suma de 15 pungi, adică 7 500 de taleri⁴. Foștilor moșneni din Slănic, care se judecau cu mănăstirea Colțea pentru că au fost deposedați de pămînt în folosul ei cu acte în regulă și — prin delegatul lor Apostol Mustățea Ciocănașul — pierduseră procesul atît sub Alexandru Ipsilanti (1776), cît și sub Mihail Șuțu (1786), Mavrogheni le-a dat cîștig de cauză numai ca să poată anula subvenția anuală ce primea spitalul Colțea de la vistierie și a o trece la veniturile lui personale. În hotărîrea de revenire asupra acestui act, dată de Mihail Șuțu la 1792, se spune: „Mavrogheni, căutînd la acești două mii cinci sute lei, ce lua spitalul săracilor bolnavi de la vistierie pe an pentru locurile de sare, și punînd în socoteală de a isterisi spitalul și a dobîndi cămara sa cu acest venit... , au rînduit la fața locului boierii pe carii au vrut pîrișii monastirii de au cerut cu povățuirile sale cu ce chip să urmeze... , au cerut numai martorii lui Apostol și, numai după martori judecînd și hotărnicînd... , au făcut pe Apostol și pe cetașii lui stăpîni...”⁵.

¹ „Studii”, 1962, nr. 1, p. 106. La comentarea documentului (p. 91) se identifică, din greșală, „Gerghovitză” cu „Erghevița din Mehedinți”. În 1786 moșia Erghevița din Mehedinți a mănăstirii Tismana era arendată de egumen unor negustori (*Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, p. 746, nr. 593).

² „Studii”, 1962, nr. 1, p. 106.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 427—428. Deși locuitorii din Gherghița și Ploiești sînt orășeni, îi menționăm în categoria țăranilor prin natura relațiilor cu stăpînii moșiilor pe care lucrau.

⁴ I. Ionașcu, *op. cit.*

⁵ Al. G. Gălășescu, *Eforia spitalelor civile...*, Bucurcști, 1899, p. 112—113.

Un caz deosebit îl constituie manifestarea țăranilor de pe moșia mănăstirii Slobozia lui Enache (Ialomița), când „s-au sculat numiții locuitori în zilele lui Mavrogheni, cerînd a să face privilegiați împotriva obiceiului pămîntului”, prezentîndu-și nemulțumirile cu „jalobă” la domnie. Egumenul spune în petiția către Mihail Suțu că, după „a lor cerere, fiind adus aici [adică la București], fără dă a fi judecat și cercetat la vreo judecătorie, am fost silit dă Mavrogheni de le-am dat lor taleri 120, afară din treapăd ce am dat mai mult decît aceștia și am fost pus dă le-am dat zapis, precum ei au cerut, făcîndu-se privilegium”¹. La acea dată conflictul țăranilor din Slobozia lui Enache cu mănăstirea nu era nou, el dura de aproape un secol. În condica de porunci și socoteli a lui Constantin Brîncoveanu² este menționat pe larg procesul de la 1696 care a avut loc între sătenii acelei localități și egumenul mănăstirii. Din pretențiile formulate atunci, țăranii au obținut ca vinul și rachiul pe care-l beau oamenii domnești și împărătești să-l dea ei, de la dînsii, nu egumenul, deoarece li-l pune exagerat la socoteală. Pircălabul satului, pus de egumen, să fie român, iar nu țigan. La podul de peste Ialomița să aibă și ei drept, în jumătate cu egumenul. Morile, cînd se vor strica, să fie reparate de săteni, cum au făcut și mai înainte. Pentru dăjdiile satului să nu-i mai cisluiască egumenul, ci să se cisluiască ei, cum vor ști. În privința clăcii, cei patrusprezece boieri judecători n-au găsit nimic menționat în hrisoavele prezentate de egumen. Sătenii au scos o carte de la Matei Basarab, din 2 aprilie 1637, „de scrie să lucreze numai trei zile”, și boierii au hotărît, după porunca ce li s-a dat și de către Brîncoveanu, ca locuitorii să fie obligați față de mănăstire la claca de 3 zile³. Comparînd zapisul impus egumenului „dă la leat 86, întărit cu pecetea lui Mavrogheni”, cu cartea de judecată a procesului de la 1696, constatăm o mare asemănare în ceea ce privește fondul revendicărilor țăranesti și o identitate în formularea îndatoririlor de clacă, nerămînînd pentru Mavrogheni altă contribuție decît constrîngerea aplicată stăpînului moșiei. Egumenul se îndatora să nu mai ia de la săteni dijma finului, să nu-i mai pună la plata trecătoarei pe podul de peste Ialomița, să permită ca ei să ia lemne din pădure fără nici o plată, să nu le mai ia taxa specială de morărit, să le reducă obligațiile de clacă la trei zile, pe care ei să le poată răscumpăra cu un leu, să le ridice restricțiile la tăierea cării, la vînzarea vinului și să nu mai angajeze arnăuți ca paznici sau dijmuitori. Țăranii au mai apreciat diferitele încărcări bănești, că li s-au „luat rău de mănăstire în vremi trecute”, la suma totală de 120 de taleri, punînd pe stăpîn să li-i restituie. Spre deosebire de cazurile de la Gherghița și Ploiești, unde locuitorii au obținut eliberarea completă de obligația clăcii, țăranii din Slobozia s-au mulțumit a revendica numai revenirea la condițiile formulate în cartea de judecată moștenită de la înaintașii lor, înlăturîndu-li-se din obligațiile față de stăpîn tot ce s-a adăugat de la acea dată și pînă la ei. Documentele nu păstrează nici o

¹ Arh. St. Buc., ms. 314, f. 100. *Relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, p. 778—779, nr. 623.

² Publicată de Iorga, *Studii și documente*, V, p. 339—375.

³ *Ibidem*, p. 363—364.

mențiune în privința sumei cu care și-au dobândit această modestă și efemeră reducere de obligații. După moartea lui Mavrogheni, egumenul a redeschis procesul cu țărani, care s-a judecat în 1791. Când li s-a cerut să arate dacă au vreun alt sinet, în afară de zapisul întărit de Mavrogheni, răspunsul sătenilor „că au avut, dar le-au răpus în cealaltă rezmeriță”, deși n-a fost crezut de judecători¹, era totuși adevărat². Constatându-se și cu ocazia aceluși proces abuzurile egumenului în raport cu prevederile din *Pravilniceasca condică*, judecătorii au admis unele reduceri de obligații, în afară de zilele clăcii, care rămîneau tot douăsprezece³. Dovadă că nu politica deosebită a lui Mavrogheni față de țărănime a determinat judecata locuitorilor din Slobozia cu egumenul este faptul că procesul continuă și în veacul al XIX-lea, cu aceleași aproape invariabile revendicări din partea sătenilor. Cartea de judecată de la 5 februarie 1818 arată că sătenii au chemat la înfățișare pe egumen pentru „opt madele”, între care nu lipsesc cheștiunea moșiei, a podului de peste Ialomîța, a lemnului din pădure, a vinului pentru nunți și praznice, a scutirii de dijma finului⁴; n-au mai cerut reducerea zilelor de clacă, probabil în speranța că, formulînd cererile de mai mică importanță pentru stăpîn, vor avea cîștig de cauză, însă și acestea au fost respinse⁵.

Pentru respectarea învoielilor speciale între stăpîni și țărani prevăzute în legiuirea lui Ipsilanti, are loc intervenția lui Mavrogheni în procesul în curs al locuitorilor din Săcueni (Dîmbovița) cu mitropolia, deschis cu cîțiva ani mai înainte, contra dichiului mitropoliei de la Țîrgoviște, referitor la numărul zilelor de clacă. În cartea de apărare de la 30 iulie 1786, dată menționaților locuitori, domnul spune că țărani, ieșind la divan, s-au jeluît că „pînă în anul trecut li s-a păzit dreptatea și obiceiul de clăcuia într-un an clacă de șase zile”. De un an, noul dichiu le-a pretins 12 zile, iar pe deasupra le face și la celelalte încurcături și nedreptate. În divan s-a constatat vina dichiului, care s-a purtat „ca un căznitor și tiran asupra sâracei raele a preaputernicii împărății”. Domnul dispune să nu li se mai facă locuitorilor din Săcueni nici o supărare peste cele șase zile, iar zăpciul să îplinească de la dichiul — care a declarat în divan că „și mitropolitu se mulțumește pe șase zile și pe obiceiurile ce au avut sătenii pînă în anul trecut” — tot ce se va constata că a luat în plus și să li se restituie⁶. Hotărîrea aceasta, dată la mai puțin de o lună după cea impusă pentru locuitorii din Gherghița împotriva aceluiași stăpîn, scoate și mai mult în relief pe de o parte conflictul dintre Mavrogheni și mitropolitul Grigore, asupra căruia presiunea domnească, spre

¹ Judecătorii scriu în anafora că, dacă țărani „ar fi avut aceste privilegiiuri, Indesulă vreme au avut ca să le înnoiască de la alți înălțați domni ce au stătut după acea resmeriță”, adică războiul din 1768—1774.

² Actele țărănilor erau cartea de la Matei Basarab, cea de la Brîncoveanu din 1696 și, probabil, altele ulterioare.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, IV, p. 127—129, și *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, I, p. 779—780, nr. 624.

⁴ Arh. St. Buc., ms. 1072. f. 410—412.

⁵ Ibidem.

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 618—619.

a-i reduce împotrivirea, lua ca pretexte nemulțumirile unora dintre locuitorii de pe moșiile mitropoliei, iar pe de alta interesul domnului de a exploata aceleași nemulțumiri în avantajul său personal. După moartea mitropolitului Grigore în septembrie 1787, urmașul său Cozma, în adresa către Divanul țării de la 25 aprilie 1790, referitoare la anularea acestei judecăți, spune că țărani din Săcueni „stau cu împotrivire, semețindu-se numai într-o carte ce o au la mină de la domnul Mavrogheni și într-o adeverință a răposatului starețului nostru Grigore ce le-au dat-o de mare silă”¹. Unele nepotriviri din cartea lui Mavrogheni, cum ar fi aceea că țărani nu au fost constrinși la 12 zile de clacă „pină în anul trecut” (1785), tonul ditirambic, precum și faptul că reclamanții sînt crezuți pe cuvînt și nu se cere nici uneia din părți să îndeplinească formalitatea prezentării de dovezi, obișnuită în toate ocaziile de acest fel, fac să punem la îndoială dacă într-adevăr a avut loc o judecată în Divan sau, mai curînd, potrivit expresiei dintr-o anafora ulterioară, „după multele strigări ce au făcut acești locuitori, li s-a făcut o carte domnească”, bineînțeles după ce s-au conformat uzanței de rigoare.

Aplicarea dispoziției cu 12 zile de clacă pe moșiile mănăstirești s-a efectuat în funcție de mijloacele de constrîngere ale egumenilor și ale celorlalți reprezentanți bisericești, care se mulțumeau și cu mai puțin, chiar și fără învoială scrisă, cînd autoritatea de stat nu le venea în ajutor. Factorul hotărîtor rămînea tot rezistența locuitorilor, care nu primeau cu ușurință adăugarea de noi sarcini. Un caz de felul acesta îl constituie împotrivirea țărănilor din Săcueni la înmulțirea zilelor de clacă. Ei au fost judecați la 1 iulie 1779, la reclamația mitropolitului, de către ispravnicii de Dîmbovița, cărora le-au declarat că fac numai șase zile de clacă pentru că „așa au obicei”, nu au învoială scrisă, dar că „așa au pomenit din vechime”². Procesul este reluat în anul următor, la cererea locuitorilor, care se plîng că dachiul îi asuprește cu obligații prea mari, formulîndu-și în felul acesta pretențiile : „a clăcui numai cîte zile șase și dijma de pogon porumb cîte banițe 4 de cîte ocă 30, i din carul de fin cîte bani 15”. Ispravnicii consemnează în actul lor că amîndouă părțile au rămas „odihnite” cu judecata, primind „pentru clacă să se urmeze după luminată poruncă gospod, ce de opște este dată”, adică 12 zile, „ca de aici înainte să nu mai fie pricină nici la o parte”³. Acceptînd numai de nevoie, cînd nu aveau încotro, locuitorii din Săcueni au ocolit mereu, sub diferite pretexte, pretenția dachiilor de a executa cele 12 zile de clacă și alte obligații sporite, așteptînd ocazia favorabilă pentru redeschiderea procesului. Fie direct, fie prin vreun apărător al lor, țărani au sesizat momentul conflictului ivit între mitropolit și domn, care le-a îmbrățișat cauza imediat ce și-au deschis pungile. Avînd cartea lui Mavrogheni și adeverința mitro-

¹ Arh. St. Buc., Mitropolia, CLXXIII-90. La această adeverință se face aluzie în cartea dată de domn țărănilor cînd dachiul spune că și mitropolitul se mulțumește pe șase zile. În porunca dată ispravnicilor de Dîmbovița, Divanul spune : „Și acea carte dă la domnul Mavrogheni, cum și acea adeverință a răposatului părintelui mitropolit ce de silă și de nevoie le-au dat, luîndu-le, să le trimeți la Divan” (*ibidem*).

² *Ibidem*, CCLXXXVII-28.

³ Arh. St. Buc., Mitropolia, CCLXXXIX-35.

politului la mână, intransigența lor a crescut și după anularea actelor de guvernare ale numitului domn, în așa fel că autoritățile nu i-au mai putut constrînge, cu toate că formele de judecată își urmau cursul. Ei puneau atîta preț pe aceste documente, pentru care cu siguranță că făcuseră sacrificii, încît nici măcar n-au vrut să le arate ispravnicilor de județ la cercetarea de la 19 iunie 1790 : „Le-am cerut — spun ispravnicii — ca să vedem ce cuprindere au și nici într-un chip nu vrură să ni le arate, zicînd că la luminatul divan le vor arăta”¹. Cu toate că mitropolitul face concesiile, în dorința de a încheia conflictul printr-un compromis, reducînd obligațiile de clacă la opt zile, țărani, prin delegații lor chemați la București, resping această ofertă și rămîn tot la îndatorirea de șase zile². În cele din urmă Alexandru Moruzi, domnul Țării Romînești, motivînd că „nici locuitorii n-au avut așezăminte în scris de la mitropolie pe șase zile pe an ce cer, dar nici mitropolii nu i s-au urmat obiceiul, ce cere de mai multă vreme [adică sporadic mai de înainte, dar în mod sigur de la cartea lui Mavrogheni], am hotărît mijloc de șapte zile să clăcuiască pe an fiecare casnic, fără dă a fi cu mai mult supărați”³.

Aprovizionarea armatelor turcești fiind scopul principal al administrației lui Mavrogheni, domnul n-a neglijat nici aportul țărănilor transilvăneni la producerea zaherelei și la încasările vistieriei. Pentru aceasta el s-a adresat chiar din primul an al domniei cu proclamații către locuitorii satelor ardelenene, îndemnîndu-i a veni să se stabilească în Țara Romînească. Din unele sate așezate în împrejurimile Brașovului⁴ țărani au trimis cîte un reprezentant al lor⁵ la Vălenii de Munte să discute cu „seraschierii” lui Mavrogheni condițiile venirii lor în țară. În scrisoarea de la 6 octombrie 1786, adresată tuturor locuitorilor acelor sate, domnul ia act de hotărîrea lor de a se face „raele preaputernicului împărat” — adică sultanului —, venind sub ocrotirea sa. El încredința atît pe locuitorii care s-au „închinat”, cît și pe alții care le vor urma și vor avea „a se trage cu locuința... în Țara Romînească”, de condițiile favorabile de viață care-i așteaptă sub stăpînirea lui. Pe unii îi va angaja în armată cu soldă de 50 de taleri pe lună ofițerii și 10 taleri soldații, iar pe cei ce se ocupă cu lucrarea pămîntului îi va așeza pe moșiile domnești : „pre locuitorii cei muncitori și casnici îi vom mulțumi cu toată odihna și dreptatea lor, pe moșiile domniei mele, care se numesc Uluiți ot sud Ialomîța, o moșie mare în sud Slam-Rîmnic, i moșia Giulești din sud Ilfov, i moșia Afumați din sud Ilfov, i moșia Zimnicile în sud Teleorman”. Dacă nu le va plăcea pe aceste cinci moșii menționate, pot să se așeze unde vor vrea, pe moșii boierești sau mănăstirești, cu toată averea adusă, fie toți la un

¹ Arh. St. Buc., Mitropolia, CLXXVII—91.

² Ibidem, CDLXXXI—14.

³ Ibidem, CLXXXII—93.

⁴ Mavrogheni se adresează „vouă tuturor locuitorilor de la satele ce se numesc : Săcelelc, Tărlungenii, Zăzenii, Podila, Prejmile și Hărmanu din ținutul Brașovului”.

⁵ În scrisoare se dau și numele celor „șapte clcii”, adică trimiși ai sătenilor : „Ghiorghiu Delean, Ioniță Barbei, Bratul Coinac, Ion Bratul, Ion Bucșă, Ion Bratul (sic) și Achim Olteanul”.

loc, fie deosebiți, după cum le va conveni. Le cere să comunice această dispoziție și la alții, din alte sate, să vină cât de mulți, căci îi primește „cu brațele deschise”¹. Nu știm câți dintre acești locuitori au părăsit atunci satele transilvănene, întrucât autoritățile austriece aveau și ele un cuvânt de spus în privința lor, contribuabili la fisc și mână de lucru pe moșiile nobililor. Cu siguranță că unii dintre ei au venit. Scrisoarea nu spune însă în ce condiții au primit țărani din Transilvania să se așeze în Țara Românească. La acea dată locuitorii de pe moșiile domnești dădeau numai dijma din produse, fiind scutiți de clacă². Sloboziile domnești înființate pe moși boierești și mănăstirești, cu locuitori de peste munți și din alte părți, aveau avantaje de ordin fiscal, plătind numai 12 taleri pe an de fiecare familie, dar făceau stăpînului claca de șase zile, așa cum era stabilit prin așezămîntul lui Mihail Suțu de la 25 noiembrie 1783³. Un raport al Divanului din 1811 spune că ungurenii veniți în țară pe vremea lui Alexandru Ipsilanti plăteau de la 4 la 8 taleri pe an pentru o familie, care după aceea s-a urcat pînă la 12. Raportul adaugă că, „afară dintr-acest bir alt nimic nu mai da peste an, făr numai la leat 1788, în domnia domnului Mavrogheni, avînd iar Poarta otomanicească războiu cu Austria și oștirile turcești fiind multe în țară, s-au cerut și de la ei ajutor dă oi, cu preț hotărît, și care de poslușanie după a lor putere”⁴.

Tot în interesul alcătuirii rezervelor de aprovizionare a armatelor turcești a luat Mavrogheni măsuri ca cealaltă categorie de țărani transilvăneni, oierii veniți numai cu turmele lor la pășunat în țară, „zaherea să nu treacă nicidecum la alte părți”, fiind liberi numai „la stîmile lor, aici în pămîntul țării, să aibă a aduce mîncarea ciobanilor”. Ei erau obligați să vîndă toată brînză negustorilor capanului ce aveau cășării în munți cu preț stabilit de la domnie, neavînd voie nici pentru trebuința proprie a-și face brînză decît după sfîrșitul lunii august, cînd oamenii stăpînirii nu mai cumpărau⁵. Contra acestei măsuri oierii s-au plîns, prin agentul austriac de la București, autorităților vieneze și restricția a fost atenuată în parte prin firmanul turcesc de la 4 decembrie 1786, negociat de internunțitul Herbert Rathkeal la Constantinopol, prin care se poruncește lui Mavrogheni să aibă în vedere unele ușurări la plata taxelor de către oieri și să nu le facă dificultăți la transportul brînzei din țară⁶.

Primind din partea agentului austriac Metzburg firmanul la 21 ianuarie 1787⁷, Mavrogheni se supune poruncii împărătești și peste o lună, la 20 februarie, dă „Așezămîntul ce s-au făcut pentru ardeleni”, în 12 puncte, care stabilește taxa de oierit la 10 bani de oaie, unificînd

¹ Scrisoarea lui Mavrogheni este publicată de M. Popescu în *Țara Birsei*, 1937, p. 248—249, și mi-a fost semnalată de N. Stoicescu.

² *Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea*, vol. I, p. 651, nr. 504.

³ *Ibidem*, p. 694—696, nr. 546.

⁴ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești*, București, vol. I, 1958, p. 117, nr. 53.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 630—631.

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 519—520, nr. VI. Rezumat în Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, I, 1960, p. 104, nr. 387.

⁷ Hurmuzaki, *Documente*, XIX, p. 266. Veress, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească*, Buc., An. Acad. Rpm., 1927, p. 164.

„văcăritul străinilor” pentru birșani și țuțuieni la 33 de bani de vita mare și cea mică pe jumătate. În privința oilor pentru nevoile aprovizionării capitalei turcești, pentru care se cerea cu strășnicie a se lua din țară cite 40 000 de oi¹, articolul 2 al așezământului a fost întocmit cu abilitate, interzicând gelepilor să ia de la sudiiții austrieci oi cu de-a sila sau fără a le plăti: să le cumpere cu tocmeală, cu învoire și cu bani gata. În schimb „și numiții birșani să nu să arate cu împotrivire la vânzarea oilor pentru trebuința Țarigradului”. Li se permitea să cumpere porumb pentru hrana lor, nu pentru comerț, și să nu plătească vamă la brinza scoasă din țară numai pentru trebuința lor². După începerea războiului, păstorii transilvăneni, sudiiții austrieci rămași cu oile în țară, s-au angajat „ca toată brinza ce vor face să o dea la negustorii de aici, pentru trebuința capanului împărătesc”, să plătească toate „ruzumaturile vistieriei domnești la vreme” și să-și îndeplinească obligațiile față de stăpînii moșilor pe care își pășteau turmele, „nepăgubind pe nimeni de nimica”³. Oamenii domniei de la graniță aveau porunci severe să vegheze ca oierii transilvăneni să nu aibă corespondență prin scrisori cu cei de acasă, „nici altfel de spionlicuri nu vor face”. De asemenea ei trebuiau să mai vegheze ca „nici vreo zaherea nu se vor cerca a căra peste hotare de aici acolo”⁴.

Concluzii. Cercetarea întregului material documentar cunoscut pînă acum referitor la atitudinea lui Nicolae Mavrogheni ca domn față de țărănime duce la concluzia că teza lui Dionisie Fotino, însușită și de alți exponenți ai vechii istoriografii, nu este justă. Politica lui Mavrogheni față de țărani nu se deosebește de aceea a predecesorilor săi, deși în unele cazuri atitudinea lui, lipsită de claritate, dă aparența contrară. Străin de țară și de clasa conducătoare, în zelul față de stăpînii care i-au dat puterea Mavrogheni a considerat Țara Românească drept o provincie oarecare a Imperiului otoman și preocupării de a împlini cererile turcești fără nici o răstălmăcire i-a substituit tot efortul poporului peste care domnea. Deși s-a aflat în tot timpul domniei pe pozițiile clasei dominante, Mavrogheni nu a lăsat să se contureze o politică de sprijinire răspicat afirmată a uneia sau alteia dintre clasele sociale, de la care nu era preocupat decît a scoate bani pentru nevoile lui militare și de menținere în scaun. În timpul războiului, încasările vistieriei și procurarea de zaherea armatelor turcești au format obiectul principal al guvernării sale.

Peste conflictele sale cu unii sau alții dintre marii boieri, domnul „fanariot” nu a știrbit privilegiile și nu a atacat pozițiile de clasă ale

¹ N. Iorga, *Documente și cercetări privitoare la situația economică și financiară a Principatelor române*, București, 1902, p. 180.

² Așezământul de la 20 februarie 1787 este publicat de V. A. Urechia, *Istoria romnilor*, III, p. 634–635 (cu data de 30 februarie), și de M. Popescu în *Țara Btrsei*, 1937, p. 362–364. Dispozițiile așezământului, prezentate pe puncte, au fost răsplindite în toate satele transilvănene de către guvernul austriac, printr-o foaie tipărită în limba germană (vezi T. Bulat, *Din transhumanța romînă în secolul al XVIII-lea*, Rîmnicul Vilcea, 1926).

³ *Cartea boierilor de la 22 mai 1788*, în V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 195–196.

⁴ *Ibidem*.

marilor stăpîni de pămînt. Neînțelegerile lui cu marea boierime nu au schimbat cu nimic rînduielele feudale ale societății muntene.

Conformîndu-se dispozițiilor Porții, care nu dorea nici o schimbare în situația țărănimii, deși a semnalat în mai multe rînduri abuzurile stăpînitorilor față de țărani și a încercat să aducă în limitele „legale” sistemul de exploatare a muncitorilor de pămînt pentru a le opri fuga de pe moșii, Mavrogheni, nu numai că n-a dat nici un așezămînt general de ușurare a condiției grele în care se afla țărănimea în domeniul fiscal sau în raporturile ei cu stăpînii moșiilor, dar n-a luat nici o măsură pentru stăvilirea abuzurilor semnalate, decît aceea de a face apel la bunăvoința boierilor și a amenințării cu pedeapsa divină. În ansamblul preocupărilor, Mavrogheni a tratat pe țărani, ca și pe boieri, numai prin prisma interesului personal. Impunerea boierilor și mănăstirilor în timpul războiului la darea de zaherea și alte luări de bani au creat impresia că el ar fi fost apărător al țărănilor. Sarcinile războiului au adus țărănimea la o completă sărăcire și la o situație cu totul opusă „bunei petreceri” arătată în proclamațiile domnești. Cazurile izolate de atitudine favorabilă unor țărani au la bază aceeași preocupare a interesului personal. Atît în timpul lui Mavrogheni, cît și după el, țărănimea suporta în continuare apăsarea fiscală și economică-socială, cu abuzurile contra cărora numai prin propria ei rezistență se apăra.

Documentele care urmează, fiind inedite, se referă unul la mijloacele întrebunțate de Mavrogheni pentru a determina țărănimea să ducă sarcinile războiului și altul la rezistența țărănilor din Săcueni față de încercările stăpînitorilor de a le mări obligațiile de clacă.

I

București, 1 mai 1788

Nicolae Mavrogheni, domnul Țării Românești, face cunoscut locuitorilor din județul Dolj că le-a ușurat în mai multe rînduri plata dărilor și i-a scutit de zaherea, cerîndu-le să caute a fi cu supunere față de împărăție.

Io Nicolae Petru Mavrogheni voevod bojiiu milostiu gospodar zemle Vahscoe.

+ Cînd dobitocul cunoaște pre stăpînul său, după cum ne încredințează sfînta scriptură, cu cît mai virtos stăpînitorul să cade să cunoască pre supușii săi și precum cunoștința aceasta a dobitocului către stăpînul său nu să dovedește dintr-alt, fără numai că niciodată vătămare sau stricăciune nu cutează a-i aduce (măcar cît de sălbatec ar fi), ci mai virtos cu ascultare și cu supunere i să arată, așa și cunoștința stăpînului către supușii lui să vădește nu numai cînd îi ocrotește de cele vătămătoare, ci mai virtos cînd să arată cu milostivire la patimile ce i se întîmplă și cu ușurare la grotățile ce suferă. Pentru accia și noi găsind acest

norod însărcinat cu multe păsuri din vremea oblăduitorilor celor mai dinainte, ce în vreme de liniște și pace i-au fost sugrumat cu multime de dădji, ne-am milostivit, cu toate păsurile ce avem, și le-am ușurat jugul grotăților ce suferă pînă acum.

Deci vă facem domnia-mea în știre voao pîrcălabilor du prin sate sindiilor și tuturor lăcuitorilor de la mic pînă la mare ce vă aflați cu lăcuința în pămîntul țării domnii mele din județul Doljilor că cu voia și puterea milostivului Dumnezeu, după cum este de toți știut, cu a domnii mele multă purtare de grijă ce am avut și avem spre a obștii bună petrecere, au fost și este cu multă deosebire decît a trecuților cei mai de-nainte domni; că nu numai că v-am păzit a fieștecăruia dreptate, ferindu-vă și ocrotindu de silnicile și nedreptățile ce ați fost pătîmind mai-nainte, ci mai virtos că și la însuși enteresul oblăduiri[i], adică la luarea semilor, că furăm domnia-mea priimitori, mai bine să rămînem însărcinați cu răspunderile țării și voi să cunoașteți ușurința dădjiilor, păcum în faptă ați văzut-o. Că ce vă să lua de alți trecuți domni, domnia-mea nu numai că v-am ertat, v-am rădicat seama întregă ce o dați la luna lui februarie după haraci, ci încă și de cele rămase a le răspunde vă s-au făcut musadea, de ați dat-o încă cu un leu mai jos. Păcum și la havalele cetățitorilor că am fost sîrguitori și cele mai grele dintr-însele le-am rădicat și le-am răspuns, cumpărîndu-le cu bani du printr-alte părți. Cum și de zaherele ce era a să răspunde pentru oștiri, am cumpărat din țări streine cu mult și mare pret, iar obștea am lăsat-o a fi cu petrecere de bună răsuflare și altele multe, care de voi încă sîntu bine știute. Și cu toate acestea ale domnii mele bune urmări, ce cu atîta milostivire am fost și sîntem asupră-vă, iată acum, cunoscîndu-vă și a voastră bună credință ce după datorie a supunerii credincioase raiele v-ați arătat și vă arătați cu răspundere de zaherele, cu răspundere de podvezi, cu toate cele cuviincioase supuneri în vremea oștirii, care nădăjduim și de acum înainte, cea mai multă supunere și sadacat și pentru a voastră dreaptă credință și căzută supunere, iată și domnia-mea că sporim și mai adăogăm ale domnii mele firești milostiviri asupra voastră, următori arătîndu-ne părintelui celui milostird către fii[i] supușilor săi și cu jurămînt pă numele prealnălțatului nostru Dumnezeu, vă încredințăm, să știți să fiți bine încredințați, că nu numai din toată virtutea noastră și cu tot avutul nostru vom fi și sîntem silitori sîrguitori întru a vă feri, întru a vă ocroti și a vă păzi de toate cele împotrivoare, ci mai virtos că iată și acum cu hotărîre zicem și vă ertăm seama ce să obicinuia și eșea printre celelalte semi. Care iată pentru această milă ce am făcut domnia-mea cu voi, binevoind de a să păzi și a urma de acum înainte și a nu vă mai supăra, o întărim cu cîslit al nostru domnescu hrisov, ca niciodată nici noi, cît domnul Dumnezeu ne va ținea în scaunul domnii mele, nici de alți domni ce vor sta după vreme, să nu să mai poată adaogi vre o seamă mai mult.

Iar care va cuteza a încărcă cu [șters] aceste doaă semi ce din voia lui Dumnezeu le-am ertat a nu da, să fie anathema și osîndit [rupt] înfricoșatei și drepte judecării a mîntuitorului nostru Isus Hristos și să nu să învrednicească a vedea slava dumnezeirii sale și să fie neertat în munca cea de veci. Deci dar după cum a domnii mele bunăvoință ce cu tot felul de milotinie este pornită asupra obștii și după cum și voi v-ați purtat pînă acum cu toată căzuta supunere, căutați dar și de acum înainte și mai întăiu fiți rugători către milostivul Dumnezeu pentru fericita sănătatea preaputernicii împărății noastre și biruința armelor sale spre înălțimea stăpînirii cît și pentru a domnii mele întregime a sănătății, întru a vă putea, păcum și pînă acum, a vă feri și a vă ocroti de toate cele împotrivoare, de a rînînea cu bună petrecere. Și apoi despre o parte căutați-vă de muncă și agonisită, despre alta, iarăși cu căzuta supunere, păcum pînă acum, la răspunderea celor trebuincioase ale oștirilor, căci la o vreme ca aceasta nu să poate urma într-alt chip, fără numai că de către domnia-mea si lință cu osîrdie și multă milostivire întru a vă putea ocroti de cele împotrivoare și despre

voi căzută supunere, după datorie. Ci dar așa să fie în știre tuturora. I i sam meh gospodstvo-mi.

1788 maiu 1

Io Nicolae Petru Mavrogheni voevod milostini bojiu gospodin.

... . vel vistier procitah

Trecut în condica vistierii Epilog ze vist ieri

[Acad. R.P.R., CLVI doc. 24 orig. rom. cu monogramă și pecete mică domnească în chinovar].

II

București, 25 noiembrie 1799

Anafora mitropolitului către domn în privința obligațiilor de dijmă și claca de opt zile cerute locuitorilor din Săcueni și rezoluția lui Alexandru Moruzi, care reduce claca la șapte zile pe an.

Preaînălțate doamne,

După luminată porunca mării-tale ce din divan s-au dat, la pricina judecății ce au avut înaintea mării-tale, lăcuitorii ot satu Săcueni, după moșia mitropolii din sud Dîmbovița cu iconomu mitropolii, pentru dijma din sămănături i claca, au venit la noi să le facem îndreptare. Și înfățișîndu-i cu iconomu, ne-am silit în tot chipul de a-i aduce la cunoștință, să fie odihniți precum și alți lăcuitori du pe alte moșii, și cît pentru dijma finului au primit a-l da în naturi din zece una, iar nu parale precum au fost dînd.

Asemenea și pentru grădinile din preajma caselor lor dîintr-un pogon de loc cît va fi coprins fieștecăriia case pe care își vor avea legumile i pomii pentru trebuința caselor lor, cît loc va prisosi cu legumi i pomi (bezi sămănături de porumb) să dea zeciuală în naturi din toate.

Așijderea și pentru lemnile ce vor tăia din pădure pentru alișveriușu lor, cum : cheres-tele, lemne de vîndut la tîrg, și pentru varnișile de var (osebi de lemnile ce vor avea trebuință de foc pentru casele lor) să dea havaetul ce să obicinuește și la alte moșii cu păduri. La acestea numai fuseseră primitori și să mulțumiră.

Iar pentru zilele de clacă, cu toate că alți lăcuitori du pe alte moșii fac cîte doașprezece zile pe an, dar noi am scăzut acestora cîte patru zile lăsîndu-i pe opt zile într-un an și acestea nu pentru vreun ceteros de bani, ci pentru lucru și calierghiea pămîntului și n-au primit nici într-un chip cerînd să fie șase zile.

Pentru aceasta dar, rugăm pe mării-ta ca să-și afle mitropolia dreptatea, cu hotărîre după cum duhul sfînt va lumina pe înălțimea ta spre a lua pricina săvîrșire.

Al mării-tale către Dumnezeu fierbinte rugător și smerit părinte sufletesc

1799, noemvrie 25

D[ositheu] al Ungrovlahiei

[Pe altă filă] : Trecută în condica județului.

Biv-postelnicele condicar ot sud Dîmbovița.

Rezoluție :

Io Alexandru Costandin Muruzi voevod i gospodar

zemli Vlahscoe.

Cit pentru dijma din semănături i din fiște i pentru grădinile din preajma caselor, afară dintr-un pogon ce are a fi nedajnic, i pentru lemne și cherestele dă alișveriș și dă varnițe (afară din lemne trebuincioase caselor lor) fiindcă amndouă părțile s-au învoit la acest mijloc care este următor și condiții divanului, după cum ni să arată printr-această anafora, întărim și domnia-mea să se urmeze întru toate după această învoială, iar pentru clacă, care i iconomul Tirgoviștii o cere în optu zile pe an, iar lăcuiitorii o cer în șase zile pe an, am făcut domnia-mea chibzuire cererii amndurora părților. Și dă vreme ce s-au dovedit, din cercetările ce s-au făcut, că nici lăcuiitorii n-au avut vreun așăzămîntu în scris dă la mitropolie pă șase zile pă an ce cer, dar nici mitropolii nu i s-au urmat obiceiul ce cere dă mai multe zile, pentru accia, cumpănind și o cerere și alta, am hotărît în mijloc ca șapte zile să clăcuiescă pe an fieșcare casnic făr- de a fi cu mai mult supărați, iar pentru doi țigani, anume : Mihăilă și Gavrilă, ce să arată în isprăvnicasca cercetare din trecutu mart 28 cum că sint răzvrătitori, fiindcă după făgăduiala ce au dat atunci iconomul înaintea ispravnicilor n-au fost următor a-i muta, întărim și poruncim domnia-mea iconomului să-i rădăce acum dintre lăcuiitori și să-i mute în țigănia mitropolii, unde să și cade să le fie lăcuința.

Deci și lăcuiitorii să aibă de acm înaintea a urma datorii lor. La acestea ce au dreptate s-au hotărît făr- de a să înpotrivi și a face pricini mai mult.

1799, noemvrie 27

Vel-logofăt

Arh. St. Buc., Mitropolia București, pach. CDLXXXI, doc. 14. Orig. rom., pecete aplicată.

ПОЛИТИКА НИКОЛАЕ МАВРОГЕНИ ПО ОТНОШЕНИЮ К КРЕСТЬЯНСТВУ

РЕЗЮМЕ

Вопреки утверждению Дионисие Фотино, воспринятому и другими историками, о том, что Николае Маврогени, господарь Валахии, был якобы «великодушным покровителем» крестьянства, автор, на основании известных документальных материалов, показывает, что его политика ничем не отличается от политики его предшественников. Анализ правительственных документов Маврогени и другие свидетельства того времени доказывают, что он проявлял одинаковое равнодушие ко всем общественным классам страны, ведя себя как посланник султана и будучи занят прежде всего обеспечением продовольственной базы на севере Дуная для турецких армий и выжиманием — любыми средствами — денег для содержания турецких наемников.

Маврогени не принял никаких мер общего характера для облегчения положения крестьянства с точки зрения налогового обложения или отношений с землевладельцами, как это сделали некоторые из его предшественников. Напротив, в своих воззваниях к крестьянству, господарь призывал их подчиниться эксплуатации хозяев.

Отношение к общественным классам — как к боярам, так и к крестьянам — Маврогени рассматривал через призму своих личных интересов. Имея нужду в деньгах и с целью обеспечения продовольствием турецкой армии он обратился к ардяльским

крестьянам, чтобы те пришли в страну со стадами на пастбища или же осели бы на господарских землях. Обложение бояр и монастырей во время войны продовольственной податью создало впечатление, что Маврогени был покровителем крестьян. Действительность же показывает, что в его время из-за военных тягот крестьянство дошло до полного обнищания. Отдельные случаи благосклонного отношения к некоторым крестьянам также имеют в своей основе личную заинтересованность. Правление Маврогени не могло быть и не было эпохой облегчения трудных условий, в которых жило крестьянство под бременем налогов и социально-экономическим гнетом, страдавшее от злоупотреблений, против которых оно защищалось только при помощи собственного сопротивления.

LA POLITIQUE DE NICOLAE MAVROGHENI À L'ÉGARD DE LA PAYSANNERIE

RÉSUMÉ

Contrairement à la thèse soutenue par Dionisie Fotino et admise par quelques historiens, selon laquelle Nicolae Mavrogheni, hospodar de Valachie, aurait été un « généreux protecteur » de la paysannerie, l'auteur, se fondant sur le matériel documentaire existant, démontre que, tout au contraire, la politique de ce prince ne différait en rien de celle de ses prédécesseurs. L'analyse des actes de gouvernement de Mavrogheni et les témoignages contemporains attestent qu'il a traité avec une égale indifférence toutes les classes sociales de Valachie et s'est comporté en agent du sultan chargé d'assurer aux armées turques une base d'approvisionnement au nord du Danube et de pressurer le pays par tous les moyens pour subvenir à l'entretien de son armée de mercenaires. Mavrogheni n'a pris nulle mesure d'ordre général en vue d'alléger la situation de la paysannerie sous le rapport fiscal et au point de vue de ses relations avec les propriétaires de domaines, comme l'avaient fait quelques-uns de ses prédécesseurs. Au contraire, dans ses proclamations aux paysans il demandait à ceux-ci de se soumettre à l'exploitation de leurs maîtres. Dans ses rapports avec les différentes classes sociales du pays, Mavrogheni a traité, aussi bien les boyards que les paysans, uniquement sous l'angle de ses intérêts personnels. Pour faire face à ses besoins financiers et à l'approvisionnement de l'armée ottomane, il a attiré en Valachie les paysans transylvains pour faire paître ici leurs troupeaux et leur a permis de s'établir sur ses domaines. Le fait que pendant la guerre il a astreint les boyards et les monastères au paiement de l'impôt en nature dit *zaherea*, a pu faire croire que Mavrogheni était le protecteur de la paysannerie. La réalité nous montre que sous son règne les lourdes charges de la guerre avaient réduit la paysannerie à la pire misère. Les rares cas où Mavrogheni adopta une attitude favorable aux paysans s'expliquent également par l'intérêt personnel du prince. Le règne de Mavrogheni n'apporta et ne pouvait apporter aucun allègement aux dures conditions d'existence de la paysannerie accablée d'impôts et ployant sous le joug d'un régime social inique, contre les abus duquel elle n'avait d'autres moyens de défense que sa propre résistance.

MĂSURILE MEDIEVALE DE CAPACITATE DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ

DE

D. MIOC și N. STOICESCU

I. INTRODUCERE, ISTORIOGRAFIE ȘI ISTORIC

Pentru cunoașterea temeinică și multilaterală a istoriei unui popor este neapărat necesară și studierea sistemului său de măsuri și greutate. Fiind o reflectare fidelă a modului de trai, sistemul de măsuri va ajuta, alături de alte surse, la aprofundarea studiilor de istorie economică și socială.

Ramurile sistemului de măsuri — de suprafață, lungime, capacitate și greutate — folosite de un popor oglindesc și ocupațiile sale de bază într-o anumită perioadă a evoluției sale : agricultura, creșterea vitelor, păstoritul nomad etc. De pildă, un popor a cărui ocupație principală este păstoritul folosește mai multe măsuri de capacitate pentru materiile lichide, iar la un popor în economia căruia predomină agricultura locul de frunte îl deține agrimensura, ca și măsurile de capacitate pentru materiile uscate. Măsurile de greutate sînt cel mai strîns legate de dezvoltarea pieții ; varietatea sau omogenitatea acestora, ca, de altfel, și cea a măsurilor de capacitate, reflectă măsura în care există mici piețe locale sau o piață unică.

În epoca feudală, poporul român a avut un sistem propriu de măsuri, destul de dezvoltat în comparație cu cele ale altor popoare. Dacă în privința terminologiei măsurilor, aceasta este în cea mai mare parte moștenire de la romani, bizantini sau slavi, în ceea ce privește mărimea și relațiile dintre ele, acestea sînt creații specifice românești, născute din necesități proprii, rezultat al dezvoltării economice și sociale a poporului nostru.

Trebuie să menționăm că aservirea Țării Românești de către turci a avut consecințe și asupra sistemului său de măsuri ; din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Imperiul otoman devenind cel mai mare cumpărător de produse din țară, s-au adoptat o serie de măsuri de capacitate și greutate turcești (cîntarul, chila și ocaua), folosite nu numai în relațiile

cu Imperiul, dar și în interiorul țării. Sistemul nostru de măsuri s-a adaptat astfel noii situații. La 1835, când s-a propus introducerea sistemului metric, boierii au răspuns că lucrul acesta nu este cu puțință „o asemenea prefacere a măsurilor fiind neasemănată și cu a vecinilor cu care acest prințipat are mai de aproape împărtășire de negoțuri”¹.

Fiind un popor a cărui ramură economică principală era agricultura și, strâns legată de aceasta, creșterea vitelor, poporul român a folosit mai intens măsurile de lungime, suprafață și capacitate, rezultat firesc al ocupațiilor sale de bază. Măsurile de capacitate, îndeosebi cele pentru cereale, s-au născut din necesități interne, dezvoltându-se în strânsă legătură cu obligațiile țărănimii către stat și stăpînul de moșie, cărora țăraniii trebuiau să le dea o anumită cotă din produsele lor. Un alt factor care a contribuit la perfecționarea măsurilor de capacitate a fost comerțul. Măsurile de lungime și suprafață au luat naștere în legătură cu delimitările de proprietăți, dezvoltându-se îndeosebi ca rezultat al destrămării obștii sătești, al împărțirilor temporare sau definitive de loturi, al vânzărilor de terenuri cu culturi speciale (vii, livezi).

Preocupările articolului de față se limitează la măsurile medievale de capacitate din Țara Românească, urmînd ca în viitor să fie publicate și celelalte măsuri de pe întreg cuprinsul țării.

Istoriografia problemei. În istoriografia românească nu există nici un studiu consacrat problemei măsurilor medievale românești. Există doar câteva date și considerații generale privitoare la măsuri în unele lucrări — mai vechi sau mai noi — ale lui N. Iorga², I. Nistor³, Șt. Meteș⁴, Fr. Pall⁵ și R. Manolescu⁶.

În preajma și mai ales după introducerea sistemului metric, în scopuri pur practice, pentru a ușura folosirea noului sistem de măsuri, s-au publicat numeroase broșuri, care cuprind date despre acest sistem, ca și echivalența și transformarea măsurilor românești vechi în sistemul metric. Din păcate, în ele nu este vorba decît de măsurile existente la jumătatea veacului al XIX-lea, nu și de cele mai vechi și de evoluția lor. Cele mai

¹ *Analele parlamentare*, 1834—1835, p. 331.

² În special în *Istoria rominilor în chipuri și icoane*, vol. III, București, 1906, dar și în alte lucrări ale sale.

³ *Handel und Wandel in der Moldau*, Cernăuți, 1912.

⁴ *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1921, și *Situația economică a rominilor din Țara Făgărașului*, Cluj, 1935.

⁵ *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani*, „Revista arhivelor”, 1958, I, nr. 1.

⁶ *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea*, „An. Univ. C. I. Parhon”, seria Științe sociale, Istorie, 1956, nr. 5, p. 207—258, și *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1956, p. 117—201.

Despre apariția și dezvoltarea sistemului nostru de măsuri, vezi și N. Ilioiu, *Apariția și dezvoltarea mijloacelor de măsurare. Rolul lor în știință, tehnică și economie*, „Metrologia aplicată”, 1963, vol. 10, nr. 8, p. 337—346.

importante din aceste studii, pe care le-am folosit și noi, sînt, în ordinea apariției, cele scrise de I. Ghica¹, D. Iarcu², G. Gaudy³, Gr. Cantilli⁴, E. Aubert⁵, M. Mărăcinescu⁶, T. Petrișoru⁷, I. Ghica și D. Sturdza⁸, Al. Zanne⁹, precum și o colecție oficială de legi și regulamente privitoare la introducerea sistemului metric¹⁰.

Bogata colecție *Documente privind istoria Romîniei*, alte colecții de izvoare, numeroasele documente încă inedite, deși transcrise, aflătoare în arhiva Institutului de istorie al Academiei R. P. R., precum și arhivele, ne-au oferit posibilități mult mai largi ca în trecut pentru abordarea acestei probleme importante.

Scurt istoric. Date despre intervenția statului în organizarea unui anumit sistem de măsuri pînă în veacul al XVII-lea nu avem. Abia din timpul domniilor lui Matei Basarab (1632 — 1654), Șerban Cantacuzino (1678 — 1688) și Constantin Brîncoveanu (1688 — 1714) ne-au parvenit știri despre amestecul direct al puterii centrale în reglementarea măsurilor. Aceasta nu înseamnă că pînă la această dată, în circulația și mărimea măsurilor, în corelația dintre ele, în exactitatea lor, a fost un haos. Faptul că diversele măsuri sînt adesea pomenite în actele emanate din cancelaria domnească și pînă în veacul al XVII-lea ne îndeamnă să credem că ele erau, dacă nu reglementate, cel puțin recunoscute de stat.

Este sigur că unele din aceste măsuri existau dinainte de constituirea statului feudal Țara Romînească, de îndată ce ele apar în primele documente păstrate emise de cancelaria domnească. Domnia a recunoscut la început aceste măsuri așa cum erau ele folosite de locuitori. Amestecul puterii centrale s-a manifestat mai întîi prin unele măsuri luate pentru a face respectată situația existentă în acest domeniu. În *Îndreptarea legii* se spune că cei care vor folosi „măsuri hicleani, mai mici decît cum *au fost obiciaiul de vac*” vor fi pedepsiți¹¹. Există deci un vechi obicei, de veacuri, pe care îl respectau atît locuitorii, cît și domnia.

Primele hotărîri cunoscute luate de domnie pentru reglementarea unor unități de măsură din Țara Romînească datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cînd s-a fixat mărimea stînjenuului de către

¹ *Măsurile și greutatele romînești și moldovenești în comparație cu ale celorlalte neamuri*, București, 1848. Menționăm că primul „tablou comparativ” al măsurilor din Țara Romînească cu cele ale sistemului metric a fost publicat încă din 1842, în *Annuaire de la Principauté de Valachie*, București, 1842, p. 155—160.

² *Măsuri și greutăți*, București, 1857 (extras din ziarul „Timpul”).

³ *Deslușirea noului sistem metric din Romînia*, București, 1865.

⁴ *Esplicarea sistemului metric*, București, 1865.

⁵ *Manualul sistemului metric decimal*, București, 1868.

⁶ *Sistemul metric pentru uzul școalelor*, Craiova, 1868.

⁷ *Măsurile metrice*, Gherla, 1875.

⁸ *Ajutorul comerciantului, al agricultorului și al inginerului. Greutăți și măsuri*, București, 1873.

⁹ *Originea și istoricul sistemului metric*, București, 1880.

¹⁰ *Măsuri și greutăți metrice*, București, 1886.

¹¹ *Îndreptarea legii*, București, Edit. Acad. R.P.R., p. 60.

Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu; foarte probabil că tot în aceeași vreme s-a stabilit și mărimea vedrei și a cotului.

În veacul al XVIII-lea, constatăm din documente, ca și din pravile¹, un amestec mai frecvent al puterii centrale în reglementarea și controlul mărimii măsurilor. Acest control asupra măsurilor este amintit mai întâi în Oltenia ocupată de austrieci².

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul veacului al XIX-lea, actele vorbesc tot mai des de trimiterea din capitală în județe și la orașe a unor măsurii-etalon, de lungime, greutate și capacitate, purtând pecetea vistieriei, aceste măsurii fiind puse acum sub controlul statului.

În această vreme, datorită deosebirilor de mărime, după regiuni, a unor măsurii, se produceau tot felul de neînțelegeri între negustori și vinzătorii de produse. Atita vreme cît produsele se vindeau pe piețe locale, întrebuițarea măsurilor din regiunile respective nu stînjenea efectuarea schimburilor comerciale. Dezvoltîndu-se însă piața la nivelul întregii țări, sistemul vechi de măsurii a devenit o piedică în calea efectuării schimbului comercial; de aici necesitatea unificării măsurilor. Pe de altă parte, setea de înavuțire a boierimii a dus și ea la falsificarea unor măsurii în favoarea ei, de unde numeroase nemulțumiri și proteste ale țăranilor dijmași. În aceste condiții, puterea centrală se vede silită să ia măsurii de îndreptare a situației.

În 1830 se instituie „Comisia îndestulării și îndreptării cumpenilor și măsurilor”, cu principalul scop de a defini cuantumul măsurilor și a le unifica în „tot Prințipatul”³. Anul următor, în aprilie, comisia trimite în toate județele țării, în orașe și sate, hotărîrea luată, sub forma unei publicații tipărite, ce trebuia adusă la cunoștința locuitorilor prin citirea ei în biserici de către preoți. Se hotărăște:

1) „Îndreptarea măsurilor de coturi, cîntară, cumpene și ocale... la toți de obște, fără osebite”, după „orînduiala întocmită”.

2) Se trimite de către comisie în fiecare județ „măsurii drepte, adecă: un cîntar, o cumpănă cu dramurile ei i un tacim de ocale i coturi cîte vor fi de trebuință, pecetluite cu pecetea divanului”, precum și două peceti cu care cei orînduiți cu această treabă în județ vor pecetlui toate măsurile aflătoare în acel județ⁴.

3) Toți locuitorii care aveau asemenea măsurii erau obligați să se prezinte cu ele la cei orînduiți cu îndreptarea măsurilor în județe. Cele exacte, după ce erau potrivite cu etalonul trimis de comisie, se pecetluiau cu pecetea stăpînirii; celelalte erau înapoiate nepecetluite, ca necorespunzătoare.

¹ Vezi *Pravilnicegsca Condiță*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 156.

² În Oltenia, în vremea stăpînirii austriece, toate măsurile (ocale, ferdele, obroace, cîntare) aflate în circulație erau pecetluite de un inspector (N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 151).

³ *Analele parlamentare*, 1832-1833, p. 627-629.

⁴ Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 27/1830, f. 142-144.

Vezi și confirmarea dată de Dimitrie Aman, „comisarul măsurilor și cumpenelor” la Craiova, pentru primirea „de tacimurile măsurii care s-au trimis de la București și să testlimatisăse de Maghistrat: 1 cîntari; 1 cumpănă cu dramuri de doă oca în darapuri șapte; 2 peceti: una pentru ocale de aramă și alta pentru cîntare, palanță și dramuri” (N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p. 138).

4) Termenul pînă la care trebuiau „îndreptate” toate măsurile a fost fixat la sfîrșitul lunii iulie același an. Cei găsiți că vînd după această dată cu măsurii nepečetluite urmau să fie globiți „cu 100 lei cei ce vindeau cu coturile și cu 50 lei ceilalți”. Pentru pečetluit nu se lua bani¹.

După desființarea comisiei, în anul 1832, sarcinile privegherii măsurilor au trecut asupra Departamentului Dinlăuntru² și Vistieriei — pentru toată țara —, a Sfatului orășenesc București, pentru teritoriul orașului și a magistraturilor (sfaturilor) orășenești din provincie³.

Pînă la introducerea sistemului metric, în 1864, se iau tot felul de hotăriri⁴ în legătură cu stabilirea mărimii unor măsuri, marcarea instrumentelor de măsurat, din care se creează un venit al statului, pedepsirea celor ce foloseau măsuri false etc.

Socotim ca demn de semnalat un proiect din 11 aprilie 1835 privitor la introducerea în Țara Romînească a sistemului metric, inițiat și sprijinit de marele-vornic dinlăuntru Mihai Ghica.

În acest „proiect de îndreptarea măsurilor de capacitate, de soliditate potrivit pă meridianul pămîntului” se arată că „așezarea măsurilor pă un temei statornic s-au cunoscut de neamurile mai luminate că este de cea mai neapărată trebuință; de aceea, acele neamuri au chibzuit o sistimă de măsuri care, aflîndu-să în natură, să vor putea păstra todeauna nezmintite”. Proiectul continua cu o constatare privind situația de la noi, unde „fieșcare știe cît de nestatornic sînt măsurile în țara aceasta și cîte învălueli se pricinuesc dintraceasta”. „Ca să se pună un hotar prigonirilor între proprietari și să să lumineze stăpînirea de starea firească a acestii țări, este vreme a se așeza și măsurile pe temei mai statornice”. În proiect se cerea mai întii statornicirea stînjenuului la 2 m, împărțit după sistemul zecimal, deosebirea dintre acest stînjen și stînjenul obișnuit fiind foarte mică. Apoi, întrucît „pă metru sînt potrivite la alte neamuri toatecelelalte măsuri de capacitate și de soliditate; așadar, pă stînjeni să pot potrivi și măsurile obicinuite într-această țară, adecă: ocaua pentru licuiduri și materii seci să fie un vas cubicesc de o a 20-a parte dintr-un stînjin de două metruri, arătat mai sus; deosebirea de ocaua pînă acum obicinuită va fi numai de 35 dramuri mai puțin. Ocaua pentru soliduri să fie o greutatea apei destilată la temperatura de 4° în sus de 0, coprinsă într-un vas cubicesc de a 20-a parte din stînjin. Deosebirea de ocaua obicinuită pînă acum va fi de 87 dramuri mai puțin. Cotul pentru mărfuri să fie de o jumătate de stînjin”.

¹ Arh. St. Buc., Administrative, munic. Buc., dos. 11/1831, f. 6v—8.

² Art. 151 din *Regulamantul Organic* prevede că una din atribuțiile secției I a acestui departament era grija pentru „a fi adevărate și într-o unime cumpenile și măsurile în toată provinția”.

³ Vezi și corespondența lui Dimitrie Aman, numit în 1831 „comisar al măsurilor și cumpenelor” la Craiova, care, la 11 febr. 1832, trebuia să predea atribuțiile sale „maghistratului” orașului Craiova, ce urma să se ocupe „cu îngrijire măsurilor și cumpenelor drepte” (N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p. 138—139).

⁴ Hotărîrile speciale le-am tratat la fiecare măsură în parte.

Supus unor dezbateri în Obșteasca Adunare, proiectul este respins, sub motiv că, locuitorii fiind obișnuiți cu măsurile vechi, noile măsuri vor aduce „împiedecare și învâlmășeală”¹.

Deși domnul a trimis „pricina iarăși la de iznoavă chibzuire a cinstitei Obicinuitei Adunări”, aceasta, studiind-o din nou în 1836, „cu toată scumpătatea”, a rămas la hotărîrea luată în 1835, pe motiv că „sînt obicinuiți lăcuiorii acestui prințipat cu asemenea măsuri din vechime”².

Peste 20 de ani, în septembrie 1855, proiectul este reluat, dar, domnul B. Știrbei nu aprobă decît folosirea stînjenului de doi metri³.

Vor mai trece încă 10 ani pînă cînd un domn și un ministru hotărît, Alex. I. Cuza și M. Kogălniceanu, vor reuși să înfrîngă conservatorismul moșierilor guvernanți și să introducă sistemul metric, adoptat pe atunci de majoritatea țărilor europene.

Înainte de a încheia această scurtă prezentare a istoricului sistemului de măsuri și greutate, trebuie să mai amintim că, în cadrul acestui sistem, Oltenia a manifestat o oarecare individualitate; în provincia de peste Olt s-au folosit unele măsuri mai mari decît în Muntenia (vadra, obrocul) și s-a vădit o anumită predilecție pentru altele (falcea, ferdela, obrocul etc.).

II. MĂSURILE DE CAPACITATE

Cele dintîi măsuri despre care vorbesc actele interne ale Țării Romînești sînt măsurile de capacitate. Asemenea măsuri, ca găleata și butea, sînt amintite destul de des încă din primele documente păstrate, din a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

În studiul nostru am împărțit măsurile de capacitate în două categorii, după materia măsurată: a) pentru *materii uscate* (în special cereale) și b) pentru *lichide*. Măsurile le-am mai putea împărți și în măsuri de *mărime fixă*, determinată de tradiție sau de autoritatea centrală (obrocul, vadra, ocaua etc.), și de *mărimi variabile* (butea, carul, berbenița etc.).

a) MĂSURILE DE CAPACITATE PENTRU CEREALE

Cele mai frecvent folosite măsuri pentru materii uscate, în epoca de care ne ocupăm, erau: găleata, obrocul, banița, chila și ocaua. Mai rar întîlnite în actele vremii și, probabil, mai puțin folosite erau: ferdela, mierața, cezvîrta, sacul, găvanul, primanul, piatra și speia.

Cibla sau găleata. Cuvîntul găleată (în documente КЪБЪЛЪ, în cele redactate în grecește μέδιος) are în terminologia medievală romînească mai multe accepțiuni, și anume:

a) măsură de capacitate pentru materii solide;

¹ Arh. St. Buc., Obșteasca Adunare, dos. 5/1835, f. 5, și *Analele parlamentare*, t. V, 1834—1835, partea I, p. 330—332.

² *Ibidem*, t. VI, 1835—1836, p. 679.

³ „Buletinul oficial”, din 7 apr. 1856, p. 105.

- b) măsură de suprafață;
- c) dare în natură, apoi în bani, a birnicilor către domnie;
- d) rentă în anumite produse a rumînilor către stăpînul de moșie și
- e) dare pentru răscumpărarea din rumînie.

Ca măsură de capacitate, găleata este foarte des întîlnită în actele interne ale Țării Rominești, începînd din veacul al XIV-lea și pînă în veacul al XVII-lea¹. Ca măsură de suprafață, sub numele de *găleată* și *cîblă*, este folosită mai ales în Transilvania². Ca dare, sub numele de *găleată*, *cîblă*, *găletărit*, *cîblărit* (slav: *кѣларство*), o întîlnim foarte des în documentele din Țara Romînească din veacul al XIV-lea și pînă în veacul al XVIII-lea³. Ca rentă în natură, sub numele de *găleată*, este amintită în actele interne în veacurile XVI — XVII⁴. Ca dare de răscumpărare, sub numele de *găleată de ieșire*, o întîlnim în veacurile XV — XVII⁵.

În preocupările articolului de față nu intră decît prima accepție și utilizare a găleții, cea de măsură de capacitate.

Nu putem fi siguri de identitatea perfectă dintre *cîblă*—măsură din documentele slavo-romîne și *găleată* — măsură din documentele romînești. Din compararea formularului-tip al documentelor slave de scutire cu cel al documentelor de limbă romînă, de la începutul veacului al XVII-lea, s-ar părea că ele sînt identice, cel puțin ca obligație în natură. Astfel, în actul original slav de scutire a satului Tismana din 16 decembrie 1611⁶, se spune că va fi scutit: „за бир и за кѣлас”, iar în cel romînesc din 9 februarie 1612, pentru același sat, că va fi scutit „de bir... și de găleată”⁷. De aici, presupunerea celor care au tradus documentele slave că, indiferent de semnificație — măsură sau dare — termenul slav *кѣлас* este sinonim cu cel romînesc de găleată. La 1649, Mardarie Cozianul le identifica și ca măsură: „cîblă = găleată, măsură”⁸.

Găleata este cea mai veche măsură de capacitate pentru materii uscate din Țara Romînească. Prima ei mențiune documentară este din anul 1374, cînd Vladislav-Vlaicu dăruia mănăstirii Vodița, între altele, și „cite găleți vor fi de la satul lui Costea pe Topolnița”⁹. Începînd cu această

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII—XV, p. 27, 32, 61, 105; veac. XVI, vol. I, p. 6, 16, 43; vol. II, p. 215; veac. XVII, vol. II, p. 17 *passim*.

² Șt. Meteș, *Viața agrară. economică a romnilor din Ardeal și Ungaria*, p. 228, 261, 282 *passim*.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, *passim*. Vezi și alte colecții de documente pentru epoca de după 1625: N. Iorga, *Studii și doc.*; V. A. Ureclia, *Istoria romnilor ș.a.*

⁴ C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 172—178; D. Mioc, H. Chircă et Șt. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II, București, 1960, p. 227, 240, 243.

⁵ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 162—163; P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare în țările romine*, în *Studii și materile de istorie medie*, I, 1956, p. 63—120.

⁶ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVII, vol. II, p. 33—34.

⁷ *Ibidem*, p. 43—44.

⁸ *Lexicon slavo-romînesc*, ed. Gr. Crețu, București, 1900, p. 159.

⁹ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII—XV, p. 27 și planșa p. 305.

dată, găleata este foarte des amintită în actele interne, în special în daniile de merite către diverse mănăstiri¹.

Găleata mai este întâlnită în acte și în tranzacțiile comerciale interne și externe. Astfel, în a doua jumătate a veacului al XV-lea, un oarecare Cirstea cumpără un sat, Budeni, cu nouă găleți de grâu²; în timpul domniei lui Radu cel Mare (1496 — 1508), Ivan din Timpeni (r. Buzău) cumpără de la Sibiu niște țigani cu șase găleți de grâu³; în anul 1700, Constantin Brincoveanu amina exportul în Transilvania a 2 000 de găleți de grâu, până ce va constata cum va fi recolta aceluși an⁴.

Documentele amintesc — mai des până la sfârșitul veacului al XVI-lea, mai rar după aceea — de găleți de grâu, de orz, de ovăz, de mei, iar în veacul al XVIII-lea și de porumb. Unele din ele, cele de scutire, cuprind și găleata de fin, pe care o găsim și în Transilvania, fiind egală cu un car de fin⁵.

Ca nume, cibla își are originea probabil în cuvântul latin *cupella*⁶ după unii, *cupellus*⁷ sau *cubulus*⁸ după alții. Din aceste cuvinte latine se trage și slavul *кѣбѣль*⁹, germanul *kübel*¹⁰ sau maghiarul *köböl*¹¹. Este greu de precizat dacă termenul și măsura le-am moștenit direct de la romani (filologii înșiși nu sînt de acord între ei) sau prin intermediul slavilor. Această din urmă presupunere ni se pare mai probabilă.

Ca măsură de capacitate, cibla are o largă arie de răspîndire, întîlnindu-se, în afară de Țara Românească, și în Serbia, Transilvania și Ungaria. În Țara Românească, ea este răspîndită pe întreg cuprinsul țării.

Capacitatea ciblei sau găleții de la noi este greu de precizat, neexistînd nici un document care să dea date precise despre ea, așa cum găsim pentru alte măsuri. Stabilirea capacității ciblei este îngreuiată și de faptul că, în țările unde ea mai există, are mărimi cu totul diferite. Astfel, în Bizanț *μόδιος*, în Serbia *мѣтъ* sau *кѣбѣль* (cibla) avea 40 de litre sau 480 de uncii sau 2 880 de acsagele (circa 17 litri), iar ca măsură de greutate

¹ Astfel, Dan I și apoi Mircea cel Bătrîn dăruiesc m-rii Tismana 400 de găleți de grâu din județul Jaleș (*ibidem*, p. 32, 40, 45, 61); Basarab cel Tânăr dăruiește anual m-rii Snagov cîte opt găleți de grâu și opt de orz (*ibidem*, p. 172); Radu cel Mare dăruiește m-rii Ostrov cinci găleți de grâu și cinci de orz, m-rii Iezer trei găleți de grâu și trei de orz, m-rii Govora zece de grâu și tot atîtea de orz, m-rii Glavacioc 13 găleți de grâu și 13 de orz (*ibidem*, p. 268 și veac. XVI, vol. I, p. 4, 16, 43); Alexandru Mircea, în 1569, întărea dania lui Radu cel Mare către m-rea Ostrov (*ibidem*, vol. III, p. 319); în 1611, Radu Mihnea dăruia m-rii Govora zece găleți de grâu (*ibidem*, veac. XVII, vol. II, p. 17). Asemenea exemple, în tot cursul secolelor XV—XVII, sînt foarte numeroase.

² *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII—XV, p. 217.

³ *Ibidem*, veac. XVI, vol. II, p. 379; vezi și vol. IV, p. 79; vol. VI, p. 60.

⁴ N. Iorga, *Studii si doc.*, X, p. 43.

⁵ Șt. Mețeuș, *Viața agrară*... , p. 282.

⁶ *Dicționarul limbii române*, t. I, partea a II-a, fasc. I, București, 1943, sub voce.

⁷ K. Jireček, *Istoriya Srba* (Istoria sîrbilor), vol. III, Belgrad, 1923, p. 188.

⁸ N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol. III, București, 1906, p. 230.

⁹ K. Jireček, *op. cit.*, p. 188.

¹⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 230; cf. și I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau*, p. 147.

¹¹ *Dicționarul limbii române. loc. cit.*

circa 13 kg ¹. În Transilvania, cibla are patru ferdele sau 64 de cofe sau 256 de litre (circa 100 l) ². În Bihor, chibălu (cibla) avea 120 l ³.

Capacitatea găleții din Țara Romînească o putem deduce doar cu aproximație, fie din prețurile cu care se vind gălețile de grîu, orz, făină, fie din echivalența cu alte măsuri contemporane. Din aceste știri rezultă că găleata avea o capacitate destul de mare. Astfel, un act din 1493, amintit și mai sus, arată că satul Budeni (r. Tg.-Jiu) a fost cumpărat mai înainte vreme cu nouă găleți de grîu ⁴. În timpul domniei lui Radu cel Mare, o găleată de grîu costa 400 de aspri pe vreme de foamete ⁵. Cum însă, tot atunci, un porc gras valora 100 de aspri, însemnează că o găleată de grîu prețuia cît patru porci grași, ceea ce, evident, însemna destul de mult. Tot o capacitate destul de mare are găleata și într-un document din 24 martie 1495, în care un călugăr prînea ca mertic anual de la m-rea Govora o găleată și jumătate de grîu ⁶, cantitate necesară unui om pentru hrană pe un an de zile.

Dar mai lămuritoare și mai la obiect sînt cîteva știri din secolul al XVI-lea privind unele mertice de grîu date mănăstirilor. Urmărind în suită actele de danie către m-rea Ostrovul, constatăm că la 1500 i se dăruiesc cinci găleți de grîu, cinci de orz și altele ⁷; la 1529, dania este confirmată, însă în măsură de capacitate diferită: 200 de obroace de grîu și 100 de obroace de orz ⁸; la 1569, dania este din nou confirmată, dar tot în vechea măsură: cinci găleți de grîu și cinci de orz ⁹. La 1507, mănăstirii Glavacioc i se dăruiește un mertic anual de 13 găleți de grîu, orz, vin etc. ¹⁰; la 1512, vechea danie este întărită, însă în altă măsură de capacitate, confirmîndu-i-se anual 260 de obroace de grîu ¹¹. Se pare că proporțiile de 1/20 și 1/40 dintre cifrele de mai sus (200, 5; 100,5; 260,13) nu sînt întîmplătoare și că ele reprezintă raportul dintre găleată și obroc. Împărțind numărul găleților la numărul obroacelor, la ambele mănăstiri, constatăm că în primul caz găleata de grîu are 40 de obroace și cea de orz 20 de obroace, iar în al doilea că găleata de grîu e de 20 de obroace. Știind că în Țara Romînească există două feluri de obroace, mari, de 44 de ocale, și mici, de 22 de ocale ¹², deducem că o găleată avea 20 de obroace mari sau 40 de obroace mici, că obroacele de orz din 1529 ale m-rii Ostrov și cele de grîu ale m-rii Glavacioc, din 1512, sînt obroace mari, iar cele

¹ K. Jireček. *op. cit.*, vol. III, p. 188 și 232. Cf. și St. Novaković, *Zakonik Stefana Dušana*, Belgrad, 1898, p. 265—266.

² *Dicționarul limbii romîne*, ed. Acad. Rom., t. II, partea I, București, 1934. sub voce. La <c. 1700>, într-un car se încăreau 21 de găleți de mălai (N. Iorga, *Studii și doc.*, X, p. 45).

³ *Dicționarul limbii romîne*, sub voce.

⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII—XV, p. 217.

⁵ *Ibidem*, veac. XVI, vol. I, p. 379.

⁶ *Ibidem*, veac. XIII—XV, p. 230.

⁷ *Ibidem*, p. 268.

⁸ *Ibidem*, veac. XVI, vol. II, p. 73.

⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 319.

¹⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 43.

¹¹ *Ibidem*, p. 85.

¹² Vezi mai jos, p. 1363.

de grâu ale m-rii Ostrov sînt obroace mici¹. Prin urmare, în secolul al XVI-lea, o găleată din Țara Românească ar fi avut 880 de ocale sau în măsură modernă 1 494,24 l. O asemenea capacitate mare a găleții ar explica valoarea ei ridicată atît în tranzacții, cît și ca „găleată de ieșire” în cazul judecîrilor. (Se înțelege că dacă găleata de ieșire nu ar fi reprezentat o cantitate mare de cereale, toți rumînii s-ar fi putut ușor elibera din vecinie.)

În anumite situații din secolul al XV-lea, constatarea de mai sus trezește unele nedumeriri și îndoieli. Astfel, în cazul cînd admitem că găleata avea 20 de obroace mari, cele 400 de găleți de grâu dăruite anual mănăstirii Tismana din județul Jaleș² ar fi echivalat cu aproape 6 000 hl (aproximativ 456 de tone) de grâu, ceea ce ni se pare exagerat de mult pentru producția acestui județ. De asemenea, o cantitate prea mare de grâu s-ar fi dat și găletarilor ce strîngeau zeciuală de grâu din județul Brăila, dată mănăstirii Snagov³, pentru slujba lor ei primind cîte patru găleți, adică peste 4 500 kg. În aceste cazuri, probabil că găleata avea o capacitate mai mică.

În orice caz, această găleată mai mică, din secolul al XV-lea, avea o capacitate mai mare decît aceea a găleții din Transilvania sau din Serbia. Dacă nu ar fi așa, în cazul daniei de trei găleți de grâu, făcute m-rii Iezerul de Radu cel Mare⁴, ar însemna că aceasta primea anual maximum 230 kg de grâu (în cazul cînd admitem capacitatea găleții transilvănene) și minimum 40 kg (în cazul găleții sîrbești), ceea ce ni se pare mult prea puțin.

Pe de altă parte, în secolul al XVII-lea diferența dintre găleata din Transilvania și aceea din Țara Românească pare a fi dispărut, de îndată ce, atunci cînd egumenul m-rii Cîmpulung solicită 40—50 de găleți de grâu de la Brașov sau Constantin Brîncoveanu arată că nu poate exporta 2 000 de găleți de grâu, cerute de brașoveni, nu se specifică de ce anume găleți este vorba⁵. Oricum, în ultimul caz, nu mai poate fi vorba de gălețile mari din secolul al XVI-lea, căci, dacă am admite capacitatea de circa 1 500 l a găleții, ar însemna că Brîncoveanu exporta 30 000 hl de grâu, ceea ce este greu de acceptat.

Cele de mai sus ne dovedesc că găleata nu era de capacitate egală în toată țara și pe întreaga epocă a existenței sale.

Cu vremea, începînd cu veacul al XVII-lea, găleata de capacitate este treptat părăsită, fiind înlocuită cu alte măsuri, în special cu chila și cu obrocul, cu care a coexistat un timp⁶.

¹ Un doc. ulterior, din 7 mai 1689, confirmă că cele 200 de obroace de grâu date m-rii Ostrov sînt „de cele de 22”, care „fac obroace mari 100” (Arh. St. Buc.. ep. Argeș. LXX bis/12).

² *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII—XV, p. 32—33.

³ *Ibidem*, p. 187.

⁴ *Ibidem*, veac. XVI, vol. I, p. 4.

⁵ N. Iorga, *Brașovul și romînii*, p. 29—30 și 42—44.

⁶ I. C. Filitti, *Proprietatea solului*, p. 137, considera în mod greșit că cibla sau găleata a fost înlocuită cu obrocul în vremea lui Matei Basarab.

Obrocul sau oborocul. Este un cuvînt care are diferite sensuri : făgăduială, porțiune, ajutor, măsură¹. El este întîlnit aproape în toate limbile slave. În documentele noastre de limbă slavă este amintit mai întîi cu sensul de danie, de ajutor material. La 1388, Mircea cel Bătrîn acorda mănăstirii Cozia „un obroc” de la curtea sa de 220 de găleți de grîu, vin, brînză, miere, postav etc.². Ca măsură, obrocul apare documentar la începutul veacului al XVI-lea. În 1512, Neagoe Basarab dăruia mănăstirii Glavacioc, între altele, și „260 de obroace de grîu”³. Actele interne îl arată ca avînd o largă arie de răspîndire pe tot cuprinsul Țării Romînești, în veacurile XVI—XVIII.

În veacul al XVII-lea, cînd banița este amintită rar, obrocul este pomenit în sute de acte, fiind măsura de capacitate cea mai răspîndită în această vreme. Cu obrocul se măsurau uneori cantități mari de cereale. La 1695, în *Condica vistieriei lui C. Brîncoveanu*, este amintită o cantitate de 8 813 obroace de grîu⁴.

Obrocul s-a menținut mai mult în Oltenia, unde este întîlnit și la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor⁵, cînd în restul țării predomina banița.

Cu obrocul se măsurau cerealele : grîul, orzul, ovăzul, meiul și, mai tîrziu, porumbul, apoi fasolea, mazărea, bobul, uneori chiar ceapa⁶.

Ca măsuri precise, de o capacitate determinată, sînt cunoscute în Muntenia două feluri de obroace : *mici*, de 22 de ocale, și *mari*, de 44 de ocale. Două acte din veacul al XVII-lea sînt pe deplin lămuritoare în privința felului obroacelor și a raportului dintre ele. Astfel, la 20 octombrie 1680 și la 7 mai 1689 se întărește mănăstirii Ostrovul un mertic de „200 obroace de grîu de 22 de oacă, care fac obroace mari 100”⁷. Sînt și alte acte, din aceeași vreme, care vorbesc despre mărimea unuia sau altuia din cele două feluri de obroace amintite în Țara Romînească pînă la Olt⁸.

În măsură modernă, capacitatea obrocului mic este de 37,356 litri, iar a celui mare de 74,712 l.

¹ D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne*, București, 1946, sub voce. Aici se dă numai sensul de mertic, rentă.

² *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII—XV, p. 42.

³ *Ibidem*, veac. XVI, vol. I, p. 85; vezi și vol. II, p. 48—49, 118, 211, 216, 403 passim.

⁴ *Condica vistieriei lui C. Brîncoveanu*, p. 125.

⁵ Vezi doc. din 1776, mai 12; 1780, sept. 6; 1785 apr. 21; 1825 etc. (*Documente privind relațiile agrare*, p. 604, 713; D. Z. Furnică, *Din istoria comerțului*, p. 113; N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p. 87).

⁶ N. Iorga, *Studii și doc.*, XIV, p. 57 (doc. din 1738, iun. 8); XXV, p. 87 (doc. din 1825) și 198 (obroace de gunoi, 1819).

⁷ Arh. St. Buc., ep. Argeș, LXX bis/10 și 12.

⁸ La 15 apr. 1673, Grigore Ghica hotărăște ca poporenii să facă 4 zile de clacă preoților lor sau să le dea „un obroc de grîu de oacă 44” (Acad. R.P.R., XCIV/8). Un obroc de aceeași mărime, de 44 de ocale, ne este semnalat și de actul din 2 mart. 1674 (Acad. R.P.R., XCIV/6). La 6 nov. 1680, Șerban Cantacuzino dăruia mănăstirii Dintr-un Lemn „din rînduiala găleții din județul Vilcea 200 obroace de grîu de 22 oacă” (Acad. R.P.R., CCI/32 și N. Iorga, *Doc. Cantacuzinilor*, p. 102—103). În răspunsul aceluiași domn către împăratul Leopold, din 1688, se vorbește despre „obrocul ce umblă într-această țară și care este de oacă 22” (N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 231).

Din timpul ocupației Olteniei de către austrieci, au rămas câteva știri cu privire la obrocul cu care se măsurau cerealele în această parte a țării. Una din ele arată că obrocul este o măsură valahă de aproximativ o jumătate de cibla transilvăneană¹; alta din 1726 că un obroc de grâu (probabil mare) are 66 de ocale² (aproximativ 112 litri). O știre de prin 1716—1717, tot din Oltenia, vine să adauge date noi cu privire la raportul dintre obrocul mic și obrocul mare, altul decât cel cunoscut pentru restul Țării Românești și care, după cum am văzut, era de 1/2. Astfel, în satul Oțeșani, al mănăstirii Horezu, se face un calcul pentru transformarea mai multor obroace mici în obroace mari: „... mali obroace 18 cin (fac) velichi obroace 12; mali obroace 36 cin velichi obroace 24; mali obroace 27 cin velichi obroace 18”³. Observăm că în acest caz raportul dintre obroacele mari și cele mici este de 2/3. În cazul în care obroacele amintite la 1726, de 66 de ocale, sînt obroace mari — cum este foarte probabil —, cele mici aveau în Oltenia 44 de ocale, cît aveau cele mari în Muntenia.

Alăturînd cifrele indicatoare ale capacității celor trei categorii de obroace, constatate documentar — de 22, 44 și 66 de ocale —, observăm că ele formează de fapt o progresie aritmetică, ceea ce arată că a existat probabil o regulă de stabilire a mărimii obroacelor.

Pe lângă obroacele amintite mai sus — de 22, 44 și 66 de ocale —, mai există și altele, purtînd denumirea orașelor în care și în jurul cărora erau folosite: obrocul Piteștilor⁴, obrocul Rîmnicului⁵, al Buzăului⁶, al Focșanilor⁷. Capacitatea acestora n-o cunoaștem, deoarece nici un document nu spune cîte ocale aveau. (Este posibil în aceste cazuri să fie vorba de obroace-etalon păstrate în orașele respective.)

Începînd cu a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, obrocul este tot mai rar amintit în acte, locul său fiind luat de alte măsuri, îndeosebi de banița.

Banița. Banița apare documentar la sfîrșitul veacului al XVI-lea, o întîlnim sporadic în veacul următor, ca să predominie față de toate celelalte măsuri de capacitate pentru cereale în veacul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului trecut.

Cea dintîi mențiune cunoscută a baniței este din 1 aprilie 1597, într-un act prin care Mihai Viteazul poruncește ca să-i fie întoarse Stancăi

¹ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, I, p. 276.

² *Ibidem*, II, p. 48.

³ N. Iorga, *Studii și dor.*, XIV, p. 15.

⁴ La 12 mart. 1647, un anume Ștefan datorator lui Stan din Merișani 12 obroace de grâu, „cu obrocul Piteștilor” (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XIX/10).

⁵ La 14 mai 1678 este amintit într-un act prețul a 28 de obroace de grâu, „de a Rîmnicului” (Arh. St. Buc., ms. 173, f. 609).

⁶ La 4 febr. 1691 este menționat „obrocul Buzăului” de grâu, care, pe vreme de foamete, prețuia un galben (Arh. St. Buc., ep. Buzău, XLVIII/59).

⁷ Într-un doc. din 20 oct. 1675 se vorbește despre 30 de obroace de mei „di a Focșanilor” (Arh. St. Buc., mitrop. Țării Rom., LXXXIX/19).

din Bogdănești (Vilcea) „50 banițe de mei”¹. În veacul al XVII-lea, banițele mai sînt amintite destul de rar în Oltenia, tot în regiunea Vîlcei², apoi în regiunea Teleorman³ și Buzău⁴. Prin urmare, în veacul al XVII-lea, banița o întîlnim în diferite regiuni ale țării, depărtate între ele, pentru ca apoi, în veacul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-o găsim răspîdită pe întreg teritoriul Țării Romînești.

Știri sigure despre capacitatea baniței nu avem decît din veacul al XVIII-lea⁵. Este foarte probabil că banița, înlocuind obrocul, a luat și mărimea acestuia; cele mai multe referințe despre capacitatea baniței „drepte” o arată a fi de 22 de ocale, adică exact mărimea obrocului mic și a chilei de Stambul. Astfel, pentru a da cîteva exemple, la 20 aprilie 1752 porumbul se dijmua cu banița de 22 de ocale⁶; la 20 iulie 1771, s-au strîns într-o groapă, din uiumul de la o moară, 122 de banițe de cereale, banița „de ocă 22”⁷; în aceeași vreme, în județele Gorj și Mehedinți renta din porumb se dădea cu „baniță de ocă doozeci și doo”⁸.

Documentele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor semnaleză însă și banițe de alte capacități, și anume de 18, 14⁹, 24¹⁰, 20, 25¹¹ etc. ocale.

Diferența aceasta provenea uneori — ca și la chilă — din faptul că se calcula mărimea baniței după greutatea hectolitrică a cerealelor. La 1781, la Meteleu-Buzău, banița de mei era socotită 22 de ocale, în timp ce acelea de orz și grîu aveau 21 și 20 de ocale, iar cea de porumb 25¹²; la 1804 se motivează că banița de grîu a ieșit numai de 33 de ocale, nu de 35, „fiind grîul ușurel”¹³.

Alteori banița își păstra capacitatea pe care o stabilise tradiția locală. La începutul secolului al XIX-lea, la Bucov-Saac, porumbul se dijmua „cu banița moșiei ce din vechime s-a urmat, care poate să fie ca 28 oca”¹⁴.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, schimbîndu-se modul de percepere a rentei din porumb și luîndu-se nu după recoltă (una din zece),

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, vvac. XVI, vol. VI, p. 259. În vol. IV, p. 276, este amintită banița într-o însemnare din 1661, făcută pe un doc. din 1577. Menționăm că în onomastică numele de baniță este mai vechi (*Ibidem*, I, p. 80, II, p. 98 *passim*).

² *Arh. St. Buc.* m-rea Hurezi, XII/2 (doc. din 1676, sept. 4).

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, vvac. XVI, vol. IV, p. 276 (însemnare din 1661).

⁴ *Acad. R.P.R.* MCCXXIII/3 (doc. din 1657, iunie 11).

⁵ În secolul al XVII-lea este greu de spus cit avea banița. Într-un doc. din 11 iun. 1657 — citat la nota precedentă — se spune că 20 de banițe făceau 16 chile (poate fi vorba, eventual, de chile de Istanbul).

⁶ N. Iorga. *Studii și doc.*, V, p. 197; vezi și p. 201 (doc. din 1799).

⁷ *Doc. relații agrare*, p. 581.

⁸ *Ibidem*, p. 684 (doc. din 1782, apr. 30). Vezi și „*Bul. Com. Ist.*”, V, p. 278; „*Arhivele Oltenici*”, 1935, p. 433; V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 691, XIII, p. 309 etc.

⁹ „*Miron Costin*”, III, 1915, p. 46 (doc. din 1742, nov. 3).

¹⁰ *Doc. relații agrare*, p. 602 (doc. din 1776, mart. 27).

¹¹ *Ibidem*, p. 679—680. Vezi și Șt. Grecianu, *Genealogiile documentate*, II, p. 62—64 (doc. din 1803).

¹² *Doc. relații agrare*, p. 679—680.

¹³ V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 330.

¹⁴ *Ibidem*, XIII, p. 385.

ci după pogon (cite patru banițe de boabe pe pogon)¹, proprietarii de moșii au căutat să tragă foloase și din aceasta și, înșelându-i pe țărani clăcași, au ridicat capacitatea baniței, zisă de dijmă, pînă la 50 de ocale și chiar mai mult. Astfel, la 11 noiembrie 1779 și mai apoi, în 1780, țărani din Ocnița-Dîmbovița se plîng domniei că egumenul mănăstirii Dealu le ia dijma din porumb cu banița de 50 și 52 de ocale². În alte părți, banița de dijmă era de 30—36³ sau 42 de ocale⁴. Pentru a pune capăt neînțelegerilor de felul celor de mai sus, domnia dă o serie de dispoziții prin care fixează capacitatea baniței la 22 de ocale⁵. Această capacitate oficială este legiferată în 1780, prin *Pravilniceasca Condică*⁶ și apoi, în 1819, prin *Legiuirea lui Caragea*⁷.

La 1831 se spune că această baniță de 22 de ocale „este știută de toți de obște”⁸, ceea ce arată că se ajunsese la generalizarea ei. Înainte de aceasta însă, în unele învoiele agricole dintre țărani și stăpînii de moșii, primii — pentru a se pune la adăpost de silniciile proprietarilor — cereau ca „la măsuratul porumbului să ia dijmă cu banița de oca 22, iar nu mai mare”⁹.

La începutul veacului al XIX-lea, constatăm că există și o baniță a vistieriei, de 44 de ocale¹⁰, echivalentă deci cu obrocul mare sau cu două banițe mici.

La 1832 se iau o serie de hotărîri pentru uniformizarea măsurilor de capacitate pe toată țara¹¹. Cu acest prilej se introduce și o nouă capacitate a baniței, anume de 40 de ocale banița mare și de 20 de ocale cea mică (67,92 l și, respectiv, 33,963 l), chila de 400 de ocale avînd 20 de banițe mari sau 40 de banițe mici. Acum banița devine un submultiplu al chilei.

Aceste banițe de 20 și 40 de ocale s-au folosit în toată țara pînă la introducerea sistemului metric. Ca denumire și ca măsură de capacitate, banița a continuat să existe și după aceasta, fiindînd pînă în zilele noastre, sub forma dubludecalitrului.

¹ În *Pravilniceasca Condică* (București, Edit. Acad. R.P.R., p. 84), se prevede că dijma din porumb se va da, ca și pînă atunci, o baniță din zece. La sfîrșitul legiurii (p. 156), dispoziția din text e modificată, precizîndu-se că se vor da patru banițe de cite 22 de ocale la pogon, fapt confirmat apoi de numeroase documente. Vezi și S. Columbeanu, *Evoluția raporturilor agrare din Țara Romînească după rîscoala lui Tudor Vladimirescu pînă la Regulamentul Organic, 1822—1831*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, II, p. 30—31.

² *Doc. relații agrare*, p. 657 și 662—663.

³ *Ibidem*, p. 502.

⁴ *Ibidem*, p. 726, 793, 804, 879, 881 etc. Vezi și V. A. Urechia, *op. cit.*, V, p. 121; X, p. 193, și S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 34.

⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, XIII, p. 385 și III, p. 333.

⁶ *Pravilniceasca Condică*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 84.

⁷ *Legiuirea Caragea*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1955, p. 46. Banița de știuleți era considerată ca fiind de două ori mai mică decît aceea cu porumb curățat. În *Pravilniceasca Condică*, p. 84 și în *Legiuirea Caragea*, p. 46, se prevede că dijma la pogonul de porumb era de patru banițe de 22 de ocale de boabe sau de opt banițe de știuleți (cocoloașe). Vezi și *Analele parlamentare*, 1831, p. 569.

⁸ *Analele parlamentare*, 1831, p. 565; vezi și p. 10.

⁹ *Doc. relații agrare*, p. 571.

¹⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 333 (doc. din 1819 sept. 18).

¹¹ Vezi amănunte mai jos, la chilă. p. 1368—1369.

Din prima jumătate a secolului trecut există și câteva știri despre modul cum se stabilea banița-etalon sau, cum zic documentele, despre „aiarul”¹ baniței. Astfel, se luau câte 10 ocale de grâu, porumb, mei și orz și „cîntărindu-se acestea de bacal-bașa cu balanța de Țaligrad, cu care se aprobează măsurile, cîntarul de 44 de ocă”, și amestecîndu-se apoi se forma o baniță de 40 de ocale². Un alt document vorbește de un mod puțin mai deosebit de stabilire a aiarului baniței. În 1841 martie 9 se poruncește de către vistierie magistratului orașului Giurgiu „să se ia patru feluri de producturi : porumb, grâu, mei și orz, de fieșcare câte 5 oca, cîntărite cu palanța Țarigradului și, amestecîndu-le toate la un loc, să se puie tot într-acea baniță de fier”; aceasta trebuia apoi „scuturată o dată și, umplîndu-se al doilea, să se rază cu acel fier ce este trimis pentru aceasta”; „suma producturilor dintr-însa va ieși deplin oca 40”³.

Chila. Chila a pătruns în Țara Romînească pe la mijlocul veacului al XVI-lea, după căderea ei sub dominația otomană.⁴ Cea dintîi mențiune cunoscută din actele interne este din 1587, cînd se amintește că un oarecare Rustea cumpără de la David ocină în Tălpășești, cu bani, vite și cu „12 chile de mei”⁵.

În poruncile sultanilor către domnii Țării Romînești, chila este pomenită mai devreme, la 22 ianuarie 1560, 15 februarie 1566 etc.⁶. Este foarte probabil că ea a fost adoptată în această vreme, în legătură cu furniturile de cereale pe care Țara Romînească era obligată să le livreze Imperiului otoman⁷.

Ca măsură de capacitate pentru cereale, chila se folosește pe tot cuprinsul țării, pînă la introducerea sistemului modern de măsuri, îndeosebi în relațiile comerciale cu Imperiul otoman. Fiind o măsură mare, de calcul, chila era utilizată în livrările și vînzările de cantități mari de cereale,

¹ Pentru semnificația cuvîntului turcesc aiar : 1) controlul metalelor, greutateilor și măsurilor ; 2) greutate, măsură ; 3) ayar-etmek — a încerca moneda de aur sau argint, a potrivi pendula, ceasul ; vezi M. Malouf, *Dictionnaire turc-français*, sub voce.

² Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 749/1841, f. 87—88. Cf. și I. Ghica, *Măsurile și greutatele romînești și moldovenești*, 1848, p. 58, n. 1. Aceeași explicație a aiarului (cu patru părți egale din patru feluri de cereale) și în *Annuaire de la Principauté de Valachie*, 1842, p. 156.

³ Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 895/1843, f. 127—127 v.

⁴ I. Săineanu, *Influența orientată și Dicționarul Acad. Rom.*, 1930, ambele sub voce.

⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. V, p. 315. Într-o trad. rom. a unui doc., chila e amintită la 1565—1566, adică în vremea în care apare și în poruncile turcești (*ibidem*, vol. III, p. 215).

⁶ *Cat. doc. turcești*, I, p. 30—31, 35, 36.

⁷ Este greu de spus dacă noi am adoptat de la turci numai numele sau și capacitatea chilei, deoarece știrile despre mărimea ei sînt — așa cum vom vedea — mai tîrzii. Cum în poruncile turcești citate este vorba de chile de Istanbul și cum la noi nu exista încă chila, este foarte probabil că la început s-a folosit chila cu capacitatea din Imperiul otoman. Așa s-ar explica de ce, la 11 iun. 1657, se spune că 20 de banițe fac 16 chile (Acad. R.P.R., MCCCXXIII, 3). Cum însă în Țara Romînească mai existau în această vreme două măsuri — obrocul și banița —, cu o capacitate apropiată de a chilei de Istanbul (22 de ocale), nu avea rost folosirea alteia de aceeași mărime ; chila a devenit astfel pentru locuitorii Țării Romînești o măsură mai mare decît acestea două.

îndeosebi în comerțul extern sau în achizițiile făcute de stat. O întâlnim și pe piața internă, mult mai rar însă.

În privința mărimii, observăm că nici una dintre măsurile medievale românești nu înregistrează o variație atât de mare ca cea a chilei din Țara Românească. Capacitatea chilei diferă, în timp, nu numai pe secole și pe decenii, ci chiar pe ani, iar în spațiu chila este aproape mereu alta, de la județ la județ. În 1833, această diversitate a mărimii chilei se recunoaște de către organele de stat astfel : „... Atît chilele, cît și banițele să urmează în fieșcare județ cu o deosebire foarte însemnătoare”¹. Actele din veacurile XVIII—XIX pomenesc adesea de „chila Brăilei”, „chila Giurgiovilului” „Stambolchila” ș.a. și, de asemenea, ca și la banița și obroc, de chila mare² și chila mică³.

În cazul chilelor socotite la greutate, este sigur că această variație nu depindea numai de diverse tradiții locale, ci și de greutatea boabelor cerealelor. La 17 august 1816, boierii din Țara Românească spun cu toată claritatea — deși cam incorect gramatical — „cări cînd este grîul mare la bob și plin de miez, este mai multe oca în chilă”⁴, iar la 8 martie 1804 se explică că au ieșit numai 264 ocale de grîu la chilă, „fiind grîul ușurel”⁵. La aceeași cereală se înregistrau deci variații la greutatea chilei după cum era recolta.

Cea dintîi relație pe care o cunoaștem despre capacitatea chilei este din 11 iunie 1655, cînd se arată că, în județul Buzău, „banița umblă în chilă cite 16”⁶. Este desigur vorba de un raport între chila mare și banița mică, cea de 22 de ocale; cu alte cuvinte, chila de Buzău, despre care este vorba, avea 352 de ocale la mijlocul secolului al XVII-lea.

Spre sfîrșitul veacului al XVII-lea, la 15 mai 1690, mai mulți săteni din Birlogu (jud. Vîlcea) se împrumută cu mei de la un boier, și anume cu „chile 20, care fac oboroace 80... , însă oborocul de ocă 22”⁷. Aici este desigur vorba de chila mică, care, după cum se vede, avea în Vîlcea 88 de ocale.

În fostul județ Argeș, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, chila mică de mei avea 96 de ocale, cea de porumb știuleți 112 și 200 de ocale⁸, iar chila de porumb boabe 120 de ocale⁹, în timp ce în județul Teleorman chila de mei avea 120 și 144 de ocale¹⁰.

1. —

¹ „Buletin”, gazetă oficială, 26 febr. 1833, p. 66.

² Vezi doc. din 1781, apr. 3 („Arhivele Olteniei”, 1935, p. 256). La mijlocul secolului trecut, chila mică era jumătate din cea mare, avînd 10 banițe (D. Iarcu, „Timpul” din 24 ian. 1857, p. 4).

³ Doc. din 1776, mart. 27; 1803, mai 3; 1847, febr. 6 etc. *Doc. relatii agrare*, p. 602; Șt. Grecianu, *Genealogiile documentate*, II, p. 60; Arh. St. Buc., A. N., MMDCLX1/61.

⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, X A, p. 928.

⁵ *Ibidem*, XI, p. 330.

⁶ Acad. R.P.R., ms. rom. 3474, f. 3 v.

⁷ Arh. St. Budapesta, orig. rom., fotocopie la Inst. de ist. București.

⁸ *Doc. relații agrare*, p. 602.

⁹ *Ibidem*, p. 543.

¹⁰ „Arhivele Olteniei”, 1935, p. 127.

Cît privește vestita chilă a Brăilei, aceasta avea, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, 240 de ocale de grîu¹, la 1818, 11 chile de Istambul² (care avea la rîndul său 18—22 de ocale)³, iar la 1819, 242 de ocale⁴ (adică exact 11 chile de Istambul de cîte 22 de ocale).

La 23 februarie 1832 chila de Brăila a fost fixată la 240 de ocale pentru grîu și mei, 352 pentru porumb (aceasta se numea „chila cea mare”) și 200 pentru orz și ovăz⁵.

Trebuie să remarcăm faptul că chila Brăilei — pe unde „se face cea mai mare exportăție” de cereale⁶ — servea uneori ca etalon pentru celelalte județe. La 24 decembrie 1831, „otcîrmuirea” județului Mehedinți arăta că, întrucît în acel județ locuitorii nu obișnuiau „a-și strînge rodurile în socoteală de chile, ci... în sumă de ocale”, a trebuit să calculeze chila „drept 360 ocă, după a Ibrăilii”⁷.

În județul Rîmnicul Sărat, la 1788—1789, o chilă de grîu cuprindea opt banițe, adică 176 de ocale⁸. La 1738, chila Giurguiului avea șase chile de Istambul⁹ (deci circa 120 de ocale, fiind de două ori mai mică decît a Brăilei).

La 1804 „fiind grîul ușurel”, acesta avea 264 de ocale de chilă¹⁰, iar la 17 august 1816 boierii au fixat chila de grîu la 300 de ocale pentru nartul de pîine al brutarilor din București¹¹.

În listele de prețuri ale cerealelor pe anii 1831—1832, publicate în *Analele parlamentare*¹² sau aflate în manuscris¹³, capacitatea extrem de diferită a chilei este scoasă și mai bine în evidență. Astfel, pentru anul 1831, listele consemnează capacitatea chilei la 120 de ocale la toate produsele în județele Muscel și Vîlcea, 176 de ocale în județele Argeș, Dimbovița, Teleorman și Vlașca; în județele Olt, Romanați și Dolj, grîul, porumbul și meiul erau socotite la 176 de ocale, orzul la 136, respectiv 130, iar ovăzul la 120, 90 și, respectiv, 130 de ocale; chila avea apoi 240 de ocale în județul Ialomița, 260 în județul R. Sărat, 300 pentru grîu, porumb și mei, 200 pentru orz și 180, respectiv 170, pentru ovăz, în județele Brăila și Buzău,

¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 547; vezi și Hurmuzaki, XIV/3, p. 205.

² 1 810 chile de Brăila făceau 20 000 de chile de Istambul (*Cat. doc. turcești*, I, p. 255).

³ Hurmuzaki, XIV/3, p. 206; P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 242; Mehmet Mustafa, „Studii”, 1962, nr. 2, p. 410. Înainte de această vreme, la mijlocul secolului al XVIII-lea, chila de Istambul avea 25.66 kg („Revue de la Faculté des Sciences économiques de l'Université d'Istanbul”, XI, 1950, nr. 1—4, p. 179, apud F. Constantin, *Situația clăcașilor din Țara Românească în perioada 1746—1774*, „Studii”, XII, 1959, nr. 3, p. 74, n. 4). Și în Imperiul otoman existau, de altfel, chile de mărimi diferite; aceea de Salonic avea 84 de ocale (N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris, 1956).

⁴ *Cat. doc. turcești*, I, p. 269.

⁵ *Analele parlamentare*, 1831—1832, p. 642 și I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 498.

⁶ Menționăm că, în „hatul” din 1826, se prevedea că pentru zahereaua livrată Imperiului otoman „să plătească prețul după fiialu ce să va rupe pă fieșcare an la schela Brăilii” (N. Iorga, *Studii și doc.*, XXI, p. 51).

⁷ I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 491.

⁸ Hurmuzaki, XIV/3, p. 453—455.

⁹ *Anatefter*, ed. D. C. Giurescu, în *Studii și materiale de istorie medie*, V, p. 477.

¹⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 330.

¹¹ *Ibidem*, X A; p. 925.

¹² *Analele parlamentare*, 1831—1832, p. 640.

¹³ Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 528/1832.

360 în județul Mehedinți, 360 pentru grâu, 240 pentru porumb, 380 pentru mei și 189 pentru orz și ovăz în județul Gorj, 369 pentru grâu, porumb și mei, 240 pentru orz și 220 pentru ovăz, în județul Ilfov și 400 de ocale pentru grâu, 300, respectiv 360, pentru porumb și 240 la orz și ovăz în județele Prahova și Săcuieni¹. Precum se vede, în unele județe chila avea aceeași mărime pentru toate produsele (120, 176, 240, 260 sau 360 de ocale), iar în altele mărimi diferite, variind între 90 și 400 de ocale. În toate județele unde chila avea capacități variate, după produse, cele mai ușoare erau socotite ovăzul și orzul, care aveau cea mai mică greutate hectolitrică.

Pentru anul 1832 capacitatea chilei în unele județe ne apare, în aceleași liste, diferită de aceea din anul precedent. În Argeș, bunăoară, ea nu mai este de 176, ci de 120 de ocale, în Gorj nu mai este de 360, ci de 176² (este vorba, foarte probabil, de chila mare și de chila mică, înăuntrul aceluiași județ, adică de 120 și 176 în Argeș și 176 și 360 în Gorj).

Dar aceleași liste mai scot în evidență și un alt fapt, și anume că în unele județe chila se socotea numai ca măsură de capacitate, subdivizată în ocale de capacitate. De îndată ce pentru toate cerealele ce se vindeau — grâu, porumb, mei, orz și ovăz — chila este menționată ca fiind aceeași, avînd de pildă 176 de ocale în Argeș, Dîmbovița, Vlașca, este evident că nu poate fi vorba decît despre ocale de capacitate, știînd că alta este greutatea unei ocale pline cu mei și alta a uneia plină cu ovăz. În schimb, în alte județe — și acestea formează majoritatea — dat fiind că mărimea chilei este arătată a fi *alta* aproape pentru fiecare din produse după densitatea lor sau — cum am zice în termeni moderni — după greutatea hectolitrică, este sigur că aici și calculul și prețul se făceau în ocale de greutate.

În anul 1832, ca urmare a deosebirilor existente între județe în privința mărimii chilei, magaziiile de rezervă ale statului au fost nevoite să calculeze toate produsele colectate direct în unitatea cea mai mică de capacitate, dar care era aceeași în întreaga țară, ocaua, în loc de chilă, ceea ce, evident, îngreua mult calculele³.

Această situație, care producea serioase perturbații în raporturile comerciale și funciare, ca și la strîngerea cerealelor de către stat, a silit organele de resort — Vornicia treburilor dinlăuntru și Vistieria — să ia măsuri de îndreptare.

În 1832 se hotărăște ca în toate județele *capacitatea chilei să fie aceeași, și anume de 400 de ocale*, împărțită în zece banițe a 40 de ocale sau 20 de banițe a cîte 20 de ocale fiecare. Vistieria urma să trimită în județe și orașe asemenea banițe, care trebuiau să fie puse în circulație cu data de 1 ianuarie 1833⁴. În proiectul de vînzare a vămilor pe 1833 se preciza, la punctul 49 : „Chila pentru producturi de acum înainte va fi

¹ *Analele parlamentare*. 1831—1832, p. 640.

² Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 528/1832.

³ „Buletin”, gazetă oficială, 26 febr. 1833, p. 66.

⁴ Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 4322/1832, f. 8—8 v.

de zece banițe, banița de cîte ocă 40 (patruzeci) și va însuma ocă patru sute; pentru înlesnire însă, se va face douăzeci jumătăți de baniți de cîte ocă douăzeci și această măsură se va obști în toată țara”¹. Această „obștire” se face printr-o „publicație” a Departamentului Finanțelor, la 12 ianuarie 1833, interesantă și pentru alte considerente decît măsurile. După ce se atrage atenția asupra neorînduieilor ce produce vistieriei întrebuițarea feluritelor măsuri, „după obiceiul fieșcării județ”, se arată că „stăpînirea, aflîndu-se cu cea mai pătrunzătoare îngrijire spre înaintarea negotului și liniștirea între neguțitori și cumpărători, cum și între proprietari cu locuitorii clăcași”, hotărăște:

1) Desființarea tuturor vechilor măsuri (a chilelor pe județe);

2) În locul lor se introduce în întreaga țară o măsură — chila — cu care se vor măsura toate produsele, „în sumă hotărîtă de oca 400, făcută aiar cu grîu, mei, porumb și orz, împărțită în 10 baniți, una de ocă 40 sau în 20, pentru înlesnire la măsurătoare și cărat, una de ocă 20”;

3) Se vor trimite la ocîrmuirile județelor cîte două banițe, una de 40, „socotită zece în chilă, și alta de ocă 20, socotită 20 în chilă...”².

Deși a avut de înfruntat aproape peste tot folosirea tradițională a chilelor locale, noua chilă a reușit în cele din urmă să se impună ca unitate de măsură pentru cereale.

La 16 februarie 1833, în situația „rodirii” pe anul 1832, toate cerealele sînt calculate în chile de 400 de ocale³. Oficial deci chila era considerată ca avînd 400 de ocale.

În anul 1838 — la 5 ani după stabilirea chilei de 400 de ocale — chila de grîu, mei și porumb se socotea în toate județele la 400 de ocale, în timp ce în cîteva județe (Romanați, Prahova, Olt) orzul și ovăzul — care erau mai ușoare — sînt calculate la 270—360 orzul și 240—272 ovăzul⁴. Se continua deci, în unele județe, calculul cerealelor după greutate. Peste 10 ani, în 1848, se poate observa că, dacă în județele Argeș, Brăila, Muscel, Teleorman și Vlașca se vindeau toate cerealele cu aceeași chilă, de 400 de ocale, iar în Dolj și Mehedinți cu suta de ocale, în județele Prahova și Romanțați vînzările se făceau tot cu chile diferite, după categoria de cereale, calculate deci în ocale greutate: grîul, porumbul și meiul la 400 de ocale (în Prahova, meiul la 420 de ocale), orzul la 360, respectiv 340 de ocale, iar ovăzul la 300 de ocale⁵. Oricum însă diferențele dintre aceste chile și aceea oficială, numită „chila țării”⁶, nu mai erau atît de mari ca înainte.

Chila-etalon se stabilea pe baza a zece banițe-etalon⁷.

În concluzie, pentru chila din Țara Romînească, este de reținut:

1) Marea ei diversitate, de la apariție și pînă la 1832;

¹ „Buletin”, gazetă oficială, 4 ian. 1833, nr. 1, p. 9.

² *Ibidem*, 16 ian. 1833, p. 16; cf. și Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 694/1833, f. 238.

³ *Analele parlamentare*, t. III, p. I, 1832—1833, p. 450. Vezi și *Cantor de avis*, 1837, p. 8.

⁴ Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 1952/1838.

⁵ *Ibidem*, dos. 408/1848.

⁶ I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 547.

⁷ Vezi stabilirea etalonului la baniță, mai sus, p. 1367.

2) Stabilirea unei capacități unitare pe întreaga țară, la 1832, de 400 de ocale (zece banițe a 40 de ocale), ceea ce în măsură modernă ar face 679,268 l.

Cezvîrta. Denumirea¹ acestei măsuri de capacitate pentru materii uscate și de greutate este menționată mai întâi la sfîrșitul veacului al XVII-lea² (ca măsură de suprafață este amintită la începutul secolului al XVII-lea).

În comparație cu alte măsuri de capacitate, cezvîrta este pomenită, în actele veacurilor XVIII—XIX, mult mai rar, uneori singură, alteori însă însoțind chila.

Un document din 1757 ne arată că 50 1/2 de chile și 6 cezvîrte fac 51 de chile și două cezvîrte³, ceea ce însemnează că *cezvîrta era a opta parte din chilă*⁴ (cea de suprafață era a 4-a parte din pogon). Fiind un sub-multiplu al chilei, mărimea cezvîrtei era diversă, după cum diferită era și chila. Astfel, între veniturile moșiei Fleștii (jud. Argeș) a mitropoliei, pe anul 1774, sînt și 30 de cezvîrte de mei „po ocă 12”⁵, 340 de cezvîrte de porumb știuleți „po ocă 25”⁶, alte 100 de cezvîrte de porumb știuleți „po ocă 14”⁵; la 1757, la Ciolănești-Teleorman, cezvîrta de mei era „za oca 18”⁶.

În primele decenii ale veacului al XIX-lea, cezvîrta este amintită mai ales în legătură cu aprovizionarea cu cereale și făină a armatei ruse, în luptele acesteia cu turcii⁷ (în această vreme este vorba foarte probabil de măsura rusească).

Ocaua. Este de origine turcească⁸, pătrunzînd în țările romîne după cîmpirea lor de către turci. Documentar, o întîlnim în veacul al XVII-lea, utilizată mai des ca măsură de capacitate pentru lichide și ca măsură de greutate și mai rar ca măsură de capacitate pentru materii uscate. Totuși, o găsim folosită la măsuratul grîului, meiului, porumbului, al făinei etc.⁹.

Capacitatea ocalei pentru materii uscate, în măsură modernă, era de 1,698 l¹⁰. Ocaua-etalon se stabilea prin cîntărirea a cîte 100 de dramuri

¹ Vezi G. Ghibănescu, *Slovar, anexă la Ispisoace și zapise*, III/2, p. 67.

² La 1692. iul. 10, o „cedvite” de mei era prețuită la 80 de bani (Arh. St. Buc., m-rea Hurezi, LII/8).

³ *Doc. relații agrare*, p. 542.

⁴ I. C. Filitti, *Principalele romine de la 1828 la 1834*, București, 1934, p. 342, n. 24, considera că „o chilă de Muntenia făcea trei cestverte; una de Moldova două”.

⁵ *Doc. relații agrare*, p. 602.

⁶ *Ibidem*, p. 542. În articolul citat, F. Constantiniu admite că cezvîrta = 16 ocale („Studii”, 1959, nr. 3, p. 91, nota 2).

⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 734; Arh. St. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 246, 551, 576, 620 și 1708/1831, 2 015/1832, 799, 2 046, 2 047/1833 etc.; „Buletin”, gazeta oficială, 1834, p. 102 și „Buletinul oficial” din 27 nov. 1853. 3 mai 1854 etc.

⁸ L. Șăineanu, *Influența orientală*, sub voce, și N. Iorga, *Istoria rominilor în chipuri și icoane*, III, p. 229.

⁹ *Doc. relații agrare*, p. 542 (doc. din 1757, sept. 30); „Bul. Com. Ist.”, IX, 1930, p. 124 (doc. din 1758, nov. 20).

¹⁰ Gr. Cantilli, *op. cit.*, p. 96; Al. Zanne, *op. cit.*, p. 53—54: *Măsuri și greutăți. Colectiune de legi*, București. 1886, p. 205.

de grâu, porumb, mei și orz, care, amestecate, formau ocaua de capacitate pentru materii uscate, avînd mărimea de 1,698 l¹.

Ca măsură de capacitate și greutate, ocaua a existat pînă în veacul al XX-lea. Submultiplii ei erau cei de la greutate. (Vezi „Studii”, 1964, nr. 1).

Măsuri de capacitate pentru cereale, de importanță practică mai mică și de circulație mai restrînsă în timp și spațiu, în vremea de care ne ocupăm, au mai fost: *ferdela*, *mierța*, *sacul*, *găvanul*, *speia* și *primanul*.

Ferdela. Atît ca măsură, cît și ca termen, se pare că ferdela a fost împrumutată din Transilvania².

Ea este o măsură de suprafață, de capacitate și de greutate. Ca măsură de capacitate pentru materii uscate, o constatăm documentar la sfîrșitul veacului al XVI-lea. Astfel, în timpul domniilor lui Mihnea Turcitul (1577—1583 și 1585—1591), la Vrabeți (r. Strehaia) se cumpără un loc cu bani și cu „5 ferdele de mei”³.

În timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593—1601) și în primul deceniu al veacului al XVII-lea — într-o vreme de strînse relații cu Transilvania — sînt adesea amintite în tranzacțiile comerciale, ca preț în natură, ferdele de grâu⁴, de orz⁵, de mei⁶, de făină⁷, și chiar de nuci⁸.

Este de observat că ferdela o întîlnim răspîndită în fostele județe Mehedinți, Rîmnicul Vilcea, Argeș, Dîmbovița, Buzău și Rîmnicul Sărat, adică în regiunile limitrofe Transilvaniei.

În timp, ferdela o găsim des amintită la sfîrșitul secolului al XVI-lea și în primele două decenii ale veacului următor; extrem de rar mai este pomenită în veacul al XVIII-lea⁹ și al XIX-lea¹⁰, îndeosebi în Oltenia.

Știri directe despre capacitatea ferdelei din Țara Romînească nu avem decît din veacul al XIX-lea. Pentru epoca ei de apariție și veacurile

¹ A. Kupffer, *Travaux de la commission pour fixer les mesures et les poids de l'Empire de Russie*. St. Petersburg, 1841, p. 138.

² *Dicț. Acad. Rom.*, t. II, p. I, sub voce, și S. Mindrescu, *Influența culturai germane asupra noastră*, în *Influența germană asupra limbii române*, Iași, 1904, p. 47.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVII, vol. I, p. 382.

⁴ La 28 apr. 1605, se spune că în 1595 Stan cumpăraseră de la popa Pirvu ocină în Căprioaru (r. Tirgoviște), cu bani și cu „50 ferdele de grâu” (*ibidem*, p. 164).

⁵ La 1605, apr. 18, Nan cumpără niște ogoare la Chiojd (r. Cislău) cu bani și cu „3 ferdele de orz” (*ibidem*, p. 162).

⁶ Stancul postelnic cumpăraseră la < 1593—1601 > o curătură în Săcuieni (r. Tirgoviște) cu bani și „cu două ferdele de mei și două ferdele de orz” (*ibidem*, vol. II, p. 399).

⁷ La 1600, iulie 9, Nicolae Pătrașcu poruncește să se restituie 80 de ferdele de făină, luate de la o moară din Pitești (Arh. St. Buc., ms. 479, f. 45).

⁸ La 1597 apr. 3, Mihai Viteazul poruncește să se înapoieze Stancăi din Bogdănești (r. Rîmnicul Vilcea) ceea ce i s-a luat în mod samavolnic, între care și „50 banițe de mei și 9 ferdele de nuci” (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVI, vol. VI, p. 259).

⁹ În 1747—1748, la Bălteni și Bărbătești, dijma din porumb se lua cu ferdela (N. Iorga, *Studii si doc.*, XIV, p. 71—72), iar la 1790 este amintită ferdela de porumb (*ibidem*, VIII, p. 83).

¹⁰ La 1832, în Craiova, ferdela se măsura cu cîntarul, avînd 14 ocale (*ibidem*, XXV, p. 140—141). În acest caz era un gen de banită. Vezi și N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei*, p. 52, și *Studii și doc.*, XXV, p. 67, 68, 73, 86, 87 passim.

XVII—XVIII, mărimea ferdelei n-o putem decît deduce din comparația prețului ei cu prețul altor măsuri a căror capacitate ne este cunoscută, pline cu același fel de grăunțe, ca și din analogia cu ferdela ardeleană. Astfel, constatăm că prețul unei ferdele de grîu era foarte apropiat de cel al obrocului de grîu. În 1595, 1600—1602, 1607 și 1617, ferdela de grîu costa 100—120 de aspri, iar obrocul de grîu, în 1617, se plătea cu 100 de aspri și în 1605, pe vreme de foamete, cu 200 de aspri. La 29 martie 1611, Stan cumpără o ocină în Bălilești (r. Muscel), cu bani și cu „20 ferdele de grîu, obrocul cîte 100 aspri, fac 2 000 aspri”¹. Acest document, după cum se vede, identifică ferdela cu obrocul. În 1691, la vama de la Cîineni se plătea de ferdela de grîu 1 ban², adică tot atît cît se plătea, într-o epocă anterioară, pentru un obroc. În aceeași vreme, pentru o povară de grîu se plătea 6 bani, ceea ce arată că ferdela era de aproximativ 1/6 din povară ($125 : 6 = 21$ de ocale).

În Transilvania, ferdela era a patra parte din găleată și avea 16 cofe³, deci în jur de 20—25 l. Fără a se putea conchide cu siguranță, putem totuși deduce din mărturiile vremii că mărimea ferdelei din Țara Romînească, în veacurile XVI—XVIII, era apropiată de cea a obrocului mic și a baniței⁴, deci, în măsură modernă, ea avea între 34 și 38 l.

Mierța (mirța, merța). Mierța este o măsură de capacitate pentru cereale, comună celor trei țări romînești, mai rar folosită în Țara Romînească și Transilvania și mult mai frecvent în Moldova⁵.

În izvoarele documentare ale Țării Romînești, mierța apare în prima treime a veacului al XVII-lea și o întîlnim doar în regiunea Buzăului⁶ și a Tîrgu-Jiului⁷. Asupra mărimii ei nu avem referințe, dar, după prețuri și după situația din Transilvania, ea pare a fi fost de mărimea ferdelei, baniței și obrocului mic. Astfel, o mierță de grîu, la 1620, costa 90 de aspri⁸, în timp ce obrocul valora 100 de aspri. În Transilvania, ea avea 16 cofe, adică era egală cu ferdela, pe cînd în Moldova a variat în timp de la 16⁹ pînă la 110 ocale¹⁰, ceea ce ar putea fi eventual valabil și pentru regiunea Buzăului.

Sacul. Deși nu era o măsură precisă, folosindu-se mai ales la transportul cerealelor, sacul era cotate la vămile de margine ca unitate de măsură,

¹ Acad. R.P.R.. DCXLI/32. Vezi și doc. din 1670. nov. 20 (Arh. St. Buc., ep. Rîmnic, LVIII/17).

² N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 366. și XII, p. 16.

³ Șt. Meteș, *Situația economică a romnilor din Țara Făgărașului*, p. LXXIV.

⁴ Cf. și B. P. Hasdeu, *op. cit.*, sub voce, care afirmă că banița este sinonim cu ferdela.

⁵ D. P. Bogdan, *op. cit.*, sub voce.

⁶ La 8 apr. 1605 se menționează vînzarea unei ocine la Bănulești (r. Cislău), pe vreme de foamete, cu bani și cu 3 mierțe de mîlai și 2 de grîu (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVII, vol. I, p. 161—162).

⁷ La 8 apr. 1620 sînt amintite mierțe de grîu la Strîmba și Corcolăți (r. Tg.-Jiu) (Al. Ștefulescu, *Doc. slavo-romîne relative la Gori*, p. 398—399). Un sat Merța este amintit în jud. Teleorman, la 1804 (N. Iorga, *Studii și doc.*, XVI, p. 152).

⁸ Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 398—399.

⁹ M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, II, p. 33, pentru anul 1684.

¹⁰ La 1776 se poruncește ca mierța să se facă „la toate tinuturile tot de o măsură, adecă de 110 oca” („Uricariul”, IV, p. 202).

Tabelul nr. 1

Măsurile de capacitate pentru cereale

Măsură	Durata circulației	Observații speciale	Submultiplii medievali		Echivalența în măsură modernă		
			în obroace, banițe	în ocale			
Găleata	v. XIV – XVII	capacitatea este nesigură	20 ob. mari	880	1494,24 l		
Obrocul	v. XVI – XVIII	obrocul mic	—	22	37,356 l		
		„ mare	—	44	74,712 l		
		„ oltenesc mare	—	66	112,068 l		
Banița	v. XVI – XIX	plină la 1832	—	22	37,356 l		
		între 1832 și 1866	—	44	74,712 l		
			mică mare	—	20	33,963 l	
			mică mare	—	40	67,92 l	
Chila	v. XVI – XIX	până la 1832	Vâlcea 1690	4 ob. mici	88	149,424 l	
			1831	—	120	203,760 l	
			Muscel	—	120	203,760 l	
			Argeș, Dîmbovița, Olt, Romanați, Teleorman, Vâlcea	—	176	298,848 l	
			Brăila, Ialomița	—	240	407,520 l	
			Râmnicul-Sărat	—	260	441,480 l	
			Brăila-Buzău	—	300	509,400 l	
			Buzău (1655)	16 banițe	352	597,696 l	
			Gorj și Mehedinți	—	360	611,280 l	
			Ilfov	—	369	626,562 l	
			Prahova și Săcuieni	—	400	679,268 l	
			între 1832 și 1866	în toată țara	20 de banițe mici 10 banițe mari	400 400	679,268 l
			v. XVIII-XIX	chila de Stambul	—	18 – 22	30,564 – 37,356 l
Cezvîrta	v. XVIII-XIX	diverse mărimi după chilă	1/8 din chilă	—	—		
Oca	v. XVII-XIX	—	—	4 litre	1,698 l		
			1/4 din oca	100 de dramuri	0,425 l		
Litra	v. XVIII-XIX	—	1/100 din litră	—	0,0042 l		
Dramul	v. XVII-XIX	1/400 din oca	—	—	—		
Ferdela	v. XVI-XVIII	mărime aproximativă	1 obroac mic 1 baniță mică	20 – 22	33,963 – 37,356 l		
Mierța	v. XVII	—	—	—	cca 30 l		

pentru care se plătea o anumită vamă. Astfel, la începutul secolului al XVI-lea, de un sac de grâu se lua vamă 2 aspri¹, adică exact cât se lua pentru două ferdele sau două obroace². În veacul al XVII-lea, pe piață se vindeau adeseori saci de făină³ și de grâu⁴, a căror greutate sau capacitate nu este specificată în documente.

În tariful vamal din 1784, sacul de orez este considerat a avea o greutate foarte mare, de 6 chile⁵ (este probabil o greșeală, fiind vorba de banițe sau de chile de Istanbul; în acest caz, ar avea 132 de ocale).

Găvanul. Este extrem de rar amintit în documente și nu-i cunoaștem capacitatea. Din documente rezultă că găvanul era un blid mare de lemn. La 1674 se menționează faptul că satele Rucăr și Dragoslave dădeau schilerului de carul de mei un găvan de mei⁶; în alt act, din 1677, i se zice „blid mare”⁷.

Speia. Tot în veacul al XVII-lea, actele mai pomenesc și de speie de grâu și mei. În 1621, o speie de grâu costa 200 de bani⁸, cam cât două obroace, iar una de mei, în 1685, 133 de bani⁹. Speia este pomenită și pe vremea lui Constantin Brîncoveanu, alături de obroc¹⁰.

Mărimea speiei, din lipsă de știri, n-o cunoaștem.

Primarul. Este amintit numai în două documente vilcene, din 15 ianuarie 1582 și 8 ianuarie 1605, ca măsură de grâu¹¹. Documentele nu dau știri despre capacitatea sa.

b) MĂSURI DE CAPACITATE PENTRU LICHIDE

Pentru păstrarea, transportul și măsurarea materiilor lichide și fluide se foloseau: *butea* (butoiul, vasul, polobocul), *burea*, *berbenița*, *putina*, *vadra* și *ocaua* cu submultipli ei (acestea două din urmă numai la măsurat). Unele dintre ele, cum sînt vadra și ocaua, au avut o capacitate determinată, fiind sub controlul administrației de stat. Celelalte, nefiind măsuri fixe, au variații mari, după loc, timp și utilizare.

Butea. Cuvînt de origine latină, butea este amintită în izvoarele interne ale Țării Românești încă în veacul al XIV-lea. La 20 mai 1388, Mircea cel Bătrîn dăruia ctitoriei sale, mănăstirea Cozia, un mertic anual de zece buți de vin¹². Butea este folosită în special pentru păstrarea și

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVI, vol. I, p. 14, 46, 57.

² Vezi mai sus p. 1372.

³ La 1679, iun. 7, un sac de făină costa doi taleri (Arh. St. Buc., ep Buzău, XXXI/47.

⁴ La 1686, oct. 21, se menționează vînzarea a patru saci de grâu cu opt taleri (ibidem, ep. Rîmnic, XII/30).

⁵ D. Z. Furnică, *Din istoria comerțului*, p. 121.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXI/51.

⁷ Acad. R.P.R., CXXXIV/4.

⁸ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVII, vol. III, p. 257; IV, p. 35.

⁹ Arh. St. Buc., m-rea Tismana, LXXXVI/20.

¹⁰ *Condica vîstieriei lui C. Brîncoveanu*, p. 30, 125; D. P. Boșdan, *op. cit.*, sub voce, o identifică cu obrocul sau coșul.

¹¹ Arh. St. Rîmnicul Vilcea, XV/2, și Acad. R.P.R., DCCXXXV/2.

¹² *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIV, XV, p. 49.

transportul vinului, în tot cursul epocii de care ne ocupăm și pe întreg cuprinsul țării, fiind foarte adesea amintită în actele de danie, tarife vamale și tranzacții comerciale¹, într-o vreme în care, vinul fiind foarte ieftin, nu era necesar totdeauna să fie măsurat cu precizie.

Mărimea buții² este strâns legată de utilitatea ei, de scopul la care servea: mai mari cele pentru păstrarea vinului, mai mici cele destinate transportului. Butoaiele cele mai des întâlnite în acte, de la primele mențiuni despre capacitatea lor, aveau o sută de vedre (circa 1 300 l). Astfel, la 1496, Radu cel Mare întărea mănăstirii Govora un obroc de vin din vinăriciul domnesc, constând în două butoaie de câte o sută de vedre³. Mitrea, fost mare-vornic, dă la o înfrățire, în 1584, pe lângă bani și „o butie de vin de 100 de vedre”⁴. La o vie din Izvorani sînt pomenite, în 1678 și două buți tot de câte o sută de vedre⁵. Actele menționează însă și buți de alte capacități mai mari sau mai mici decît aceasta. Este cunoscută relatarea lui Paul de Alep despre butoiul uriaș văzut de el în pivnițele m-rii Tismana și care avea nu mai puțin de 3000 de vedre (circa 386 hl), fiind construit din lemn de tisă, încă în veacul al XIV-lea⁶. El a ars o dată cu alte butoaie mari, în veacul al XVIII-lea „cînd au dat turcii foc mănăstirii”⁷. Documentele arată o diversitate deosebită, dar firească, a capacității buților⁸, ele fiind de câte: 200⁹, 185¹⁰, 180¹¹, 110¹², 90¹³, 75¹⁴, 70¹⁵, 60¹⁶ sau 50¹⁷ de vedre, ceea ce, în măsura noastră de azi, ar face în jur de 26, 24, 23, 14, 12, 10, 9, 8 sau 6 hectolitri, socotind că vadra din Țara Romînească avea 12,88 litri.

Butoaiele mai mici, folosite mai ales la transportul vinului pe drumuri de munte, purtau numele de *buri*. Ele aveau o capacitate mai redusă¹⁸, documentele arătîndu-le a fi între 8 și 28 de vedre (circa 1–3,6 hl). Scheienii,

¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XIII–XV, p. 54, 64, 122, 135 etc.; veac. XVI, vol. I, p. 14, 25, 57 etc.; vol. II, p. 4, 63, 118, *passim*.

² Despre calcularea capacității buților vezi partea a II-a a acestui studiu.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII–XV, p. 241.

⁴ *Ibidem*, veac. XVI, vol. V, p. 159.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, XLVI/33.

⁶ Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie în țările române*, ed. E. Cioran, p. 180.

⁷ Al. Ștefulescu, *Tismana*, ed. a III-a, p. 114.

⁸ În 1763, în pivnițele sale din București, mitropolia avea 22 de buți, cu un total de 1 628 de vedre (circa 2 097 hl). Ele erau de capacități diverse, și anume de 38¹/₂, 42, 42¹/₂, 56, 63, 64, 68, 70, 71, 72, 76, două de câte 80 de vedre, două de 81, 82, 84, 85, două de câte 88, unul de 97¹/₂ și unul de 128 de vedre (Acaa. R.P.R., ms. rom. 717, f. 80).

⁹ *Catalogul documentelor romînești din Arhivele Statului din Brașov*, p. 673.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 547.

¹¹ *Catalogul citat*, p. 673.

¹² Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., CL/18.

¹³ *Ibidem*, condica m-rii Cozia, nr. 712, f. 490.

¹⁴ *Ibidem*, ms. 377, f. 25.

¹⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. IV, p. 449.

¹⁶ *Ibidem*, p. 77.

¹⁷ *Doc. relații agrare*, p. 394.

¹⁸ Vezi doc. din 27 febr. 1797, în care locuitorii din Luica-Ilfov arată că un oarecare juþîn Dumitru a adus o bute și jumătate de vin „și o cară cu buriul la mănăstire” (*Doc. relații agrare*, p. 852).

de pildă, își transportau vinul pînă la Cîmpina (pînă unde se putea merge cu carul) cu buțile, iar de aici pînă la Brașov (pe unde se mergea numai cu calul) cu buriile¹. La începutul secolului al XIX-lea, vama de trecere a vinului se lua încă după buți².

În afară de vin și rachiu, în buți se mai păstra și transporta și mierea³.

Berbenița. Berbenițele erau vase de o capacitate mai redusă⁴, folosite mai ales la păstrarea și transportul vinului și mierii de albine. Din *Condica Vistieriei* lui Brîncoveanu reiese că mărimea unei berbenițe era de aproximativ 3,4 cîntare de miere sau 150 de ocale⁵.

La începutul secolului al XIX-lea, vama dohotului și păcurii care trecea peste hotare se lua după berbenițe⁶.

Vadra. Vadra era unitatea de măsură pentru cantități mai mari de lichide. Cuvîntul este de origine slavă (вѣдро)⁷. Ea este foarte veche, fiind amintită în actele interne încă în prima jumătate a veacului al XV-lea. La 1440, se cumpără, în hotarul Rîmnicului Vlcei, șase vii, pe 3 100 de vedre de vin⁸. Vedrele sînt amintite în mii de acte în tot cursul evului mediu și pe tot întinsul țării⁹. Cel mai adesea, vadra este pomenită în legătură cu obligațiile de vinărici ale țărănimii, către domnie și către stăpînul feudal, precum și în vînzările de vin, începînd chiar cu veacul al XV-lea, aldămașuri etc. Ea constituia unitatea principală de măsură a vinului, această bogăție de bază a economiei feudale romînești.

Cu vadra se mai măsura mierea¹⁰, untdelemnul¹¹ și păcura¹².

Vadra avea o anumită capacitate, fixată la început — ca și celelalte măsuri — prin consens obșteșc, iar mai tîrziu de către puterea de stat. La începutul veacului al XVIII-lea, cuantumul obișnuit al vedrei „drepte” sau „domnești” era de zece ocale¹³, fixat în timpul domniei lui Constantin

¹ *Analesterul lui C. Brîncoveanu*, ed. D. C. Giurescu, în *Studii și materiale de istorie medie*, V, p. 411.

² V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 206, 216, 218, 582, 583, 592, 606.

³ *Analester*, ed. cit., p. 405.

⁴ La 13 ian. 1715, pîrpăritul în Muscel era de 6 bani pentru o bute de vin și 4 bani pentru o berbeniță (Acad. R.P.R., ms. 3683, f. 188—189), iar la 1731, aug. 8, pîrpăritul în Dealul Bucureștilor era de 12 bani de bute și 5 bani de berbeniță (Acad. R.P.R., ms. rom. 403, f. 37 v. — 38). Vezi și N. Iorga, *Studii și doc.*, V, p. 368 și 204.

⁵ *Condica Vistieriei*, p. 520, 526, 587, 595, 738 passim.

⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 206—216, 592—606.

⁷ D. P. Bogdan, *op. cit.*, și *Dicț. limbii române moderne*, sub voce.

⁸ *Doc. priv. ist. Rom.*, B., veac. XIII—XV, p. 107.

⁹ *Ibidem*, p. 241, 248, 251, 268; XVI, vol I, p. 16, 130, 167, 191; vol. II, p. 74, 216; vol. III, p. 179—180, 215 passim.

¹⁰ G. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, p. 228; N. Iorga, *Studii și doc.*, XIV, p. 49.

¹¹ Arh. St. Buc., Copii sub dată (doc. din 1652, iul. 10).

¹² V. A. Urechia, *op. cit.*, XII, p. 411.

¹³ N. Iorga, *Studii și doc.*, XIV, p. 20, 21, 25, 26, 31; I—II, p. 315.

Brîncoveanu, despre care se spune că a introdus în uz o vadră numită „*vadra de Pitești*”¹. Aceasta este vadra de zece ocale, întilnită în tot cursul secolului al XVIII-lea și pînă la introducerea sistemului modern de măsurători. La mijlocul veacului al XIX-lea, comisia de unificare a măsurilor din cele două principate constată că „în amîndouă prințipurile, vadra este deopotrivă dă cîte zece ocă”².

În documentele romînești din Transilvania, în special la Brașov, se menționează că vadra din Țara Romînească, numită „*vadra romînească*”, avea 10 coafe, cofa fiind egală cu ocaua³. Trebuie să arătăm că vadra aceasta „romînească” sau „ciubăru de Țara Romînească” se întrebuița uneori și în sudul Transilvaniei⁴.

Pe lângă vadra de 10 ocale, exista și o vadră de capacitate mai mare, anume de 12 ocale, întilnită numai în Oltenia⁵. Paul de Alep, vorbind despre butoiul cel mare, de 3 000 de vedre, de la mănăstirea Tismana, precizează că fiecare vadră are 12 ocale⁶. În 1726, la Orlea (r. Corabia) este amintită „*vadra dreaptă, de douăsprezece ocă*”⁷, ca, de altfel, și mai tîrziu, însă numai în această parte a țării. Subliniem faptul că în Oltenia această vadră este considerată „dreaptă” (adică legală)⁸, așa cum în Țara Romînească era aceea de 10 ocale. Această vadră oltenească este numită uneori și „*vadra mare*”⁹.

În măsura noastră de azi, capacitatea vedrei obișnuite, a Țării Romînești, cea de zece ocale, era de 12,88 l¹¹, iar a vedrei mari oltenești de 15,456 l.

Oca sau ocaua. Ocaua¹¹ este unitatea principală de măsură, atît pentru capacitate, cît și pentru greutate, începînd cu secolul al XVII-lea și pînă la 1866. În actele interne, ea este cel mai adesea menționată ca măsură de greutate. Ca măsură de capacitate, era folosită îndeosebi la

¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, X, p. 38.

² I. Cojocaru, *op. cit.*, II, p. 769.

³ *Cal. doc. romînești din Brașov*, passim. În *Cal. doc. grecești* din același oraș, se spune la 1787 sept. că vadra „romînească” are 10 ocale (doc. nr. 448).

⁴ N. Iorga, *Acte romînești și cîteva grecești... din Brașov*, p. 302.

⁵ Vadra de 12 ocale se utiliza și în Muntenia, de către proprietarii feudali care vroiau să-și mărească veniturile înșelînd pe țărani, cum făcea egumenul m-rii Dealu la 1779. Acesta fiind însă un abuz, domnul poruncește să măsoare cu vadra „dreaptă” de 10 ocale (*Doc. relații agrare*, p. 657). La fel li se întîmplase în 1732 orășenilor din Cîmpul Lung, cărora egumenul m-rii Radu Vodă le lua vinăriciul cu o vadră mare, domnul poruncind „să nu ieie vinăriciul cu vadra mare făcută de călugări, ci cu vadra de aramă domnească de 10 ocale” (*Acad. R.P.R., Sului*, nr. 6, doc. 35 și 27).

⁶ *Călătoriile patriarhului Macarie*, ed. cit., p. 180.

⁷ *Doc. relații agrare*, p. 320.

⁸ La 1743, mai 19, locuitorii din Orevița și Bolboșani-Mehedinți spun că „*vadra ne este dreaptă de ocă 12*” (*ibidem*, p. 411; vezi și p. 658, și N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p.137).

⁹ *Doc. relații agrare*, p. 658 și N. Iorga, *Studii și doc.*, XXV, p. 137; vezi și vol. XIV, p. 73, 87.

¹⁰ Așa este arătată capacitatea vedrei de către toate lucrările privitoare la introducerea noului sistem de măsuri și greutate menționate mai sus. Vezi și Brăescu D. G., *Tabelă pentru transformarea decalitrelor în vedre și a vedrelor în decaltri*, Buzău, 1889.

¹¹ Bartal, *Glossarium; Dicț. limbii romîne moderne*, sub voce, și L. Șăineanu, *Influența orientală*.

măsuratul vinului, untdelemnului etc. La 21 iulie 1727, când se măsoară o bute de vin la Brincoveni se precizează „și oca o-m făcut cu cântariul”¹.

Ocaua de capacitate se subdiviza în litre, cincizeci, ciocane și dramuri, avînd patru litre, opt cincizeci, 16 ciocane sau 400 de dramuri. Cînd și cum au apărut acești submultipli ai ocalei de capacitate este greu de precizat; probabil însă că abia în secolul al XVIII-lea, cu excepția litrei care este mai veche. La jumătatea veacului al XIX-lea, toate aceste subdiviziuni ale ocalei existau².

În măsură modernă, ocaua Țării Rominești avea 1,288 l, litra medie-vală 0,322 l, cinzeaca 0,161 l, ciocanul 0,081 l, iar dramul 0,0032 l.

Tabelul nr. 2

Măsurile de capacitate pentru lichide

Vadra	v. XV—XIX	obișnuită mare	— —	10 12	12,880 l 15,456 l
Ocaua	v. XVII—XIX	—	—	—	1,288 l
Litra	”	—	—	1/4 din oca	0,322 l
Cinzeaca	v. XVIII XIX	—	1/8 din oca	1/2 din litră	0,161 l
Ciocanul	v. XIX	1/16 din oca	1/4 din litră	1/2 din cinzeacă	0,081 l
Dramul	v. XVIII—XIX	1/400 din oca	1/100 din litră	—	0,0032 l

Din cele prezentate în acest studiu, rezultă că principalele măsuri de capacitate pentru materii uscate au fost găleata, avînd ca submultiplu obrocul, care au fost înlocuite apoi treptat cu chila și, respectiv, cu banița. Ca măsuri de capacitate mai puțin folosite au fost cezvîrta, submultiplu al chilei, ferdela, merța, găvanul, speia, primanul și sacul. Cît privește ocaua, aceasta a fost unitatea de măsurat capacitatea atît pentru lichide, cît și pentru materii uscate, precum și greutatea.

Pentru materii lichide, unitățile principale de măsurat au fost vadra și submultiplul său ocaua.

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ МЕРЫ ЕМКОСТИ В ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

В эпоху феодализма румынский народ обладал собственной системой мер, достаточно развитой по сравнению с системами мер, использовавшимися в соседних странах. Если терминологией этих мер мы обязаны римским предкам, византийцам и славянам, то размеры и соотношения между размерами являются специфическим румынским творчеством, порожденным собственными потребностями.

¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, XIV, p. 273—274.

² Al. Zanne, *op. cit.*, p. 54.

Будучи народом, основным хозяйственным занятием которого было земледелие и тесно связанное с ним скотоводство, румынский народ особенно интенсивно использовал меры длины, площади и емкости.

Что касается вмешательства государства по упорядочению системы мер, то оно происходит довольно поздно, в XVII — XVIII вв., усиливаясь в первой половине XIX века, когда осуществляются мероприятия по унификации во всей стране единиц измерения и вводится организованный контроль государства над ними.

В данной статье рассматриваются меры емкости в Валахии: другими единицами измерения автор займется в последующих работах.

Основными мерами емкости для зерновых, указанными в порядке их появления и использования, были следующие: *cibla* или ведро, *obrocul*, *banîța*, *chila*, *cezvirta*, *ocaia*; менее употребительными были: *ferdela*, *merța*, *speia*, *primanul*, *sacul*, *găvanul*. Следовательно, всего 12 мер для зерновых.

В качестве мер емкости для жидкостей употреблялись: *butea*, *burea*, *berbenița*, *vadra* и *ocaia* с ее разновидностями. Одни из этих мер имели определенную величину, другие приблизительную и изменчивую. Представление о размерах и соотношении между ними дает прилагаемая таблица.

LES MESURES DE CAPACITÉ EN USAGE EN VALACHIE AU MOYEN ÂGE

RÉSUMÉ

Le peuple roumain possédait à l'époque féodale un système propre de poids et mesures, assez complet par rapport à ceux des pays voisins. Si, pour la terminologie, nous sommes tributaires de nos ancêtres romains, des Byzantins et des Slaves, les mesures elles-mêmes avec les rapports qui les unissent sont des créations spécifiquement roumaines, nées des besoins courants.

Les principales occupations des Roumains étant l'agriculture et, lié à elle, l'élevage du bétail, les mesures de longueur, de superficie et de capacité étaient les plus employées.

Ce n'est qu'assez tard, aux XVIIe et XVIIIe siècles, que l'État intervient pour réglementer le système des poids et mesures. Son intervention s'accroît dans la première moitié du XIXe siècle, lorsqu'il entreprend d'unifier les mesures en usage dans les différentes régions du pays et institue un contrôle officiel organisé.

Dans ce premier article, les auteurs s'occupent des mesures de capacité utilisées en Valachie, se réservant d'examiner ultérieurement les autres unités de mesure.

Pour les céréales, les principales mesures de capacité étaient autrefois *cibla* ou *găleata*, *obrocul*, *banîța*, *chila*, *cezvirta* et *ocaia*; on employait également, dans une moindre mesure, *ferdela*, *merța*, *speia*, *primanul*, *sacul* et *găvanul*, soit au total 12 mesures de capacité pour les grains.

Pour les liquides, les principales unités de mesure étaient *butea*, *burea*, *berbenița*, *vadra* et *ocaia* avec ses sous-multiples. Certaines de ces mesures avaient une contenance fixe, pour d'autres elle n'était qu'approximative et variait d'une contrée à l'autre. La valeur des différentes mesures de capacité et leurs rapports sont indiqués dans le tableau joint à l'article.

DESPRE PARTICIPAREA ROMÎNILOR ÎN OASTEĂ CĂZĂCEASCĂ A LUI BOGDAN HMELNIŢKI

DE

LIDIA DEMÉNY-MEŞKOVA

Evenimentul politic cel mai important pe arena internațională de la mijlocul secolului al XVII-lea în Europa răsăriteană îl constituie războiul de eliberare socială și națională a poporului ucrainean dus împotriva panilor polonezi și a exploataților autohtoni. Acest război a avut un larg ecou nu numai în sinul poporului rus sau în rîndurile altor popoare slave vecine, ci și în Balcani. Cu multă simpatie era privită lupta poporului ucrainean de către popoarele asuprite din Imperiul otoman.

Prin urmările sale pe planul unor schimbări pe harta politică a Europei răsăritene, războiul de eliberare a poporului ucrainean dădea o lovitură puternică expedițiilor de jaf permanente săvîrșite de către hoardele tătărăști sprijinite de cele mai multe ori și de forțele otomane. Războiul de eliberare a poporului ucrainean a căzut greu în cumpănă și pe planul relațiilor diplomatice internaționale în regiunea aceasta a Europei. La mijlocul secolului al XVII-lea nici o putere din răsăritul european nu putea să facă abstracție de acest război în planurile sale de politică externă și aceasta mai ales după ce s-a săvîrșit și actul de reunire a Ucrainei cu Rusia.

Aceste împrejurări și mai ales caracterul de eliberare socială și națională al războiului dus de poporul ucrainean explică de ce această mișcare a găsit un ecou atît de larg în sinul maselor populare din țările vecine, inclusiv la poporul român. În istoriografia sovietică și din celelalte țări socialiste în ultimul deceniu au apărut numeroase studii conținînd infor-

mații bogate referitoare la ecoul războiului de eliberare a poporului ucrainean în diferite țări cum și privitoare la sprijinul pe care l-a avut lupta poporului ucrainean din partea diferitelor popoare din Europa răsăriteană¹.

Una din formele directe de sprijinire a luptei poporului ucrainean de către popoarele vecine o constituie participarea nemijlocită la luptă în cadrul oastei căzăcești. Izvoarele contemporane evenimentelor permit constatarea unei serii de fapte semnificative în această privință. Pe lângă unele relatări documentare cu caracter de exemple, un izvor foarte important, care ne permite să tragem concluzii cu privire la participarea popoarelor vecine inclusiv a românilor în oastea căzăcească, îl constituie registrul oastei căzăcești întocmit în urma prevederilor păcii de la Zborov, încheiată între Polonia și Ucraina lui B. Hmelnițki în 1649. Registrul publicat încă în a doua jumătate a secolului trecut² în ultimul timp a atras atenția mai multor cercetători sovietici. Analiza cea mai recentă, cunoscută nouă, a fost făcută de către F. P. Șevcenko în interesanta sa lucrare *Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.*³, apărută în 1959 la Kiev. Șevcenko a examinat acest izvor deosebit de prețios în ce privește reconstituirea organizării militare a oastei căzăcești, mai ales din punctul de vedere al compoziției ei sociale. El a analizat însă, e adevărat mai sumar, și compoziția națională a oastei căzăcești și a demonstrat că alături de ucraineni printre cazacii lui Hmelnițki erau numeroși ruși, români, polonezi, bieloruși, sîrbi, bulgari, unguri, cehi, germani

¹ Dintre lucrările mai noi amintim culegerea *Воссоединение Украины с Россией*, Moscova, 1954, și studiile lui O. Kompan, *Влияние визвольной войны украинского народа на развитие антифеодального ruchu в Польши*, Kiev, 1954; *Večna Družba*, culegere de articole, Praga, 1956 și altele.

² *Регистра всего Войска Запорожского после зборовского договора с королем польским Яном Казимиром составленные 1649 года, октября 16 дня и изданные по подлиннику О. М. Богдановским*, Moscova, 1875. Registrul cuprinde numele a 37 745 de cazaci, cum susține Bogdanovski, după alții, care au cercetat mai recent originalul, numărul cazacilor incluși în registru se ridică la 40 447 de cazaci (cf. F. P. Șevcenko, *Політичні та економічні зв'язки...*, p. 181) cei înscrși în registru sînt împărțiți în 16 regimente, 9 așezate pe partea dreaptă a Nistrului iar 7 pe cea stîngă. Cele 16 regimente aveau un efectiv după cum urmează: Cigirinski—3 291 de cazaci, Cerkasski — 2 808, Kanevski — 2 957, Korsunski — 3 333, Beloțerkovski — 3 035, Umanski — 2 929, Braslavski — 2 662, Kalnițki — 1 976, Kievski — 1 792, Pereiaslavski — 2 851, Kropivenski — 2 010, Mirgorodski — 2 630, Paltavski — 2 441, Priluțski — 2 106, Nejiniski — 991 și Cernigovski — 1 007. După părerea unanimă a cercetătorilor registrul de fapt nu cuprinde decît o parte dintre cazacii lui B. Hmelnițki, în realitate numărul total al cazacilor era mult mai mare. Mulți cazaci care au luptat în oastea căzăcească nu au putut fi cuprinși în registrul amintit, care era conform prevederilor păcii de la Zborov, limitat.

³ Lucrarea lui F. P. Șevcenko a fost analizată multilateral și apreciată în ansamblu ca fiind reușită într-o recenzie publicată în „Вопросы истории” (nr. 1 pe anul 1962, p. 148—153) semnată de acad. M. N. Tihomirov și A. N. Malțev.

și chiar turci și tătari¹. Examinarea registrului — ceea ce de fapt constituie obiectul notei de față — din punctul de vedere al participării rominilor la oastea căzăcească permite să facem unele constatări, după părerea noastră, interesante.

S-a mai afirmat în istoriografia marxistă din România că teritoriul locuit de cazaci constituia un punct de atracție și pentru țărani fugari din regiunile vecine, inclusiv din Moldova, și nu numai din această țară românească, ci și din celelalte două². Chiar în ajunul izbucnirii mișcării în Ucraina putem semnala un caz interesant de așezare a unui țaran român fugar în Ucraina în satul Sniatinka. Printre cei 32 de țărani ai satului respectiv înșirați în document cu menționarea obligațiilor lor feudale este unul cu numele de Iacko Wołoszin (documentul este scris în limba poloneză) mai recent așezat în satul Sniatinka și ca nou așezat se bucura de unele scutiri în ce privește obligațiile sale feudale pe un timp „limitat” după trecerea căruia „va lucra în calitate de kmet” — ne precizează documentul³. Alte documente pomenesc de un oarecare Stepan Voloșenin, ataman, *pereselenet*⁴, deci tot un român așezat mai recent în părțile căzăcești. Un alt Voloșenin se așază și se stabilește în 1648 împreună cu 101 oameni în orașul ucrainean Valuiki⁵. Un fapt care demonstrează că nu numai țărani fugari din țările române se stabileau în părțile căzăcești, ci chiar slujitori, care intrau în Ucraina în slujba militară a hatmanului Hmelnițki, ne relatează în scrisoarea sa însuși voievodul Moldovei Gh. Ștefan. La 22 mai 1655 Gh. Ștefan informînd pe Gh. Rákóczi al II-lea despre legăturile răsculaților seimeni cu cazacii lui B. Hmelnițki arată că informațiile respective le-a obținut solul lui de la un fost slujitor din Suceava, care s-a stabilit în Ucraina, s-a căsătorit acolo și a intrat în slujba lui B. Hmelnițki⁶.

În documente ucrainene găsim știri referitoare la participarea unor detașamente românești în luptele purtate de cazaci chiar de la începutul izbucnirii războiului de eliberare. Samuil Kusevici din Lvov în însemnările sale despre război relatează faptul interesant că la asediul orașului Lvov, făcut de cazaci, a participat un detașament de ostași valahi cu o bună expe-

¹ Șevcenko pe baza cercetării registrului constată că în oastea căzăcească au participat 228 de romni, 67 de bulgari și sârbi, 11 greci, mai mult de 200 de polonezi, 36 de evrei, 15 țigani, mai mult de 30 de maghiari, numeroși nemți, bieloruși, suedezi, un însemnat număr de cehi și slovaci. După aprecierea lui Șevcenko circa 6% din oastea căzăcească o formau străinii (F. P. Șevcenko, *op. cit.*, p. 238—246).

² E. Stănescu, *Colaborarea militară dintre romni și cazaci în ultimul sfert al neacului al XVI-lea*, în „Studii”, VII (1954), nr. 3, p. 119—144 și nr. 4, p. 187—213.

³ *Воссоединение Украины с Россией. Документы*, vol. I, Moscova, 1954, p. 395—397.

⁴ *Ibidem*, p. 321 și 394.

⁵ *Ibidem*, p. 394.

⁶ Sándor Szilágyi, *Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok*, vol. I, Budapest, 1890, p. 396—397.

riență militară. Detașamentul a fost condus chiar de o rudă a hatmanului căzăcesc, Zaharia Hmelnițki¹. Participarea unor detașamente moldovenești și muntenesti în războiul dus de poporul ucrainean împotriva panilor polonezi de partea oastei căzăcești ne este relatată și de documentele cancelariei țarului Rusiei. Iosif, vistiernicul lui Paisie, patriarh de Ierusalim, a declarat în fața reprezentanților departamentului treburilor din afară (Посольский приказ) a Statului rus că el, cu ocazia călătoriei sale din 1648 în Ucraina și în Moldova, a luat cunoștință de faptul că alături de cazaci au luptat împotriva polonezilor „oameni din Moldova și Muntenia” („да молдавские, да мутянские люди”)².

Revenind la registrul căzăcesc care constituie izvorul de căpetenie privitor la participarea românilor în oastea căzăcească a lui Hmelnițki menționăm că în istoriografia sovietică încă acum 10 ani a fost relevată această participare. În 1953, în comunicarea sa publicată ulterior într-o culegere consacrată reunirii Ucrainei cu Rusia, A. F. Ermolenko scria: „Registrul oastei Zaporojene, întocmit după victoria de lângă Zborov, conține date despre slujba a 400 de cazaci-moldoveni în oastea căzăcească ucraineană”³. O mențiune despre rominii participanți în oastea căzăcească a făcut și I. S. Miller în articolul său pomenit mai sus. F. P. Șevcenko a reluat din nou însă toată problema în cartea sa despre relațiile politice și economice ucrainene-ruse în perioada respectivă și afirmă, spre deosebire de Ermolenko, că în registru figurează doar un număr de 228 de români⁴.

Ce constatăm din registrul amintit? În primul rînd amintim aici că în el figurează un număr impresionant de cazaci purtînd numele de *Волошин*, *Волошинец*, *Волощин*, *Влашин*, *Волошиненко*, *Волошыненко*, *Волощенко*, *Волошценко*, *Волошенко*, *Влашиненко*, *Волосенко*, *Блощенко*, *Блошка*, *Блошко*, forme de nume de familie considerate îndeobște de toți istoricii amintiți mai sus ca desemnînd pe acei cazaci care sînt de proveniență romînească⁵. Așa cum arată și F. P. Șevcenko numai acei care purtau numele de *Волошин* sau *Волошын* sînt într-un număr de 131. Dar numărul total al celor care poartă numele de *Волошин*, *Волошын*, *Волощин* sau *Волошинец* se ridică la 157 de cazaci. Printre nume care au suferit într-o măsură mai mare influența limbii ucrainene și au fost mai sensibil adaptate la cerințele onomasticii ucrainene sînt: *Волошиненко*, *Волошыненко*, *Волощенко*, *Волошценко*, *Волошенко*, *Волосенко*. Adăugînd la

¹ *Жерела до історії України-Руси*, Lvov, 1898, vol. IV, p. 56.

² *Воссоединение Украины с Россией. Документы*, vol. II, Moscova, 1953, p. 90.

³ A. F. Ermolenko, *Украинско-молдавские отношения в годы освободительной войны украинского народа*, în culegerea *Воссоединение Украины с Россией*, Moscova, 1954, p. 226.

⁴ F. P. Șevcenko, *op. cit.*, p. 238.

⁵ Într-o lucrare publicată în 1958 D. P. Bogdan sublinia că „Sufixul *инь* se folosește în formarea părții de cuvînt care arată originea etnică sau starea socială ca de exemplu *Българинь*, *Сръбинь*, *Властелинь*. Astfel în onomastica actelor ucrainene avem *Волошинь* în acte din 1359, 1377 și 1404. . . , care este termenul rusesc polnoglasic pentru *moldovean*, purtătorii acestor nume fiind moldoveni emigrați în țările rusești”. Tot în aceeași lucrare D. P. Bogdan arată „Pronume după țara de unde vin exprimă: *Влашинь*, *Влашинь*. . . care înseamnă «originar din Țara Romînească»” (D. P. Bogdan, *Legături între onomastica actelor moldovenești și ucrainene de pînă la jumătatea sec. al XV-lea*, în *Studii privind relațiile romîno-ruse și romîno-sovietice*, I. S. R. S. București, 1958, p. 52 și 59).

acestea numele de *Блошко*, *Блошка* sau *Блошенко* precum și acelea de *Валах*, *Волох* și *Болах* constatăm că acei cazaci care au fost incluși în registru sub acest nume sînt în număr de 52. În total deci numărul cazacilor care poartă nume amintite mai sus se ridică la 208. Nu trebuie scăpat din vedere faptul că în documentele slavone *Богдания* se folosește pentru statul moldovean, iar *Богданенко* desemnînd pe unul care era originar din Moldova. Acest lucru ne-a dus la concluzia să extragem din registrul amintit și pe acei cazaci care poartă numele de familie *Богданенко* sau *Богданский*. Numărul acestora este de 52. Fără discuție că o serie de nume ca *Назар Джок*, *Фесько Мутяненко*, *Радул*, *Пунтя*, *Фокиша*, *Савка Басараб*, *Кригорча*, *Берча* și altele ascund cazaci de origine romînească și acest lucru este recunoscut și de F.P. Șevcenko¹. În plus ne-a reținut atenția și faptul — de altfel semnalat și de F.P. Șevcenko² — că printre ostașii înregistrați figurează un număr mare de cazaci purtînd numele de *Гайдук*, *Гайдуков*, *Гайдученко*. Este cunoscut că termenul de haiduc nu este de origine ucraineană. În istoria țărilor romîne acest termen are însă explicație. Haiduc era țăranul fugar, răzvrătit în Moldova și Țara Romînească. Acest sens al cuvîntului era răspîndit și în Transilvania unde noțiunea respectivă în perioada secolelor XVI—XVII înseamnă și o parte a oastei principelui Transilvaniei, adică pe acei țărani liberi din comitatele apusene ale principatului care erau supuși unor anumite obligații militare. În aceste condiții trebuie să admitem împreună cu F.P. Șevcenko că originea celor 38 de cazaci care figurează în registrul oastei zaporojene sub acest nume putea fi numai romînească. În felul acesta socotim că numărul romînilor participanți la oastea căzăcească și înscriși în registru era mai mare decît acel de 228 de cazaci admiși de Șevcenko. Subliniem în plus că, avînd în vedere specificul izvorului de care dispunem, nu se poate stabili cu rigiditate numărul efectiv al romînilor participanți în oastea lui B. Hmelnițki. Nu trebuie să scăpăm din vedere că majoritatea romînilor înscriși în rîndurile cazacilor proveneau din rîndurile țăranilor fugari. Aceștia aveau tot interesul să-și schimbe numele pentru a îngreua căutarea și readucerea lor la domeniile de unde au fugit de către stăpînii feudali. Că aceasta era o practică îndeobște răspîndită, printre cei care fugeau, este atestată de izvoare. În acest sens este extrem de interesant un document din 1639. La 28 iulie 1639 Ion Movilă-vodă adresîndu-se bistrițenilor arăta : „În zilele trecute a fugit un om rău din curtea mea, care a făcut pagubă foarte mare aici în satul meu” și îi roagă „pe fiecare din Domniile Voastre, am trimis acolo . . . două slugi ale mele . . . să puneți să se caute în ținutul Domniilor Voastre, căci de bună seamă este acolo, în satul cu nume Rodna. Știu sigur că s-a grăbit acolo și dacă nu s-a dus acolo, dar va merge acolo. Rog pe Domniile Voastre, pe fiecare, să dovediți atîta prietenie, să dați un om de omenie pe lîngă oamenii mei, să-l caute nu numai acolo în Rodna, ci și aiurea unde îl pot ști”. Am redat atît de larg conținutul documentului pentru faptul că el aruncă o lumină asupra metodelor de care se foloseau stăpînii feudali în urmărirea și prinderea țăranilor fugari. Dar pentru tema

¹ F. P. Șevcenko, *op. cit.*, p. 238.

² *Ibidem*, 193.

articolului de față ne interesează cu deosebire penultimul pasaj în care se spune că țăranul care a fugit „aici în satul meu s-a chemat Ivan, dar știu că acolo se va numi cu alt nume cum obișnuiesc astfel de ticăloși”¹ (subl. noastră — L. M.) Deci practica schimbării numelui de către țărani fugari care se stabileau în altă parte a țării sau în țări vecine, era în genere răspîndită. Ea servea țăranilor fugari drept un mijloc de apărare în fața stăpînilor feudali, care îi urmăreau.

În aceste împrejurări nu trebuie să ne surprindă faptul că mulți țărani romîni fugiți în Ucraina au numele mic foarte apropiat de cele ucrainene sau chiar specific ucrainene. La fel se impune constatarea că de fapt erau mult mai mulți țărani romîni fugiți în Ucraina din Moldova, Țara Romînească sau chiar din Transilvania care o dată stabiliți acolo și-au schimbat numele.

În anexele alăturate sînt extrase numele romînilor pe regimente și companii, așa cum sînt ele rînduite în izvor. Am scos separat pe cei ce poartă numele de *Богданенко*. Analiza datelor referitoare la numărul celor care poartă numele de *Валах, Волошин, Волох, Волошинец, Волощин, Влашин, Волошиненко, Волошыненко, Волощенко, Волошиченко, Волошенко, Влашиненко*, pe regimente se prezintă astfel: Cigirinski — 17; Cerkasski — 20; Kanevski — 20; Korsunski — 30; Beloterkovski — 6; Umanski — 18; Braslavski — 25; Kalnițki — 13; Kievski — 3; Pereiaslavski — 4; Kropivenski — 11; Mirgorodski — 14; Poltavski — 19; Priluțki — 5; Cernigovski — 3. În ce privește numele de *Богданенко* sau *Богданский* situația pe regimente se prezintă astfel: Cerkaski — 4; Kanevski — 10; Korsunski — 8; Umanski — 3; Kalnițki — 1; Kievski — 4; Pereiaslavski — 7; Kropivenski — 2; Mirgorodski — 6; Priluțki — 5; Niejinski — 2.

Concluzia care se desprinde din aceste date constă în aceea că numărul cel mai mare de romîni era în regimentele situate la dreapta de Nipru, ceea ce era și firesc, acestea fiind în vecinătatea teritoriilor locuite de romîni. Prezența romînilor în oastea căzăcească a lui Bogdan Hmelnițki este și ea o mărturie de luptă comună a popoarelor romîn și ucrainean în decursul veacurilor, luptă pentru libertate.

ANEXA 1

ПОЛК ЧИГИРИНСКИЙ

<i>сотня Вороновская:</i>	Хведоръ Волошынъ
<i>сотня Бужынская:</i>	Дмитро Волошынъ
	Иванашко Волошынъ
	Мануйло Волошынъ
	Максимъ Волошынъ
<i>сотня Боровицкая:</i>	Григоръ Волошынъ

¹ A. Veress. *Documente privilegiate la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori*, vol. X (1637—1660). București, 1938, p. 60—61.

<i>сотня Медведовская:</i>	Максимъ Волошынъ Павло Волошынъ Иванъ Волошынъ Хведоровичъ
<i>сотня Жаботинская:</i>	Василь Волошынченко
<i>сотня Оловятинская:</i>	Марко Волошынченко
<i>сотня Кременчуцкая:</i>	Иванашко Волошынъ Семень Волошынъ
<i>сотня Потоцкая:</i>	Михайло Волошынъ
<i>сотня Голтвинская:</i>	Демидъ Волосенко Тимко Волосенко
<i>сотня Остаповская:</i>	Ивашына Волошынъ

ПОЛКЪ ЧЕРКАСКИЙ

Михно Волошынченко
Опанасъ Волошынченко
Лукианъ Волошенко
Митько Волошынъ

<i>сотня Петрашкова:</i>	Кгонджа Волошынъ
<i>сотня Драгилева:</i>	Иван Волошынченко Дмитро Волошынченко Петро Волошынъ
<i>сотня Мошенцева:</i>	Марко Волошинъ Васько Волошинов вять Иванъ Волошиненко
<i>сотня Маркова:</i>	Петро Волошинъ
<i>сотня Саварского:</i>	Федоръ Волошиненко
<i>сотня Кулаковского:</i>	Сидоръ Волошинъ Герасимъ Волошинъ Иванашко Волошинъ Киришта Волошинъ Матвей Волошинъ
<i>сотня Савина:</i>	Грицько Волошиненко
<i>сотня Мошенска:</i>	Гаврило Волошинъ
<i>сотня Домонтовская:</i>	

ПОЛКЪ КАНЕВСКИЙ

<i>сотня Стародубова:</i>	Дмитро Волошиненко
<i>сотня Вольнцева:</i>	Янько Волошиненко Семень Валахъ Грицько Блошко Иванъ Волошынъ Семень Волошиненко
<i>сотня Кулагина:</i>	Ивашко Волошынъ Михайло Волошынъ Олекса Волошынъ Васько Волошынъ

<i>сотня Богданенкова:</i>	Мисько Волошинъ Степанъ Волошинъ Васько Волошинъ
<i>сотня Гунина:</i>	Каленикъ Волошинъ Ясько Волошинъ
<i>сотня Евхимова:</i>	Ясько Волошинъ
<i>сотня Андрѣева:</i>	Олихвиръ Волошинъ Лесько Волошинъ
<i>сотня Михайловская:</i>	Хведоръ Волошинъ Мираа Волошинъ Семень Волошинъ

ПОЛКЪ КОРСУНСКИЙ

	Ярема Волошинъ Ярема Волошинъ
<i>сотня Горкушина:</i>	Василь Волошиненко Савка Волошиненко Ярема Волошиненко Данило Волошинъ
<i>сотня Веруненкова:</i>	Лесько Волошинъ Иванъ Волошиненко
<i>сотня Демкова:</i>	Андрушко Волошинъ
<i>сотня Ивахниченкова:</i>	Василь Волошинъ Илько Волошинъ
<i>сотня Тулюпенкова:</i>	Илько Волошинъ Гринець Волошиненко
<i>сотня Курьшкова:</i>	Васько Волошиненко Ивашко Волошинъ Микита Волошиненко Иванъ Волошинъ
<i>сотня Корчовская:</i>	Андрушко Волошинъ
<i>сотня Костенкова:</i>	Радько Волошиненко
<i>сотня Имелѣвская:</i>	Костюкъ Волошинъ Гринець Волошинъ
<i>сотня Максима Гордийского:</i>	Василь Волошинъ Савва Волошиненко
<i>сотня Демкова:</i>	Левко Волошинъ
<i>сотня Гавриленкова:</i>	Миронъ Волошинъ Костя Волошинъ
<i>сотня Олианская:</i>	Василь Волошинъ Василь Волошинъ Савка Волошинъ Хведоръ Волошинъ

ПОЛКЪ БЪЛОЦЕРКОВСКИЙ

Онацько Волошинъ
 Васько Волошинъ
 Сезко Влашиненко

<i>Чорный Камень местечко:</i>	Фесько Волошинъ
ТОРЧИЦА:	Гринецъ Волошиненко
ЕКВИРА мѣстечко:	Дмитрашенко Волошинъ

ПОЛКЪ УМАНСКИЙ

Михайло Волошинъ
 Григоръ Волошиненко

<i>сотня Иванъгородская:</i>	Лазаръ Волошинъ Антонъ Волошинець
<i>сотня Дабанская:</i>	Антонъ Волошенко Ярема Волошинъ
<i>сотня Дершадская:</i>	Мизинъ Волошинъ Григорашъ Волошинъ Олекса Волошинъ Штефанъ Волошинъ
<i>сотня Кутобѣвская:</i>	Кузь Волошинець Андрѣй Волошинъ Семень Воловиченко
<i>сотня Иванская:</i>	Матяшъ Волошинъ
<i>сотня Романовская:</i>	Пилипъ Волошинъ Гринецъ Волошинъ
<i>сотня Ладыженская:</i>	Василь Волошинъ Трифанъ Волошинъ

ПОЛКЪ БРАСЛАВСКИЙ

Василь Волошинъ
 Михайло Волошинъ
 Петро Волошинъ

<i>сотня Райгородская:</i>	Юсько Волошинъ Варакса Волошинъ Федоръ Влашиненко
<i>сотня Клебанская:</i>	Кирило Волошинъ
<i>сотня Краснянская:</i>	Гринъ Волошенко
<i>сотня Горяноцкая:</i>	Иванашко Волошинъ Гаврилашъ Волошинъ Кгрригорашъ Волошинъ
<i>сотня Александровка:</i>	Василь Волошинъ
<i>сотня Яланцкая:</i>	Трифанъ Волошинъ

<i>сотня Ямпольская:</i>	Гордѣй Волошинъ Иванъ Волощинецъ
<i>сотня Мятковская:</i>	Марко Волошинъ Иванашко Волошинъ Олекса Волошинъ Хроля Волошинъ
<i>сотня Баглановская:</i>	Михайло Волошинъ Олексеѣй Волошинъ Кгордѣй Волошинъ
<i>сотня Часалницкая:</i>	Ярема Волошинъ Степанъ Волошинъ Ворсуль Волошинъ
<i>сотня Чернавецкая:</i>	Исай Волошинъ

ПОЛКЪ КАЛНИЦКІЙ

	Курило Волошинъ Хацына Волошинъ Строя Волошинъ Яцько Волошиненко
<i>сотня Борцоговская:</i>	Степанъ Болехъ
<i>сотня Погребыская:</i>	Иванъ Волошинъ Юхно Влашвиенко
<i>сотня Илѣнская:</i>	Степанъ Волощенко
<i>сотня Кунянская:</i>	Михайло Волошинъ
<i>сотня Терлицкая:</i>	Шинкгерій Волошинъ
<i>сотня Оментинская:</i>	Степанъ Волошинъ
<i>сотня Вѣницкая:</i>	Хвесько Волошинъ
<i>сотня Немировская:</i>	Степанъ Волошинъ

ПОЛКЪ КИЕВСКИЙ

<i>сотня Билецкого:</i>	Семень Волошинъ
<i>сотня Макаровская:</i>	Иванашко Волошинъ
<i>сотня Овруцкая:</i>	Кондратъ Волошинъ

ПОЛКЪ ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ

<i>сотня Иванъ Коваленка:</i>	Федоръ Волошинъ
<i>сотня Чикминевъ:</i>	Хома Волошинъ
<i>сотня Баршская:</i>	Васько Волошинъ
<i>сотня Басанская:</i>	Федоръ Волошинъ

ПОЛКЪ КРОПИВЕНСКИЙ

<i>сотня Демская:</i>	Андрѣй Волошинъ
<i>сотня Арклийская:</i>	Семень Волошинъ
	Лаврынъ Блошенко
<i>сотня Орклевская:</i>	Грышко Волощенко
<i>сотня Арклиевская:</i>	Данило Волошинъ
	Василь Волошинъ
<i>сотня Яблоновская:</i>	Радулъ Волошинъ
<i>сотня Пиратинская:</i>	Иляшъ Волошинъ
	Иванъ Волошинъ
	Демко Блошенко
<i>сотня Чернушинская:</i>	Иванъ Волошинъ

ПОЛКЪ МИРГОРОДСКИЙ

<i>сотня Гаврила Гладченка:</i>	Василь Волошинъ
	Костя Волошинъ
	Юсько Волошиненко
<i>сотня Андросова:</i>	Иванъ Волохов зять
	Михайло Волошиненко
<i>сотня Краснопольская:</i>	Марко Волошинъ
	Иванъ Влашинъ
<i>сотня Уцтивицкая:</i>	Яцько Волошинъ
<i>сотня Камышанская:</i>	Корнѣй Волошинъ
<i>сотня Хоролская:</i>	Иванъ Волошинъ
	Дмитро Волошинъ
<i>сотня Лубенская:</i>	Кузьма Волощенко
<i>сотня Ромонская:</i>	Гаврило Волошинъ
<i>сотня Лохвцкая:</i>	Грицько Волошинъ

ПОЛКЪ ПУЛТАВСКИЙ

	Степанъ Волошинъ
	Педоръ Волошин
<i>сотня Петрашова Пуллавская:</i>	Тишко Волошинъ
<i>сотня Зднковская:</i>	Кондратъ Волошинъ
	Степанъ Волошиненко
	алать (?) Волошиненко
<i>сотня Кобеляцкая:</i>	Федоръ Волошинъ
<i>сотня Зъ Опуило:</i>	Иванъ Волошинъ
<i>сотня Богацкая:</i>	Степанъ Волошинъ
<i>сотня Борковская:</i>	Лесько Волошиненко

<i>сотня Кузимбская :</i>	Трохимъ Волошиненко
	Иванъ Волошинъ
<i>сотня Лукомская :</i>	Семень Волошинъ
	Ярема Блошка
<i>сотня Вепрецкая :</i>	Мирца Волошинъ
<i>сотня Гадяцкая :</i>	Василь Волошинъ
	Ничипоръ Волошинъ
	Семень Волошинъ
<i>сотня Подольская Гадяцкого Повдту :</i>	Андрѣй Волошинъ

ПОЛКЪ ПРИЛУЦКИЙ

Петро Волошинъ
Яцько Волошиненко

<i>сотня Городенская :</i>	Миколай Волошинъ
<i>сотня Кориботовская :</i>	Федоръ Волошинъ
<i>сотня Краснянская :</i>	Лазарь Волошенко

ПОЛКЪ ЧЕРНИГОВСКИЙ

Михайло Волошинъ
Иванъ Блошенко

<i>сотня Сосницкая :</i>	Павло Волошинъ
--------------------------	----------------

АНЕХА 2

ПОЛКЪ ЧЕРКАСКИЙ

<i>сотня Лазарева :</i>	Фесько Богданенко
<i>сотня Мошенка :</i>	Фесько Богданенко
<i>сотня Богушкова :</i>	Романъ Богданенко
<i>сотня Пещанская :</i>	Павель Богданенко

ПОЛКЪ КАНЕВСКИЙ

Лесько Богданенко
Ясько Богданенко

<i>сотня Стародубова :</i>	Пархомъ Богданенко
	Семень Богданенко
<i>сотня Вольницова :</i>	Грицько Богданенко
<i>сотня Богданенкова :</i>	Фесько Богданенко сотникъ
	Мисько Богданенко
<i>сотня Росченкова :</i>	Костя Богданенко
<i>сотня Евзимова :</i>	Охримъ Богданенко
<i>сотня Михайловская :</i>	Иванъ Богданенко

ПОЛКЪ КОРСУНСКИЙ

Юрий Богданский

<i>сотня Горкушина :</i>	Грицько Богданенко
<i>сотня Веруменкова :</i>	Радько Богданенко
<i>сотня Максима Городийского :</i>	Германъ Богданенко
<i>сотня Ясутина :</i>	Самойло Богданенко
<i>сотня Лисянская :</i>	Дмитро Богданенко
	Степанъ Богданенко
	Микита Богданенко

ПОЛКЪ УМАНСКИЙ

Иванъ Богданенко
Мартинъ Богданенко

<i>сотня Иванъгородская :</i>	Василь Богданенко
-------------------------------	-------------------

ПОЛКЪ КАЛНИЦКИЙ

<i>сотня Кунянская :</i>	Федоръ Богданенко
--------------------------	-------------------

ПОЛКЪ КИЕВСКИЙ

<i>сотня Билецкого :</i>	Иванъ Богданенко
<i>сотня Василковская :</i>	Демко Богданенко
<i>сотня Ясногородская :</i>	Лавринъ Богданенко
<i>сотня Мотовиловская :</i>	Жаданъ Богданенко

ПОЛКЪ ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ

<i>сотня Руманенкова :</i>	Супрунь Богданенко
<i>сотня Иванъ Коваленка :</i>	Михаль Богданенко
<i>сотня Березанская :</i>	Павло Богданенко
<i>сотня Воронковская :</i>	Луцик Богданенко
<i>сотня Баршопольская :</i>	Сахно Богданенко
<i>сотня Котельская :</i>	Юсько Богданенко
<i>сотня Заворицкая :</i>	Остапъ Богданенко

ПОЛКЪ КРОПИВЕНСКИЙ

<i>сотня Арклийская :</i>	Сергей Богданенко
<i>сотня Яблоновская :</i>	Грицько Богданенко

ПОЛКЪ МИРГОРОДСКИЙ

<i>сотня Гаврила Гладченка:</i>	Демко Богданенко
<i>сотня Андросова:</i>	Грыцько Богданенко
	Федоръ Богданенко
<i>сотня Лубенская селская:</i>	Грицько Богданенко
<i>сотня Ромонская:</i>	Радько Богданенко
	Курило Богданенко

ПОЛКЪ ПРИЛУЦКИЙ

	Тимошь Богданенко
<i>сотня Прилуцкая:</i>	Борись Богданенко
<i>сотня Иваницкая:</i>	Андрѣй Богданенко
<i>сотня Горлюнская:</i>	Максимъ Богданенко
<i>сотня Кропивенская:</i>	Ивань Богданенко

ПОЛКЪ НѢЖИНСКИЙ

<i>сотня Дѣвицкая:</i>	Ничипоръ Богданенко
<i>сотня Нѣжинская:</i>	Яцько Богданенко

ОБ УЧАСТИИ РУМЫН В ЗАПОРОЖСКОМ ВОЙСКЕ БОГДАНА
ХМЕЛЬНИЦКОГО

РЕЗЮМЕ

Национально-освободительная война украинского народа, направленная как против польских панов, так и против внутренних эксплуататоров, явилась важнейшим политическим событием международной жизни середины XVII века в Восточной Европе. Эта война нашла широкий отклик среди народов соседних стран и пользовалась их горячей симпатией. Одной из форм проявления поддержки, оказанной соседними народами справедливой борьбе украинского народа, было участие относительно большого числа иностранцев в казачьем войске.

Наряду с другими национальностями румыны занимают выдающееся место в войске Запорожском, факт, отмеченный советскими историками (А. Ф. Ермоленко, Ф. П. Шевченко и др.). Источники, в первую очередь отчеты дипломатов Георгия Ракоци и переписка между Георгием Ракоци и Георгием Штефаном, содержат ценные сведения по данному вопросу. Об участии румын в войске Запорожском имеются сведения и в украинских источниках. Среди этих источников выдающееся место занимает *Реестра всего войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года октября 16 дня*, изданные О. М. Богдановским.

В настоящем сообщении делается попытка определить на основе анализа имен участие румын в войске Запорожском. В реестре встречается большое число лиц, именуемых *Волошин, Волошинец, Волощин, Вольшиненко, Волошыненко, Волошенко, Волощенко, Влашиненко, Волосенко, Валах, Волох* и др., которых можно с уверенностью отнести к румынской национальности. Имена Мутяненко, Радул, Пинтя, Фокша, Савка Басараб, Кгригорча или Берча также являются румынскими. Определенный интерес представляет анализ имен Богданенко, Гайдук, Гайдуков и Гайдученко.

В приложении к сообщению дается список этих имен, составленный на основе вышеуказанного реестра.

SUR LA PARTICIPATION DES ROUMAINS AUX LUTTES DES COSAQUES DE BODHAN KHMIELNITSKY

RÉSUMÉ

L'événement politique le plus important survenu en Europe orientale vers le milieu du XVIIe siècle est la guerre d'émancipation sociale et nationale menée par le peuple ukrainien contre les seigneurs polonais et les exploiters autochtones : guerre qui a eu un puissant retentissement chez les peuples voisins, par la sympathie qu'elle a soulevée dans les masses populaires de ces pays. Ce fait explique qu'un nombre considérable d'éléments étrangers soit venu se joindre à l'armée cosaque, manifestation concrète de l'appui trouvé par le peuple ukrainien en dehors des frontières. Parmi ces volontaires étrangers, une place importante est occupée par les Roumains. A cet égard, les sources — et en premier lieu les rapports diplomatiques adressés à Georges Rakoczy, ainsi que la correspondance entre les princes Rakoczy et Gheorghe Ștefan — fournissent de précieuses informations. La participation des Roumains aux campagnes de l'armée cosaque est attestée, de même, par les sources ukrainiennes. Parmi celles-ci, il convient de citer en tout premier lieu le Registre de l'armée des Cosaques Zaporogues, établi après la signature de la paix de Zborov de l'année 1649. D'après les noms passés dans ce registre, l'auteur s'attache à identifier les éléments roumains présents dans l'armée de Bodhan Khmielnitsky. Il s'y trouve un nombre important de soldats portant des noms tels que *Волошин, Волошинец, Волощин, Волошиненко, Волошыненко, Волошенко, Волощенко, Влашиненко, Волосенко, Валах, Волох*, qui étaient certainement roumains ou d'origine roumaine. De même, *Мутяненко, Радул, Пинтя, Фокша, Савка Басараб, Кгригорча* et *Берча* sont des noms roumains. Enfin l'analyse de noms tels que *Богданенко, Гайдук, Гайдуков* et *Гайдученко* n'est pas non plus dénuée d'intérêt.

L'auteur donne en annexe une liste, par régiments, de ces noms, dressée d'après l'édition publiée en 1875 par O.M. Bogdanovski.

MEMORIALISTICA BURGHEZĂ OCCIDENTALĂ RECENTĂ DESPRE UNELE MOMENTE ALE ISTORIEI DIPLOMATICE DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE (LOCARNO ȘI MÜNCHEN)

În ultimii ani au apărut în țările din Occident noi lucrări memorialistice semnate de George Bonnet¹, Duff Cooper², Paul Reynaud³, personalități politice de prim plan în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Trăsătura caracteristică pregnantă a acestei literaturi este lipsa de obiectivitate în prezentarea diferitelor evenimente politice sau diplomatice, ai căror participanți direcți au fost autorii. Ocolind cu grijă cauzalitatea istorică, dând interpretări tendențioase, autorii „memoariilor” se străduiesc să prezinte politica pe care au înfăptuit-o ca singura posibilă și justă. Această prezentare subiectivă a istoriei urmărește justificarea politicii externe a unui guvern sau altul, ca și a diferitelor personalități politice. Nararea subiectivă a evenimentelor de după pacea de la Versailles, duce, treptat, la conturarea ideii „fatalității” izbucnirii celui de-al doilea război mondial, idee prin care se încearcă absolvirea de răspundere în fața opiniei publice a acelor cercuri imperialiste care au sprijinit și încurajat realizarea planurilor agresive ale Germaniei hitleriste.

Importanța conștient exagerată acordată poziției unor personalități politice, prin care se explică evitabilitatea sau inevitabilitatea diferitelor evenimente, este de asemenea o trăsătură caracteristică a lucrărilor de memorialistică amintite. Izolând pe Chamberlain, Bonnet, Daladier, Halifax etc., de interesele cercurilor imperialiste engleze și franceze care urmăreau orientarea agresiunii hitleriste spre răsărit și sud-est și scontau pe un război germano-sovietic, atribuindu-le o politică proprie de „slăbiciune” sau de prea mare „încredere” și „sinceritate” față de Germania hitleristă, autorii amintitelor „memorii” încearcă explicarea eșuării unor „bune intenții” cum a fost de pildă pactul imperialist de la München. Autodemascarea autorilor „memoariilor” apare ca o altă caracteristică, în ciuda eforturilor lor de a prezenta istoria din punctul de vedere cel mai convenabil.

¹ George Bonnet. *Le Quai d'Orsay sous trois républiques, 1870—1961*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1961, 504 p.

² Duff Cooper, *Au delà de l'oubli*, Paris, Gallimard, 1960.

³ Paul Reynaud, *Mémoires*, tome I, *Venu de ma montagne*, Paris, Flammarion, 1960, 507 p.

Lucrările sintetice de istorie apărute recent în țările occidentale¹, cu toate că aparțin tot unor reprezentanți și ideologi ai claselor dominante, se remarcă prin încercarea de a analiza problemele istoriei dintre cele două războaie mondiale cu mai mult simț de răspundere și obiectivitate. Mărginiți însă de interesele stricte de clasă, acești istorici, se mențin la suprafața fenomenelor, și caută justificări pentru anumite evenimente politice (de pildă München).

Trebuie remarcat faptul că în marea lor majoritate, atât „memoriile” cât și lucrările de istorie propriu-zise abordează în ultimele lor capitole evenimentele de după cel de-al doilea război mondial. Trăsătura caracteristică generală este pe de o parte denigrarea politicii țărilor socialiste, iar pe de altă parte încercarea de „fundamentare” a politicii actuale a cuceririlor imperialiste pe arena internațională.

Problema înarmării Germaniei învinse în primul război mondial și a transformării ei în forță de șoc împotriva statului sovietic a preocupat istoriografia burgheză occidentală.

G. Bonnet, de pildă, subliniind ideea că U.R.S.S., refuzând să preia datoriile regimului țarist, a prejudiciat interesele marilor monopoluri occidentale, încearcă, indirect, să justifice faptul că statele învingătoare s-au orientat spre finanțarea Germaniei pentru a o ajuta să-și „plătească” datoriile. În sprijinul ideii că statul german imperialist a avut în mod „sincer” intenția de a se achita de obligațiile ce-i reveneau prin tratatul de pace de la Versailles, autorul amintitelor memorii aduce ca argument declarația făcută de Schacht, ministrul economiei Reichului, experților francezi, englezi și belgieni cu ocazia semnării planului Dawes (aprilie 1924): „Germania este capabilă să-și plătească reparațiile — afirma Schacht — dar pentru aceasta ea trebuie să-și regăsească prosperitatea trecută... finanța anglo-americană trebuie să investească în Germania capitaluri importante...”².

Conștiente de realitatea transformării Germaniei într-o mare putere militară în Europa, conștiente de faptul că imperialismul german va tinde spre acaparea de surse de materii prime și piețe de desfacere, cercurile monopoliste reacționare agresive din Anglia și Franța au pus în practică politica de orientare a expansiunii germane spre țările din sud-estul și răsăritul Europei. „Politicienii din aceste țări (Anglia și Franța — *n. n.*) — nota în amintirile sale fabricantul de avioane Ernst Heinkel — au început ei înșiși să împingă Germania spre înarmare, iar peste câțiva ani, ingineri și militari din aceste țări au început să se consulte cu tehnicienii

¹ J. Pirenne, *Histoire de l'Europe*, tome IV, *Du traité de Versailles au pacte atlantique*, Bruxelles, 1962, 568 p.; Maxime Mourin, *Histoire des nations européennes*, tome I, *De la première à la deuxième guerre mondiale (1918—1939)*, Paris, 1962, 357 p.; Paul H. Beik, Laurence Lafore, *Modern Europe a history since 1500*, New York, 1960, 1006 p.; Woodward L., *British Foreign Politics in the second World War*, London, 1962; Albrecht Carrie, *France Europe and the second World War*, Genève, 1960 etc.

² George Bonnet, *op. cit.*, p. 78—79. Referindu-se la urmările în ceea ce privea Germania, ale planului Dawes, Bonnet recunoaște în memoriile sale că „Germania a fost cea mai mare câștigătoare în această afacere”. Germania, continuă el „s-a asigurat de avantaje financiare considerabile... și s-a pregătit pentru revanșă”. Această concluzie la care ajunge, nu-l împiedică pe autor ca în paginile următoare să sublinieze așa-zisele „bune intenții” ale Germaniei cu privire la plata datoriilor și politica de pace.

germani asupra modului în care s-ar putea accelera participarea Germaniei la înarmarea Europei, prin derogarea de la restricțiile stabilite..."¹.

Stresemann, devenit ministru de externe al Germaniei în ianuarie 1925, adept al teoriilor lui Bismarck cu privire la poziția și rolul Germaniei în Europa, urmărea ca scop al politicii externe realizarea planurilor pan-germanismului. Înfrișgerea suferită în primul război mondial obliga Germania să se supună tratatelor de pace, aceasta fiind doar o situație tranzitorie. Alături de Stresemann, Gessler se ocupa cu pregătirea înarmării clandestine a Germaniei, iar Schacht, în calitate de ministru al economiei, pregătea politica economică ce trebuia să dea posibilitate Germaniei ca într-un viitor apropiat să dispună de surse de materii prime și piețe de desfacere.²

Toate aceste tendințe s-au concretizat, atât în ceea ce privea Germania cât și în ceea ce privea pe susținătorii săi, în pactul imperialist semnat la Locarno la 16 octombrie 1925. El a fost reversul pe plan politic și urmarea planului Dawes. La Locarno, Briand, reprezentantul Franței, A. Chamberlain, reprezentantul Angliei, Vandervelde, din partea guvernului belgian și Stresemann au semnat tratatul prin care Germania recunoștea statu-quo-ul teritorial al Franței și Belgiei. În același timp Stresemann a refuzat să dea vreo asigurare pentru respectarea statu-quo-ului teritorial al Cehoslovaciei și Poloniei. La temerile justificate ale lui Beneș și Skrzynski, reprezentanții Angliei și Franței au răspuns negativ, luând act cu liniște de poziția lui Stresemann.

Trebuie subliniat faptul că tratatele de asistență franco-cehoslovac și franco-polon încheiate la Locarno la 7 octombrie 1925 au avut un caracter cu totul formal. Departe de intenția de a ajuta în mod efectiv aceste două țări în cazul atacării lor de către Germania, tratatele amintite erau doar niște formule diplomatice adoptate ad-hoc, în scopul de a înșela opinia publică și de a absolvi de răspundere anumite cercuri imperialiste franceze față de viitoarele acțiuni politice din centrul și sud-estul Europei. Elogiind pe Briand, singurul ministru de la Locarno care a „înțeles” neliniștea Cehoslovaciei și Poloniei și s-a grăbit să le acorde „asistență” Franței³, Bonnet publică însă și discursul rostit de acesta în cadrul unui consiliu de miniștri care a avut loc îndată după întoarcerea sa de la Locarno : „pactul de asistență cu Polonia, ca și cel cu Cehoslovacia — a asigurat Briand pe colegii săi — nu ne obligă să acordăm asistența noastră decât în cadrul pactului de la Geneva, adică intervenția noastră nu va fi niciodată *izolată*, ea nu se va declanșa decât în cadrul unei acțiuni comune a tuturor membrilor din Liga Națiunilor. Noi nu vom merge decât dacă toată lumea va merge cu noi..."⁴. Briand făcea aluzie în primul rând la Anglia. Or, la Locarno, A. Chamberlain a refuzat categoric să se angajeze la o eventuală participare la vreun război european. Referindu-se la politica locarniană a Angliei, istoricul burghez J. Pirenne arată că „Anglia s-a dezinteresat de frontierele continentale ale Germaniei, din moment ce statu-quo-ul i se părea asigurat în occident”⁵.

Este util să amintim încă de pe acum că cele două tratate formale încheiate de Franța cu Cehoslovacia și Polonia au fost folosite drept „justificare” a politicii müncheneze a cercurilor imperialiste franceze în toamna anului 1938. Bonnet se străduiește să ascundă în spatele așa-zisei „imposibilități” a aplicării tratatului franco-cehoslovac în 1938, poziția guvernului francez și a sa personală, în calitate de ministru de externe, față de Cehoslovacia⁶. Considerând că la adăpostul amintitelor tratate politica müncheneză a guvernului Daladier este pe deplin justifi-

¹ E. Heinkel, *Stürmisches Leben*, Stuttgart, 1953, p. 136.

² G. F. Hallgarten, *Hitler, Reichswehr und Industrie*, Frankfurt am Main, 1955, p. 101—102.

³ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 87.

⁴ *Ibidem*, p. 88.

⁵ Jacques Pirenne, *op. cit.*, p. 101.

⁶ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 228.

cată, Bonnet își arată indignarea față de cei care în 1938 cereau guvernului francez să intervină în sprijinul Cehoslovaciei¹. Mai sincer decât colegul său, un diplomat englez, referindu-se la aceeași problemă, spunea în martie 1938 : „Este absurd să se conteze pe un ajutor. Noi avem la Foreign Office tineri specializați în găsirea de formule care să ne degajeze de răspundere”². Și tratatele franco-cehoslovac și franco-polon au fost tot astfel de „formule” menite să „justifice” poziția lui Daladier și a colaboratorilor săi la München și să-l degajeze de răspundere.

Teza în genere susținută de memorialistica occidentală recentă cu privire la caracterul și conținutul pactului de la Locarno, este aceea că el a fost „o garanție a păcii”. Astfel, Bonnet subliniază cu prefăcută naivitate că „spiritul pactului de la Locarno a fost inspirat de un ideal de dreptate și de pace pe care îl urmau națiunile conștiente de forța lor... și care credeau încă în bunele intenții ale Germaniei”³.

Unii istorici burghezi pun însă într-o lumină diferită pactul de la Locarno. „Germania — consideră J. Pirenne — a dislocat în profitul său alianțele de război, dar mai presus de orice, înălțându-le acordurile ce mențineau frontierele orientale ale Reichului, a făcut să se admită implicit principiul revizuirii tratatului de la Versailles”⁴. „Locarno — subliniază autorul — a fost considerat ca un eveniment capital și ca garanție a păcii. În realitate, politica lui Stresemann a triumfat mai complet și mai rapid decât el a putut spera. Germaniei — conchide istoricul amintit — i s-au deschis la est posibilități care... trebuiau să constituie baza politicii germane pe care o va realiza Hitler... Locarno a fost primul act al politicii care a pregătit războiul din 1939”⁵.

Pe aceeași poziție, cunoscutul istoric burghez reacționar Maxime Mourin, analizând pactul de la Locarno în recenta sa lucrare mai sus citată, arată că pe de o parte „Germania a recunoscut integritatea teritorială a vecinilor săi la vest”⁶, iar pe de altă parte, în ceea ce privește estul, ea „s-a angajat să nu recurgă la forță pentru a obține o modificare teritorială...”⁷.

Pactul de la Locarno a fost primit cu satisfacție la Berlin. Planurilor de revanșe ale imperialismului german li se creau condiții de realizare. Referindu-se la starea de spirit a cercurilor oficiale germane după semnarea pactului de la Locarno, lordul Abernon, ambasadorul Angliei la Berlin în 1925, nota în „Carnetele” sale : „Data de 16 octombrie marchează un punct de cotitură a istoriei Europei după război; s-a șters linia de demarcație între învingători și învinși...”⁸.

Confirmând politica guvernelor Angliei, S.U.A. și Franței de a deschide imperialismului german drumul spre Europa sud-estică și răsăriteană, pactul de la Locarno a marcat un moment principal al pregătirii celui de-al doilea război mondial. Totodată a început să se contureze și o altă trăsătură a politicii statelor occidentale : satisfacerea revendicărilor imperialismului german pe „cale pașnică”, fără conflict armat, prin revizuirea tratatului de la Versailles. La

¹ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 88.

² Arhiva M.A.E., Probl. 71, Austria A 1, vol. 44, perioada 25 februarie—15 martie 1938, Teleg. nr. 1511, 15 martie 1938, Varșovia, semnată Zamfirescu.

³ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 95. J. Paul-Boncour, fost ministru și diplomat francez, trimbițind aceeași idee a spiritului de pace și creptate a pactului de la Locarno, recunoaște însă în memoriile sale că „Locarno... este cștigul francez cel mai sigur al tratatului de la Versailles” (J. Paul-Boncour — *Entre deux guerres. Souvenirs sur la IIIe République. Tome II. Les lendemains de la victoire. 1919—1934*, Paris, Plon, 1945, p. 162).

⁴ J. Pirenne, *op. cit.*, p. 101.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Maxime Mourin, *op. cit.*, p. 46.

⁷ *Ibidem*.

⁸ După Paul Reynaud, *op. cit.*, p. 254. Vezi și G. Bonnet, *op. cit.*, p. 89.

Locarno s-au făcut primii pași ai politicii de cedare în fața imperialismului german, acceptându-se perspectiva unor modificări teritoriale în est în favoarea Germaniei, perspectivă ce reieșea atât din refuzul Germaniei de a da vreo garanție pentru respectarea statu-quo-ului teritorial al țărilor din această regiune, cât și din formalismul pactelor de asistență franco-coslovac și franco-polon și a poziției de „neamestec” a Angliei.

Dorința de revanșă a imperialismului german s-a conturat din ce în ce mai mult după pactul de la Locarno, în condițiile favorabile create de acesta. În 1927, mareșalul Hindenburg anunța că Germania va lupta pentru revizuirea frontierelor în Europa. În convorbirea cu Bonnet care a avut loc în toamna anului 1927, Stresemann spunea: „Noi am recunoscut drepturile voastre asupra Alsaciei și Lorenei... dar nu este de loc același lucru cu Danzig-ul și cu coridorul... noi nu ne vom resemna niciodată să le pierdem. Repetați vorbele mele d-lui Briand...”¹. Interesant pentru poziția sa capitulantă este comentariul lui Briand: „Stresemann mi-a prezentat aceleași plângeri de fiecare dată când m-a întâlnit. Este cert că Danzigul va trebui să rămână Germaniei. Dar nu eu am făcut tratatul de la Versailles! Stresemann trebuie să aibă răbdare și, puțin câte puțin, la Geneva se va aranja aceasta”².

În anii care au urmat încheierii pactului imperialist de la Locarno, refacerea potențialului economic și militar al Germaniei s-a realizat în ritm rapid, în bună măsură datorită sprijinului monopolurilor din Anglia și Franța. „Afluxul capitalurilor străine — recunoaște istoricul burghez J. Pirenne — a permis guvernelor germane, indiferent de nuanța lor, să mărească cheltuielile militare”³. Situația financiară a statului german s-a îmbunătățit foarte mult. Numai din iulie 1924 până în noiembrie 1926, încasările aur de la Reichsbank s-au ridicat de la 500 milioane la 2 miliarde Reichsmarks⁴.

Până în 1928—1929 Germania și-a restabilit economia. Încă din 1929 Anglia a început să rămână în urma Germaniei din punctul de vedere al ritmului dezvoltării economice. Flota comercială germană a devenit a 4-a din lume după Anglia, S.U.A. și Japonia⁵. În 1929 exportul Germaniei a depășit importul.

Planul Young adoptat în februarie 1929 care a redus substanțial datoriile de reparații ale Germaniei, moratoriul lui Hoover asupra plății reparațiilor de către Germania în anul 1931 și conferința de la Lausanne din toamnă 1932, prin care s-a pus capăt problemei reparațiilor, au constituit etape importante ale transformării Germaniei într-o mare putere militară europeană. O dată cu aceasta, imperialismul german și-a conturat din ce în ce mai mult tendințele de expansiune teritorială pe seama altor popoare. „Deoarece în anii de stabilizare relativă imperialismul german s-a redresat după înfrângerea suferită în război, întărindu-se din nou — sublinia Wilhelm Pieck—lupta pentru noi piețe de desfacere devine pentru el o problemă a reimpărțirii Europei... Întrucât acest lucru nu e posibil fără război, el face toate eforturile pentru înarmare și pregătirea războiului...”⁶.

Aplicând teoriile rasismului și spațiului vital în politica externă, Alfred Rosenberg, unul din principalii ideologi ai național-socialismului, definea astfel — încă din 1927 — viitoarele obiective ale imperialismului german: „...libertate de acțiune în est, nimicirea anticolonialismului și a bolșevismului în Europa Centrală...”⁷.

¹ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 93.

² *Ibidem*.

³ J. Pirenne, *op. cit.*, p. 102.

⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Wilhelm Pieck, *Culegere de cuvântări și articole din anii 1931—1949*, vol. I, E.P.L.P. 1954, p. 20.

⁷ Alfred Rosenberg, *Der Zukunflweg einer deutschen Aussenpolitik*, Berlin. 1927, p. 143

Analizând tendințele imperialismului german dinaintea instaurării dictaturii hitleriste, unii istorici din Occident desprind o serie de aspecte caracteristice. Astfel, istoricii americani P. H. Beik și L. Lafore, în lucrarea mai sus citată, arată că strategia germană urmărea distrugerea sistemului francez de alianțe din centrul și sud-estul Europei, cotropirea și exploatarea Cehoslovaciei și Poloniei¹. J. Pirenne remarcă în lucrarea amintită că politica Germaniei imperialiste urmărea acapararea economică și politică a Europei centrale, Cehoslovaciei și Poloniei².

În perioada crizei economice mondiale din 1929—1933 s-a desăvârșit crearea condițiilor pentru instaurarea în Germania a dictaturii fasciste.

La 26 aprilie 1932, secretarul de stat american Stimson, Mac Donald și cancelarul Brüning au ajuns la o înțelegere, conform căreia au fost suprimate limitele ce-i fuseseră impuse Germaniei de tratatul de la Versailles și au admis dublarea efectivelor Reichswehrului. Attlee a cerut abolirea imediată a tuturor clauzelor militare ale tratatului de la Versailles. La 11 decembrie 1932 guvernul francez a acceptat principiul „egalității de drepturi” între Franța și Germania.

La 19 noiembrie 1932 reprezentanții a peste 160 dintre cele mai mari companii industriale au trimis președintelui Hindenburg un apel cerându-i ca Hitler să fie adus la putere³. La 4 ianuarie 1933 Hitler s-a întâlnit la Köln cu bancherul Kurt von Schröder, unul dintre semnatarii apelului, iar la 30 ianuarie a devenit cancelar al Reichului.

Memorialistica occidentală recentă, ocolind cu grijă cauzalitatea istorică și înlănțuirea firească a fenomenelor, consideră venirea lui Hitler la putere în Germania un fenomen accidental pe care nimeni nu-l putea bănuși. Astfel, G. Bonnet, în volumul de memorii mai sus menționat, afirmă că instaurarea dictaturii hitleriste a fost un eveniment neașteptat, nedorit, cu totul neprevăzut de Anglia și Franța⁴. Pe aceeași poziție se plasează și Paul Reynaud în volumul de memorii amintit⁵. La fel unii istorici ca de pildă Maxime Mourin, în lucrarea citată, consideră luarea puterii de către naziști în Germania, un eveniment întimplător⁶.

O altă categorie de istorici din Occident, orientându-se după succesiunea faptelor, desprind cu mai multă claritate unele aspecte juste. J. Pirenne, de pildă, ajunge la concluzia că „prin atitudinea lor... aliații au încurajat foarte puternic forțele dictaturii care au luat în stăpânire Germania și au pregătit războiul de revanșă imperialistă pe care-l anunța hitlerismul...”⁷. Un alt istoric burghez, Conrad Heiden, într-o lucrare apărută în 1934, arată că „nu trebuie să se creadă că Hitler s-a vîndut industriașilor. În realitate ei au simțit nevoia unui astfel de stat”⁸. Dezvăluind o serie întreagă de aspecte ale relațiilor dintre partidul național-socialist german și marea finanță, el nu merge însă mai departe în analiza cauzalității acestor relații și nu distinge nici scopul final al politicii monopolurilor germane.

După 1933, Anglia și Franța au mers pe linia capitulării, a cedărilor succesive în fața agresorului. La 15 iulie 1933 a fost semnat între Marea Britanie, Germania, Italia și Franța un „pact de înțelegere și colaborare” la care și-a dat asentimentul și S.U.A. Încercările lui Bar-

¹ P. H. Beik, L. Lafore, *op. cit.*, p. 856.

² J. Pirenne, *op. cit.*, p. 142.

³ *Dokumentation der Zeit*, Berlin, 1953, p. 3014—3015.

⁴ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 54.

⁵ Paul Reynaud, *op. cit.*, p. 442.

⁶ Maxime Mourin, *op. cit.*, p. 305.

⁷ J. Pirenne, *op. cit.*, p. 149.

⁸ Conrad Heiden, *L'histoire du national-socialisme. 1919—1934*, Paris, 1934, p. 319.

thou, ministrul de externe al Franței, de a întări pactele bilaterale în est și a crea posibilități reale pentru a opune rezistență imperialismului hitlerist, s-au soldat cu eșec. Cercurile imperia-
liste engleze, urmând ferm politica locarniană, au respins orice încercare de acest fel. „Anglia —
a spus Baldwin lui Barthou — nu se interesează de ceea ce este dincolo de Rin”¹.

Subliniind că îndată după venirea sa la putere, Hitler a repudiat tratatul de la Versailles și a recunoscut pactul de la Locarno cerînd totodată „spațiu vital” dar dînd și „asigurări” de pace, J. Pirenne, în lucrarea mai sus citată, se oprește asupra efectului la Londra și Paris. „Această declarație — scrie J. Pirenne — totodată amenințătoare și pacifică, se adresa în realitate anglo-saxonilor. Efectul dorit a fost obținut — completează autorul — declarațiile lui Hitler au fost favorabil primite la Londra...”². În același timp istoricul amintit nu omite să amintească faptul că Europa centrală și sud-estică constituiau o preocupare inițială principală a guvernului nazist³. Analizînd mai departe politica celui de-al treilea Reich, Pirenne arată că după ce Germania va fi cucerit aceste regiuni, ea urmărea distrugerea Franței și Angliei, și după aceea, în condițiile în care spatele îi era asigurat, să se îndrepte asupra Uniunii Sovietice⁴. Istoricul Maxime Mourin, în lucrarea de mai sus, prezentînd unele probleme de politică internațională în anii 1929 — 1933 arată că „venirea lui Hitler la putere a determinat... presiunea crescîndă a economiei germane asupra celei a țărilor dinăre și a creat primejdii pentru independența acestora”⁵. „Hitler — recunoaște Bonnet — urmînd linia lui Stresemann, n-a avut nici un fel de intenție de a da vreo garanție măcar formală în est”⁶.

La 7 martie 1936, Hitler a denunțat clauzele cu privire la demilitarizarea țărmului stîng al Rinului și angajamentele luate la Locarno. În seara aceluiași zile însă, Neurath, ministrul de externe german, a remis guvernelor belgian și francez note prin care le informa că guvernul său este gata să înlocuiască pactele de la Locarno încheiate cu aceste state, cu un nou pact de neagresiune pe timp de 25 de ani. Această promisiune a atrînat suficient de mult în balanță atunci cînd puterile occidentale, cu formalismul cunoscut, au „protestat” față de ocuparea Renaniei de către trupele hitleriste. Formal a fost de asemenea și noul pact de asistență franco-
englez, ce trebuia urmat de tratative militare, încheiat în fața primejdicii ce amenința Franța prin ocuparea Renaniei. Bonnet însuși recunoaște în memoriile sale că în aprilie 1938, cînd a însoțit pe primul ministru Daladier la Londra, a constatat că în realitate nu se făcuse practic nimic în acest sens⁷.

La 11 iulie 1936 s-a încheiat pactul austro-german, nouă verigă ce îndreptăța speranțele sprijinitorilor imperialismului hitlerist. Subjugarea Cehoslovaciei devenea o chestiune a viitorului apropiat, de care atât guvernul francez cît și cel englez erau pe deplin conștiente. Ministru Franței la Viena, Montbas, îi informa la 28 august 1936 pe însărcinatul român de afaceri în capitala Austriei că „afacerea cu Cehoslovacia va fi rezolvată în 48 de ore cînd Germania va dori”.

¹ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 132.

² Jacques Pirenne, *op. cit.*, p. 150.

³ *Ibidem*, p. 163.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Maxime Mourin, *op. cit.*, p. 305.

⁶ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 54. Abrogarea tratatelor de la Versailles și Saint Germain crea doar un punct ce figura în însuși programul partidului nazist (Vezi *Procès des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire international. Nuremberg 14 novembre 1945 — 14 octobre 1946*, Nuremberg, 1947, tome VI, p. 112).

⁷ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 154. Vezi și Winston S. Churchill, *Journal politique, 1936 — 1939*, Paris, Amiot-Dumont, 1948, p. 12.

Cehoslovacia, din motive geografice, etnice și chiar comerciale, va fi nevoită să se înțeleagă cu Germania sau să piară”¹. O întărire a pozițiilor Germaniei în Cehoslovacia, sublinia Montbas, „ar însemna o întărire a influenței germane în valea Dunării, în dauna celei franceze, aduce în schimb o îndoită compensație: micșorarea riscurilor de război în ceea ce privește Franța”².

La 5 noiembrie 1937, în prezența lui Neurath, Hitler a declarat că „chestiunea germană nu poate fi rezolvată decât prin forță” și că „planurile sale vizează cucerirea Austriei și a Cehoslovaciei”³.

În fața opiniei publice situația politică a anului 1938 era înglobată de către cercurile imperialiste franceze în formula „inevitabilitate”. Generalul Gamelin, de pildă, în memoriile sale, referindu-se la eventualitatea ocupării Austriei, notează că o dată realizat acest lucru, încorporarea Cehoslovaciei va fi „inevitabilă”, dat fiind că ea va deveni „de neapărat”⁴. Un specialist militar cehoslovac mergea însă mai departe cu concluziile sale în 1936: „atâta timp cât germanii vor tinde spre est numai pe la nordul M. Negre, aceasta ar fi numai binevenit pentru englezi și francezi, deoarece ei se vor lăsa de ruși și Angliei îi convine ca rușii să nu aibă liniște. Englezii au nevoie ca rușii să aibă griji în vest, eventual cu armata germană și în est cu armata japoneză...”⁵.

„Inevitabilitatea” pactului imperialist de la Munchen este teza în genere susținută de istoriografia burgheză occidentală. Această „inevitabilitate” a abandonării Cehoslovaciei, rezultă după Bonnet, dintr-o „lungă politică de slăbiciune față de Hitler”⁶ din partea guvernului englez. Pe aceeași poziție, istoricii americani P. H. Beik și L. Lafore consideră Munchenul ca o consecință a politicii falimentare dusă de Chamberlain⁷ exclusiv și o urmare inevitabilă a Anschlussului⁸. De asemenea, istoricul J. Pirenne, dând toată vina pe „slăbiciunea” Angliei și Franței, ajunge la aceeași concluzie a „inevitabilității” Munchenului⁹.

„Slăbiciunea” Angliei și Franței față de Hitler este singura ieșire „onorabilă” a memorialisticii burgheze occidentale din noianul faptelor ce trădează cu prisosință politica conștientă de sprijinire a imperialismului german agresiv și de orientare a lui spre Europa sud-estică și răsăriteană.

„Ce ar fi putut face Franța — scrie Bonnet — presată de o dură realitate, insuficient înarmată? Ea s-a resemnat la un compromis care urmărea să evite ca Cehoslovacia să cunoască imediat soarta pe care a avut-o Austria...”¹⁰. Duff Cooper însă, cunoscut prin poziția sa

¹ Arh. M. A. E., probl. 71, anul 1935, Austria, A₁, vol. 48, perioada 1936—1937. Raport informativ nr. 1831, Viena, 28 aug. 1936.

² Ibidem.

³ *Procès des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire international*, Nuremberg, 1947, tome VI, p. 118. Doc. PS-386 (USA-25).

⁴ Gamelin, *Servir*, Paris, 1946, tome II, p. 315.

⁵ Căp. Manuel Moravec, *Die strategische Wichtigkeit der Tchechoslowakischen Republik*, ed. Orbis, 1936, p. 44—45.

⁶ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 95.

⁷ Sarcastică și aparent reală este caracterizarea făcută de Churchill lui Chamberlain: „speranța supremă a vieții sale era de a intra în istorie ca Om al Păcii și în acest scop el era gata să treacă prin cele mai mari riscuri pentru el și patria sa...” (S. W. Churchill, *La deuxième guerre mondiale, I, L'orage approche. D'une guerre à l'autre, 1919—1939*, Paris, Plon, 1950, p. 226). În realitate Chamberlain a urmat cu consecvență politica acelor cercuri britanice care orientau în mod conștient și perseverent imperialismul german către răsăritul și sud-estul Europei.

⁸ Paul H. Beik, Laurence Lafore, *op. cit.*, p. 856—857.

⁹ Jacques Pirenne, *op. cit.*, p. 208—210.

¹⁰ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 95.

de dezaprobare a actului de la München¹, nota în memoriile sale: „De la începutul crizei, eu aveam certitudinea că, dacă noi am fi convins pe Hitler că sîntem hotărîți să luăm armele contra lui, în cutare sau cutare circumstanță, el și-ar fi moderat pretențiile. Dar el n-a fost niciodată convins de acest lucru și în consecință el nu și-a moderat niciodată pretențiile...”². Mai mult, autorul amintitelor memorii afirmă că „s-a consimțit la distrugerea singurei frontiere a Cehoslovaciei care putea fi apărată...”³. În goana după justificări, Bonnet, sprijinindu-se pe șubredele concluzii ale generalului Gamelin cu privire la cucerirea Cehoslovaciei de către Germania drept „consecință strategică” a Anschluss-ului, arată că „aceste consecințe strategice ale Anschluss-ului, constatate de Gamelin, aduc o justificare evidentă atitudinii lui Daladier la München. Cum puteam noi să împingem la o rezistență inutilă un popor condamnat la un destin atît de tragic după părerea chiar a generalisimului nostru?”⁴.

„Destinul” Cehoslovaciei, pregătit atît de minușios de întreaga politică a puterilor occidentale pînă în septembrie 1938, putea fi, fără îndoială, schimbat dacă, măcar în ultimul moment, guvernele Angliei și Franței ar fi acceptat propunerile sovietice și ar fi oprit agreșunea hitleristă. Lucrurile însă nu s-au petrecut așa.

Fataliștii istorici occidentali se străduiesc să arate, prin multă frazeologie și argumente neconcludente, că Franța în special a desfășurat o serie de acțiuni menite să îmbunătățească soarta Cehoslovaciei. De la început trebuie spus că n-a fost vorba nici un moment de a salva altceva decît aparențele. Bonnet, de pildă, în memoriile sale face caz de „eforturile” depuse de el personal în această privință⁵. Obligațiile Franței față de Cehoslovacia ce decurgeau din tratatul de asistență dintre ele au fost învăluite într-o plasă de manevre diplomatice abile, care au condus la următoarea concluzie justificativă: „nu se poate acuza Franța că a violat acordul său militar cu Cehoslovacia. Acest acord intra în vigoare atunci cînd s ar fi produs un act efectiv de agresiune”⁶. Bonnet consideră că nu s-a produs nici un fel de act de agresiune german asupra Cehoslovaciei. Acuzînd guvernul ceh de faptul că a „asuprit” pe germanii sudeți, recunoaște indirect drept întemeiată activitatea lui Henlein și a naziștilor din regiunea sudetă, ca și pretențiile Germaniei⁷. Aruncînd vina asupra politicii naționale a guvernului cehoslovac, Bonnet constata că în aceste împrejurări „o cedare a teritoriului sudet este inevitabilă... și este bine ca ea să aibă loc imediat și fără întîrziere”⁸; totuși, arată Bonnet, și în această situație, Franța a „luptat” pentru salvarea Cehoslovaciei.

Statele aliate Franței din centrul și sud-estul Europei trăsese de multă vreme concluzii din politica externă a guvernului francez. „Franța dorește — informa ministrul român în Austria guvernul său în august 1936 — fie chiar jertfind pozițiile franceze în valea

¹ Duff Cooper, primul lord al amiralității britanice, făcea parte din acele cercuri legate prin interesele lor de păstrarea pozițiilor în Europa centrală și sud-estică. Duff Cooper a demisionat din funcția pe care o avea la 1 oct. 1938, ca răspuns la politica lui Chamberlain la München.

² Duff Cooper, *op. cit.*, p. 285.

³ *Ibidem*.

⁴ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 183.

⁵ „O dată cu venirea lui G. Bonnet la afacerile externe, scrie istoricul francez M. Mourin, s-a răspîndit în Franța părerea că apărarea Cehoslovaciei este practic imposibilă” (vezi Maxime Mourin, *op. cit.*, p. 240). Churchill îl caracterizează astfel pe ministrul de externe francez: „Bonnet era încarnarea perfectă a defetismului...” (Winston S. Churchill, *La deuxième guerre mondiale. I. L'orage approche. D'une guerre à l'autre. 1919—1939*, Paris, Plon, 1950, p. 308).

⁶ W. S. Churchill, *Journal politique 1936—1939*, Paris, Amiot-Dumont, 1948, p. 269.

⁷ G. Bonnet, *Défense de la Paix*, Revue de Paris, Tome I, nov. 1937, p. 226. Vezi și G. Bonnet, *Le Quai d'Orsay sous trois républiques*, p. 209.

⁸ *Ibidem*.

Dunării, o apropiere ceho germană, fiind de părere că Cehoslovacia este așa de expusă, înțar ar fi în propriul ei interes să facă din vreme concesiunile cuvenite...¹ Politică Angliei și Franței față de Germania a dat un impuls substanțial guvernelor României în tendința de orientare a politicii externe a țării către Germania hitleristă. În acest cadru se plasează poziția guvernului român de a nu permite trecerea trupelor sovietice.

Bonnet susține în memoriile sale că „Franța era singură cu Cehoslovacia”², că guvernul francez era gata să meargă cu trupele sale în apărarea Cehoslovaciei amenințate. Dar, încă după ocuparea Renaniei, statul major francez stabilise că practic armata franceză nu va da nici un ajutor Cehoslovaciei sau Poloniei³. De altfel, Bonnet, după ce face mare caz de „ajutorul” pe care guvernul francez era gata să l dea Cehoslovaciei, afirmă, cteva pagini mai departe, că decretarea mobilizării generale în Cehoslovacia la 23 septembrie „a neliniștit mult guvernul francez”⁴. „Rușii au fost accia care au dat alarma — recunoaște în memoriile sale Churchill — dar propunerea lor a fost primită fără entuziasm la Londra și Paris”⁵. „De mult timp — conchide Churchill — Hitler avea convingerea că nici Franța, nici Marea Britanie nu se vor bate pentru Cehoslovacia”⁶.

Opinia publică cehoslovacă, a protestat energic. Pregătind amputarea Cehoslovaciei „era nevoie—arată Bonnet — ca Londra și Parisul să facă presiuni pentru a permite guvernului ceh să justifice angajamentul în fața opiniei publice”⁷. În nota trimisă la 21 septembrie guvernului francez, Beneš și Hodza arătau că au nevoie „să ia act oficial de faptul că Franța și Anglia nu vor merge contra Germaniei”⁸. Conducătorilor cehi, explica nota „le este necesară această acoperire pentru a accepta propunerile franco-engleze”⁹. Comentînd, Bonnet își arată satisfacția : „Manevra era abilă. Noi ne-am pretat”¹⁰.

„Manevrele” n-au reușit însă să înșele Partidul Comunist Francez și Bonnet se arată foarte indignat de acest lucru. Și, cu intenția de a ataca pe comuniști în însăși ideologia lor, Bonnet trece chiar și la o „analiză”. El spune : „poziția luată de comuniști în 1938 era de altfel în contradicție flagrantă cu tendința lor pacifistă”¹¹. Mai mult, arată Bonnet, „dacă o înțele gere n-ar fi intervenit la 28 septembrie la München, războiul nu izbucnea un an mai tîrziu...”¹² Pe linia acelorasi justificări căutate la fiecare pas, Bonnet afirmă că „Franța ar fi respectat angajamentul luat la Locarno față de Cehoslovacia, dacă ea ar fi fost atacată de Germania în mod efectiv. Dar, completează Bonnet, aceasta nu înseamnă că am exclus posibili-

¹ Arh. M.A.E., probl. 71, anul 1935, Austria, A₁, vol. 48, perioada 1936—1937. Raport informativ nr. 1831, Viena, 28 august 1936.

² G. Bonnet, *op. cit.*, p. 208.

³ J. Paul-Boncour, *op. cit.*, p. 88.

⁴ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 213.

⁵ W. S. Churchill, *op. cit.*, p. 278.

⁶ *Ibidem.*

⁷ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 213.

⁸ *Ibidem.*, p. 212.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*, p. 213.

¹¹ *Ibidem.*, p. 224.

¹² *Ibidem.* Oficial și Chamberlain, întorcîndu-se de la München a declarat că pacea va fi asigurată pentru o generație, ceea ce nu l-a împiedicat să-și exprime față de ministrul său de externe, Halifax, certitudinea că „nu va rămîne nimic din toate acestea în trei luni” (vezi Winston Churchill, *op. cit.*, p. 324).

tatea căutării unui compromis”¹. Recunoaște însă că acest compromis a fost o „dramă”², ceea ce nu-l împiedică să afirme că actul de la Munchen a fost un mare „succes” al diplomației occidentale și a celei franceze în special³, „succes” întîmpinat cu „entuziasm și bucurie”⁴ în cadrul cercurilor conducătoare franceze și a marii burghezii.

Conținutul și caracterul pactului imperialist de la Munchen a confirmat teza leninistă că „alianțele pașnice pregătise războiul și iau la rîndul lor naștere din războaie, condiționându-se reciproc, dînd naștere la o succesiune a formelor de luptă, pașnice și nepașnice, pe una și aceeași bază, aceea a legăturilor și relațiilor imperialiste, ale economiei mondiale și ale politicii mondiale”⁵.

„Munchenul — afirmă Maxime Mourin — a distrus încrederea popoarelor din Europa centrală în apărătorii lor occidentali... poarta părea deschisă drumului către răsărit”⁶. „Munchenul — subliniază istoricii americani Beik și Lafore — a urmărit să distragă atenția Germaniei din vest prin concesii în est și s-o împingă într-un conflict cu Uniunea Sovietică”⁷. „Acordul de la Munchen din 29 septembrie 1938 — scrie istoricul burghez Ristelhueber — a marcat în politica balcanică o cotitură decisivă. Politica de conciliere adoptată de puterile occidentale a fost falimentară...”⁸.

Dacă pactului imperialist de la Munchen istoricii burghezi i-au găsit „justificări” fie în „slăbiciunea” guvernelor Angliei și Franței, fie în politica de „conciliere” a lui Chamberlain și Daladier, evenimentelor care au urmat Munchenului și au fost o urmare directă a lui este mai greu a li se găsi „justificări”. La 24 noiembrie 1938, Chamberlain, Halifax, Daladier și Bonnet s-au întrunit la Paris ca să „garanteze — spune D. Cooper — ceea ce distruseseră”⁹. Halifax a arătat că „este periculos să se creeze o situație cînd un viitor guvern ceh să poată căuta sprijinul Franței și al Marii Britanii pentru a urma o politică nu în totul conformă dorințelor Germaniei...”¹⁰. Trăgînd concluziile, Daladier a subliniat că „o garanție nu va avea nici o importanță practică...”¹¹

Istoricul burghez A. Scherer, analizînd aceste probleme, conchide că Marea Britanie și Franța s-au decis între ele „să nu intervină în cazul lichidării Cehoslovaciei sau a unui război între Germania și U.R.S.S.”¹². Urmărind obținerea unei renunțări formale a Germaniei în ceea ce privește vestul, Bonnet socotea că aceasta „va consolida” în mod egal poziția sa și a lui Daladier și le „va favoriza politica de înlăturare și reprimare a comuniștilor”¹³.

¹ G. Bonnet, p. 228. Cu privire la conținutul acestui așa-zis „compromis” însăși presa de mare tiraj încercase să lămurească opinia publică cu mult timp înainte de actul de la Munchen: „Germania însăși nu pretinde de la Franța nimic — scria la 9 iunie 1938 ziarul *l'Œuvre* — și Hitler garantează inviolabilitatea granițelor continentale ale Franței. Dar Franța trebuie să dea Germaniei libertate în sud-est, întregul bazin dunărean, în România și în Ucraina... Germania are nevoie de expansiune... După cum vedeți ne putem înțelege foarte ușor”.

² G. Bonnet, *op. cit.*, p. 228.

³ *Ibidem*, p. 224.

⁴ *Ibidem*, p. 220.

⁵ V. I. Lenin, *Opere alese*, E.P.L.P., 1954, ed. II, vol. I, p. 836.

⁶ Maxime Mourin, *op. cit.*, p. 198.

⁷ Paul H. Beik, Laurence Lafore, *op. cit.*, p. 859.

⁸ René Ristelhueber, *Histoire des peuples balcaniques*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1950, p. 387.

⁹ Duff Cooper, *op. cit.*, p. 285.

¹⁰ *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939*, Third Sec., London, 1951, vol. III, p. 300—306.

¹¹ *Ibidem*.

¹² A. Scherer, *Les „mains libres” à l'Est*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale”, nr. 32, octombrie 1958, p. 9.

¹³ *Akten zur deutschen auswärtigen Politik, 1919—1945*, series D, vol. IV, p. 387.

După München, siguranța hitleriștilor cu privire la poziția capitulantă a Angliei și Franței se întărea mereu. „În spatele Cehoslovaciei, recunoaște cu cinism istoricul burghez Henry Lebre, se afla Rusia sovietică”¹. Chiar în perioada tratatelor tripartite de la Moscova, Hitler — relatea ministrul român la Vatican — era „absolut convins că Anglia și Franța nu vor opune războiul” pentru noile sale acte de agresiune împotriva Poloniei².

Războiul n-a izbucnit însă între U.R.S.S. și Germania hitleristă, așa cum se scontase ani în șir. Încă la constătuirea generalilor hitleriști de la 23 mai 1939, generalul Keitel arăta ca „spațiul cucerit spre est va da posibilitate Germaniei să poarte războiul în vest”³. Despre această eventualitate — afirmă Bonnet — Franța și Anglia nu s-au convins decât după ocuparea Poloniei de către hitleriști⁴.

Aprofundarea contradicțiilor între Germania hitleristă pe de o parte și grupul vechilor săi susținători pe de altă parte, a dus la izbucnirea celui de-al doilea război mondial între aceste două tabere.

Viorica Moisuc

¹ Henry Lebre, *Munich et les origines de la guerre*, Lectures françaises, Les origines secrètes de la guerre 1939—1945, 1^{er}e année, juin 1957, p. 40.

² Arh. M.A.E., probl. 71, anul 1938, Germania, G. 14, vol. XII, iulie 1939. Telegr. nr. 403, Vatican, 4 iulie 1939, semnată Petrescu-Comnen. Deja din martie 1939, Schacht declara unui diplomat englez că Hitler „s-a hotărât să pătrundă... spre răsărit și să ocupe grătarul Ucrainei și resursele de petrol din România și Caucaz” (H. B. Gisevius, *Bis zum bitteren Ende* Zürich, 1946, ed. a II-a. p. 140).

³ *Was wirklich geschah. Die diplomatischen Hintergründe der deutschen Kriegspolitik* Herausgegeben von Heinz Holldack, München, 1949, p. 112—115.

⁴ G. Bonnet, *op. cit.*, p. 299.

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C Ă

CONGRESUL AL III-LEA DE ISTORIE A REZISTENŢEI EUROPENE

(Karlovy-Vari, 2—4 septembrie 1963)

În ultimii ani problemele celui de-al doilea război mondial — și îndeosebi problemele mișcării de rezistență împotriva agresiunii hitleriste — s-au bucurat de o atenție sporită din partea multor istorici europeni. În cercetarea acestor probleme s-a ivit necesitatea ca istoricii din diferite țări să desfășoare un schimb reciproc de informații, alături de privire la rezultatele obținute de ei, cât și la posibilitățile de a efectua în comun cercetări. Așa s-a născut ideea de a se convoca întâlniri internaționale ale istoricilor care se ocupă cu studiul problemelor Rezistenței europene în perioada celui de-al doilea război mondial.

Prima conferință cu acest caracter a fost convocată în 1959 la Liège (Belgia), cu care prilej au fost stabilite primele contacte.

Cea de-a doua conferință internațională a avut loc în martie 1961, la Milano. Tema pentru dezbateri a fost „Politica marilor puteri și Rezistența europeană”, care deși, destul de limitată în sine din punctul de vedere al cercetării istoriei Rezistenței în toate țările, a permis totuși un larg schimb de păreri. Conferința de la Milano a prilejuit de asemenea stabilirea de contacte personale între istoricii din diferite țări, apropiind punctele de vedere ale acestora într-o serie de probleme importante. La conferință s-a ales un comitet de legătură, însărcinat să pregătească condițiile pentru o nouă întâlnire științifică și să stabilească tema acestei consfătuiri. Ca președinte al comitetului a fost ales senatorul italian Ferruccio Parri președintele Institutului național de istorie a mișcării italiene de rezistență din Milano, iar ca membri E. A. Boltin, director-adjunct al Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. (Uniunea Sovietică), Henry Michel, secretar-general al Comitetului de istorie a celui de-al doilea război mondial (Franța), prof. Stanisław Okenski (Polonia) și un reprezentant din partea Comitetului belgian pentru istoria celor două războaie. Într-o ședință de lucru ținută la Lausanne în februarie 1962, la care au fost invitați și reprezentanți ai istoricilor cehoslovaci, specialiști în aceste probleme, Comitetul de legătură s-a transformat în Comitet de pregătire a celui de-al III-lea Congres Internațional pentru istoria rezistenței europene. Cu acest prilej s-a stabilit ca viitorul congres să se organizeze în Cehoslovacia, iar tema acestuia să fie: „Sistemul de ocupație a Europei de către nașiști. Forme, metode și dezvoltare”. Tema având un caracter larg, s-a hotărât ca desfășurarea lucrărilor congresului să se facă în trei secțiuni: de istorie politică, de istorie economică și teroare fascistă. Acest program, adus din timp la cunoștința viitorilor participanți de către secretariatul congresului, stabilit în Praga, a dat

posibilitate istoricilor să se pregătească în mod corespunzător. La cererea organizatorilor, marea majoritate a referatelor și comunicărilor au fost trimise la Praga înainte de data desfășurării congresului, ceea ce a permis multiplicarea lor în limbile franceză, rusă și germană. Tot înainte de congres au fost editate, în sprijinul participanților, trei numere ale unui buletin în care au fost publicate informații în legătură cu pregătirile pentru congres.

Cel de-al III-lea Congres internațional de istorie a rezistenței europene s-a desfășurat la Karlovy-Vari, între 2 și 4 septembrie 1963. La congres au luat parte mai mult de 400 de istorici, din peste 20 de țări. În afara Cehoslovaciei, care în calitate de țară gazdă a fost prezentă printr-un mare număr de istorici și alți specialiști din domeniul științelor sociale, au sosit delegații din Albania, Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Finlanda, Franța, Grecia, Israel, Italia, Iugoslavia, Polonia, R.D.G., R.F.G., România, S.U.A., U.R.S.S. (din R.S. F.S.R., R.S.S. Ucraineană, R.S.S. Bielorusă, Republicile Baltice). Delegația din Republica Populară Română a fost formată din: Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., Gheorghe Zaharia, director-adjunct al aceluiași institut, dr. Virgil Cîmpianu, decanul Facultății de științe juridice al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, conf. univ. N. N. Constantinescu, candidat în științe economice, Nicolae Copoiu, candidat în științe istorice, și colonel Vasile Anescu, șeful catedrei de economie politică de la Academia Militară din București. După ședința plenară prezidată de senatorul Ferruccio Parri, în care congresul a fost salutat de prorectorul Universității Caroline din Praga, de reprezentantul guvernului Cehoslovac, de lordul Barnett Stross (Anglia) și de primarul localității Karlovy Vari, au continuat lucrările în cele trei secțiuni.

Pentru a da o imagine a volumului lucrărilor prezentate la congres, este necesar să spunem că în fiecare secțiune s-au aflat la dispoziția tuturor delegaților 12—15 referate. Materialele tuturor secțiunilor se ridicau la aproximativ două mii de pagini de istorie a celui de-al doilea război mondial. Fără îndoială, din punct de vedere științific congresul de la Karlovy-Vari a depășit considerabil realizările conferințelor precedente. Tematica largă a congresului a permis delegaților să aducă în dezbatere cele mai importante probleme ale istoriei țărilor europene care au avut de suferit de pe urma fascismului în întreaga perioadă a celui de-al doilea război mondial.

În programul secției I (regimul politic) au fost prezentate referate ale istoricilor din 14 țări. Cea mai mare parte a titlurilor referatelor s-au încadrat în tematică, adică au prezentat trăsăturile regimurilor politice din țările respective în perioada celui de-al doilea război mondial.

Referatul principal francez din secția I, prezentat de H. Michel, a dezbătut problema raporturilor dintre ocupați și ocupanți, demonstrând ficțiunea „suveranității” guvernului de la Vichy; el a fost completat de M. Villon (Franța), care a subliniat caracterul prohitlerist, anti-național al politicii guvernului de la Vichy.

Referatul și intervențiile delegaților cehoslovaci M. Fris și M. Lukes, descriind sistemul de ocupație nazistă în țara lor, au scos în evidență faptul că Cehoslovacia a fost „modelul de experiență” pentru sistemul de ocupație din alte țări, precum și rolul minorității germane în subminarea statului cehoslovac. Pe marginea referatului susținut de W. Steiner (Austria), *Rădăcinile și renașterea național-socialismului și antisemitismului în Austria*, au mai luat cuvântul M. Plasenka și R. Neck, care au dezvoltat problema curentelor progresiste din Austria contemporană.

Ideile principale ale referatului sovietic au fost expuse de E. A. Boltin, E. P. Șevcenko (Ucraina) și E. S. Kravscenko (Bielorusia), care au făcut o analiză a planurilor naziste de agresiune și de instaurare a dominației asupra teritoriului sovietic. Au luat cuvântul, de asemenea, Zastavenko în problema regimului de ocupație din țările baltice și V. S. Koval, care a prezentat date noi cu privire la planurile hitleristilor în legătură cu viitorul rezervat Ucrainei

de către Germania hitleristă. Istoricul polonez Czeslav Madajczyk a insistat asupra particularităților regimului de ocupație în Polonia, al cărui scop ultim era exterminarea poporului polonez și alipirea la Germania a teritoriului lui național. Pe marginea referatului polonez a luat cuvântul Reinhold Jeske (R.D.G.), care a adus date cu privire la pătrunderea capita lului monopolist german în Polonia.

Referatul delegatului italian Enzo Colotti, „Structura și scopurile regimului de ocupație german în Italia”, a arătat cum Italia, fostă aliată a Germaniei, s-a transformat într-o țară ocupată. El a descris sistemul de conducere folosit de hitleriști în țara lui.

Raportul principal iugoslav, prezentat de F. Tudman, directorul Institutului de mișcare muncitorească din Belgrad, a subliniat deosebi particularitățile luptei de eliberare națională în diferite regiuni ale Iugoslaviei. N. Apostolski a dezvoltat comunicarea cu privire la trăsăturile caracteristice ale ocupației Macedoniei de către Bulgaria monarho-fascistă, iar F. Buticiovica s-a ocupat de aceeași problemă în legătură cu Croația.

Referatul principal al istoricilor din Bulgaria, prezentat de acad. E. Kamenov, după ce a expus trăsăturile regimului din Bulgaria anilor celui de-al doilea război mondial, a înfățișat mișcarea de eliberare națională care a culminat cu insurecția din septembrie 1944.

Istoricul albanez N. Plasari a prezentat succint tabloul întunecat al ocupațiilor succesive italo-germane sub care s-a aflat poporul albanez în timpul celui de-al doilea război mondial.

Delegația română a prezentat referatul: „Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare-fasciste și a agresiunii hitleriste” (I. Popescu-Puțuri) și coreferatul „Forme și metode de pătrundere a ideologiei naziste în România” (N. Copoiu). În referat s-a făcut o analiză concisă a împrejurărilor care au dus la instaurarea regimului de dictatură militară-fascistă în România, s-au precizat trăsăturile caracteristice ale acestui regim și raporturile reale între guvernarea antonescieni și Germania hitleristă. Referatul a subliniat importanța luptei de eliberare națională și participarea trupelor românești la lupta antifascistă, alături de trupele sovietice. La rîndul său, coreferentul a dezvoltat problema căilor de pătrundere a ideologiei naziste în România și a rezistenței opuse de cea mai mare parte a intelectualității românești, care, credincioasă tradițiilor umaniste ale culturii poporului român, a respins ideile antiumaniste, iraționaliste și rasiste ale nazismului.

Referatul principal din partea Greciei, întocmit de V. Esramidis (deputat al partidului EDA) și prezentat de I. Scordiotis, a descris evenimentele petrecute în Grecia în timpul celui de-al doilea război mondial, arătînd totodată că, după sfîrșitul războiului, ca urmare a intervenției puterilor occidentale, poporul grec a fost împiedicat să folosească roadele luptelor sale.

Profesorul Iohn Bartier, de la Universitatea din Bruxelles, a prezentat referatul despre particularitățile regimului de ocupație din Belgia.

Delegația din R.D.G. a prezentat referatul „Politica de ocupație fascistă în lumina istoriografiei (vest) germane”, susținut de W. Schumann, care a arătat că și în lucrările care sînt străbătute de un spirit progresist se aruncă răspunderea numai asupra lui Hitler și a partidului său, iar administrația de ocupație este concepută ca un complex de organe administrative — instrumente hitleriste fără nici o apartenență de clasă. La discuții, Heinz Kühnrich a arătat că o serie de istorici vest-germani fac deosebire între conducerea politică și cea militară din cadrul aparatului de ocupație german din țările cotoprite, pretinzînd că mișcările de rezistență au apărut ca urmare a conducerii politice defectuoase.

Lucrările secțiunii a II-a au început cu prezentarea referatului istoricului italian E. Colotti cu privire la jefuirea economiei italiene și exploatarea forței de muncă. Expunerea delegatului italian a fost completată de H. Radant (R. D. G.) cu date privitoare la plasarea în muncă efectuată de reprezentanții concernelor naziste. Probleme multiple au fost prezentate

de către reprezentanții cehoslovaci V. Pruhi, P. Olišovski și alți trei coreferenți. Delegatul bulgar D. B. Cohen a descris modul cum a fost jefuită economia națională a Bulgariei în anii 1941—1944, iar coreferentul Stoianov a adus completări în problema sabotajului și a actelor de diversione din industria și agricultura Bulgariei. B. Puchert și J. Schmelzer (R.D.G.) au vorbit despre politica marilor concerne „I. G. Farben”, „Goering-Werke” în țările ocupate.

F. Boudot, secretarul Comisiei de istorie economică și socială din cadrul Comitetului de istorie a celui de-al doilea război mondial, a înfățișat aspectele economice ale ocupației Franței de către Germania hitleristă, iar coreferenții G. Willard, F. Dreyfuss (Franța) și B. Puchert (R.D.G.) au adus completări.

Pe marginea referatului belgian prezentat de J. Willquet, care a dezvoltat problema folosirii forței de muncă în Belgia de către Germania, a luat cuvântul Eva Seeber (R.D.G.), care, ca și alți vorbitori din R.D.G., a insistat asupra rolului capitalului german în diferite țări ocupate. Referatul delegatului grec Scordiotis a adus date despre situația economică a țării sale sub toate cele trei ocupații : italiană, germană și bulgară. Acad. Kamenov, din partea Bulgariei, a arătat, în cadrul discuțiilor, opoziția poporului bulgar față de ocuparea unei părți din teritoriul grec.

Din partea istoricilor sovietici, acad. G. M. Sorokin a prezentat referatul principal cu privire la sistemul de exploatare economică a teritoriului ocupat din Uniunea Sovietică, iar coreferenții D. F. Verniuc și P. P. Lipilo au dezvoltat problemele economice legate de ocuparea teritoriului Ucrainei și Bielorusiei. La discuții au mai participat prof. Kamenskaia și prof. Kravcenko.

După delegatul polonez, prof. F. Ryszka, autorul referatului cu privire la aspectele vieții economice din Polonia sub ocupația nazistă (și pe marginea căruia au mai vorbit Tatiana Bernstein — Polonia — și M. Jeske — R.D.G.), s-a dat cuvântul delegatului din Republica Populară Română. Conf. univ. N. N. Constantinescu a prezentat referatul „Jefuirea economiei românești de către Germania hitleristă în perioada 1939 — august 1944”. Arătând căile jefuirii economiei românești, el a adus date noi în această problemă, prezentând politica de dezindustrializare a țării promovată de Germania hitleristă în România, relațiile inegale în stabilirea prețului diferitelor produse ș.a. Colonelul V. Anescu a descris succint pagubele pricinuite economiei românești, ca urmare a prezenței trupelor germane.

În ultima zi a congresului au susținut referate în problema jafului economic delegații din Iugoslavia (I. Marianovici), Albania (S. Ballvora) și R.D.G. La discuții, Hornova (Cehoslovacia) a adus o contribuție interesantă privitoare la folosirea Dunării de către ocupații germani în scopul exploatării economice a teritoriilor riverane.

În secțiunea a III-a au luat cuvântul prof. K. M. Pospieszalski (Polonia), Miriam Novitch (Israel), V. F. Romanovski (U.R.S.S.) și coreferenții sovietici Multk (în problemele Ucrainei), Paškovići (R. S. S. Letonă), Staras (R. S. S. Lituaniană). Delegații din Iugoslavia au prezentat : Petar Moraca referatul principal, Dragutin Sucaneț coreferatul în problemele Croației, iar Zdenko Leventhal a vorbit în problema exterminării copiilor de către naziști în Iugoslavia. În aceeași ședință au luat cuvântul istoricii cehoslovaci I. Dolezal, care a prezentat referatul principal, dr. Lagus (în problema lagărului de la Terezin), E. Kulica (ecoul internațional al evadării prizonierilor evrei din lagărul de concentrare Osvietim-Birkenau) și L. Vanek (despre atentatul împotriva lui Heydrich). În continuare, N. Gornenski (Bulgaria) a adus o serie de date statistice cu privire la teroarea fascistă în țara sa. Expunerea a fost completată de coreferenții Mitev (despre acțiunile de exterminare a diviziei S.S. „Prințul Eugen” pe baza documentelor respectivei divizii) și S. Petrova.

Pe marginea principalului referat din Franța, întocmit de De Bouard, a luat cuvântul Girard Combes, care a făcut o serie de considerații asupra modului cum erau interpretate drep-

tul și normele de drept în Franța și Germania în perioada ocupației. Problema deosebirilor dintre sistemul de ocupație din Franța și cel din țările răsăritene a fost dezvoltată de Adler Brest (Franța).

Din partea R.D.G., Lothar Berthold a prezentat referatul „Cu privire la sistemul terorii fasciste în Germania și la atitudinea față de el a diferitelor clase și pături ale populației”. Reinhard Strecher (Berlinul Occidental) a mulțumit istoricilor din mai multe țări, inclusiv celor din România, care au prezentat documente privitoare la crimele naziste. El a făcut apel către istoricii din alte țări, deținători de documente demascatoare să continue publicarea unor asemenea documente.

În ultima ședință a secțiunii a III-a, după profesorul Emanuelle Guintello, care a prezentat referatul principal din Italia (cu privire, mai ales, la soarta italienilor din lagărele de concentrare din Germania), s-a dat cuvântul participanților români. Gh. Zaharia a prezentat referatul „Unele date cu privire la teroarea fascistă din România (sept. 1940—25 oct. 1944)” iar dr. Virgil Cîmpianu a expus comunicarea cu tema : „Influențe ale nazismului asupra legislației din România în timpul dictaturii militare-fasciste și a agresiunii hitleriste”. În continuare, Robert Leclercq, secretarul-general al Universității din Bruxelles, a prezentat un referat cu privire la problemele metodologice de cercetare și studiere a Rezistenței. Ultimii vorbitori din secțiunea a III-a au fost delegații Tana Leci (Albania) și Zoidis George (Grecia).

În toate cele trei secții expunerile oamenilor de știință din Republica Populară Română au fost urmărite cu viu interes. Prin referatele și comunicările lor, membrii delegației române au adus o contribuție științifică proprie în problemele dezbătute în cadrul congresului.

În ședința plenară de încheiere s-a dat citire unei rezoluții care, printre altele, a făcut recomandarea ca toate materialele Congresului să fie publicate în cel mai scurt timp, invitând delegații să desfășoare o muncă intensă pe linia publicării acestor materiale în țările lor. Rezoluția, împotriva căreia nu s-a ridicat nici o obiecție, a propus ca viitorul congres să aibă loc în 1965 la Viena, iar tematica acestuia să fie „Bibliografia istoriei rezistenței europene și probleme de metodologie cu privire la studierea istoriei mișcării de rezistență”. Textul rezoluției a fost trimis ulterior tuturor participanților.

În concluziile generale, prezentate în ședința plenară de F. Parri și de alți membri ai comitetului de organizare, s-a subliniat marea importanță internațională a lucrărilor congresului, valoarea științifică ridicată a materialelor prezentate, faptul că, la congres, istorici din numeroase țări au găsit, indiferent de concepțiile lor politice și sociale, un limbaj comun în tratarea unor probleme importante. Materialele prezentate la congres reprezintă, în ansamblu, o condamnare necruțătoare a fascismului, fundamentată științific.

Cel de-al III-lea Congres de istorie a Rezistenței europene a scos în evidență posibilitățile largi de colaborare rodnică între oamenii de știință din țări cu orînduiri sociale diferite în cercetarea și analizarea unor importante probleme ale istoriei contemporane. Continuarea și adîncirea acestor legături sînt de natură să contribuie la progresul științei, la apropierea popoarelor, la întărirea păcii.

N. Copoiu

ISTORIA FEUDALISMULUI TIMPURIU ÎN MUZEELÉ DIN TRANSILVANIA

Dintre cele peste două sute de muzee, răspândite azi pe tot cuprinsul țării, între care acelea de istorie dețin primul loc, o mare parte, au fost create în anii democrației populare. La rîndul lor, muzeele existente anterior și-au îmbogățit considerabil colecțiile, datorită amplexării pe care au căpătat-o cercetările arheologice. Cu excepția Muzeului de istoria Moldovci, care îmbrățișează întreaga provincie, toate celelalte muzee regionale sau raionale oglindesc doar principalele aspecte ale istoriei românești pe plan local. Importanța acestora este cu atât mai mare, cu cît în etapa actuală de organizare, țara noastră este lipsită încă de un mare muzeu de istorie națională la București. Concepția muzeelor de istorie și modul în care ideile de bază ale istoriei românești sînt reprezentate în aceste muzee trebuie să preocupe pe toți cei care au legătură cu acest domeniu. Unealta, podoaba, opera de artă sau hrisovul vorbesc prea puțin vizitatorului dacă nu sînt legate într-o rînduire logică și curgătoare, ilustrînd ideile fundamentale ale istoriei țării noastre. Așadar, muzeele își ating scopul numai datorită științei și elocvierii cu care organizatorii lor vor reuși să lege între ele obiectele și să le facă mai elocvente, adăugînd un element ajutător (hartă, un text explicativ, material ilustrativ etc.).

Observațiile de mai jos se limitează doar la cîteva aspecte ale istoriei țării noastre în etapa de trecere de la sclavagism la feudalism și la perioada feudal-timpurie, așa cum ne apar ele în principalele muzee de istorie din Transilvania (Secția de istorie a Muzeului Brukenthal-Sibiu, Muzeul de istorie din Deva, Muzeul de istorie din Alba-Iulia, Muzeul de istorie din Brașov etc.). Volumele I și II ale tratatului de *Istoria Romniei*, folosind rezultatele ultimilor cercetări, au lămurit problemele de bază ale istoriei românești în această îndelungată etapă: continuitatea și formarea poporului român, legate de constituirea relațiilor feudale, dezvoltarea celor trei provincii istorice și unitatea lor etc. Modul în care aceste idei se oglindesc în muzeele de istorie constituie obiectivul principal al rîndurilor de față.

În genere, în toate muzeele de istorie epoca comunei primitive și cea sclavagistă sînt bogat ilustrate în cadrul unor expuneri încheiate, curgătoare și unitare, pînă în secolul al III-lea. Muzeele amintite dețin un număr bogat de obiecte aparținînd dacilor și romanilor fapt care face să existe o mare disproporție între prezentarea acestei etape istorice și perioada feudală. La Sibiu, de pildă, din douăsprezece săli numai trei sînt consacrate întregii epoci feudale — din secolul al X-lea pînă la 1848 —, iar la Deva, din același număr de săli, doar una singură cuprinde toată epoca feudală. Dar și această mare disproporție ar putea fi înțeleasă și trecută cu vederea, ținînd seama de bogăția acestor regiuni în vestigii dace și romane, dacă modul cum sînt prezentate materialele ar urmări tocmai problemele de bază ale istoriei românești amintite mai sus. Continuitatea și unitatea poporului român, de pildă, ar trebui să fie ilustrate clar pe baza materialelor dace și romane. Astfel, într-un muzeu regional vestigiile dace locale pot fi legate de întreaga cultură dacă, ale cărei urme sînt răspândite în spațiul dintre Carpați și Dunăre, în Dobrogea și în Moldova. Cîteva obiecte expuse comparativ, o hartă a țării în care să fie cuprinse toate așezările dace marcînd mai puternic pe acelea din regiunile Brașov sau Hunedoara, așa cum s-a făcut, de pildă, în Muzeul din Sibiu, ar sugera de îndată vizitatorului răspîndirea mare a acestui popor și unitatea culturii sale. De asemenea

s-ar putea sugera ideea continuității legând anumite forme de cultură materială străveche de elemente etnografice actuale, care reprezintă în unele cazuri menținerea tradițiilor daco-romane în snul populației locale, care și-a dus viața veacuri de-a rândul pe același teritoriu. Exemplele pot fi culese din domeniul ceramicii, artei metalelor, specifică populației din zona Pădurenilor din Hațeg, obiectelor de îmbrăcăminte etc. De pildă, în Muzeul regional din Deva sînt expuse în sala de cultură romană cîteva oale, ulcioare și căni ale căror forme sînt izbitor de asemănătoare cu cele care se mai fac încă în centrele din sud-vestul Transilvaniei. Într-o astfel de expunere comparativă aceste forme de olărie romană ar trebui legate de cele populare, însoțite de o mică explicație care să accentueze tocmai ideea continuității. Fără îndoială, o astfel de expunere ar deveni mult mai sugestivă pentru vizitator. În forma actuală, abia după ce a străbătut alte trei săli, apar în cadrul epocii feudale cîteva exemplare de olărie românească recentă.

În prezentarea de azi toate muzeele istorice au un criteriu unic de desfășurare a materialelor, cel cronologic, urmărindu-se diferitele perioade istorice în funcție de evoluția mijloacelor de producție. Dar acest cadru mare cronologic, care indiscutabil se impune, trebuie îmbogățit cu o problematică comună întregului teritoriu românesc, care poate fi însă proprie și zonei respective. Problemele de bază amintite mai sus: *continuitatea, unitatea și formarea poporului român ar putea fi ilustrate printr-un material bogat tocmai în muzeele de care ne ocupăm, atît pe plan general cît și regional*. De pildă, problematica continuității în regiunea Hunedoara, pe plan local, se deosebește de aceea din Moldova prin păstrarea unui număr relativ bogat de vestigii romane, alături de cele ale populației dacice, fapt care de asemenea s-a putea sublinia printr-un text sau marca pe o hartă. Dar tocmai o astfel de problematică oglindind ideile esențiale ale istoriei noastre lipsește în muzeele amintite.

Îndată ce vizitatorul pășește în aceste muzee, în sălile consacrate etapei de trecere de la sclavagism la feudalism și apoi în cele reprezentînd epoca feudală rămîne cu impresia de oarecare improvizare, pentru că se rupe și acel fir conducător cronologic. Se resimte o incertitudine științifică asupra problemelor esențiale ale istoriei acestei etape. Totodată lipsesc precizările de amănunt cu privire la originea, datarea și funcțiunea obiectelor expuse. În unele muzee (Sibiu, Brașov), această etapă este abia sugerată, în alte cazuri, ca la Deva, ea constituie un adevărat hiatus. În muzeul din Sibiu, într-un mic coridor de trecere (sala a VIII-a), pe o hartă care prin poziția ei cere vizitatorului un mare efort de lectură, se ilustrează tocmai ideea continuității. Pe ea sînt marcate așezările (Napoca, Potaissa, Micia, Apulum etc.) în care s-au găsit urme romane păstrate de populația locală după abandonarea oficială, sub raport administrativ și militar, a provinciei Dacia.

În noua formă, recent realizată, a Muzeului regional din Brașov s-a urmărit ideea continuității printr-o serie de obiecte originale și fotografii. Într-o vitrină sînt expuse fragmente de ceramică de tip Sintana de Mureș (sec. IV) alături de opaițe paleocreștine, iar pe perete fotografii reprezentînd inscripția votivă creștină de la Biertan (sec. IV) și unelte agricole din secolul al V-lea de la Bratei. Toate acestea izbutesc să sugereze vizitatorului continuitatea de viață a unei populații sedentare de agricultori, în snul căreia se răspîndise creștinismul, după retragerea trupelor lui Aurelian. Amintim că în recente cercetări din așezarea de la Sf. Gheorghe, care se află în cadrul aceleiași regiuni, s-au făcut descoperiri privind populația locală. În viitor ar fi bine ca expunerea din muzeul de la Brașov să fie îmbogățită și cu unele materiale din cercetările de la Sf. Gheorghe, așezare care pare să fi continuat fără întrerupere din epoca dacică, de-a lungul celei romane, pînă în secolul al IV-lea, precum și cu cîteva obiecte originale de la Bratei.

De altfel simpla parcurgere a capitolelor privind etapa de trecere de la sclavagism la feudalism din volumul I al tratatului de *Istoria României* oferă dintr-o dată un material bogat, de care toate muzeele de istoric ar trebui să țină seama în organizarea materialelor. Dar, pentru unele muzee, datele atât de importante ale tratatului, precum și propriile lor descoperiri, le-au rămas încă necunoscute. În forma actuală muzeul din Deva constituie un astfel de exemplu.

În contrast cu efortul meritoriu al muzeului din Brașov, la Deva, centrul celor mai numeroase descoperiri interesând tocmai problema continuității, aceasta nu este nici măcar amintită. Aici, din sala a XI-a, în care sînt expuse basoreliefuli reprezentînd pe zeul Mitra, se trece într-o vastă sală (a XII-a) cuprinzînd întreaga epocă feudală. Încă de la intrare, în stînga sălii, sînt expuse unelte țărănești (furci, fuse, vîrtelnițe etc.) și olărie populară românească, amestecată cu cea săsească și maghiară, alături de cahle, căușe și unelte de lemn. Urmează apoi diferite unelte mai evoluat ale meșteșugarilor orășeni, o balanță și un cîntar de lemn, o mașinărie de ceas, bastoane diverse cu capete de fildeș, alături de porțelanuri de stil rococo și de un vas de mangal (*braser*). În tot acest amestec fără înțeles, care pare mai degrabă un depozit nesistematizat de materiale diverse decît o expunere de muzeu, apare ici-colo etichetă dînd o indicație generală ca : „ceramică” (pentru diferite oale și cahle din aceeași vitrină) sau „unelte de tors”, „unelte de minerit” etc. Pe peretele din fund, domină întreaga sală un tablou imens din secolul trecut — o pictură istorică maghiară — fără nici o valoare artistică, reprezentîndu-l pe Iancu de Hunedoara cu o suită de călăreți coborînd dinspre castelul Hunedoara. În rest, fotografiile mici, vechi, șterse de vreme, reprezentînd cîteva cetăți (Hunedoara, Coțlea, Răchitova, Mălăiești), într-un colț imagini legate de Gh. Doja, apoi o masă de olar lîngă unelte de minerit și puține imagini ilustrînd răscoala lui Horea. La atît se reduce istoria regiunii Hunedoara timp de cincisprezece veacuri.

Insistăm asupra aspectului general de prezentare a epocii feudale în muzeul din Deva, cu totul nejustificat, în centrul uneia dintre cele mai bogate regiuni în vestigii istorice, din țară. Unele materiale se găsesc chiar în depozitele muzeului, altele în monumentele din Hațeg sau Zarand. În zona pădurenilor, ca și pe Valca Streiului, se păstrează tipuri arhaice de locuințe, îmbrăcăminte, podoabe etc. Cercetarea lor ar fi dat posibilitate organizatorilor muzeului să ilustreze mai clar și mai frumos ca în oricare alt muzeu din țară tocmai etapa feudalismului timpuriu, cu condiția ca aceștia să facă efortul de a lua cunoștință de existența lor. Deși unele dintre cele mai elocvente mărturii ale continuității s-au descoperit în apropierea orașului Deva, la Vețel (Micia romană), la Sarmisegetuza etc., în muzeu sînt expuse doar monumentele romane din aceste așezări aparținînd secolelor al II-lea și al III-lea e.n., iar cele din secolul al IV-lea e.n. sînt omise. Lipsa de spațiu sau aceea a obiectelor, invocată obișnuit pentru a justifica anumite carențe în expunerea epocii feudale, nu mai poate fi invocată în cazul de față.

Numai o sumară trecere în revistă a materialelor mai vechi, publicate de acad. C. Daicoviciu, K. Horedt, M. Macrea, I. Russu etc., sintetizate și îmbogățite în paginile tratatului este suficientă pentru a dovedi viețuirea populației locale, în condițiile grele ale veacului al IV-lea în forme rurale la Sarmisegetuza. Urmele unor locuințe modeste și ale unor vetre de foc aflate deasupra luxosului edificiu roman ruinat *Aedes Augustalium*, ca și utilizarea amfiteatrului roman de aici ca loc de apărare și de refugiu în vremea migrațiilor, puteau fi ilustrate în cadrul muzeului prin fotografiile sau desene comentate de texte. Nenumăratele descoperiri monetare din secolele IV—VI, ca tezaurul de monede bizantine — între care ultimele sînt de la Valentinian (364—375) — ascuns în amfiteatrul de la Sarmisegetuza, împreună cu descoperirile de la Vețel, Sălăuș, Hunedoara, Alba-Iulia, Dobra, Cetea, Cioara etc., marcate

pe o hartă, ar fi putut fi de asemenea folosite. Dar, în apropierea Devei, în satul Vețel, fostul pagus roman, unde populația a continuat și în secolele IV—VI, s-a descoperit, în afară de monede, și o fibulă creștină, întocmai ca la Alba-Iulia și Partoș, unde opaițele și gemele creștine, fibulele și podoabele, mormintele de cărămidă etc. dovedesc toate continuitatea de viață a populației locale romanizate după 274. Fibulele digitate din secolul al VII-lea de la Vețel și Sarmisegetuza, atestând prezența slavilor, ar fi ridicat problema pătrunderii slavilor în Transilvania. Este inexplicabilă lipsa acestor obiecte din expunere, cu atât mai mult cu cât ele au constituit obiectul unui articol în publicația muzeului (K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV—XIII*, p. 11—40, și *Ținutul hunedorean în sec. IV—XII*, în volumul editat chiar de muzeul din Deva : *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p. 101—116).

Cealaltă problemă de bază a istoriei feudalismului timpuriu către care duc în mod logic toate vestigiile indicate mai jos este formarea poporului român și a relațiilor feudale în secolul al X-lea. Acest capitol este sugerat în muzeul din Sibiu doar printr-o hartă a Transilvaniei cu caracter mai mult decorativ decât informativ, în care sînt menționate parțial unele cetăți românești existente în secolul al X-lea. Alături este expusă o aqua manilă de stil roman, fără explicație. Cîteva privilegii acordate sașilor la stabilirea lor în Transilvania par a sugera ideea relațiilor feudale. Tezaurul de podoabe bizantine aflat la Cîrțișoara, interesant sub raportul relațiilor economice și culturale cu zona sud-carpatică, are o explicație sumară, care nu-l valorifică de fel. Trebuie subliniat efortul de a prezenta în muzeul din Brașov unele descoperiri recente, ca acelea din cetatea de pămînt Lempeș, din secolele X—XII. Sînt expuse de asemenea fragmente ceramice din aceeași vreme sau ceva mai timpurii găsite la Brașov, Crizbav, Codlea, Bod, Hălchiua etc. În muzeul din Deva nici această problemă nu-și găsește locul, existența feudalității locale fiind amintită numai în legătură cu Iancu de Hunedoara și cu războaiele contra turcilor. Prezența în această regiune a jupanilor locali, mai numeroși și mai puternici decât în alte ținuturi, atât de bine cunoscuți, documentar și pe baza monumentelor înălțate de ei, aici în împrejurimile Devei, este omisă total. Cucerirea maghiară și colonizarea săsească nu sînt pomenite. Astfel, cu greu poate să-și explice vizitatorul procesul istoric petrecut aici în secolele X—XIV.

Amintim în treacăt cîteva materiale neutilizate, păstrate chiar în depozitul muzeului, ca ceramica din secolele X—XI din Hațeg, obiectele de podoabă din aceeași vreme găsite într-un cîmîțir romîno-maghiar de la Hunedoara sau fragmentele importante de pictură murală aparținînd vechii biserici din Deva, ctitorie din secolele XIV—XV a familiei Huniazilor. Portretele murale ale jupanilor romîni Bilea, Miclăuș ș.a. din bisericile aflate în Hațeg și Zarand, împreună cu documentele care atestă prezența și stăpînirile lor în aceste locuri în secolele XIII—XIV, ar fi luminat de îndată caracterul societății romînești din Transilvania, în etapa feudalismului timpuriu. Toate aceste prețioase mărturii cu caracter artistic și istoric sînt cunoscute de lungă vreme în literatura de specialitate romînească (I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie*, Paris, 1932).

Tot aici și-ar fi găsit locul, cu un bogat comentariu, diploma cavalerilor ioaniți din 1247, din care reiese atât legătura dintre „țara Hațegului” și „țările” de la sudul Carpaților cît și stadiul înaintat de viață al societății romînești în acea vreme.

Tematica oricărui muzeu trebuie înțeleasă ca o mare operă de sinteză. Numai cunoașterea aprofundată și utilizarea cu mult tact științific a tuturor izvoarelor pot asigura reali-

zarea unui muzeu de istorie. Creatorul unui astfel de muzeu este frânat dintru început în posibilitățile sale printr-o serie de limite impuse de spațiul dat, patrimoniu etc. Totuși, în cadrul lor se poate ilustra istoria locală, dacă se folosesc toate mijloacele de informare. Împreună cu material de arheologice, trebuie legate organic, în ansamblul unei expuneri de problematică istorică și izvoarele scrise, operele de artă, obiectele etnografice, materialele iconografice etc.

Claritatea expunerii este rezultatul firesc al stăpînirii aprofundate și complexe a diferitelor domenii ale științei istorice, condiție absolut necesară pentru organizarea unui muzeu. Frumusețea și elocința expunerii rezultă de la sine din îmbinarea primei însușiri cu spiritul de inventivitate și cu bogăția imaginației.

Corina Nicolescu

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN R. S. CEHOSLOVACĂ

În cadrul schimburilor culturale dintre Academia R.P.R. și Academia de Științe Cehoslovacă în perioada dintre 30 mai și 14 iunie 1963 am vizitat R. S. Cehoslovacă. Scopul călătoriei a fost cercetarea arhivelor din Cehoslovacia în legătură cu problema : *Relațiile romino-cehoslovace în general și Răscoala lui Horea încoșebi.*

Cu toate că problema relațiilor romino-cehoslovace a preocupat pe mai mulți istorici români, cehi și slovaci încă de la sfârșitul veacului trecut și au fost publicate mai multe studii, dintre care unele foarte valoroase, eram convins că arhivele și bibliotecile cehoslovace mai oferă încă cercetătorului bucuria unor descoperiri importante. Aveam convingerea că mai ales marea răscoală populară din 1784 trebuie să fi lăsat urme însemnate și pe teritoriul țării vecine, dacă ecourile ei au putut ajunge pînă în cele mai depărtate colțuri ale Europei și chiar dincolo de Oceanul Atlantic.

Înarmat cu această convingere, am cercetat arhivele și bibliotecile din : Praga, Brno, Bratislava, Košice și Prešov. Recolta a fost peste așteptări de bogată pentru cele două săptămîni de cercetări.

În Arhivele statului din Brno — cu ajutorul binevoitor al prof. Josif Macûrek și al directorului arhivelor —, am găsit două fonduri importante care conțin documente privitoare la țara noastră : fondul Graf Walis și fondul familiei Mitrovsky. Primul provine de la Francisc Anton Walis, general comandant al Transilvaniei și președinte al guvernului transilvănean în deceniile 3 și 4 ale secolului al XVIII-lea. Corespondența acestuia dintre anii 1730 și 1740, datată din : Sibiu, Alba-Iulia, Cluj, Timișoara și Craiova, cuprinde știri numeroase și importante cu privire la situația din Transilvania, Banat și Oltenia și la războaiele austro-turce din perioada respectivă. Al doilea fond, al familiei Mitrovsky, provine de la un membru al acestei familii cehce, generalul conte Mitrovsky. Fiind în slujba Habsburgilor, generalul Mitrovsky a participat la războiul ruso-austro-turc din 1790—1792 care s-a desfășurat, în parte, pe teritoriul Moldovei și Țării Românești. Cu acest prilej Mitrovsky a ajuns în posesia unor documente interne și externe deosebit de importante cu privire la cele două Principate Române : memoriile ale boierilor, descrieri ale Țărilor Române, acte diplomatice ale consulilor străini din Principate etc. Cu ocazia vizitei sale în Transilvania, în primii ani ai secolului al XIX-lea, generalul Mitrovsky a întreținut corespondență cu oameni politici austrieci și cu unii prieteni, corespondență care, de asemenea, conține știri importante cu privire la Transilvania între anii 1801 și 1804, între care se poate aminti un lung memoriu despre organi-

zarea regimentelor de graniță (românești și secuiești), despre felul de viață și obiceiurile locuitorilor de la graniță.

La Bratislava am lucrat în Arhivele orașului și Arhivele statului, precum și la Biblioteca Universității „Jan Komenský”. Cele două ziare studiate : „Pressburger Zeitung” și „Prespurske Noviny” din anii 1784—1785 conțin știri numeroase și prețioase cu privire la răscoala lui Horea.

Documente privitoare la acest important eveniment din istoria patriei, precum și la iacobenii transilvăneni dintre anii 1795 și 1799, au fost descoperite și în Arhivele statului din Bratislava. În aceleași arhive am cercetat fondul mănăstirii de la Lelesz, loc de adevărată puzosie pentru regiunea din nord-vestul Transilvaniei, selecționând mai multe sute de documente cu privire la moșiile (adică la satele) din fostele comitate Satu-Mare, Maramureș, Solnoc, Dobla etc., dintre anii 1433 și 1554.

De la Bratislava, Academia Slovacă de Științe mi-a înlesnit o călătorie la Košice și Prešov în vederea cercetării arhivelor din acele orașe. Atât în Arhivele statului din Košice, cât și în cele din Prešov am găsit mai multe documente cu privire la răscoala lui Horea. La Košice am găsit, în plus, peste 100 de documente cu privire mai ales la legăturile comerciale ale unor orașe din Transilvania cu acest oraș, din secolele XV—XVII. Ajutorul istoricilor din Bratislava și al conducerii arhivelor din acest oraș, al celei din Košice și Prešov, mi-a fost de mare folos în cercetările întreprinse.

La Arhivele statului din Praga am studiat, ajutat de conducerea arhivelor, fondul familiei Nostitz. Acest nobil ceh în slujba Habsburgilor a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice și cu acest prilej a ajuns în posesia unor memorii și acte diplomatice cu privire la numeroase țări și popoare europene. În cele 13 volume de documente din acest fond se păstrează aproape 400 de pagini de documente de la sfârșitul secolului al XVI-lea cu privire la Transilvania, Țara Românească și Moldova, La Biblioteca Clementină din Praga am descoperit câteva broșuri contemporane publicate în diferite locuri din R. S. Cehoslovacă cu privire la răscoala lui Horea.

Astfel în cele 2 săptămâni de ședere în R. S. Cehoslovacă am putut cerceta 6 arhive și 2 biblioteci, depistând circa 2000 de pagini de material documentar privitor la țara noastră, care, în parte, ne-a și fost trimis, restul urmând să ne fie trimis în scurt timp.

Al doilea obiectiv urmărit cu prilejul acestei călătorii a fost luarea de contact cu istoricii cehi și slovaci în scopul stringerii legăturilor științifice. Convorbirile cu prof. Holotik, directorul Institutului de istorie din Bratislava, membru corespondent al Academiei de Științe Slovace, și cu mai mulți cercetători de la același institut, cu prof. Mačurek și cu alți membri ai corpului didactic de la Universitatea din Brno, cu prof. Grauss, director-adjunct al Institutului de istorie din Praga, membru corespondent al Academiei de Științe Cehoslovace, și cu alți cercetători de la același institut, au fost deosebit de utile. Peste tot s-a manifestat interes față de cercetările în domeniul istoriei din țara noastră și dorința intensificării legăturilor prin vizite reciproce, prin recenzarea sau prezentarea în măsură mai mare a lucrărilor istorice din țările noastre în revistele de specialitate.

Cu prilejul călătoriei de studii în R. S. Cehoslovacă mi s-a făcut înlesnirea de a vizita și alte localități de interes istoric sau monumente de artă. Am putut vizita astfel o parte a Moraviei, șantierul arheologic din perioada feudalismului timpuriu de la Staré Město și Mikulčkov, unde se presupune a fi fost capitala Moraviei Mari, apoi unele castele medievale în Boemia de sud, unde am vizitat Táborul, centrul husiților cehi, České Budejovice, České Krumlov și alte monumente istorice, precum și unele muzee istorice.

Șt. Pascu

C R O N I C Ă

În sala Palatului Congreselor din Bruxelles a avut loc în septembrie 1963 inaugurarea expoziției arheologice românești, organizată sub auspiciile comisiilor naționale U.N.E.S.C.O din R. P. Română și Belgia și a Ministerului Educației Naționale al Belgiei. La inaugurare au participat numeroase personalități.

La 17 septembrie a.c. a avut loc în capitală, la Foișorul de foc, inaugurarea Muzeului pompierilor, secție a Muzeului de istorie a orașului București. Au fost de față Ion Cozma, președintele Sfatului popular al capitalei, general-locotenent Dumitru Constantinescu, adjunct al ministrului Afacerilor Interne, Ion Moraru, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, conducători ai unor instituții centrale, directori de muzee din capitală, numeroși oameni ai muncii, ziariști.

După cuvântul de deschidere rostit de Ion Cozma, asistența a vizitat muzeul, unde, în cele șase etaje ale sale, sînt cuprinse aspecte din lupta contra incendiilor din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre.

La 6 octombrie a.c. a avut loc la Focșani adunarea generală a subfilialei Societății de științe istorice și filologice din localitate, cu prilejul transformării acesteia în filială. Au luat parte reprezentanți ai Ministerului Învățămîntului, ai Societății de științe istorice și filologice din R.P.R., cadre didactice din orașele Focșani, Galați, Brăila și Tecuci. Cu acest prilej a avut loc o sesiune de comunicări științifice.

În ziua de 23 noiembrie a.c., la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. acad. prof. Andrei Oțetea, directorul institutului, a prezentat comunicarea *Noi curente în istoriografia universală despre Renoștere*.

La 23 noiembrie a.c., prima zi din „Săptămîna cărții Academiei R. P. Romîne” — organizată cu prilejul împlinirii a 15 ani de activitate a Editurii Academiei R. P. Romîne —, a avut loc în capitală deschiderea festivă a *Expoziției cărții Academiei R. P. Romîne*. Acad. Ștefan Milcu, vicepreședinte al Academiei R. P. Romîne, a vorbit despre activitatea editurii și a felicitat, în numele Prezidiului Academiei, pe lucrătorii ei pentru realizările obținute în decursul anilor. În standurile și vitrinele expoziției sînt prezentate numeroase lucrări publicate într-un deceniu și jumătate de Editura Academiei R. P. Romîne. Festivități asemănătoare au avut loc la Iași, Cluj, Timișoara, Tg. Mureș și în alte centre din țară.

DAN BERINDEI și TRAIAN MUTAȘCU, *Aspecte militare
ale răscoalei populare din 1821*

București, Edit. militară a M.F.A., 1962, 225 p. + 9 pl.

În istoriografia română a ultimilor ani, problemele legate de veacul al XIX-lea își găsesc o permanentă și aprofundată tratare: cărți, studii, contribuții documentare aduc neîntrerupt știri sau interpretări noi despre secolul care a marcat sfârșitul epocii feudale, despre vremea în care, scuturînd stăpînirea străină, poporul român și-a cîștigat unitatea și independența națională.

Printre cele mai de seamă evenimente ale veacului trecut se numără răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu; acest moment al luptei poporului pentru libertate socială și națională s-a bucurat de atenția deosebită a istoricilor; în anii din urmă, o impunătoare colecție de documente, în cinci volume, a pus la îndemîna cercetătorilor numeroase date noi, care înlesnesc înțelegerea evenimentului de la 1821.

Încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea dominația turco-fanariotă asupra Principatelor Române duse la destrămarea organizării lor militare, și aceasta nu va fi refăcută decît după adoptarea Regulamentului Organic. În tot acest timp, activitatea militară a românilor s-a rezumat la acțiunile purtate de voluntari, alături de ruși, în războaiele acestora cu turcii și la răscoala armată din 1821. Cunoașterea aspectului militar al acestuia din urmă apare deci cu atît mai necesară, cu cît depășește limita strictă a

momentului, inserîndu-se pe firul evoluției artei militare la romîni. Anul 1821 face legătura, din punct de vedere militar, între acțiunile legate de războaiele ruso-turce, și mai ales de cel din 1806—1812, și organizarea armatei prin Regulamentul Organic.

Greutatea abordării unui asemenea subiect constă, înainte de toate, în lipsa unui material documentar de specialitate (rapoarte, statistici, ordine scrise, hărți militare). Informațiile asupra armatei, cadrelor de specialitate, planurilor de campanie, gradului de instruire sînt risipite mai ales în relatările unor martori oculari care, scriind după mulți ani, dau știri destul de neprecise, ceea ce îngreuiază cercetarea. Alteori aceste știri lipsesc cu desăvîrșire, și atunci profilul militar al mișcării și al conducătorilor ei poate fi trasat — ipotetic — numai prin atenta interpretare a unor fraze sau acțiuni.

Autorii lucrării de care ne ocupăm au știut să treacă peste aceste greutateți și să înalțe, pe un loc aproape gol, o istorie concretă a anului revoluționar 1821, privit sub aspectul său militar.

Izvoarele folosite de autori sînt, în marea lor majoritate, cele cunoscute și publicate; documente inedite nu apar decît în foarte mică măsură. Pentru informațiile militare propriu-zise, atenția principală este acordată relatărilor martorilor oculari M. Cioranu,

Dirzeanu și mai ales Chiriac Popescu. Se adaugă și iri culese din ediția de *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* și din alte publicații mai mici.

Sărăcia informațiilor privind aspectele militare a îngreuiat sarcina autorilor și i-a obligat uneori să construiască ipoteze care depășesc limita documentului. Unele afirmații, după părerea noastră, nu-și găsesc o suficientă bază documentară, iar unele concluzii credem că sînt prea categorice, deși sînt perfect plauzibile. Socotim că neverificarea lor documentară, în prezent, și caracterul lor ipotetic ar fi trebuit scoase mai limpede în evidență.

Trebuie să mai semnalăm, pentru a reliefa dificultatea tratării unei asemenea teme, pe lângă insuficiența materialului documentar, și caracterul propriu-zis al laturii militare a răscoalei. Acțiunea armată a rămas, pe tot timpul mișcării, în stadiul de „posibilitate”, fără realizare practică directă. Aceasta face ca cercetătorul să nu-i poată analiza manifestările concrete faptice și să fie obligat să rămîna în sfera analizei „potențialului” ei de luptă.

Aceste două trăsături, insuficiența documentației și insuficiența manifestărilor concrete, au obligat pe autori să nu se rezume la singurul aspect militar și să dezvolte și celelalte laturi ale răscoalei. În acest fel, titlul a fost depășit, lucrarea referindu-se nu atît la aspectul militar al răscoalei, cît la răscoală, privită sub aspectul ei militar. Acesta este însă singurul mod posibil de abordare a problemei.

Fără să aducă în discuție noi puncte de vedere, partea introductivă a cărții are rolul de a plasa mișcarea de la 1821 în cadrul social-economic și politic care i-a dat naștere. Arătînd că, în cursul procesului de destrămare a feudalismului și de apariție a relațiilor capitaliste, în țările române a avut loc „un proces multilateral de dezvoltare”, autorii insistă asupra înăsprii obligațiilor țărănimii față de stat și față de stăpînul moșiei, ca urmare a goanei pentru obținerea unui surplus de produse necesare schimbului intern și inter-

național; dominația otomană asupra Principatelor, pe care războaiele ruso-turce au îngredit-o, mai ales din punct de vedere politic și administrativ, a rămas aproape neatinsă în ceea ce privește monopolul asupra comerțului românesc; acest fapt a frînat dezvoltarea economică și a întîrziat dezvoltarea relațiilor de producție noi, capitaliste.

În privința regimului turco fanariot, autorii împărtășesc părerea justă că el a înrăutățit la maximum situația maselor populare; stoarcerea nemiloasă a bogățiilor țării, impunerile excesive, corupția care cuprinsese întregul aparat administrativ creaseră o stare de spirit care făcea din înlăturarea regimului turco-fanariot o problemă la ordinea zilei și care s-a manifestat printr-o intensificare a luptei de clasă. Din punct de vedere internațional, situația era favorabilă realizării acestui fapt; criza sistemului militar feudal otoman era din ce în ce mai accentuată, ca urmare mai ales a luptei duse de popoarele subjugate. Un rol activ în accentuarea acestei crize l-a jucat Rusia.

Legat de lupta Rusiei contra otomanilor, autorii analizează „antecedentele militare”, ale răscoalei. Este unul dintre cele mai bune capitole ale cărții, în cursul căruia informația bogată este completată printr-o interpretare științifică.

O atenție deosebită este acordată războaielor ruso-turce din secolul al XVIII-lea, care au dat prilej voluntarilor români să se afirme pe plan militar. Nașterea corpului pandurilor a dat un caracter organizat acestei participări, mai ales în timpul războiului din 1806—1812. În cursul luptelor purtate la Dunărea olteană, pandurii, avînd o organizație și conducători proprii, din rîndul cărora a ieșit Tudor Vladimirescu, au jucat un rol activ, căpătînd o bogată experiență a războiului. Prin calitățile sale personale, prin talentul și vitejia dovedite, Tudor Vladimirescu s-a făcut remarcant de la început, fiind numit comandantul corpului de 6000 de panduri și fiind răsplătit de ruși prin înălțarea la gradul de locotenent și trimiterea de către țar a unui inel și a ordinului Sf. Vladimir.

Luptele din 1806—1812 au fost, de fapt, pentru panduri și comandantul lor o adevărată școală a războiului, ale cărui învățăminte le vor aplica în 1821; acțiunea în situații variate, organizarea marșurilor, amenajarea genistică a terenului, acțiunile de apărare, aprovizionarea armatei — toate acestea pandurii le-au învățat în anii războiului.

După ce analizează înrăutățirea situației țărănimii în general și a pandurilor în special după 1812, autorii se opresc asupra izbucnirii răscoalei din 1821, plasând-o just în cadrul sud-est european și explicând-o prin cele două laturi ale sale: lupta anti-feudală și lupta antiotomană.

Puternicele nemulțumiri ale țărănimii au făcut ca oastea lui Tudor Vladimirescu să se înmulțească rapid, păstrând însă un caracter precumpănitor panduresc; analizând modul organizat și rapid în care s-a efectuat recrutarea oștenilor, autorii arată că nucleul armatei era constituit încă înainte de începerea răscoalei, ceea ce „a accelerat desfășurarea procesului general de mobilizare a maselor”. Caracterul social imprimat mișcării prin proclamația de la Padeș a stîrnit entuziasmul poporului și l-a adus sub steagul înălțat de Tudor.

Activitatea militară a răsculaților nu s-a desfășurat la voia întâmplării, ci a urmat încă de la început un plan bine stabilit. Mănăstirile Olteniei — Tismana, Strehaia, Motru, printre altele — au fost întărite în vederea unor eventuale lupte de apărare; așezarea taberei de la Țîntăreani, loc favorabil ca poziție și posibilități de aprovizionare, dovedește priceperea și puterea de discernămint a conducătorului răscoalei. La Țîntăreani, oastea și-a completat efectivele și armamentul, și-a întărit disciplina, și-a ridicat nivelul pregătirii militare printr-o instrucție permanentă. Unitatea tactică a celor aproape 5 000 de oșteni era polcovnicia și nu batalionul, cum fusese în războiul din 1806—1812. Dublă ca efective, noua unitate era mai aptă pentru misiuni tactice importante decît cea veche și aceasta este, probabil, explicația adoptării ei.

Autorii acordă o atenție deosebită marșului asupra capitalei țării, arătînd că, în cursul lui, trupele, al căror efectiv se ridicase la 8 000 de oșteni, dintre care 2 000 de călăreți, au fost la înălțimea celor mai severe regulamente militare ale epocii. Formația de marș, cu detașamente de siguranță pe flancul drept, vizată de turci, cu ariergardă, a parcurs distanța pînă la București, cu toate condițiile climatice grele, în etape asemănătoare celor descrise unor armate regulate.

După dezavuarea mișcării de către țar, știre pe care Tudor a primit-o la Cotroceni, mișcarea și-a schimbat nu numai caracterul politic, dar și pe cel militar; nu se mai punca acum problema unui ajutor militar rus, iar colaborarea cu oastea dezorganizată a eteriștilor nu prezenta nici o garanție de succes.

Șederea la București a fost folosită de Tudor pentru a-și întări și mări continuu armata și puterea ei de luptă, pentru a putea trata cu turcii cu armele în mîni și a obține astfel mai lesne concesii cerute; punctele dominante și întărite din București — mănăstirile Cotroceni, Radu-vodă, Mihai-vodă, Antim, mitropolia — au fost fortificate și pregătite pentru lupte îndelungate de asediu. Trupele nu stăteau inactice: pregătirea de luptă era desăvîrșită zilnic, după metodele folosite în armata rusă, tunarii mai ales ajungînd să aibă multă indemnitate. Tudor s-a îngrijit ca armamentul să fie reparat și completat, dînd o deosebită importanță mării parcului de artilerie, dar nereușind să adune decît 6—7 piese. Semnificativă pentru maturitatea militară a comandantului pandurilor este prezența materialului genistic necesar amenajării terenului. Aprovizionarea armatei cu alimente era bine organizată și oștenii primeau o hrană destul de variată: toate nevoile bănești erau acoperite de vistierie.

Înceind prezentarea taberei de la București, autorii o compară cu cea eteristă de la Tirgoviște, scoțînd în evidență anarhia și lipsa de organizare care domnea în aceasta din urmă.

Intrarea turcilor în țară l-a obligat pe Tudor să-și modifice planul de campanie și să

se retragă spre baza din Oltenia; intenționa să reziste în centrele fortificate din regiunile muntoase pînă ce turcii vor satisface revendicările formulate de răsculați. Retragerea urma să se facă pe linia Pitești, Rîmnicu-Vilcea, evitînd pe cît posibil angajarea cu forțele turcești. Trupele au început marșul la 15 mai, într-o ordine perfectă: coloana era deschisă de un detașament de siguranță, după care venea pedestrirea cu tunurile, apoi călărima. Itinerariul de marș și locurile de staționare au fost alese cu pricepere. În funcție de avantajele terenului. În timpul staționării, pedestrirea era așezată în careu, formațiune des folosită de ruși în războiul de la 1806—1812; în mijlocul careului erau carele cu muniție, tunurile, materialul genistic, proviziile. Siguranța era asigurată de gărzi de campanie independente (caraule), dispuse în 4 direcții, avînd tîria de pînă la 2 căpităanii (200 de călăreți) și fiind așezate la o distanță de pînă la un sfert de ceas (2—3 km). Aceste caraule instalau, la rîndul lor, posturi independente de pază. Controlul era efectuat de Tudor personal și de căpităanii lui; parola reprezenta nume de orașe, de mănăstiri, de județe.

Marșul, executat pe lumină, avea un ritm normal, în medie de 28 km pe etapă. Pornirea, anunțată printr-o lovitură de tun, avea loc în zori.

Foarte interesante sînt informațiile pe care le aduc autorii asupra diferitelor teme tactice efectuate în cursul deplasării; aceste teme erau menite să îmbunătățească pregătirea trupelor, iar felul în care au fost executate dovedește buna pregătire la care ajunsese oastea lui Tudor.

Cunoscînd faptul că Tudor luase legătura cu turcii, Ipsilanti a hotărît să nu permită pandurilor trecerea spre Oltenia. La Golești, trupele eteriste și cele ale lui Tudor s-au aflat față în față, desfășurate pentru luptă, dar comandantul pandurilor a evitat lupta, cu toată superioritatea sa militară; a urmat apoi arestarea și uciderea lui Tudor.

Moartea lui Tudor a însemnat începutul procesului de dezagregare al armatei pandu-

rilor. Incapacitatea succesorilor lui Tudor anarhia din armata eteristă au făcut ca puternica armată să nu mai reprezinte un tot omogen și să se dizolve. Cu toate acestea, la 29 mai, în prima luptă de la Drăgășani, pandurii au reușit să obțină un succes asupra unor puternice forțe turcești.

Lupte cu turcii purtaseră și pandurii din Oltenia. aflați sub comanda polcovnicului Solomon, dar, aflînd de moartea lui Tudor, Solomon și-a trimis oamenii la vatră și a trecut granița în Transilvania.

În iunie, ceca ce rămăsese din oastea pandurilor a fost trecut sub comanda directă a eteriștilor, fapt care a mărit și mai mult numărul dezertorilor; în ultima luptă, la Drăgășani, nu mai erau alături de eteriști decît aproximativ 800 de panduri.

Dezastrul din 7/19 iunie de la Drăgășani, nimicirea oștii eteriste, nu au pus însă capăt rezistenței pe care o parte dintre panduri o opunea invadatorilor otomani. Luptele nu au încetat decît la sfîrșitul lunii iulie. o dată cu căderea Tismanei și trecerea ultimelor cete organizate de panduri în Transilvania. Latura militară a răscoalei lua astfel sfîrșit.

Formulîndu-și concluziile, după ce scot în evidență însușirile personale ale lui Tudor, autorii ajung la încheierea că „arta militară pusă în evidență de acțiunile oastei pandurilor se caracterizează printr-o deplină concordanță între obiectivele urmărite și posibilități, prin suplețe, spirit creator, măiestrie în alegerea și folosirea terenului”.

Necesitatea unei lucrări care să întreprindă sfera cunoștințelor noastre despre mișcarea de la 1821, cu prezentarea aspectului ei militar, era de mult resimțită.

În cadrul limitelor semnalate la început, și care sînt ale temei însăși, autorii au dat o lucrare valoroasă și utilă. Numeroasele planșe ușurează înțelegerea problemelor militare, iar limba folosită face lectura plăcută.

Ar fi de dorit ca exemplul dat de Dan Berindei și Traian Mutașcu să fie urmat pentru a îmbogăți literatura noastră istorică cu

alte lucrări asemănătoare. Epoca lui Mihai Viteazul sau războiul pentru independență ar fi numai unele dintre numeroasele momente ale istoriei României care așteaptă

Intocmirea unor monografii militare. Sperăm că ele nu vor mai rămâne mult timp străine atenției cercetătorilor.

Vlad Georgescu

CRITOBUL DIN IMBROS, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467*

ediție de Vasile Grecu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, 379 p.

Cronica lui Critobul din Imbros cuprinde istorisirea evenimentelor din anii 1451—1467 ai domniei sultanului Mahomed al II-lea și a fost redactată în limba greacă. Editând textul grecesc împreună cu traducerea românească a acestei cronici, Vasile Grecu aduce un real serviciu istoriografiei bizantine în general și istoriografiei românești în special, prin faptul că oferă cercetătorilor o ediție bună, întocmită în condiții științifice, cu chezașia cunoscutei sale competențe personale în studiul cronicilor bizantine.

Neputând avea la îndemână manuscrisul cronicii, Vasile Grecu a luat ca bază textul grecesc publicat de Carolus Müller în *Fragmenta Historicorum Graecorum*, vol. V, pars 1, Paris, 1870. Având ca ghid această ediție, editorul român a îmbunătățit textul cronicii prin verificarea critică a variantelor indicate de Müller și prin folosirea ediției mai vechi publicate de Ph. A. Dethier în *Monumenta Hungariae Historica*, XXI, 1, 1—346. Editarea textului grecesc chiar și în aceste condiții constituie o lucrare binevenită, deoarece ediția lui Müller din 1870, singura științifică, nu se mai găsește decât în câteva din marile biblioteci europene, iar pentru cercetările istorice bazate pe izvoare niciodată traducerile nu sînt îndestulătoare.

Rezultat al unei munci migăloase și îndelungate, ediția cronicii lui Critobul publicată de Vasile Grecu cuprinde o prefață (p. 5—6), o introducere (p. 7—20), indicații privitoare la sigle (p. 21—22), textul grecesc al cronicii însoțit de traducerea românească (p. 23—355), indici (p. 358—375) și o tablă a cuprinsului p. 377—379). Cartea este tipărită în condiții

tehnice remarcabile, constituind volumul al IV-lea din colecția „Scriptores Byzantini” inițiată de Editura Academiei R.P.R.

După o scurtă prezentare a expansiunii turcilor și a căderii Bizanțului sub dominația acestora la mijlocul secolului al XV-lea, Vasile Grecu examinează ipotezele vechii istoriografii privitoare la autorul cronicii. Stăruind asupra ipotezei susținute de Spiridon Lambros, potrivit căreia autorul cronicii s-ar fi numit Hermodoros Mihail Kritobulos, istoricul român consideră că denumirea Hermodoros nu a fost o parte constitutivă a numelui autorului cronicii, deoarece această denumire avea semnificația unui epitet obișnuit în limba greacă, atribuit celor favorizați de zeul Hermes în anumite împrejurări din viața lor. Numele patronimic al autorului cronicii a fost Kritopulos, care semnifică descendența dintr-o familie de judecători. Printr-o ușoară transformare datorită pronunției, Kritopulos a devenit Kritobulos. Fiind din insula Imbros, Mihail Kritobulos și-a adăugat numelui epitetul de Imbriotul. Sintem de acord cu autorul ediției de față pentru a folosi în cercetările noastre forma *Critobul*, proprie limbii române.

În aprecierea vieții și activității autorului cronicii, Vasile Grecu pune în lumină fapte din cuprinsul cronicii, arătând că Critobul a fost guvernator al insulei Imbros în anii 1453—1466, adică atît timp cît această insulă s-a aflat sub stăpînirea turcilor. După ocuparea insulei de către venețieni, Critobul s-a mutat în Constantinopol și acolo a scris cronica sa, urmărind să obțină aprecierea favorabilă a sultanului Mahomed al II-lea, „de care se va

fi înstrăinat din cauza pierderii insulei” (p. 13). Cronica este precedată de o scrisoare de dedicație adresată de Critobul sultanului Mahomed al II-lea, pe care-l proslăvește în toate chipurile. Este justă aprecierea potrivit căreia, prin această scriere cu caracter panegiric, Critobul a exprimat „punctul de vedere al clasei din care făcea parte și care căuta să găsească o justificare pentru atitudinea ei” (p. 16).

Limba lui Critobul are un pronunțat caracter aticizant. El socotea că această limbă era cunoscută în toată lumea. Numele de locuri și de persoane le prezintă sub formele lor antice. Împrumută fraze din Tucidide, pe care-l ia drept model în compunerea scrierii sale, imitându-l însă servil și nereușit. Cu toate că în redactarea greacă originală cronica folosește o limbă complicată și greoaie, traducerea românească dă cronicii caracterul unei narațiuni cursive. Autorul ediției de față oferă cercetătorilor noștri o bună traducere românească a cronicii lui Critobul.

Observațiile ce urmează se referă la unele aprecieri istorice ale autorului ediției, la unele imperfecțiuni ale traducerii și la modul alcătuirii indicilor; ele vor putea fi utilizate la timp pentru pregătirea celei de-a doua ediții românești a cronicii sau și, mai curând, pentru orientarea cercetătorilor care vor folosi această ediție.

Prima noastră obiecție se referă la aprecierea pe care autorul ediției o dă conținutului cronicii. Se spune anume că „scrierea istorică a lui Critobul e de o vădită tendință panegirică, precum nici nu se putea altfel, o dată ce a prezentat-o sultanului” (p. 16). Nu există însă motive istorice pentru a se susține că „nu se putea altfel”. Populația Imperiului bizantin în general și mulți cărturari au rezistat cu eroism cotozirii organizate de sultanul Mahomed. Sacrificiile bizantinilor au fost nenumărate; multe au fost și protestele vehemente și blestemele fățișe ale cărturarilor bizantini împotriva acestui sultan, chiar în vremea în care Critobul proslăvea pe coto-

zitor. Se putea deci și altfel decât cum a procedat Critobul. Nicolae Iorga a apreciat mai just pe Critobul, caracterizându-l „lingușitor al lui Mahomed al II-lea” (*Études Byzantines*, vol. II, București, 1940, p. 258).

Vasile Grecu apreciază că în scrierea lui Critobul tot ceea ce ar fi putut micșora gloria sultanului Mahomed al II-lea „e trecut sub tăcere sau mult îndulcit” (p. 16). Dacă verificăm însă modul cum prezintă Critobul faptele importante din vremea sa, constatăm că adeseori el falsifică adevărul istoric sau nascocеște evenimente care n-au existat. Astfel, înfrângerea lui Mahomed al II-lea de către Vlad Țepeș în 1462, prezentată ca atare de cronicarii bizantini Chalcocondil și Ducas, apare în cronica lui Critobul ca o mare biruință a sultanului asupra voievodului român, caracterizat „fanfaron... scăpând cu fuga” (IV, 10, 7 și 9). Pentru a glorifica vitejia turcilor, Critobul a nascocit bătălii victorioase care n-au existat, cum sînt spre exemplu cele descrise ca fiind purtate de turci pentru cucerirea forturilor Terapia și Studion, precum și a insulei Princhipos (I, 32). Se pot da multe alte exemple. Pentru a caracteriza deci just pe Critobul, nu este suficient să recunoaștem că el a trecut sub tăcere sau a îndulcit prezentarea faptelor care nu reflectau gloria sultanului, ci trebuie să spunem că uneori a răstălmăcit faptele, a denaturat adevărul istoric și a nascocit evenimente pentru proslăvirea meritelor militare ale turcilor. Critobul însuși a mărturisit că a căutat „adevărul... pe măsura faptelor” sultanului, urmărind „aprobarea” acestuia (scrisoarea către sultan, 6. p. 28).

Lipsește din introducerea ediției de față învederarea concepției istorice care stă la baza cronicii. Critobul consideră evenimentele istorice ca fiind opera marilor „împărați” (I, 2, 1—4). Aceștia sînt vrednici de laudă și pentru că au fost destinați să înfăptuiască „voia” divină pe pămînt. Critobul introduce miracolele în desfășurarea evenimentelor și relevă „semnele rele” care au prevestit părăsirea bizantinilor de către providența divină (I, 44, 1—5). El are o concepție religioasă despre dezvoltarea istorică a omenirii și înșiră

evenimentele fără explicarea lor cauzală, relatându-le narativ, după metoda obișnuită a cronicarilor medievali. Ar fi trebuit deci să se dea scrierii lui Critobul caracterizarea de *cronică*, dar o asemenea caracterizare nu figurează în introducerea ediției de față, opera lui Critobul fiind considerată în mod constant „scriere istorică” și „scriere de valoare”, autorul fiind „un istoric bizantin” care a scris „istoria unui sultan turc” (p. 15, 16, 18 și 19). Nu se pun în lumină nici concepțiile sociale și politice ale lui Critobul, din care să rezulte vreun criteriu statornic în ceea ce privește aprecierea dezvoltării istorice a societății omenești.

Ar fi trebuit apoi să se facă o analiză mai amplă a știrilor și aprecierilor cuprinse în cronică lui Critobul cu privire la istoria poporului român. Relatările acestui cronicar în ceea ce privește rezistența poporului nostru împotriva invaziei turcești sînt în general inexacte și au fost infirmate de cercetările istorice bazate pe alte cronică bizantine. Ca apologet al expansiunii turcești, Critobul n-a văzut în luptele de apărare purtate de români decît acte de „necredință” și de „răzvrătire” față de sultan și le-a răstălmăcit, nesocotind realitățile istorice.

Traducerea românească a textului grecesc are în general calitatea de a reda cu claritate conținutul cronică lui Critobul. Figurează însă în această traducere unele exprimări improprii. Vasile Grecu a respectat prea mult topica frazelor cronicarului și de aceea traducerea sa are unele aspecte criticabile. Exemplificăm. Scrisoarea de dedicație adresată de cronicar sultanului cuprinde în traducere această frază neclară: «Și tu doar, singur între împărați sau numai cu puțini de tot, la fapte ai adăugat...» (p. 23). Într-o traducere mai independentă de topica grecească, sensul confuz al cuvintelor «sau numai cu puțini de tot» ar fi fost limpezit prin exprimarea «...sau numai cu prea puțini asemănîndu-te...».

Stilul traducerii este voit arhaizant și cuprinde uneori construcții gramaticale defecuoase, ca aceasta: «...Pe alții i-a numit

din nou, care i s-au părut că se disting de alții...» (1, 5, 4, p. 42), sau ca aceasta: «Învăluit de aceste preocupări... cît mai de îndată pregătea corăbiile...» (1, 22, 1, p. 82).

Traducătorul redă peste tot termenul grecesc βασιλεύς prin cuvîntul românesc *împărat*. Cu această traducere, cuvîntul exprimă sensul exact numai cînd se referă la *împăratul bizantin*, dar nu și cînd se referă la *sultanul otoman*. Pentru a preciza sensul diferit al termenului grecesc, traducătorul a întrebuintat paranteza (*sultanul*) după cuvîntul *împăratul* atunci cînd a fost vorba de Mahomed al II-lea sau de alt suveran otoman, folosind dubla redare *împărat (sultan)* a termenului grecesc. Nici acest procedeu nu a fost însă folosit în mod consecvent, deoarece termenul grecesc a fost tradus adeseori numai prin cuvîntul *împărat*, cînd sensul textului cerea să fie indicată și precizarea: sultan. S-a procedat astfel în: 1, 60, 1; I, 73, 1; II, 14, 2; III, 14, 4; III, 16, 3; IV, 16, 8; V, 11, 8.

Traducîndu-se termenul grecesc βασιλεύς numai prin cuvîntul *împărat*, Darius apare ca fiind «împăratul perșilor» (IV, 4, 3). Tot cu acest epitet impropriu figurează și *Xerxe* și *Cyrus* în cel de-al doilea indice al lucrării. Căpeteniile armenilor și ale mezilor apar în traducere cu epitetul de «*împărați*» (IV, 1, 7). Termenul grecesc permite însă traducerea interpretativă după sensul istoric ce figurează în textul respectiv, deoarece acest termen are nu numai semnificația de *împărat*, ci și semnificațiile de *rege*, *căpetenie*, *suveran*. Perșii au avut regi, nu împărați. A traduce peste tot termenul βασιλεύς prin cuvîntul *împărat* înseamnă a face o traducere mecanică.

Figurează în traducere forma *Constantinopol* în mod frecvent, dar și forma *Constantinopole* (I, 45, 1; I, 47, 1; III, 11, 1; III, 17, 3; V, 15, 1; V, 19, 3). Traducătorul serie, ca în cărțile populare, *Alexandru Machedon* în traducere (IV, 4, 3) și în cel de-al doilea indice (sub voce), dar folosește și forma *Macedon* (p. 42, nota 1). Apar pentru același nume două forme grafice: *Chasan* (IV, 1, 7; IV, 3, 8; IV, 4, 4, 5) și *Hasan* (IV, 6, 2, 3; IV,

8, 4; precum și în cel de-al doilea indice, (sub voce).

Pentru aceleași nume de locuri, de popoare și de persoane, editorul a întocmit doi indici: unul în grecește (p. 359—366) și altul în românește (p. 367—375). Se dau în acești indici unele precizări istorice și geografice. Ca instrumente auxiliare pentru studiul cronicii, acești indici sînt foarte utili și vor fi apreciați ca atare atât de către cercetătorii textului grecesc, cît și de cercetătorii traducerii românești. Sînt de regretat însă nepotrivirile dintre acești doi indici. Astfel, pentru *Babilon* figurează în indicele grecesc două trimiteri: I, 14, 16; I, 68, 5, 8, iar în indicele românesc numai trimiterea: I, 68, 5, 8. Față de indicele românesc, *Samotrace* figurează în indicele grecesc cu o trimitere în plus: III, 24, 4. Pentru *Tracia* lipsește din indicele românesc trimiterea II, 17, 2, care figurează în indicele grecesc.

Cronica lui Critobul din Imbros este un izvor util pentru studiul istoriei Imperiului otoman și al istoriei popoarelor balcanice. Editarea acestei cronici este binevenită pentru cercetătorii care studiază căderea Imperiului bizantin și expansiunea otomană în Peninsula Balcanică. Istoricii români vor putea folosi prilejul editării acestei cronici pentru a reexamina în lumina criticii istorice obiective știrile și aprecierile acestui cronicar cu privire la poporul nostru. Ediția cronicii lui Critobul întocmită de Vasile Grecu răspunde astfel unor necesități reale ale istoriografiei noastre. Munca sa de editor și traducător al acestei cronici trebuie salutată ca o muncă într-adevăr utilă științei istorice.

Gh. Cronț

Acad. F. A. ROTȘTEIN, *Международные отношения в конце XIX века*
Moscova—Leningrad, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 705 p.

Lucrarea reprezintă opera de bază a cunoscutului istoric sovietic acad. F. A. Rotștein (1871—1953). În semn de omagiu adus muncii sale, Academia de Științe a U.R.S.S. a hotărît publicarea acestei lucrări, după moartea autorului. Pregătirea pentru tipar a fost efectuată de N. A. Erofeev, iar verificarea finală a textului și pregătirea aparatului științific de către G. P. Țifrinovici.

Lucrarea este întocmită pe baza unui număr uriaș de izvoare și folosește un bogat material bibliografic interpretat în lumina concepției materialismului istoric. În subsolul lucrării sînt menționate toate colecțiile oficiale de documente referitoare la ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, memoriile oamenilor politici și lucrări ale istoricilor din aproape toate țările la care se referă cercetarea lui F. A. Rotștein. Un deosebit interes prezintă pentru cititor materialele din arhiva Ministerului de Externe al Rusiei,

publicate de către guvernul sovietic sau inedite, pe care le-a utilizat autorul.

F. A. Rotștein își începe cercetarea din deceniul al VIII-lea al secolului trecut, perioadă în care încep să apară trăsăturile caracteristice ale epocii imperialismului. Autorul studiază aceste trăsături în Anglia, Franța, Italia, Austro-Ungaria, Germania, Rusia, pornind de la indicațiile și concluziile lui V. I. Lenin, care a analizat pentru prima dată trăsăturile generale ale imperialismului și a scos la iveală pe cele particulare, specifice uneia sau alteia dintre marile puteri imperialiste. În lucrare se subliniază pentru fiecare țară creșterea rolului băncilor, apariția uniunilor monopoliste și influența lor asupra politicii guvernelor respective, manifestată pe plan extern prin lupta pentru acapararea de colonii, piețe de desfacere sau surse de materii prime. În această înțelegere de forțe, autorul subliniază ridicarea

rapidă a economiei Germaniei și începutul răzmerii în urmă a Angliei, cu toate că aceasta continuă să fie cea mai bogată putere imperialistă și să dețină cea mai mare flotă din lume. Sînt expuse, de asemenea, și „direcțiile de atac” ale Franței, Italiei, Rusiei și Austro-Ungariei.

Un loc important ocupă în lucrare analiza politicii externe a Germaniei în perioada guvernării lui Bismarck, relațiile Germaniei cu vecinii săi. Autorul respinge părerile unor istorici burghezi germani care-l prezentau pe Bismarck drept „prieten” al Rusiei și arată că, în general, „cancelarul de fier” a dus o politică ostilă Rusiei, ceea ce a contribuit în mare măsură la apropierea dintre Franța și Rusia și la alianța lor din anii 1891—1893.

F. A. Rotștein se ocupă amănunțit de cauzele care au dus la încheierea alianței germano-austro-ungare, la care a aderat în 1882 și Italia. Autorul dezvăluie pe larg contradicțiile dintre Rusia și Austro-Ungaria, aceasta din urmă sprijinită de Germania, în regiunea Dunării și a Peninsulei Balcanice. În această parte a lucrării autorul se oprește și asupra politicii externe a României, înfățișînd cauzele aderării ei în 1883 la alianța secretă germano-austro-ungară, deși analiza acestei probleme nu îmbrățișează toate aspectele, cum ar fi cele politice (problema Dunării) și economice (încercarea de a menține plasamentul cerealelor și vitelor românești pe piața austro-ungară, încercarea de „colaborare” între capitalul românesc și cel austriac) care au determinat cercurile dominante din România să caute apropierea de Austro-Ungaria¹. Cu alte cuvinte, aderînd la Tripla Alianță, guvernul Brătianu a trădat năzuințele cele mai fierbinți ale maselor românești din Transilvania, lupta lor pentru eliberarea națională. Savantul sovietic evidențiază pe bună dreptate și rolul pe care

l-a avut Carol I de Hohenzolern în orientarea politicii României spre Puterile Centrale.

F. A. Rotștein analizează penetrația economică și influența politică austro-germană în Bulgaria și Serbia, fapt care a dus la agravarea relațiilor dintre Puterile Centrale și Rusia. În mod amănunțit sînt redată evenimentele care au pus din nou problema balcanică la ordinea zilei în diplomația europeană în anii 1885—1887: alipirea Rumeliei orientale la Bulgaria, detronarea lui A. Battenberg, alegerea lui Ferdinand de Coburg ca țar al Bulgariei, precum și poziția marilor puteri în aceste probleme. Din examinarea acestor evenimente autorul trage concluzii extrem de importante pentru orientarea ulterioară a politicii externe a trei mari puteri europene: Rusia, Austro-Ungaria și Germania, nemulțumită de piedicile pe care le puneau Austro-Ungaria, Germania și Anglia influenței ei în Balcani și expansiunii spre strîmtori, se apropie tot mai mult de Franța, care-i oferea împrumuturile refuzate de băncile germane. „Coșmarul coalițiilor”, de care Bismarck se temea atât, avea să se realizeze încă în timpul vieții cancelarului german: Rusia și Franța încheiară a doua alianță, care opunea puterile imperiale în două blocuri vrăjmașe.

F. A. Rotștein se oprește amănunțit asupra politicii externe a Angliei din deceniile al VIII-lea și al IX-lea ale secolului trecut, cînd Marea Britanie se conducea încă după principiul „splendidei izolări”. Autorul arată că în această perioadă imperialismul britanic avea conflicte grave cu Rusia pentru Asia Centrală, cu Franța pentru Egipt și alte teritorii ale Africii. Deși Germania își începuse expansiunea colonială în Africa și în regiunea insulelor din Oceanul Pacific, guvernul britanic îi căuta încă sprijinul în lupta imperialistă împotriva Rusiei și Franței; într-un cuvînt, la sfîrșitul secolului al XIX-lea contradicțiile anglo-germane nu deveniseră încă principalele contradicții dintre cele mai importante state capitaliste. În același timp, Germania sprijinea tendințele expansioniste ale Franței în Africa și

¹ Mai amplu despre această problemă la Gh. Cazan, *Cu privire la politica României față de Rusia în anii 1879—1893*, în „Anal. Univ. din București”, Istoric, 1961, nr. 16.

Asia, ale Rusiei în Asia Centrală, căutînd să îndepărteze marile puteri de la problemele europene, să aștze în permanență conflictul anglo-franco-rus și să-și instituie astfel dominația în Europa.

Prezentînd contradicțiile marilor puteri europene în lupta pentru împărțirea și jefuirea Africii, autorul trece în revistă etapele cele mai importante ale statornicirii dominației coloniale în acest continent.

O altă regiune unde s-au ciocnit interesele marilor puteri a fost Extremul Orient. F. A. Rotștein subliniază faptul că, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, în lupta imperialistă pentru dominația Chinei intervin activ, pe lîngă Anglia și Franța, noi state, ca Rusia, Japonia, Germania. Autorul analizează apariția conflictului ruso-japonez pentru Coreea și China de nord, importanța economică-strategică a căii ferate transsiberiene, războiul chino-japonez din anii 1894—1895 și intervenția diplomatică comună ruso-franco-germană împotriva păcii de la Simoneseki. În lucrare se arată că războiul chino-japonez reprezintă începutul împărțirii teritoriale a Chinei între marile puteri imperialiste. În Extremul Orient apăruse, așadar, un nou focar al contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste. Prezentarea în lucrare a contradicțiilor imperialiste în Extremul Orient nu este, după părerea noastră, completă. Nu reiese de ce autorul nu analizează intervenția Statelor Unite ale Americii în această luptă, deși guvernul S.U.A. a urmărit cu atenție desfășurarea evenimentelor din China și întărirea expansiunii americane în această țară. În lucrare nu se vorbește de doctrina „porților deschise” față de China formulată și susținută de Departamentul de Stat al S.U.A. În anii 1898—1899 și prin care imperialismul american încerca să acapareze pentru sine uriașa piață a Chinei. În lupta pentru jefuirea Chinei au apărut diverse combinații politice ale marilor puteri imperialiste, fiecare urmărind să acapareze noi teritorii și să obțină avantaje economice. Poporul chinez, arată autorul, și-a spus însă cuvîntul, ridicîndu-se în masă, în anii 1899—

1901, la luptă pentru alungarea cotropitorilor străini.

Istoricul Rotștein pune în evidență legătura intrinsecă dintre creșterea agresivității marilor puteri în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și schimbările care au intervenit în economia acestor țări. În lucrare se aduc o serie de cifre și date statistice care atestă o creștere importantă a volumului producției mondiale. Pe primul plan, în lumea capitalistă, se situează S.U.A., Germania, Japonia, care lasă în urmă, în ceea ce privește economia, vechi țări capitaliste din Europa, ca Anglia și Franța. Trăsăturile caracteristice imperialismului devin predominante și în țări înapoiate, ca Rusia țaristă și Austro-Ungaria. Aceste schimbări din economia marilor puteri au agravat contradicțiile dintre ele, în primul rînd pe cele anglo-germane, a căror tensiune crescîndă începe să se simtă încă de la mijlocul deceniului al X-lea al secolului trecut.

În această perioadă, în guvern, parlament și în cercurile industriale se fac tot mai des auzite pretențiile de expansiune nelimitată a Germaniei. Aceasta pătrunde tot mai insistent în sferile de influență ale imperialismului britanic. Una dintre aceste sfere este Africa de Sud. Republicii bure Transvaal, amenințată de cotropirea britanică, i se fac demonstrații demagogice de „prietenie” din partea kaiserului și reprezentanților oficiali germani. Telegrama de felicitare a kaiserului, adresată președintelui Transvaalului, Krüger, în ianuarie 1896, cu prilejul zdrobirii de către buri a bandei intervenționiste a lui Jameson, a provocat o adevărată furtună în Marea Britanie. Autorul demască falsitatea acestor declarații, care nu urmăreau altceva decît să oblige Anglia la „compensații” față de Germania. Imperialismul britanic, care căuta să cotropească republicile bure din Africa de sud, a cumpărat „neutralitatea” Germaniei prin înțelegerea imperialistă din 1898 pe seama coloniilor portugheze și prin cedarea către Germania a celor mai importante insule din arhipelagul Samoa. F. A. Rotștein arată convin-

gător poziția celorlalte puteri față de războiul anglo-bur, sondajele făcute de Rusia și Franța pentru o intervenție comună în favoarea burilor și eșecul acestor încercări.

Mult mai puternice au fost ciocnirile de interese anglo-germane în Imperiul otoman. În 1895, Marea Britanie, care cu decenii în urmă susținuse prin toate mijloacele „integritatea” Imperiului otoman, a venit cu un proiect de împărțire a Turciei între Anglia, Franța, Rusia, Germania. Acest proiect a fost respins de toate puterile, iar Germania s-a erijat în rolul de „apărătoare” a sultanului. Istoricul sovietic dezvăluie cauzele acestei „prietenie” subite: capitalul german dobândise importante poziții în Turcia, obținuse o concesie asupra căii ferate spre Bagdad și se pregătea să devină singur stăpîn în această țară. Demonstrațiile de „prietenie” ale Germaniei față de Turcia au mers atît de departe, încît kaiserul a făcut un „pelerinaj” la Ierusalim, iar apoi s-a declarat „cel mai bun prieten al musulmanilor”. Aceste cuvinte, rostite în apropierea canalului de Suez și a drumului spre India, au produs enervare în cercurile oficiale britanice.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea Germania a început să-și mărească și să-și întărească flota, plănuiind să creeze, în aproximativ două decenii, o flotă de război care să-i permită să lupte de la egal la egal cu Marea Britanie. Această hotărîre a Germaniei a provocat atît în Anglia, cît și în toate țările. o febrilă activitate de înarmări navale.

Autorul nu neglijează alte aspecte ale relațiilor internaționale din acea perioadă: conflictul colonial anglo-francez din 1898 (incidentul de la Fachoda) și pericolul de război între Anglia și Franța, uneltirile diplomației țariste în Turcia, China și Iran, amestecul Germaniei în Balcani etc.

Un loc important este acordat și politicii S.U.A. Autorul prezintă politica imperialistă a S.U.A., mai ales în emisfera occidentală, în legătură cu conflictul anglo-venezuelian din 1895 și mai pe larg războiul hispano-american din 1898. de pe urma căruia imperialismul american și-a asigurat poziții importante în

Cuba, a ocupat insulele Filipine ș.a. Ar fi fost poate necesar ca în lucrare să se insiste mai mult asupra relațiilor S.U.A. cu republicile latino-americane față de care Statele Unite începuseră să aplice la sfîrșitul secolului al XIX-lea o intervenție politică, economică și militară.

În lucrare se prezintă și politica imperialismului italian. Italia aderase în 1882 la Tripla Alianță, în speranța că din conflictul acesteia cu Franța avea să obțină părți din teritoriile franceze sau din posesiunile coloniale ale acesteia, în special Tunisia; speranțele ei însă nu s-au realizat. Împotriva politicii Italiei, Franța a luat contramăsuri, mai ales pe plan financiar, refuzîndu-i orice credit pe piața franceză. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, arată autorul, Italia este constrînsă la o apropiere de Franța, mai ales după eșecul suferit de imperialiștii italieni în 1896 în încercarea lor de a cîștiga Abisinia. Această apropiere s-a concretizat în 1896 prin încheierea acordului cu privire la Tunisia, prin care Italia recunoștea, de fapt, protectoratul Franței asupra acestei țări, în schimb obținea avantaje pentru comerțul și supușii italieni din această țară. Autorul apreciază că acest acord a slăbit Tripla Alianță, a atenuat cauza inițială care a determinat Italia să se alăture blocului austro-german.

În același capitol, F. A. Rotștein arată că și în alianța austro-germană apăruseră o serie de fisuri la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Austro-Ungaria era nemulțumită de faptul că Germania se obliga, conform tratatului din 1879, să-i acorde ajutor numai în caz de atac direct din partea Rusiei. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, relațiile Rusiei cu Bulgaria și Serbia s-au îmbunătățit simțitor. Pornindu-se de la această situație, în Rusia începuseră să reapară proiecte de cucerire a Bosforului și Constantinopolului, ceea ce, după părerea cercurilor oficiale austriece, era similar cu transformarea Austro-Ungariei într-o putere de mîna a doua. De aceea cercurile guvernante din Austria cereau Germaniei sprijin militar în caz de război cu Rusia, șantajînd Germania cu posibili-

tatea unei înțelegeri ruso-austriece în următoarele condiții: Austria nu va pune Rusiei piedici în ocuparea Constantinopolului, în schimb va primi Albania și Salonicul. În fața tendințelor agresive crescânde ale Austro-Ungariei, Germania a consimțit să-i acorde Austriei „mână liberă” în Balcani; altfel, arată autorul, alianța germano-austriacă n-ar mai fi avut nici un sens. Germania a dat astfel curs tendințelor agresive ale Austriei față de țările balcanice, mărinđ considerabil pericolul de război în această parte a lumii.

Alegând momentele importante din istoria relațiilor internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca și altele care nu au fost înfățișate în prezenta recenzie, dar care în lucrare

și găsesc o temeinică analiză, F. A. Rotștein arată în mod convingător cum a fost pregătit cu mulți ani înainte de declanșare, primul război mondial imperialist.

Lucrarea, scrisă într-un stil viu, se citește ușor, adresându-se nu numai specialiștilor. Ea se încheie cu un indice de nume proprii și o listă bibliografică.

Considerăm lucrarea acad. F. A. Rotștein ca o valoroasă monografie consacrată cercetării istoriei relațiilor internaționale la sfârșitul secolului al XIX-lea, deosebit de utilă pentru istoricii care se ocupă de studierea pregătirii și declanșării primului război mondial.

Gh. Cazan

APOSTOLOS E. VACALOPOULOS, 'Ιστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Ἀρχές καὶ διαμορφώση του

(Istoria neolenismului. Începuturile și formarea sa), vol. I, Salonic, 1961, 349 p.

Așa cum remarcă Apostolos E. Vacalopoulos, profesor la Universitatea din Salonic, în prefața lucrării sale, istoria neolenismului nu este bine cunoscută nici în ceea ce privește începuturile ei, nici perioada stăpînirii turcești.

În veacul trecut au fost editate numeroase lucrări grecești și străine referitoare la această perioadă, dintre care amintim pe cele ale lui Paparrigopoulos¹, K. Hopf², Jertzberg³ etc. În prezent, în Grecia sînt tipărite o serie de lucrări referitoare la istoria neolenismului, care însă au o serie de lipsuri provenite în special din modul în care este prelucrat materialul istoric, din insuficienta informare bibliografică și din expunerea necritică a unor evenimente după cum arată autorul în prefață.

Vacalopoulos își propune să prezinte o sinteză sistematică și cronologică a istoriei neolenismului, începînd cu ultimele secole ale Bizanțului și urmărind „transformarea elenismului medieval în neolenism”. Volumul I al istoriei neolenismului cuprinde o introducere, o scurtă însemnare introductivă asupra izvoarelor neogrecești ale istoriei și opt mari capitole, în care sînt tratate cronologic începuturile și formarea societății neogrecești. În prefața lucrării Vacalopoulos arată necesitatea alcătuirii unei sinteze a istoriei neolenismului, subliniind că principalul scop al istoriei este cunoașterea vieții omenești, „a psihologiei sale”, care îi ajută pe contemporani la cunoașterea ideilor înaintașilor lor. În scurta însemnare introductivă asupra izvoarelor neogrecești ale istoriei, autorul subliniază importanța izvoarelor directe. Vacalopoulos arată că multe dintre aceste izvoare directe au fost pierdute sau distruse, dar că majoritatea lor au fost salvate și se păstrează în arhivele grecești și străine. Arhivele turcești, în special, păs-

¹ 'Ιστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, Atena, 1932.

² *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, Leipzig 1867–1868, t. 86 din *Allgemeine Enzyklopädie* a lui Ersch Gruber.

³ *Geschichte Griechenlands*, t. II (1207–1470), Gotha. 1877.

trează numeroase documente încă necunoscute despre istoria grecilor în vremea stăpînirii turcești. Izvoarele directe sînt completate cu cele indirecte, dintre care cele mai importante sînt rapoartele consulilor europeni din diferitele orașe ale Imperiului otoman. Pentru cunoașterea politicii interne a Imperiului otoman, o mare importanță o au arhivele venețiene. Alte izvoare indirecte sînt descrierile contemporane sau mai tîrzii grecești și străine. Importante ca izvoare istorice sînt cîntecele populare și folclorul în general, în special atunci cînd mărturiile scrise transmise sînt puține. Remarcăm că pentru Vacalopoulos izvoarele interne sînt identice cu cele directe, iar cele externe cu izvoarele indirecte. Primul mare capitol al volumului I este consacrat neamurilor care au migrat pe teritoriul Greciei și urmărilor acestora asupra poporului grec, precum și stabilirii timpului și locului în care a luat naștere societatea neogrecescă. Stabilirea slavilor în nordul Greciei s-a produs la sfîrșitul secolului al VI-lea — începutul secolului al VII-lea. Începînd de la mijlocul secolului al VIII-lea ei s-au elenizat, fiind asimilați de populația locală. Slavii nu au avut o influență serioasă asupra vocabularului grec, împrumutînd numai 273 de cuvinte limbii grecești (majoritatea referitoare la agricultura). Slavilor le urmează albanezii, care, după părerea autorului, pătrund în nordul Greciei în veacul al XII-lea (și nu în veacul al VIII-lea, așa cum susțin unii istorici, și nici în veacul al XIV-lea, cum susțin alții), stabilindu-se în veacul al XIV-lea în Tesalia. Stăpînirea francă în nordul Greciei (1204—1566) nu a avut urmări importante asupra dezvoltării poporului grec. Fiind în minoritate, ei au fost asimilați de populația locală, resturi etimologice france rămînd numai în insulele Mării Egee. Începuturile neolenismului reprezintă o altă problemă tratată de autor în capitolul amintit. Vacalopoulos consideră anul 1204 ca principalul punct de plecare al neolenismului. Autorul arată că toate izvoarele probează continuitatea vechilor greci, fapt care pentru filologi este astăzi o realitate de necontestat.

De altfel, Vacalopoulos, în decursul întregii expuneri, subliniază continuitatea elementului grecesc din antichitate. Nu trebuie însă confundată continuitatea de cultură și limbă cu continuitatea etnică. Transformarea lumii bizantine în neogrecă se produce între secolele X—XIII (limba greacă populară folosită în veacul al X-lea în cîntecele acritice este identică cu cea de astăzi). Vacalopoulos fixează și spațiul în care s-a format neolenismul, considerînd despotatul Epirului și, în special, regatul Niceii ca focare ale neolenismului. Termenul de romeu este aproape definitiv înlocuit cu cel de elen, apar din ce în ce mai des în documente termenii: Grecia, greci, grecos. Începe să intre în vocabular, concomitent cu termenul de națiune (ἔθνος), cel de neam (γένος).

O altă problemă tratată de Vacalopoulos în capitolul I este aceea a dezvoltării meșteșugurilor și a renașterii literaturii și artei în veacurile XIII—XIV, subliniindu-se influența „spiritului clasic, care niciodată nu a încetat”. În acest sens, Tesalia este în această vreme centrul spiritual și artistic al Greciei. În cîteva pagini autorul se ocupă și de criza socială din țările grecești, pe care o caracterizează în următorul fel: „puternicii și mănăstirile își măresc în ritm rapid marile lor posesiuni, ceea ce are ca rezultat contrar restrîngerea numărului micilor proprietari; se micșorează întinderea proprietăților lor și devin făuritorii anomaliilor sociale și ai tulburărilor în stat, iar pe de altă parte expedițiile armatelor dușmane și, în special, violența întindere a turcilor otomani grăbesc mersul către decădere” (p. 88).

Dînd definiția pronieii, Vacalopoulos arată că ceea ce caracterizează evoluția ei este tendința de a fi transformată în posesiune creditară.

Oligarhia militară influențează viața politică, economică și socială, fără a avea caracterul feudalismului din Europa apuseană, deoarece reprezentanții săi, spre deosebire de feudații apuseni, trăiesc la orașe, de care erau legați economic (împreună cu negustorii și alte pături sociale). Alături de mare

oligarhie militară, semnaleză existența unei „clase mijlocii de cultivatori”, un fel de „negustori agricoli” care capătă pământ, potrivit pronicii, cu obligația de a da soldați înarmați proporțional cu întinderea posesiunii. Se micșorează numărul țăranilor liberi impozabili și se înrăutățește situația micilor proprietari. Autorul greșește atunci când consideră că păturile mijlocii de cultivatori formează o clasă. E vizibilă tendința de modernizare specifică istoriografiei burgheze contemporane.

Vacalopoulos consideră că principala cauză a decăderii Imperiului bizantin este instaurarea la putere a oligarhiei militare și întinderea excesivă a proprietății mănăstirești. În orașele mari (Adrianopol, orașele din Tesalia), se formează un „proletariat flămînd”. Observăm din nou tendința de modernizare a autorului, care înțelege prin „proletariat flămînd” păturile orășenești sărace, care nu au o ocupație stabilă. În aceste condiții ia naștere mișcarea lumișilor, care este legată, după părerea autorului de „dezordinile sociale și politice” din statul bizantin. Disputa, la început numai religioasă, se transformă în luptă între clase, care duce la războaie civile.

În al doilea mare capitol al istoriei sale, intitulat „Invazia neamurilor turce și slăbirea forțelor elenismului”, Vacalopoulos face o trecere în revistă a cuceririlor turcilor selucizi în Asia Mică, începînd cu secolul al XI-lea pînă în 1354, precum și a expedițiilor de jaf ale turcilor în insulele grecești în veacurile al XIII-lea și al XIV-lea. Cu acest prilej scoate în evidență faptul că o parte din oligarhia greacă și albaneză trece la islamism, participînd la jafurile turcilor. Cuceririle turcești în Balcani au fost posibile, remarcă autorul, deoarece ei au găsit statele balcanice dezbinată și dominate de anarhia provocată de luptele feudale.

Un subcapitol se ocupă de situația țărilor grecești între 1354—1402, de cuceririle turcești în Europa după marele exod al grecilor din Asia Mică în țările europene (alcătuiind insule puternice ale elenismului

în aceste țări) și, în special, în Peloponez. Cu acest prilej Vacalopoulos arată că numeroși greci s-au stabilit în Țara Românească care avea legături strînse cu Muntele Atos (în 1359 episcopi în Țara Românească sînt grecii Hiacint, Hariton și Antim Kritopol). Domnii români invitau mereu la curte clerici care veneau de obicei întovărășiți de negustori, navigatori, meseriași, pictori și arhitecți.

„Biserica ortodoxă în fața pericolului turcesc și frămîntările ideologice generale din sînul ei” este intitulat al treilea capitol al istoriei lui Vacalopoulos. În atitudinea maselor populare față de religie autorul distinge mai multe perioade. În epoca de sfîrșit a Bizanțului este o perioadă de decădere a religiei, manifestată prin necredința maselor populare. Când țările grecești au început să fie ocupate treptat de turci, ortodoxismul devine stîndardul de luptă al poporului împotriva cotropitorilor musulmani.

În ceea ce privește poziția turcilor față de ortodoxism, autorul distinge două perioade: de început, când turcii manifestau toleranță față de creștinii ortodocși și admiteau chiar dispute între ortodocși și reprezentanții islamismului, și o a doua perioadă, în care, începînd cu Baiazid I, creștinii încep să fie persecutați. În țările grecești neocupate de turci continuă lupta dintre adepții ortodoxismului și cei ai catolicismului, masele populare pronunțîndu-se împotriva credinței apusene. Astfel, la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea biserica ortodoxă, trece printr-o criză adîncă.

Capitolul al patrulea se intitulază „Formarea națiunii neoclenice”, și tratează perioada de sfîrșit a secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. Considerăm că în această perioadă nu poate fi vorba de formarea națiunii, ci de începutul procesului de formare a națiunii neoclenice, proces ce se va desăvîrși în timpul dominației otomane asupra Greciei. Țările din nordul Greciei sînt stăpînite de franci. Pentru alungarea francilor, Teodor I Paleologul (1382—1406) se aliază cu turcii. Creta este cucerită de venețieni în

anii 1210 și 1211. Din 1387 Epirul plătește tribut sultanului Murat I. Alte două mari centre ale elenismului sînt Salonicul și Seresul din Macedonia. Vacalopoulos expune pe larg gîndirea politică a lui Gemistos, primul filozof al neoclenismului. Sînt analizate ideile social-politice expuse în programul său pentru reorganizarea statului. Gemistos îndeamnă pe despoți și arhonți să renunțe la lux și să reorganizeze armata pentru apărare. El arată că legile trebuie să reprezinte interesele statului, să scutească poporul de impozite grele și de exploatarea arhonților. Vacalopoulos subliniază ideea îndrăzneată a lui Gemistos potrivit căreia călugării trebuiau să-și exploateze proprietățile mănăstirești prin puterile proprii, fără a folosi munca servitorilor. Gemistos arată rolul „burgheziei îmbogățite”, care luptă pentru obținerea unor drepturi și care are o mare influență asupra poporului. Remarcăm că în această perioadă nu poate fi vorba de burghezie, ci de orășenimea îmbogățită. Specific istoriei bizantine este tocmai faptul că orășenimea nu s-a putut transforma în burghezie. Vacalopoulos apreciază că vederile lui Gemistos reflectă realitatea social-politică din vremea sa.

În continuare este prezentată situația Imperiului bizantin la începutul veacului al XV-lea, întinderea sa, situația sa economică catastrofală și înrăutățirea situației sociale.

„Țările grecești nordice sub Murat II (1421—1451)” sînt prezentate în capitolul al cincilea. În 1423, Andronic Paleologul predă Salonicul venetienilor (pentru a nu ajunge în mîna turcilor), care îl stăpînesc de la 1423 pînă la 1430, cînd Salonicul este cucerit de turci. Nordul Epirului este predat de nobilii greci și sîrbi lui Murat al II-lea, care promisese acordarea unor privilegii locuitorilor. Vorbind de reorganizarea armatei turcești de către Murat al II-lea și Baiazid I, Vacalopoulos subliniază că folosirea de către turci a timarioților creștini le-a ușurat expansiunea. În prima jumătate a secolului al XV-lea situația economică se înrăutățește tot mai mult, populația orașelor se rarește, scade numărul orașelor, comerțul decade. Astfel se dezvoltă

tehnica vopsitului, industria mătăsurilor, a bumbacului și a lînii în Tesalia (Tricala, Farsala, Larisa), se reconstruiesc școli, geamii, băi, poduri etc. În Macedonia centrală se dezvoltă o serie de orașe.

În capitolul al șaselea intitulat „Ultimele eforturi pentru reunirea grecilor”, Vacalopoulos prezintă trei mari figuri de conducători ai neoclenismului, care au luptat împotriva turcilor pentru reorganizarea statului bizantin: Gemistos, Vissarion și Constantin Paleologul. „Epistola” lui Vissarion (elev al lui Gemistos), scrisă între 1443—1446 (după părerea lui Vacalopoulos la începutul anului 1443), este interesantă ca izvor pentru istoria neoclenismului. Ca și Gemistos, Vissarion cere reorganizarea statului în general, împărțirea populației în agricultori și soldați și reorganizarea economică a statului. Arătînd că între bogați și săraci există o prăpastie, Vissarion critică incapacitatea arhonților și faptul că ei „asupresc masele populare”. Avînd o mare încredere în vitejia și capacitatea poporului grec, el socotește că lipsește doar un conducător viteaz pentru eliberarea țărilor grecești din Europa și Asia Mică. Consideră că acest conducător ar putea fi Constantin Paleologul. Acesta, profitînd de pregătirile Apusului împotriva turcilor, socotește că a sosit momentul eliberării țărilor grecești. Prin expedițiile întreprinse, eliberează Teba, Beoția etc. Dar în urma înfrîngerii cruciaților la Varna (1444), Constantin Paleologul devine tributari turcilor.

Altă problemă tratată în acest capitol este aceea a aseciului și căderii Constantinopolului (27 mai 1453). Autorul îl condamnă pe arhonți, care nu au vrut să-și sacrifice averile pentru organizarea apărării. Vacalopoulos este împotriva părerii că toate familiile conducătoare bizantine au fost exterminate, arătînd că numeroase familii sau unii membri ai lor au reușit să scape, jucînd mai tîrziu un rol de seamă în viața Imperiului otoman (potrivit izvoarelor venetiene). Căderea Constantinopolului a produs o impresie deosebită asupra slavilor, romînilor, ungarilor, germanilor etc.

În capitolul intitulat „Soarta rămășițelor împărăției bizantine” se arată că,

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, au fost cucerite și ultimele țări grecești (În 1460 Moreea, în 1458—1459 insulele din Marea Egee, în 1461 Trapezundul). Sub Murat al II-lea au fost cucerite toate țările grecești, în afară de Cipru, Lemnos și insulele Mării Ionice. Această unire a țărilor grecești în cadrul Imperiului otoman a avut (după părerea lui Vacalopoulos) și o latură folositoare: „A favorizat comunitatea vieții economice și spirituale a grecilor”.

Ultimul capitol este intitulat „Învățații greci în Apus”. La sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea se ivește în Italia o mică grupare de învățați bizantini, în frunte cu D. Kidonis, Manuil Kaleka și Manuil Hrisoloras, frații Hrisoverghi etc., care au adus o mare contribuție la studierea limbii grecești clasice în marile orașe italiene. Autorul remarcă influența lui Gemistos și Vissarion în timpul sinodurilor de la Ferrara și Florența (1439). După căderea Constantinopolului, sînt remarcate prezențele lui Ioannis Arghiropoulos și Dimitrie Chalcocondil în Italia, a lui Andronicos Kalistos din Constantinopol și a lui Georgios Ermonenas Spartianul în Franța. Vacalopoulos subliniază acțiunile intelectualilor greci în Apus pentru a determina personalitățile vremii să se intereseze de problema grecească (Vissarion, M. Apostolis, M. Marulos Tarhaniotis etc.).

Textul volumului I al istoriei lui Vacalopoulos este completat cu numeroase hărți și ilustrații, cu o bogată listă bibliografică, indici de nume și cuvinte, un indice al cuvintelor străine, o listă a abrevierilor, precum și de o listă a ilustrațiilor și hărților. Numeroasele ilustrații înfățișează diferite cetăți, orașe, portrete, monumente arhitectonice etc. Hăr-

țile istorice redau evoluția granițelor Imperiului bizantin și desfășurarea diferitelor operațiuni militare (În vremea migrației popoarelor și a cuceririlor turcești). Bibliografia (p. 351—372) cuprinde numeroase izvoare, (documente, manuscrise, epigrame, scrisori, discuții, descrieri etc.) și numeroase lucrări generale și de specialitate (studii și articole).

Din lectura primului volum al istoriei neoeleenismului reiese că Apostolos E. Vacalopoulos se plasează pe o poziție progresistă, punctul său de vedere fiind mult mai puțin influențat de naționalismul grecesc, întâlnit în alte lucrări. Autorul folosește critic numeroase izvoare și un vast material bibliografic, atât din istoriografia grecească cît și din cea universală. Remarcăm cu acest prilej că Vacalopoulos îl folosește pe Chalcocondil în ediția lui Vasile Grecu, folosește lucrarea lui D. Russo *Studii istorice greco-române*, precum și lucrările lui N. Iorga *Geschichte des Osmanischen Reiches* și *Latins et Grecs d'Orient et l'établissement des Turcs en Europe (1342—1362)*.

Adeseori autorul expune opinia asupra unor probleme ale istoriei neogrecești ca, de pildă, stabilirea datei pătrunderii albanezilor în Grecia, a periodizării istoriei neogrecești, a formării vlahilor etc. Influențat de istoriografia burgheză, Vacalopoulos pune accent mai mult pe istoria politică și militară (așa cum ne mărturisește în prefață, p. 12), oprindu-se foarte puțin asupra situației economice (în capitolele al doilea și al șaselea). De asemenea remarcăm la autor tendința de modernizare a istoriei, specifică istoriografiei burgheze contemporane.

Olga Cicanci

„Новая и новейшая история“

Академия Наук СССР, Институт Истории, Москва, 1961, nr. 1—6, 1160 p.;
1962, nr. 1—6, 1135 p.

Realizările bogate pe care le-a înregistrat în ultimii ani știința istorică în Uniunea Sovietică, atât în ce privește cuprinderea tematică cât și profunzimea analizei, se reflectă nu numai în lucrările ample de sinteză sau în cercetările monografice, ci și în coloanele revistelor de specialitate.

În anii 1961—1962, revista „История moderna și contemporană”, consacrată în special problemelor istoriei țărilor Europei apusene și Americii, a abordat o serie de subiecte importante de istorie socială și politică. Având un profil bine conturat și o tematică interesantă, revista a atras, pe lângă un cerc larg de cercetători sovietici, și numeroși specialiști de peste hotare care au contribuit la rezolvarea cu succes a unor teme de actualitate luate în cercetare. În comparație cu perioada anterioară, sînt vizibile eforturile redacției de a acorda atenție sporită problemelor de istorie a gândirii sociale, dezbaterilor de idei purtate în trecut sau în prezent.

Revista a publicat în anii 1961—1962 un ciclu de articole menit să evidențieze problematica și temele importante de istorie generală modernă și contemporană care se impun cu prioritate atenției cercetătorilor¹.

¹ Din sumarul pe anul 1961—1962, un număr de 19 articole apărute în revista „Новая и новейшая история” au fost reproduse de către revistele „Probleme de istorie” și „Ана-

Unul dintre capitolele importante ale luptei popoarelor împotriva cotropitorilor fasciști în perioada celui de-al doilea război mondial îl formează mișcarea de rezistență căreia revista „Новая и новейшая история” pe anii 1961—1962 îi consacră o serie de articole menite să elucideze unele aspecte cu caracter general sau concret istoric.

În articolul *Probleme actuale ale mișcării de rezistență* (1961, nr. 5) de E. A. Boltin și D. E. Kunina, după o succintă dar interesantă trecere în revistă istoriografică cu privire la rezultatele obținute în diferite țări în studierea istoriei mișcării de rezistență, autorii se opresc asupra discuțiilor purtate în cadrul conferințelor internaționale (Liège, 1958; Milano, 1961) consacrate Rezistenței. Ei își propun de asemenea să periodizeze mișcarea de rezistență, indicînd 4 etape principale, în funcție de evenimentele cardinale petrecute pe teatrul operațiilor militare și de formele și amploarea luptei de rezistență.

Abordîndu-se problema caracterului mișcării de rezistență, în articol se arată partici- parea largă a diferitelor clase și pături sociale din țările Europei, subliniindu-se rolul jucat în primul rînd de masele populare în frunte cu

lele romno-sovietice”, seria istorie. Fiind cu noscute cititorilor noștri, ele vor fi doar tangențial menționate în cadrul prezentării de față.

clasa muncitoare. Formele luptei de rezistență au îmbrățișat o gamă variată de manifestări, de la cele pasive și izolate, pînă la insurecția armată, ca forma cea mai înaltă de luptă.

Problema caracterului și a periodizării, mișcării de rezistență în anii celui de-al doilea război mondial formează de asemenea subiectul cercetării lui V. I. Klovov (1961. nr. 5). Despre mișcarea de rezistență din România autorul menționează, printre altele: „În vara anului 1943, partidul comunist a reușit să organizeze «Frontul patriotic antihitlerist»... Sub conducerea partidului comunist s-au activizat în primăvara anului 1944 acțiunile detașamentelor de partizani în munții Vrancea, în Oltenia, în Delta Dunării, în regiunile Maramureșului și Sucevei. Se pregăteau energic formațiile militare ilegale în orașe. La 23 August poporul român a săvârșit insurecția și a înlăturat guvernul fascist, iar la 24 august au început acțiunile militare împotriva armatelor germane” (p. 87).

În cadrul materialelor dedicate mișcării de rezistență se impune atenției cititorilor noștri articolul lui F. P. Șevcenko, *Participarea ungarilor și românilor la mișcarea de partizani din Ucraina în anii Marelui război de apărare a patriei al Uniunii Sovietice* (1961, nr. 5). Autorul prezintă unele date interesante despre participarea românilor, cu precădere soldați, care treceau de partea partizanilor sovietici, la mișcarea desfășurată mai ales pe teritoriul Crimeii și în regiunile Kamenet-Podolsk, Vinnița etc.

În articolul semnat de L. M. Vidiasova sub titlul *Mișcarea de rezistență și problema evoluției postbelice a Franței* (1962, nr. 1) se arată că în cadrul diferitelor grupări ale mișcării de rezistență s-a purtat o discuție aprinsă asupra căilor de evoluție a Franței în perioada postbelică. Elucidarea problemelor legate de această discuție contribuie la dezvăluirea esenței poziției și a țelurilor pe care le urmăreau diferitele grupări din cadrul Rezistenței antifasciste din Franța.

Trăsătura principală a majorității proiectelor elaborate de organizațiile burgheze ale mișcării de rezistență și de cercurile din jurul

lui Ch. de Gaulle o constituia năzuința de a institui în Franța un regim de mîna forte, de a întări puterea burgheziei monopoliste. Împotriva acestei tendințe, poporul francez ducea lupta nu numai pentru independența țării, dar și pentru înnoirea ei socială.

În articol este expusă pe larg linia partidului comunist față de problemele dezvoltării postbelice a Franței, linie caracterizată prin militarea consecventă pentru democratizarea țării și realizarea unor transformări sociale radicale. Întrucît cu ocazia elaborării proiectului viitoarei constituții franceze și-a găsit expresie vie poziția diferitelor grupări ale mișcării de rezistență față de evoluția postbelică a țării, autorul examinează propunerile și debaterile purtate cu această ocazie.

Un alt aspect interesant al mișcării de rezistență formează obiectul articolului lui I. Șmaltzer *Rezistența muncitorilor străini trimiși la muncă forțată în Germania hitleristă* (1962, nr. 2). Autorul subliniază faptul că participarea muncitorilor străini, aduși și puși să lucreze forțat pentru mașina de război germană, la mișcarea de rezistență împotriva fascismului reprezintă o pagină vie a luptei maselor populare din diferite țări împotriva sîngerosului regim hitlerist. Folosind importante materiale de arhivă, autorul dă date asupra numărului persoanelor civile și al prizonierilor aflați în Germania în diferite etape ale războiului. Numai între 1939 și 1943 au fost trimiși în Germania 12 000 000 de prizonieri și de persoane civile. În articol se descriu condițiile neasemuit de grele în care se aflau lucrătorii trimiși la muncă forțată în Germania. De asemenea, articolul înfățișează diversele forme ale luptei duse de lucrătorii aflați la muncă forțată, de la cele pasive și singulare, la acțiuni coordonate și organizate. O problemă a căreia i se acordă atenție este legătura dintre victoriile obținute pe timpul de luptă împotriva hitlerismului și activizarea mișcării de rezistență a lucrătorilor duși la muncă forțată.

În legătură cu tema luptei de rezistență împotriva fascismului, în nr. 4 din 1962 al revistei se face o amplă prezentare a publicației trimestriale italiene „Movimento di liberazione

în Italia”, care a început să apară din 1949. Editat la Milano de către Institutul de istorie a mișcării de eliberare din Italia, organul respectiv a depus o activitate laborioasă pentru culegerea, clasificarea și publicarea documentelor referitoare la Rezistență, ca și pentru publicarea unor cercetări consacrate aspectelor principale ale mișcării de rezistență. Prezentarea onora dintre materialele publicate de revista „Movimento di liberazione in Italia”¹ aruncă lumină asupra condițiilor în care s-a desfășurat mișcarea de rezistență, asupra amploarei acțiunilor de partizani și a sprijinului dat de masele largi populare acestor acțiuni. În mai mică măsură este înfățișată, după părerea autorului prezentării, rolul și legăturile reciproce dintre diferitele partide care conduceau mișcarea.

Parcursul revistei sovietice de istorie modernă și contemporană pe anii 1961—1962 duce, prin urmare, la concluzia că, în ansamblu revista a acordat o atenție susținută problematicii mișcării de rezistență a popoarelor împotriva fascismului și a adus o contribuție meritorie în acest domeniu.

Evenimentele celui de-al doilea război mondial și expunerea realizărilor științei istorice sovietice în cercetarea istoriei războiului sînt de asemenea prezente în revistă, deși într-o măsură mai mică.

Dintre materialele consacrate acestei problematici se remarcă recenzia amplă întocmită de A. I. Eremenko, mareșal al Uniunii Sovietice, Erou al Uniunii Sovietice, la primele 3 volume ale lucrării fundamentale, proiectată în 6 volume, *Istoria Marelui război de apărare a Uniunii Sovietice*¹.

Primele 3 volume duc expunerea evenimentelor pînă la 1943. În primul volum, obiectul cercetării îl formează politica internă și externă a statelor înainte de război, cauzele și premisele izbucnirii acestuia, pregătirea economică în vederea războiului. Aspectul militar al

războiului figurează în primul volum doar în legătură cu descrierea operațiilor din Europa, în septembrie 1939—iulie 1941. În cel de-al doilea și al treilea volum predomină, cum e firesc, materialul istoric-militar. Autorul relevă calitățile remarcabile ale acestei lucrări de sinteză și formulează de asemenea unele observații critice.

Uncle știri interesante despre situația creată în Balcani și mersul evenimentelor din această zonă a Europei, inclusiv despre România, în perioada august—septembrie 1944, sînt conținute în amintirile mareșalului Uniunii Sovietice S. S. Biriuzov, publicate sub titlul *Campania de eliberare din Balcani* (1962, nr. 4).

O contribuție însemnată la elucidarea multilaterală a premiselor celui de-al doilea război mondial, a pozițiilor diferitelor cercuri politice dominante din țările Europei și Americii față de problemele pe care le-au ridicat evenimentele războiului este de natură să o aducă studierea politicii externe a diferitelor state în ajunul și în perioada războiului.

De aceea este explicabil interesul cercetătorilor sovietici pentru problemele politicii externe ale statelor Europei și Americii în deceniile 4 și 5 ale secolului nostru. Printre materialele publicate pe această tematică în „Новая и новейшая история” figurează următoarele: *Politica guvernului englez în nord-vestul Europei (septembrie 1939—aprilie 1940)* de A. M. Nekrici (1962, nr. 5); *Din istoria politicii externe a Ungariei horthiste în anii celui de-al doilea război mondial* de A. I. Puskás (1962, nr. 5); *Diplomația italo-fascistă și München-ul de I. N. Boccarov* (1962, nr. 1); *Istoriografia burgheză franceză despre cauzele înfrîngerii Franței în anul 1940* de V. P. Smirnov (1962, nr. 3) etc.

Istoria curentelor de gîndire socială, a luptei de idei se bucură în revistă de aportul unor articole substanțiale, axate pe momente și figuri istorice reprezentative. V. M. Dalin cercetează într-un articol prilejuit de bicentenarul nașterii lui François Babeuf ideile sociale ale acestuia în ajunul revoluției burgheze franceze (1961, nr. 1). Autorul face o utilă incursiune istoriografică asupra temei stu-

¹ Volumul al IV-lea al lucrării *Istoria Marelui război de apărare a Uniunii Sovietice* a fost recenzat de Gh. Zaharia în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” 1963 nr. 1.

diate. Problema cărcia se încearcă să i se aducă clarificare în articol este legată de geneza ideilor comuniste ale lui Babeuf, și anume: aceste idei s-au format înaintea revoluției franceze sau numai sub influența experienței revoluției?

Pe baza scrierilor lui Babeuf, autorul consideră că încă în perioada premergătoare revoluției (1786—1787) renumitul militant revoluționar a formulat o serie de idei caracteristice concepției sale comuniste. El a depășit faza egalitarismului social utopic țărănesc, bazat pe proprietatea individuală, pronunțându-se pentru producția agricolă colectivă, ale cărei avantaje economice le recunoștea. În ajunul revoluției, ideile comuniste ale lui Babeuf se aflau însă în formare; el nu-și formulase încă un plan al transformărilor comuniste pe care le-a preconizat mai târziu. Numai experiența uriașă a revoluției franceze i-a permis lui Babeuf să facă pasul următor, hotărât în formarea concepției sale revoluționare comuniste.

În cadrul ideilor sociale avansate, legate de evenimentele revoluției franceze burghize de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, se înscrie și activitatea Cercului social, creat la 1790, și a Federației mondiale a amicilor adevărului. Articolul lui A. R. Ioanisan, *John Oswald și „Cercul social”* (1962, nr. 3), oferă informații prețioase cu privire la structura organizatorică și activitatea publicistică a cercului. În mod special atenția autorului se oprește asupra activității în cadrul cercului a lui John Oswald, personalitate interesantă, care a desfășurat propagandă în spiritul ideilor egalitare, iar apoi a militat pentru idealurile comunismului.

În articolul *Nicolas Antoine Boulanger și cercul enciclopediștilor*, L. S. Gordon aduce o contribuție la studierea ideilor și activității unuia dintre membrii marcanți ai strălucitei pleiade de gânditori francezi din secolul al XVIII-lea, N. A. Boulanger, care a reținut mai puțin atenția cercetătorilor atât în Apus, cât și în Uniunea Sovietică. Printre altele, autorul analizează ideile politice ale lui Boulanger expuse în lucrarea acestuia *Cercetări asupra originii despotismului*.

Despre ideile antiimperialiste și lupta pentru independența Cubei dusă de unul dintre

glorioșii fii ai acestei țări, scrie O. S. Ternovo în articolul *Eroul național al Cubei José Martí, luptător împotriva imperialismului S.U.A.* (1962, nr. 1). Autorul arată că José Martí și-a consacrat viața luptei pentru eliberarea Cubei de sub jugul spaniol. Adversar consecvent al oricărei asupririi coloniale, el a fost unul dintre primii militanți ai Americii Latine care a văzut și a dezvăluit pericolul ce amenință independența țărilor Americii latine din partea Statelor Unite. În articol se fac numeroase referiri la lucrările lui José Martí în care acesta și-a expus ideile cu privire la dezvoltarea economică și politică a Cubei.

Căutând să cuprindă în cîmpul tematic o problematică cât mai variată, referitoare la istoria majorității țărilor europene și de pe continentul Americii, revista a acordat un spațiu corespunzător unor aspecte din istoria statelor mari, ca Anglia și S.U.A. Tradițiile de cercetare ale specialiștilor sovietici în domeniul istoricilor acestor țări, ca și a Franței, Germaniei și Italiei, sînt îndelungate și fructuoase.

M. A. Okuneva dedică un articol referit la originea și caracterul doctrinei latino-americane a lui Theodore Roosevelt (1961, nr. 5). Autoarea arată că doctrina proclamată de Th. Roosevelt la începutul secolului nostru reprezintă un pas important în transformarea doctrinei Monroe într-o armă a expansiunii politice externe a S.U.A. și chiar în vremea noastră este folosită de imperialiștii americani pentru țelurile lor expansioniste asupra Americii Latine. Un loc însemnat îl ocupă în articol analiza situației interne și externe, a proceselor economice și politice de la începutul secolului al XX-lea, cînd a apărut doctrina Roosevelt. De asemenea, autoarea examinează modul de „funcționare” a doctrinei Roosevelt în unele țări mici ale Americii Latine, ca Venezuela și Republica Dominicană, dezvăluindu-i substratul de instrument al înfudării economice și politice a țărilor Americii Latine.

V. P. Zolotuhin încearcă să analizeze în articolul său *Fermierii americani în anii celui*

de-al doilea război mondial (1962, nr. 4) schimbările social-economice care s-au produs în timpul războiului în agricultura S.U.A. Autorul arată că, în condițiile unei conjuncturi economice deosebit de favorabile determinate de cererea sporită a produselor agricole, în anii războiului s-a înregistrat o creștere de aproximativ 15 % a producției agricole și o oarecare creștere a veniturilor fermierilor. Susținerile autorilor burghezi americani cu privire la „prosperitatea fără precedent” a agriculturii S.U.A. în timpul războiului sînt însă exagerate și lipsite de temei. În articol se examinează unele aspecte ale exploatării fermierilor în timpul războiului de către capitalul monopolist, ale evoluției procesului de diferențiere economică în rândurile fermierilor, ale înzestrării tehnice a agriculturii S.U.A.

Una dintre preocupările susținute ale cercetătorilor sovietici în cadrul studierii istoriei contemporane a Angliei se concentrează asupra activității partidului laburist englez. În articolul *Partidul laburist și problema proprietății sociale* (1962, nr. 4), A. N. Krasilnikov menționează că încercările conducerii de dreapta a partidului laburist englez de a exclude din program și din alte documente programatice punctele privind realizarea formei sociale a proprietății, ca țel al clasei muncitoare, i-au imprimat acestei probleme o acuitate deosebită în polemica politică care se duce în mișcarea laburistă din Anglia. Articolul consemnează principalele etape ale poziției conducerii partidului laburist față de naționalizarea principalelor mijloace de producție în Anglia. Încercările conducerii de dreapta a partidului laburist de a renunța la ideea socializării mijloacelor de producție și-au găsit riposta în 1959 și 1961 din partea aripei de stînga laburiste, care se pronunța pentru lărgirea sectorului economic naționalizat și pentru adoptarea unor măsuri mai eficace împotriva marelui capital.

Colectivul redacțional al revistei a acordat atenție tratării în coloanele acesteia a unor teme cu caracter general, de natură să suscite interesul unui cerc mai larg de specialiști și cititori. Astfel, articolul întocmit de A. S. Cer-

neav, *Cauzele și caracterul mișcării democratice contemporane în țările capitalismului dezvoltat* (1961, nr. 5), își propune să analizeze una dintre problemele de bază ale contemporaneității: ce factori alimentează lupta pentru libertăți democratice în epoca în care, cel puțin pentru țările dezvoltate din punct de vedere capitalist, transformările burgheze sînt realizate. În legătură cu aceasta, autorul examinează înfruntarea imperialismului asupra diverselor laturi ale vieții social-economice și politice, deducînd de aici necesitatea luptei maselor populare pentru înnoirea democratică a statelor capitaliste, ca o trecătoare spre revoluția socialistă.

Problema metodelor și a rădăcinilor ideologice ale expansiunii germane spre Răsărit revine în timpul de cercetare al istoricilor sovietici ca o temă generală importantă și actuală, mai ales în legătură cu planurile revanșarde fluturate de către cercurile dominante din Germania Federală. V. M. Hvostov, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., arată, în articolul *Expansiunea germană la Răsărit, istoria și rădăcinile sale ideologice* (1961, nr. 3), că în funcție de formațiile social-economice ale dezvoltării istorice, expansiunea germană spre Răsărit, aceluși renumit *Drang nach Osten*, și-a schimbat conținutul politic, ca și impulsurile economice, și a îmbrăcat în mod corespunzător veșminte ideologice diferite. Agresiunea statelor germane spre Răsărit, menționează articolul, a fost un factor care a exercitat o influență puternică asupra mersului general al istoriei europene, pe parcursul unui interval istoric uriaș, din secolul al XII-lea pînă în secolul al XX-lea.

Autorul arată că, pentru secolul al XIX-lea, caracteristica expansiunii germane la Răsărit constă în faptul că ea se realizează mai ales sub formă economică, ca penetrație a capitalismului german. Corespunzător, ea a căpătat, cu deosebire în epoca imperialismului, și o nouă haină ideologică, fiind fundamentată pe considerente economice, la care se adăugau „argumente” cu caracter rasist și șovin. În articol se face o analiză succintă, dar convingătoare, a planurilor politice actuale ale cercurilor guvernante de la Bonn față de Repu-

blica Democrată Germană și de alte țări socialiste din Europa, menționându-se că folosirea de către Germania Apuseană a unor instituții interstatale ale „unității europene” reprezintă forma cea mai „modernizată” a actualelor sale tendințe expansioniste.

Pe o tematică asemănătoare este axat și articolul profesorului A. S. Erusalimski, *Politica externă și diplomația imperialismului german la începutul secolului al XX-lea* (1961, nr. 6). Autorul face o scurtă caracterizare a principalelor surse bibliografice, publicații de documente în mai multe volume, literatură memorialistică, fondurile de arhivă din U.R.S.S. și din Republica Democrată Germană etc. care dau posibilitate să se analizeze multilateral principalele aspecte ale acțiunilor diplomației germane în problemele de bază ale relațiilor interstatale. Un alt aspect metodologic rezultativ în dezvoltarea politicii externe și a diplomației germane la începutul secolului al XX-lea este, așa cum subliniază autorul, examinarea sincronică a acestor probleme cu faptele vieții interne.

În coloanele revistei sovietice de istorie modernă și contemporană pe anii 1961 și 1962, sînt reprezentate într-o măsură mai mare decît în anii precedenți articole și materiale consacrate istoriei Romîniei¹.

Academicianul A. Oțetea a publicat în nr. 1 din 1961 al revistei un articol închinat Unirii Principatelor dunărene. Autorul dezvoltă complexul de probleme ale dezvoltării istorice a țărilor romîne și conjunctura internațională care au dus la înfăptuirea mărețului act din istoria poporului nostru.

V. N. Vinogradov înfățișează un tablou convingător și argumentat al situației politice

¹ Unele dintre ele au fost reproduse integral în revistele de specialitate din țara noastră sau au fost succint prezentate. Vezi, de exemplu, V. A. Kondratiev, *Internaționalistul român I. O. Dicescu-Dic*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1961, nr. 5, p. 100—104; M. M. Zalișkin, *Politica externă a Romîniei în ajunul războiului pentru independență*, însemnare în „Studii”, 1962, nr. 5.

interne a Romîniei în ajunul aderării cercurilor conducătoare romîne la primul război mondial în articolul *Lupta politică internă în Romînia înainte de intrarea ei în primul război mondial* (1962, nr. 6). În articol se arată că la începutul anului 1916 partizanii Antantei cîștigau în influență, în timp ce adversarii lor deveneau tot mai nesiguri în victoria Puterilor Centrale. Pe fondul speculei verzoase, al afacerilor comerciale oneroase pe care le puneau la cale reprezentanții guvernului laolaltă cu cei ai „opozității”, apărea și mai contrastantă înrăutățirea puternică a situației maselor muncitoare. Autorul relevă principalele momente ale luptei clasei muncitoare împotriva războiului. Analiza poziției social-democrației romîne față de război este în general justă și concluzia pe care o formulează autorul acceptabilă: „Sub presiunea aripii de stînga și a maselor largi ale muncitorilor, partidul social-democrat s-a situat în ansamblu pe o poziție internaționalistă și a menținut contacte strînse cu «tesneacii» bulgari și social-democrației revoluționari din Serbia” (p. 108). Dezvăluind țesătura complexă a relațiilor internaționale în ajunul intrării Romîniei în război, autorul definește caracterul imperialist al politicii cercurilor dominante romîne, fapt care a imprimat caracterul participării Romîniei la primul război mondial.

Pe lângă rubricile consacrate studiilor, articolelor și comunicărilor științifice, revista „Новая и новейшая история” posedă o bogată rubrică de critică și bibliografie. Recenziile și informațiile științifice cuprind un cîmp tematic variat și sînt întocmite sugestiv și interesant.

Cercetările cu caracter istoriografic sînt de asemenea larg prezentate în revistă, mai ales în legătură cu discuțiile purtate în jurul problemelor de predare în învățămîntul superior a istoriografiei și a bazelor izvoarelor istoriei moderne și contemporane. În mod sistematic revista a publicat unele materiale în ajutorul profesorilor din învățămîntul mediu care predau istoria modernă și contemporană.

D. Hurezeanu

„Исторически Преглед“

revistă a Institutului de istorie de pe lângă Academia Bulgară de Științe, Sofia, 1961, nr. 1—6, 778 p. și 1962, nr. 1—6, 760 p.

În 1961 și 1962, revista „Исторически Преглед“ a continuat să-și păstreze aceleași vechi rubrici : articole, comunicări, materiale, discuții, recenzii, note bibliografice și cronică. Colegiul redacțional a dat preferință în coloanele revistei studiilor și comunicărilor ce tratează teme și probleme majore ale istoriei bulgare. Dând o atenție specială chestiunilor teoretice și istoriei contemporane, redacția revistei a publicat și o serie de articole care tratează o perioadă mai puțin cunoscută în istoria Bulgariei și anume perioada de început a dominației otomane. În sfârșit, revista a contribuit la elucidarea în mare parte a unor probleme din perioada Renașterii bulgare, care s-au discutat mult în istoriografia bulgară și străină.

În cele ce urmează vom trece în revistă principalele studii și comunicări apărute în 1961 și 1962. Numărul lor mare nu ne-a permis să insistăm decât prea puțin asupra lor, scopul prezentării de față fiind în special informarea cititorului român asupra conținutului revistei.

În ceea ce privește orinduirea feudală, remarcăm articolul lui B. Primov *Despre rolul politic și economic al primului stat bulgar în relațiile externe ale Europei medievale* (1961, nr. 2). Autorul expune relațiile comerciale pe care le-a avut statul bulgar cu Bizanțul, cu avarii din Panonia, cu Moravia, cu Imperiul romano-german, cu Rusia kieveană etc. Statul bulgar a făcut, pe de o parte, legătura între Imperiul bizantin și aceste țări, iar pe de altă parte a întreținut el însuși legături economice cu aceleași state. Se arată apoi rolul, participarea sau cel puțin influența pe care au exercitat-o bulgarii în evenimentele politice și militare ale vremii. La baza articolului stă o analiză adâncă a principalelor izvoare. Fără îndoială, așa cum subliniază autorul, viitoarele săpături arheologice vor lărgi cunoștințele în acest domeniu.

În primul număr din 1961 al revistei, P. Tivev se ocupă de *Lupta de clasă în statul*

bizantin în secolul al XII-lea. — Autorul, cunoscut printr-un studiu publicat acum câțiva ani în legătură cu problema populației rurale din Imperiul bizantin în secolul al XII-lea, trece acum în revistă obligațiile pe care le aveau țărani și atît față de puterea centrală, cît și față de diferenții feudali, constatînd existența celor trei feluri de rentă feudală în acest secol. Se prezintă apoi formele pe care le-a îmbrăcat în aceeași perioadă lupta de clasă, care și-a găsit expresia în răscoalele împotriva puterii centrale. În diverse regiuni, această luptă de clasă s-a contopit cu lupta de eliberare de sub stăpînirea bizantină, așa cum s-a întîmplat cu răscoala din 1185.

Date noi și interesante se găsesc apoi în articolul de mică întindere al lui V. Kutikov, în legătură cu aplicarea tratatului bulgaro-bizantin din anul 716 (1962, nr. 3).

Bulgaria din perioada jugului otoman și mai ales din perioada Renașterii s-a bucurat și în acești ani de atenția cercetătorilor. N. Todorov publică în continuare rezultatele cercetărilor sale asupra orașelor din Balcani, reușind ca pe baza documentelor turcești să aducă multe elemente noi, punînd în discuție sau revizuiînd total unele teze general admise în istoriografia bulgară. Combătînd diferitele exagerări, autorul demonstrează că invazia otomană n-a exterminat populația civilă din diverse regiuni și că vechile orașe din Peninsula Balcanică și-au păstrat caracterul lor anterior, musulmanii fiind aici, în general, în minoritate (*Asupra unor probleme ale orașelor balcanice în secolele al XV-lea—al XVII-lea* (1962, nr. 1).

O contribuție de seamă o formează studiul Verei Mutafchieva, care analizează structura clasei dominante din societatea feudală otomană în secolele al XV-lea și al XVI-lea, în scopul precizării situației diferitelor păături intermediare. În perioada dată, forma tipică de proprietate funciară o reprezintă feuda militară acordată spahiilor. În statul feudal

otoman, puternic centralizat, în rîndul acestora are loc o diferențiere. În același timp, în sistemul feudal otoman apare o altă categorie de proprietari funciari — *miulk sahibi* — care, spre deosebire de spahii, nu au nici un fel de obligații față de puterea centrală, fiind aproape independenți față de ea. Este vorba de înalții funcționari, de marii comandanți militari otomani, de diverșii demnitari ai bisericii, mai toți în legături directe de rudenie cu sultanul, după cum și de unii membri ai aristocrației locale trecuți la islamism după cucerirea Peninsulei Balcanice de către turci. Această categorie formează o adevărată oligarhie feudală ce posedă proprietăți feudale imense. Studiul Verei Mutafcieva aduce numeroase elemente noi în ceea ce privește schimbările petrecute în sistemul feudal otoman la finele secolului al XVI-lea (*Contribuții la studiul structurii și aspectului clasei feudale otomane în secolele al XV-lea și al XVI-lea* (1961, nr. 6), p. 46—80).

O problemă asemănătoare tratează S. Dimitrov în articolul său intitulat *Politica oligarhiei conducătoare din Turcia față de spahii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (1962, nr. 5). Autorul explică schimbările petrecute în sistemul militar otoman din secolele al XV-lea—al XVIII-lea, punîndu-le în legătură cu relațiile agrare. El arată contradicțiile din sînul acestei oligarhii, a cărei atitudine față de descompunerea sistemului militar al spahiilor n-a fost unitară, ci dictată de interesele economice ale diferitelor pături din sînul aceleiași oligarhii. O parte dorea menținerea sistemului spahial, iar cealaltă era interesată în descompunerea sa rapidă. Se expun cauzele care au generat ideea formării unei armate regulate, realizată sub sultanul Selim al III-lea. Ultimul n-a desființat însă corpul spahiilor, ceea ce a dus la eșuarea unor reforme de acest gen.

Foarte interesante considerații dă V. Paskalova în articolul *Asupra primei etape de formare a națiunii bulgare*, în ultimul număr al revistei din anul 1962.

De perioada trecerii de la feudalism la capitalism în Bulgaria se ocupă Hr. Hristov. Autorul pune și rezolvă problemele esențiale

ale acestei perioade, și anume: limitele ei cronologice, rolul producției de mărfuri, formarea *ciflik*-urilor și locul lor în sistemul funciar feudal otoman, caracterul proprietății funciare în urma reformelor, problema acumulării primitive a capitalului și criza din Imperiul otoman la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Articolul aduce multe soluții noi și subliniază că trecerea de la feudalism la capitalism în Bulgaria, cu toate trăsăturile specifice, se supune legilor generale proprii acestui proces istoric (*Unele probleme ale trecerii de la feudalism la capitalism în Bulgaria*, 1961, nr. 3).

Date interesante și noi asupra lui Sofronie de Vrața aduce scurta comunicare a lui V. Kiselkov, *Contribuții la biografia lui Sofronie de Vrața* (1961, nr. 5). Pe baza unor documente noi, autorul, care a scris de curînd o carte despre viața și opera lui Sofronie, arată că Stoiko Vladislavov a purtat ca episcop de Vrața numele de Serafim, cel de Sofronie fiind doar pseudonimul său literar cu care și-a semnat lucrările elaborate în Bulgaria și mai ales în România. Prin aceasta se rezolvă și chestiunea mult discutată a numelui Serafim cu care cunoscutul fruntaș al Renașterii bulgare a semnat proclamația sa, alcătuită la București și adresată poporului bulgar în cursul războiului ruso-turc din 1806—1812.

Importantă este și contribuția lui St. Maslev din scurta sa comunicare intitulată *Aprilov la Brașov*, publicată în 1961, nr. 1. Pe baza unor documente descoperite de d-nsa în arhivele statului de la Brașov, ca și în arhivele bisericii protestante din același oraș, arhivistul bulgar aduce unele precizări și completări interesante asupra asociației bulgare de aici¹, ca și asupra lui Aprilov. Autorul arată că simpatiile acestuia față de mișcarea de eliberare a grecilor și față de cultura greacă în general ar reprezenta doar expresia solidarității dintre cele două popoare — bulgar și grec — care se aflau sub același jug otoman.

¹ Este vorba de asociația cu caracter cultural care a luat naștere la Brașov după 1821 și care a tipărit cunoscutul abecedar al lui Beron (1824).

Cercetarea mișcării de eliberare națională a poporului bulgar în ultimele două decenii dinaintea scuturării jugului otoman rămâne încă o sarcină importantă a istoriografiei bulgare. În ciuda numeroaselor studii și articole publicate în ultimii ani, au rămas unele probleme încă neelucidate. În legătură cu aceste aspecte, precizări interesante aduce Al. Burmov în articolul său *Mișcarea național-revoluționară bulgară și burghezia bulgară din emigrație*, publicat în nr. 5 din 1961. Dacă menționăm că în nr. 3 din 1961 același istoric s-a ocupat de înființarea Comitetului central revoluționar bulgar din București în articolul *A existat un C.C.R.B. la București între anii 1869 și 1872?*, atunci putem spune că acest bun cunoscător al Renașterii bulgare a trecut în revistă întreaga mișcare revoluționară bulgară din perioada 1867—1872, adică tocmai partea care a suscitât până acum cele mai multe discuții. De fapt, autorul vrea să argumenteze că C.C.R.B. din București a existat încă din decembrie 1869, paralel cu organizațiile lui Levski din Bulgaria. În acest scop, Burmov, în ultimul său articol, susține categoric această afirmație, aducând în sprijinul ei o serie de documente interne și externe. Pentru a lămurii și mai bine situația, Burmov analizează încă o dată toate organizațiile înființate de emigrația bulgară la București, precizând în prealabil esența de clasă și ideologia diferitelor pături ale acestora. Importante sînt în special aprecierile sale asupra Comunității bulgare de la București, care s-a situat cam pe aceleași poziții ideologice ca și Comitetul central secret bulgar din 1866. După dezagregarea Comitetului, burghezia liberală bulgară a format o altă organizație, numită *Mlada Bălgaria* (Bulgaria tânără). Burmov insistă mult asupra acestei organizații și asupra legăturilor pe care aceasta le-a întreținut cu Levski și Karavelov, care voiau să situeze întreaga mișcare de eliberare pe poziții revoluționare. Articolele lui Al. Burmov aduc precizări importante și ele vor contribui la elucidarea acelor probleme, care mai sînt încă în discuție.

Subliniem apoi comunicarea lui A. Baccinski care aduce date noi asupra lui Kara-

velov. Bazat pe nouă documente inedite, autorul arată, între altele, încercările pe care le-a făcut Karavelov de a găsi mijloacele materiale necesare înființării unei tipografii bulgare la București (*Date noi asupra lui Karavelov în Rusia în anul 1869* (1961, nr. 5).

O contribuție interesantă la cunoașterea ideologiei lui Liuben Karavelov o constituie articolul lui S. I. Sidelnikov asupra *Colaborării lui L. Karavelov la ziarele rusești* (1962, nr. 5), în care se analizează locul pe care cunoscutul fruntaș revoluționar l-a ocupat în mișcarea de eliberare a poporului bulgar pînă la plecarea sa din Rusia. Date biografice noi asupra lui Karavelov dă și G. Doganov, *Cine a fost mama lui Liuben Karavelov* (1962, nr. 2), după cum I. Ormangiev publică *Documente noi asupra lui G. S. Rakovski din timpul primei legiuni de la Belgrad și după desființarea ei* (1962, nr. 6).

O serie de cercetători cunoscuți din studiile lor anterioare continuă să publice numeroase articole și comunicări referitoare la istoria Bulgariei în orînduirea capitalistă, completînd mai ales datele privitoare la mișcarea muncitorească revoluționară. Semnalăm în primul rînd două articole ale lui Goran Todorov. În cel dintîi, autorul arată felul în care s-a rezolvat în Bulgaria, îndată după eliberarea ei de sub jugul otoman, problema agrară și aceea a refugiaților. Se subliniază atitudinea partidului liberal, care s-a situat pe poziții mic-burgheze, și, în sfîrșit, aceea a partidului conservator, care, sub pretextul executării clauzelor din tratatul de la Berlin (1878), a apărât interesele marilor proprietari turci și ale ciorbagiilor. (*Rezolvarea problemei agrare și a refugiaților în Principatul Bulgariei în primii ani după eliberare (1879—1881)*, (1961, nr. 1). Continuarea acestui articol o găsim în nr. 2 din același an al revistei, în care autorul se ocupă de perioada 1881—1886. Se subliniază că atitudinea conservatorilor și a principelui Battemberg a frînat dezvoltarea capitalismului în Bulgaria, pe cînd cea a liberalilor a contribuit la dezvoltarea lui.

Valoroase studii referitoare la războaiele balcanice, bazate pe materiale noi, au publicat

M. Veleva *Înrăutățirea situației maselor populare în timpul războiului balcanic* (1962, nr. 4), V. Jebokrički și I. Kulinić *Din istoria relațiilor ruso-bulgare din timpul primului război balcanic* (1912—1913) (1962, nr. 3). Despre misiunile și voluntarii străini din acest război publică materiale interesante M. Petkova și M. Ghenovska. Printre cele 30 de misiuni sanitare este menționată și cea românească de sub conducerea doctorului I. Iacobovici. De asemenea, voluntari români se află și printre supușii străini, de exemplu Nicolae Costin, aviator, însărcinat cu misiuni de luptă destul de grele pentru acele timpuri (*Voluntari străini care au participat la războiul balcanic*, 1962, nr. 5).

Foarte bogate sînt articolele și comunicările consacrate mișcării muncitorești revoluționare. O parte dintre colaboratorii revistei aduc însemnate completări la biografiile unor fruntași ai acestei mișcări. Astfel de contribuții sînt semnate de Goran Todorov, V. Hagi-nikolov, Stela Dimitrieva, I. Ormangiev ș.a.

De *Începuturile mișcării cooperatiste rurale în Bulgaria (1890—1918)* se ocupă K. Kojukarov, în nr. 2 din 1962, iar despre *Mișcarea sindicală a învățătorilor din Bulgaria după înființarea Uniunii învățătorilor și pînă la sciziunea ei din 1905*, cînd se creează organizația social-democrată a învățătorilor, dă date importante P. Kandev în nr. 1 din 1962. Tot în legătură cu această problemă scrie V. Ganov *Lupta lui D. Blagoev pentru crearea unei organizații socialiste a învățătorilor din Bulgaria* în nr. 4 din 1961. Interesante sînt apoi comunicările lui P. Ţanev și K. Ţarova privitoare la istoria mișcării socialiste din Bulgaria în perioada 1890—1894.

Revista publică interesante studii de istorie locală ca: *Mișcarea comunistă din județul Plovdiv după primul război mondial (1819—1922)*, semnat de P. Anev în nr. 3 din 1961; *Din activitatea primei comune de la Plevna (1919—1920)*, în nr. 4 din 1962 de I. Ignatov și St. Enceev. Alte articole sînt semnate de D. Micev, M. Nedev, D. Daskalov și I. Bobcev.

De *Spolierea economiei naționale bulgare prin intermediul aprovizionării armatei germane*

de ocupație în cel de-al doilea război mondial se ocupă D. Koen, în nr. 4 din 1961. Autorul, care lucrează mai de mult asupra acestor probleme, dă pe baza unui bogat material de arhivă o mulțime de date cifrice care arată gradul în care au fost jefuite bogățiile țării pe această cale.

Tot pe baza materialelor de arhivă. I. Toncev prezintă *Activitatea politică de masă a Frontului Patriei și participarea sa la lupta armată (1943—1944)*, în nr. 4 din 1962, după cum de *Presă clandestină a Frontului Patriei în perioada 1943—1944* se ocupă D. Ţarlanov.

O serie de probleme privind construirea și consolidarea socialismului în țara vecină au continuat să fie studiate în coloanele revistei și în anii 1961—1962. Astfel, în nr. 5 din 1962, N. Ghencev se ocupă de *Luptele politice dintre Frontul Patriei și opoziția burgheză cu prilejul elaborării Constituției Republicii Populare Bulgaria din anul 1947*. Pe baza unui bogat material, autorul arată împrejurările concrete în care Frontul Patriei a reușit să înfrîngă încercările reacțiunii burgheze, care, sub pretextul restaurării constituției de la Tîrnova, voia să readucă în Bulgaria vechiul regim, inclusiv monarhia. Se expun pe larg proiectele de constituție ale diferitelor grupări burgheze, arătîndu-se esența lor reacționară. În legătură cu aceasta, subliniem și articolul lui Gh. Manafov *Zdrobirea opoziției burgheze în R.P. Bulgaria*, apărut în nr. 2 din 1962.

O contribuție de seamă o formează studiul semnat de M. Trifonova *Lupta P.C.B. pentru victoria deplină și consolidarea sistemului cooperatist după hotărîrea plenarei din aprilie 1958 a C.C. al P.C.B.*, publicat în nr. 5 din 1961. Un alt articol tratează despre *Naționalizarea bunurilor dobîndite prin speculă și căi ilegale* (P. Petkov în nr. 3 din 1961). Studiul bazat pe o bogată documentare este însoțit de numeroase date cifrice.

Rolul și locul pe care-l ocupă Frontul Patriei în sistemul dictaturii proletariatului și

activitatea sa multilaterală în perioada 1948—1961 sînt expuse pe baza unui abundent material de arhivă și de presă de către D. Șarlanov *Frontul Patriei în condițiile construirii socialismului* (1962, nr. 3).

„Alit în 1961, cît și în 1962, revista „Исторически Преглед” a mărit simțitor rubrica recenziilor și însemnărilor bibliografice.

Cu toate acestea, numărul lor este încă mic, cititorul bulgar fiind insuficient informat asupra lucrărilor care apar în străinătate și în primul rînd în țările vecine. Ar fi necesară apoi măcar o prezentare a revistelor străine de specialitate, care a lipsit pînă acum.

Constantin N. Velichi

ISTORIA ROMÂNIEI

• * • *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, 528 p.

Rod al unei bogate și multilaterale activități, desfășurată de-a lungul mai multor ani de un larg colectiv de cercetători din domeniul economic și istoric, lucrarea monografică *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste*, apărută sub egida Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R., contribuie la cunoașterea transformărilor istorice înlăptuite de poporul nostru sub conducerea P.M.R. în anii regimului democrat-popular.

În prima parte a lucrării autorii redau succint istoricul uzinelor Reșița de la primele începuturi pînă la naționalizarea din 1948. Astfel, în primul capitol, intitulat *Aspecte din istoricul uzinelor Reșița de la înființare pînă în anul 1944* (elaborat de Tudor Paul), cititorul găsește date interesante privind începuturile activității metalurgice în Reșița, despre procesul lent, contradictoriu, al transformărilor treptate de la vechile ateliere la întreprinderea capitalistă cu pondere în economia industrială a Imperiului habsburgic și apoi a României burghezo-moșierești. În această direcție autorii subliniază faptul că, din punct de vedere economic, uzinele Reșița s-au dezvoltat pînă la 1918 în strînsă legătură cu economia întregii țări.

Lupta desfășurată de muncitorii din Reșița împotriva asupririi naționale și sociale face

obiectul celui de-al doilea capitol al lucrării : *Din istoricul luptelor duse de metalurgiștii reșițeni împotriva exploatării și asupririi* (elaborat de E. Cimponeriu). În acest capitol sînt amintite, printre altele, legăturile dintre mișcarea muncitorească din vechea Românie și proletariatul din Transilvania de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, legături care au avut o influență pozitivă asupra evenimentelor revoluționare de la sfîrșitul primului război mondial, cînd muncitorii reșițeni au luptat cu hotărîre pentru eliberarea socială și națională. După 1918, noii stăpîni ai Reșiței, interesați în stoarcerea unor profituri cît mai mari, nu s-au preocupat de înzestrarea uzinei cu mașini și utilaje moderne, continuînd și înăsprind teroarea și exploatarea muncitorilor. Din tabloul general al luptei de clasă desfășurate de muncitorii de la Reșița în această perioadă desprindem : participarea lor la greva generală din octombrie 1920, înfluența lor asupra aripilor stîngi din cadrul organizației locale P.S.D., creșterea și intensificarea curentului revoluționar, precum și însemnătatea creării P.C.R. pentru luptele viitoare. Din perioada stabilizării relative în capitol se înfățișează lupta comuniștilor pentru refacerea unității mișcării sindicale, organizarea luptei împotriva ofensivei patronale, precum și greva generală de 6 săptămîni începută la 22 martie 1926 și solidaritatea clasei muncitoare din România cu muncitorii reșițeni.

Criza economică din anii 1929—1933 a înăsprit contradicțiile de clasă dintre munci

torii reșițeni și exploataatori. Pe lângă principalele lupte desfășurate de muncitorii din Reșița în această perioadă, în lucrare este prezentată influența pe care au avut-o asupra lor o serie de momente importante din viața partidului comunist : Congresul al V-lea al P.C.R. și eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, solidaritatea muncitorilor reșițeni cu aceste lupte.

Ofensiva dezlănțuită de clasele dominante asupra mișcării muncitorești din țara noastră în perioada fascizării țării, a dictaturii regale, a războiului hitlerist s-a resimțit în mod deosebit și asupra muncitorilor reșițeni. Treptat, uzinele Reșița au fost transformate într-o cazarmă, condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor s-au înăsprit mult. Lupta desfășurată împotriva ofensivei patronale, a terorii și legilor antimuncitorești s-a împletit strâns, în acești ani, cu lupta împotriva fascismului și a pregătirilor de război. În lucrare este subliniată lupta desfășurată de elementele cele mai înaintate ale muncitorilor din Reșița, în frunte cu comuniștii, pentru subminarea mașinii de război fasciste prin numeroase acțiuni de sabotaj, pentru organizarea și ajutorarea permanentă a detașamentelor de partizani ș.a. Toate aceste acțiuni revoluționare ale muncitorilor din Reșița s-au încadrat organic în lupta generală dusă de întregul nostru popor pentru răsturnarea dictaturii militare fasciste, pentru ieșirea României din războiul hitlerist și întoarcerea armelor împotriva Germaniei fasciste.

După 23 August 1944, muncitorii din Reșița au răspuns cu entuziasm chemării partidului de a mobiliza toate forțele în vederea participării României la războiul antihitlerist. Astfel, în capitolul intitulat *Uzinele Reșița între anii 1944—1948* (intocmit de Marcel Reșița) este subliniat aportul adus de muncitorii din Reșița la aprovizionarea frontului cu armament, la opera de refacere economică a țării. În frunte cu comuniștii, muncitorii reșițeni au demascat acțiunile dușmănoase, sabotare, întreprinse de foștii stăpâni ai U.D.R., cerând înlăturarea lor din conducerea uzinei și

trecerea ei în proprietatea statului democrat-popular.

Cea de-a doua parte a lucrării tratează istoricul uzinelor Reșița în anii construcției socialiste. Din paginile lucrării se desprind schimbările esențiale survenite în activitatea uzinei după naționalizare, când, alături de celelalte obiective economice ale țării, uzinele Reșița au fost transformate dintr-o întreprindere capitalist-monopolistă într-o puternică uzină socialistă, proprietate a întregului popor. În lucrare sînt analizate, pe baza unui bogat material documentar de natură economică, o serie de probleme ca : organizarea producției pe baze socialiste, dezvoltarea bazei tehnice a întreprinderii, utilizarea rațională a forței de muncă și ridicarea neconținută a calificării muncitorilor în procesul producției, aprovizionarea tehnică-materială, îmbunătățirea salarizării muncitorilor ca principală sursă de cointeresare materială, creșterea volumului producției și ridicarea nivelului calitativ al produselor, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, rentabilitatea producției, accelerarea rotației mijloacelor circulante, precum și alte probleme.

Aceste transformări privesc în același timp și viața nouă a locuitorilor Reșiței. Autorii aduc numeroase exemple privind ridicarea neconținută a nivelului de trai al muncitorilor reșițeni, îmbunătățirea asistenței medicale și a protecției muncii, amploarea fără precedent a construcțiilor de locuințe. Toate acestea, precum și mijloacele materiale și culturale puse la dispoziția muncitorilor din Reșița, oglindesc grija partidului și a guvernului pentru ridicarea nivelului de viață materială și culturală a oamenilor muncii.

Lucrarea monografică *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste* constituie — prin importanța problemelor abordate, prin bogatul material documentar folosit, prin prezentarea sa grafică plăcută, cu ilustrații adecvate — o lucrare interesantă și utilă nu numai specialiștilor din domeniul economiei și istoriei, dar și unui cerc larg de cititori.

O. M.

G. G. FLORESCU, *Nicolae Bălcescu et la Porte Ottomane. Contribution à l'étude des relations entre les pays roumains et l'Empire ottoman*, în *Studia et acta orientalia*, vol. IV, 1962, p. 45—67.

Om politic înzestrat cu o deosebită clarviziune și ținând seama de condițiile istorice și de necesitățile impuse de desfășurarea revoluției de la 1848 în țările române, Nicolae Bălcescu și-a formulat concepția sa asupra relațiilor româno-turce succesiv și într-un mod care să constituie o bază ideologică pentru vremea sa.

Bălcescu a avut ocazia să cunoască direct situația din Imperiul otoman cu ocazia misiunii diplomatice la care a luat parte în august 1848 în calitate de membru de seamă al delegației muntene care a încercat să stabilească cu Poarta relații pașnice, bazate pe respect reciproc. De asemenea el a fost la Constantinopol în primăvara anului 1849, pe urmă în vara lui 1852 și intenționa să meargă și la Cairo. În timpul revoluției, el a sintetizat toate elementele caracteristice ale raporturilor cu Poarta în studiul său *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, care constituie — după părerea lui G. G. Florescu — o adevărată declarație de politică externă și a fost răspândit din motive tactice în timpul intervenției militare otomane din Țara Românească.

Într-o primă fază, care merge de la începutul revoluției în Țara Românească până la prima intervenție otomană din iulie—august 1848, N. Bălcescu a privit relațiile dintre țările române și Imperiul otoman pe baza convențiilor¹. Părerea sa era, în această perioadă, că trebuie să se mențină, de formă și cu titlu provizoriu, vechile raporturi cu Poarta și să se asigure premisele necesare înfăptuirii ulterioare, în împrejurări mai favorabile, a statului național, pe calea cuceririi independenței depline.

¹ Cf. G. G. Florescu, *L'aspect juridique des khatt-i-chérifs. Contribution à l'étude des relations de l'Empire Ottoman avec les Principautés Roumaines*, în *Studia et acta orientalia*, vol. I, 1957.

Sprîjinindu-se pe principii de drept internațional, Bălcescu subliniază că în schimbul plății unui tribut și al recunoașterii supremației sultanului, țările române devin beneficiare ale protecției Porții, iar tratatele încheiate nu pot fi considerate ca „tratate de supunere”, ci ca adevărate „tratate de protecție”, respectându-se suveranitatea țării. Natura acestor tratate a fost confirmată de specialiști în drept internațional, iar valoarea lor recunoscută atât de numeroasele hattîșerifuri, cât și de tratatele ruso-turce.

Ulterior, în perioada de exil, după înăbușirea revoluției, eveniment care a marcat cea de-a doua fază în concepțiile sale, Bălcescu a promovat în toate elementele ei — unire, stat național, independență și organizare democratică — ideea suveranității statului român capabil, ca membru egal al comunității europene, să stabilească relații internaționale pe picior de perfectă egalitate cu Imperiul otoman².

Pe baza liniei trasate de Bălcescu, guvernul provizoriu al Țării Românești a cerut să fie recunoscut de către celelalte puteri, printre care și Imperiul otoman³. Pe aceeași bază s-au desfășurat și negocierile cu delegații otomani, Bălcescu mergînd chiar la Constantinopol în acest scop⁴ și tot pe acest temei el s-a împotrivit la modificarea constituției la simpla cerere a Porții.

În lucrările sale, Bălcescu a subliniat calitățile poporului turc și a înfierat clasa dominantă otomană, pe care o socotea a nu fi cu nimic mai prejos decât odioșii exploataitori interni. În această privință și scrie lui I. Ghica la 26 mai 1851 de la Paris: „Tu știi că nu sînt turcufob...”.

² Cf. G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui N. Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, în „*Studii și cercetări juridice*”, an. IV (1961), nr. 4.

³ Idem, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, 1963.

⁴ Idem, *Misiunea diplomatică a lui N. Bălcescu la Constantinopol, (august 1848)*, în „*Studii*”, an. XIV (1961), nr. 6.

Lupta dusă pentru stabilirea unor relații internaționale pe picior de egalitate între statul român și alte state suverane, între acestea și Imperiul otoman, a fost continuată de poporul român — al cărui purtător de cuvânt a fost Bălcescu — și după 1848, culminând cu înfăptuirea statului național în 1859 și dobândirea independenței în 1877.

L. P. M.

L. IANCOVICI, *Intervenția organelor de stat în raporturile dintre clăcași și proprietari în perioada aplicării Regulamentului Organic în Țara Românească (1832—1834)*, în „Analele Universității București”, seria Științe sociale, istorie, X (1961), vol. 20, p. 53—72.

Articolul semnat de L. Iancovici prezintă unele aspecte ale intervenției aparatului de stat în sprijinul proprietarilor de moșii în primii ani de aplicare a Regulamentului Organic.

Întemeindu-se pe bogatul material documentar al perioadei regulamentare, depozitat actualmente la Arhivele Statului, autoarea a căutat să illustreze prin exemple cât mai vii și cât mai numeroase intensificarea exploatații țăranilor promovată de Regulamentul Organic și asistența nemijlocită dată de aparatul de represiune moșierilor în această privință.

Un prim paragraf al articolului este consacrat unei prezentări succinte a prevederilor Regulamentului privind raporturile dintre proprietari și clăcași. Apoi autoarea arată modul în care aparatul de stat acorda sprijin proprietarilor la constrângerea țăranilor pentru îndeplinirea unor obligații din ce în ce mai grele și mai apăsătoare. Mărirea cantumului de muncă la prestarea clăcii, abuzuri nenumărate la perceperea dijmei, măsuri false la stabilirea suprafețelor, reducerea samavolnică a terenurilor de cultură și pășune acordate sate-

nilor, perceperea ilegală a diferite sume de bani și multe altele au agravat în mod considerabil situația țărânimii chiar din primii ani de aplicare a Regulamentului Organic. Organele locale de stat interveneau cu brutalitate, silind pe țărani să răspundă proprietarilor nu numai conform obligațiilor prevăzute de lege, ci chiar și celor cerute în mod ilegal. Așa s-a întâmplat după 15 septembrie 1830 cu dijma porumbului, când, din cauza secetei, Divanul aprobase o ușurare temporară a acestei obligații, pe care proprietarii, având sprijinul administrației locale, nu au respectat-o. Aici considerăm că trebuia precizat că acest sprijin decurgea din însuși faptul că în fruntea administrației, atât centrale cât și locale, se aflau boierii proprietari de moșii, care nu făceau altceva decât să-și apere propriile lor interese de clasă.

Țăranii însă n-au întâmpinat cu pasivitate intensificarea exploatații. În articol se arată că împotrivirea clăcașilor față de exploatare s-a manifestat începând cu formele cele mai simple (jalbe trimise organelor centrale ale statului) până la atacul cu mîna armată al proprietarilor și slugilor lor și jefuirea curților boierești. Pe de altă parte, autoarea precizează că mișcările țărănești din Țara Românească nu au avut amploarea celor din Moldova, datorită măsurilor luate de Kisselev, care au avut ca rezultat slăbirea opoziției țăranilor și, mai ales, a spiritului lor de solidaritate. Kisselev a încurajat pe țărani să exprime în petiții toate revendicările lor privind noua legiuire agrară, canalizînd astfel pe această cale toată forța de împotrivire a țăranilor.

Articolul, interesant prin bogăția și varietatea materialului expus, ar fi avut de câștigat dacă autoarea ar fi acordat un spațiu ceva mai larg explicării înăsprirei exploatații țărânimii, arătînd că boierimea s-a folosit de toate mijloacele — inclusiv aparatul de stat — pentru a spori obligațiile țăranilor clăcași în vederea obținerii unei producții agricole cât mai ridicate.

S. C.

ISTORIA UNIVERSALĂ

M. ZAHAROV, *O советском военном искусстве в битве под Курском*, în „Военно-исторический журнал”, V (1963), nr. 6, p. 15—25; nr. 7, p. 11—20.

Ansamblul operațiunilor militare desfășurate în ieșindul de la Kursk în lunile iulie-august ale anului 1943 se numără printre cele mai însemnate bătălii purtate în cursul celui de-al doilea război mondial¹. Studiul mareșalului Uniunii Sovietice, M. Zaharov, prilejuit de împlinirea a două decenii de la victoria Armatei Roșii la Kursk, pune în lumină un șir de aspecte esențiale ale artei militare sovietice, care a asigurat deznădămintul victorios al acestei uriașe încheștări de forțe.

În prima parte a studiului său, M. Zaharov discută problemele esențiale ale artei militare sovietice în perioada luptei de apărare (5—23 iulie 1943): realizarea unei puternice densități operative, desfășurarea operațiunilor aeriene, concentrarea forțelor principale pe direcțiile probabile de atac, desfășurarea contrapregătirii de artilerie și aviație. Autorul analizează temeinic realizarea planurilor de luptă și pune în lumină dificultățile sau lipsurile ivite și în aplicarea acestora. Rezistența dîră a trupelor sovietice nu a permis hitleriștilor să înainteze în partea de nord a ieșindului decât 10—12 km, iar în partea de sud circa 35 km.

M. Zaharov subliniază că superioritatea în forțe a Armatei Sovietice (de 1,4 ori în oameni, de 2 ori în tunuri și aruncătoare

de minc, de 1,3 ori în tancuri și autotunuri) realizată la Kursk nu este tipică pentru partea aflată în apărare. Elementul caracteristic l-a constituit existența unei mari grupări strategice, destinată desfășurării unor acțiuni ofensive, dar care, în condițiile ofensive începute de inamic, a fost folosită în lupta de apărare. O atare grupare cu misiuni în apărare nu a mai existat în cursul Marelui Război de Apărare a Patriei.

În cea de-a doua parte a studiului sînt înfățișate problemele de artă militară legate de desfășurarea contraofensivei sovietice (12 iulie—23 august 1943). Efectivul trupelor și tehnica de luptă angajate în aceste acțiuni au depășit numeric pe cele care au participat în bătăliile de la Moscova și de pe Volga. Un rol însemnat în această fază l-au jucat rezervele strategice, care au fost utilizate pentru crearea grupărilor ofensive, întărirea fronturilor în timpul luptelor și, în sfîrșit, pentru respingerea contraatacurilor inamice. M. Zaharov se ocupă de însemnătatea stabilirii legăturilor cu partizanii, a măsurii forțelor pe direcțiile hotărîtoare, a utilizării tancurilor și aviației etc. Aceeași competență, pătrundere și apreciere critică disting considerațiile sale.

Autorul subliniază în încheiere însemnătatea bătăliei de la Kursk în dezvoltarea artei militare sovietice și arată că ea a lichidat definitiv posibilitățile ofensive ale armatei germane. Este interesant de amintit, pentru a pune în lumină practicile falsificatoare ale istoriografiei burgheze, că în lucrarea colectivă editată de Hans Adolf Jacobsen și Jürgen Rohwer, *Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges*, Frankfurt-am-Main, 1960, printre cele 12 bătălii decisive enumerate de autori nu se află bătălia de la Kursk, dar figurează în schimb ocuparea Crcei²! Pentru

¹ Printre lucrările privitoare la bătălia de la Kursk vezi studiul bibliografic al lui G. Koltunov, *Военно-историческая литература о битве под Курском*, în „Военно-исторический журнал”, V (1963), nr. 7, p. 96—106 unde, alături de un pătrunzător bilanț critic, se schițează și problemele a căror soluționare este așteptată de la viitoarele cercetări, și V. A. Zverev și N. A. Samoilov, *К истории изучения Курской битвы*, în „Вопросы истории” XXXVIII (1963), nr. 8, p. 109—114.

² Vezi recenziia critică a lui G. A. Deborin în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft” IX (1961) nr. 5, p. 1 141—1 150, și E. A. Boltin, *Über einige Methoden der Verfä-*

însemnătatea frontului sovieto-german în desfășurarea războiului și, îndeosebi, a bătăliei de la Kursk, o nouă dovadă este oferită de stenograma convorbirii din 26 iulie 1943 dintre Hitler și generalul feldmareșal von Kluge, comandantul grupului de armată „Centru”¹. Desfășurată în momentul când eșecul operației „Citadela” era evident, conversația aruncă o puternică lumină asupra dificultăților întâmpinate de comandamentul hitlerist, din pricina uriașelor pierderi suferite pe frontul de răsărit, în încercările sale de a spori efectivele trupelor aflate în Italia pentru a putea controla situația după răsturnarea lui Mussolini și venirea la putere a guvernului Badoglio.

F. C.

A. I. HOROȘKEVICI, *Торговля Великого Новгорода с Прибалтикой и Западной Европой в XIV — XV веках*, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Inst. de istorie, Moscova, 1963, 365 p.

Introducerea lucrării are două părți. În prima parte se trece în revistă istoriografia temei, iar în cea de-a doua sînt analizate izvoarele care au stat la baza lucrării. Autoarea consideră că izvoarele narrative i-au oferit mai puțin material pentru tema tratată decît cele provenind de la vămi de pildă. A. Horoșkevici a folosit în largă măsură izvoarele străine deoarece pentru secolele XIV—XV nu s-a păstrat nici un registru vamal rusesc, iar în stadiul actual al cercetărilor istorice este greu de stabilit dacă ele chiar au existat. Ca bază de cercetări au fost folosite registrele comerciale și vamale ale

Hansei din anii 1368—1369, ale orașului Revel din deceniile 8 și 9 ale secolului al XIV-lea, ale Lübekului din anii 1492—1496, precum și alte registre, corespondență comercială, cărți de vamă și protocoalele adunărilor Hansei.

Partea întâi a lucrării are ca obiect exportul prin Novgorod. Se începe cu blănurile, care dețin locul întâi și se continuă cu ceara (de albine), pieile și alte mărfuri mai puțin exportate (păsări — vînat, in, cînepă). Autoarea cercetînd proveniența blănurilor pentru export arată că acestea veneau din posesiunile de nord ale Novgorodului. Novgorodul a jucat și rolul de centru de tranzit comercial pentru celelalte ținuturi ale Rusiei secolelor XIV—XV a căror principală marfă de export o reprezentau tot blănurile. Faptul acesta a consolidat poziția economică a republicii feudale novgorodiene, dar în același timp a contribuit la o relativă izolare economică de restul Rusiei și a constituit una dintre cauzele împotrivirii feudalilor novgorodieni la procesul de centralizare a statului rus. Cînd, în a doua jumătate a veacului al XV-lea, regiunile de nord trec în stăpînirea statului rus și exportul de blănuri al Novgorodului este astfel lipsit de baza furnizoare, situația lui se schimbă, în sensul unei apropieri statale. La apropierea lui de celelalte ținuturi rusești a contribuit comerțul pe care îl desfășura Novgorodul în interiorul Rusiei cu ceară, argint și sare. Interesantă este și concluzia autoarei după care se arată — pe bază de date documentare — că trecerea de la renta în natură la cea în bani se datorește și defrișării pădurilor și, implicit, scăderii numerice a vînatului cu blană. Exportul de blănuri al Novgorodului a stimulat într-o oarecare măsură și meșteșugul țărănesc al prelucrării blănurilor și al albinăritului (legat de producerea și exportarea cerii). În secolele XIV—XV are loc procesul specializării meșteșugurilor țărănești.

În a doua parte a lucrării sînt arătate mărfurile importate: postavurile — în primul rînd —, sarea, argintul, aurul, metalele

schung der historischen Wahrheit in dem Buch von H. A. Jacobsen und Jürgen Rohwer „Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges”, în volumul Ostlandreiter ohne Chance, Berlin, 1963, p. 139—148.

¹ Vezi *Курская битва и подожжение в Италии*, în „Военно-исторический журнал”, V (1963), nr. 6, p. 77—82.

neferoase, alaunul, chihlimbarul, sticla, ceaiul, vinul, miedul, berea și heringii. După cum se arată, în perioada feudalismului dezvoltat comerțul cu postavuri capătă proporții în toate țările Europei. Autoarea pune în lumină și implicațiile pozitive pe care le-a avut activitatea comercială a Novgorodului asupra relațiilor sale politice externe. Ilustrații din cronici și cărți vechi redau procesul de prelucrare a sării, vînătoarea, aducerea daniilor și altele.

Un merit al autoarei este faptul că a reușit să reconstituie tabloul exportului Novgorodului atât prin studiul izvoarelor interne cât și, mai ales, prin compararea și confruntarea unei serii de izvoare externe. A. L. Horoškevici ne-a dat astfel o monografie reușită de acest gen.

A. C.

* * * *Vznik a počátky slovanů* (Originea și începuturile slavilor), Institutul slav de pe lângă Academia cehoslovacă de științe, Praga, Edit. Acad. cehoslovace, vol. IV, 1963, p. 478.

Un colectiv de specialiști, format din Antonín Dostal, F. Graus, J. Horák, Ivan Hrbek, Jaromír Chochol, Václav Vaněček și Zdeněk Váňa — în frunte cu acad. Jan Eisner —, publică o colecție de studii consacrate celor mai importante probleme legate de originea și începuturile istoriei popoarelor slave. Nu e vorba, cum s-ar putea crede, de continuarea într-un fel sau altul a operei lui L. Niederle, ci de un ansamblu de cercetări din domeniul limbilor slave, antropologiei, etnografiei, arheologiei, culturii materiale etc., care să definească în linii mari evoluția istorică a popoarelor slave. De altfel, aceasta a fost și intenția colectivului de lucru, cu adaosul ca fiecare volum să se axeze în jurul a două sau trei teme principale. De pildă, din materialele volumului I (1956, p. 290) se conturează două probleme generale: etnogeneza și cultura

materială și spirituală a vechilor slavi. Cercetările se referă la credința, obiceiurile, muzica, trăsăturile antropologice și la patria străveche a triburilor slave. În acest volum Jaroslav Kudrnáč se ocupă de răspîndirea așezărilor slave pe teritoriul vechii Dacii. Cu volumul al II-lea (1958, p. 386) se lărgeste sfera cercetărilor și problemele se diferențiază. Se apelează acum la știrile bizantine despre slavi și sciți în vechea Rusie (de pildă, studiul lui F. V. Mareș), iar în jurul relațiilor privind slavii polabi și pobaltici se grupează cercetări noi care studiază raporturile dintre avari și slavi, valoarea tezaurelor monetare din Poleziș, depozitarea grnelor în pămînt, prelucrarea obiectelor de podoabă la slavii apuseni, așezările senioriale din Cchiș sau locuințele marilor familii slave.

Volumul al III-lea (1960, p. 482) începe cu studiul lui F. V. Mareș despre denumiri slave de plante și se continuă cu știrile despre avari și dulebi în cronică *Povestea vremilor trecute*. Însă ponderea cercetărilor cade pe desfășurarea relațiilor istorice între slavii occidentali (cehi, slovaci, polabi), germeni și franci. Urmează apoi studii despre monede la slavi, despre casele de locuit și așezările slavilor apuseni în perioada feudalismului timpuriu, despre aria geografică a Cehiei în perioada „hradiște” și despre începuturile expansiunii spre răsărit a triburilor cehe (Jar. Kudrnáč). Un adaos important și instructiv la acest volum îl formează bibliografia arheologiei și etnografiei slave pe 1955—1956, capitol asupra căruia vom reveni mai jos.

În sfîrșit, contribuțiile celui de-al IV-lea volum caută să lămurească istoria slavilor, care au trăit cîndva în vecinătatea triburilor cehe și care, de-a lungul veacurilor, au fost absorbiți de marea masă a germanilor. E vorba de slavii din bazinul Elbei, din Bavaria și Austria. O deosebită atenție se dă relațiilor ceho-polone în secolele al X-lea și al XI-lea. Un foarte interesant studiu de etnografie publică Drahomíra Stranská despre ștubeele și raclele în care se păstrau grnele la triburile cehe, iar F. V. Mareș explică, într-un chip ingenios, existența a 13 nume de prinți din

epoca preistorică a Cehiei, menționate în Cronica lui Cosmas (înainte de 1125). Volumul al IV-lea mai cuprinde și o bogată bibliografie de specialitate, privind publicațiile de antichități și etnografie slavă. De altfel această bibliografie a început să apară mai întâi în revista „Slavia”, XXI (1952), p. 641—664; XXIII (1954), p. 474—499; XXIV (1955), p. 529—573. Materialul bibliografic din volumul al IV-lea, referitor la antichități (p. 357—431), e împărțit în 14 capitole: 1. Generalități; 2. Metodologie; 3. Etnogeneză și expansiune slavă; 4. Raporturi interslave și relațiile slavilor cu popoarele vecine; 5. Agricultură, creșterea vitelor și vânătoare; 6. Meșteșuguri, artă; 7. Negoc, monede, transporturi; 8. Evoluția societății; 9. Așezări, castele, orașe, case; 10. Cimitire; 11. Cultură; 12. Simți, biserici, religie; 13. Analiza antropologică a descoperirilor arheologice; 14. Bibliografie. Partea a II-a, în care au fost incluse publicațiile cu caracter etnografic, prezintă 11 livizii și, după specificul acestei discipline: 1. Bibliografie; 2. Metode, istoria etnografiei; 3. Studii de sinteză, monografii; 4. Populații; 5. Ocupații; 6. Hrană; 7. Casa, curtea și satul; 8. Port popular; 9. Relații sociale și juridice; 10. Ceremonii și obiceiuri populare; 11. Credințe, tămăduiri.

Bibliografia e analitică și cuprinde și publicațiile românești din sfera acestor domenii. Din răsfoirea acestor patru volume se desprind constatările că cea mai mare parte a studiilor se datoresc specialiștilor cehi și că, deocamdată, întreaga tematică e orientată spre cercetarea originii și evoluției istorice a slavilor occidentali.

Tr. I.-N.

* * * *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum. Nova series, tomus XI, Jakob Unrest, Österreichische Chronik, Weimar, H. Böhlau, 1957, 369 p.*

Recent apăruta ediție critică a serierii lui Jakob Unrest, denumită *Österreichische Chronik* este îngrijită și prefată de cunoscu-

tul specialist în probleme de istoriografie medievală germană Karl Grossmann. Cronica lui Jakob Unrest își are importanța ei, atât pentru că marchează un moment între două mari perioade ale istoriografiei medievale germane, cât și pentru știrile privind istoria țărilor române în veacul al XV-lea.

Jakob Unrest, preot cu parohie în Carintia austriacă, s-a născut în jurul anului 1430 și a murit în jurul anului 1500, fiind martor al unor însemnate evenimente ale vremii ca luptele feudale civile din Austria, războiul dus de regele Ungariei Matei Corvin împotriva împăratului german Friederich III de Habsburg, primele năvăliri turcești în provinciile austriace, acțiunea ecleziastică împotriva curentelor eretice și altele. Pe lângă cronica sus-menționată, Jakob Unrest a fost totodată și autorul unei scrieri istorice de interes regional — așa-numita Cronică carintiană „Kärntner Chronik” — și a unei cronici în limba germană a istoriei ungare, ceea ce arată că orizontul acestui cronicar începea să depășească pe cel caracteristic al istoriografiei medievale.

Îngrijitorul ediției, valorificând rezultatele cercetărilor anterioare și aducând contribuții proprii, izbutește să sublinieze ceea ce e specific în concepția și metoda istorică a acestui cronicar, arătând că în multe privințe despărțirea de specificul istoriografiei medievale nu s-a produs încă. Astfel, evenimentele sînt explicate printr-o cauzalitate care implică adesea intervenția divinității sau sînt arătate ca avînd o finalitate pur etică; e încă dominantă intoleranța religioasă față de necreștini și necatolici; în toate paginile cronicii este vădit prezentă simpatia pentru clasa conducătoare și în primul rînd pentru marea aristocrație feudală. Totuși se întîlnesc în această scriere tendințe opoziționiste, în același timp față de biserică și de stat; în problemele ecleziastice este un ortodox intransigent, dar nu clerical, criticînd adesea comportarea clerului contemporan; în ce privește problemele politice deplînge anarhia internă și regretă că n-a putut fi realizată cunoscuta reformă a împăratului Sigismund, care, după

cum se știe, urmărirea centralizarea statului. Metoda scrisului său istoric este de asemenea încă medievală, prea puțin critică față de izvoarele scrise, bazându-se în mare măsură pe experiența trăită; de aici, caracterul memorialistic al cronicii sale. Cît despre tendințele intelectuale, editorul arată că acest cronicar este departe de a fi un umanist dar că totuși a stat întru cîtva sub influența cercurilor cărturărești mai luminate din Viena. Cumpănind diversele tendințe ale cronicii din punct de vedere al concepției și metodei, Karl Grossmann pune în lumină faptul că ea deschide seria cronicilor austro-germane de un caracter din ce în ce mai puțin medieval.

Cadrul general geografico-istoric al acestei scrieri este foarte larg, fără însă să fie ceea ce se numea în acea epocă o „Weltchronik”. Cunoscînd nemijlocit frământările și suferințele pricinuite direct și indirect de expansiunea otomană, în chip firesc Jakob Unrest a fost preocupat de problemele turcești. Din această cauză în cronică sa acordă toată atenția numeroaselor lupte care au avut loc în ultimele decenii ale veacului al XV-lea între armatele otomane și forțele de rezistență eroică ale popoarelor din centrul și sud-estul Europei. În felul acesta, în cronică lui, acțiunea sultanilor pentru instaurarea dominației otomane la nordul Dunării își găsește, ca într-un cadru potrivit, locul corespunzător. Cu bogate amănunte sînt descrise diferitele faze ale războiului dintre Moldova și Imperiul otoman. În primul rînd bătăliile din 1475 și 1476, care au oprit pentru o bucată de vreme expansiunea otomană înspre miazănoapte. Se vorbește astfel de marea biruință moldovenească din ianuarie 1475 de la Vaslui și se subliniază importanta contribuție militară a lui Ștefan cel Mare. Caracterul medieval al cronicii lui Jakob Unrest reiese însă din faptul că nu este în stare să facă o distincție clară între Moldova și Țara Românească și că presupune în împrejurările din 1475 o alianță cu totul fantezistă între Ștefan

și domnul Țării Românești; desfășurarea operațiilor militare din punct de vedere tactic și strategic este înfățișată însă destul de aproape de adevăr. Interesant este de remarcat că acest cronicar folosește pentru Țara Românească, ca un fel de definiție a locului ei istoric, expresia „torr der Christenhayt” — poarta creștinătății — exact expresia pe care cancelaria lui Ștefan cel Mare o va folosi pentru Moldova în actele privind relațiile externe. Mai puțin bogat dar foarte limpede sînt descrise luptele din 1476, cu cele două faze ale lor, înfrîngerea moldovenească și apoi respingerea cotropitorilor cu mari pierderi pentru aceștia. În cazul luptelor din 1475 și 1476 cifrele date de cronică sînt destul de aproape de adevăr. Dacă pentru aceste lupte ale Moldovei împotriva ofensivei otomane atitudinea cronicarului este plină de simpatie, cu totul alta este atitudinea lui față de evenimentele din 1497, pe care le datează greșit 1498, războiul cu Polonia regelui Ioan Albert. Avem de-a face în acest caz cu totală influențare a cronicarului de către propaganda anti-moldovenească a vremii, care susține pe de o parte că regele polon urmărirea țeluri anti-otomane și pe de altă parte că voievodul Moldovei ar fi cerut și folosit ajutorul turcilor împotriva polonilor. Personalitatea lui Ștefan cel Mare reiese din cronică lui Jakob Unrest și din faptul că într-un loc fiind vorba de un voievod Ștefan, se precizează că acesta nu este cel care e voievod în Moldova.

În felul acesta cronică medievală austriacă numită *Österreichische Chronik* — cunoscută și folosită larg de istoriografia românească mai veche și mai nouă — se înfățișează ca unul din numeroasele monumente istoriografice ale evului mediu, rămase mărturie a ecoului puternic pe care l-au avut asupra contemporanității luptele pentru independență ale romînilor la sfîrșitul veacului al XV-lea, fiind încă o dovadă a importanței internaționale a acestor lupte.

E. St.

A. I. OZOLIN, *Из истории гуситского революционного движения*, Edit. Universităţii din Saratov (Saratov), 1962, 304 p.

În istoriografia sovietică problemele istoriei mişcării revoluţionare husite s-au bucurat şi se bucură şi azi de o mare atenţie. În ultimii ani o serie de istorici sovietici, ca M. M. Smirin, B. T. Rubţov, G. E. Sanciuk, G. L. Lipatnikova, A. S. Sazonova, B. M. Rukol, S. I. Koptsski, V. V. Cepko şi V. N. Nikitiņa au publicat lucrări monografice sau studii şi articole consacrate mişcării husite. Printre istoricii sovietici pomeniţi mai susse numără şi A. I. Ozolin, profesor la Facultatea de istorie a Universităţii din Saratov. Monografia de faţă este rezultatul unei vaste munci de cercetare a temei de către autor şi constituie oarecum o sinteză a cercetărilor autorului, publicate în ultimii ani în diferite reviste şi publicaţii atât în U.R.S.S. cât şi în alte ţări ale lagărului socialist¹.

Lucrarea are cinci capitole şi o scurtă introducere. În primul capitol sînt analizate pe larg izvoarele şi istoriografia temei. Sînt expuse detaliat izvoarele referitoare la revendicările programatice şi la tactica taboriţilor, cele privind opoziţia păturii înstărite oraş-

neşti şi, în sfîrşit, izvoarele provenite din tabăra duşmană mişcării husite (biserica catolică şi feudalitatea). Cea de-a doua parte a capitolului este consacrată expunerii istoriografiei referitoare la mişcarea husită. După ce se trec în revistă principalele lucrări ale istoricilor burghezi cehi, germani, polonezi şi ruşi, ni se prezintă stadiul actual al cercetărilor referitoare la acest glorios eveniment din istoria poporului ceh.

În cel de-al doilea capitol este expusă situaţia social-economică şi politică în Cehia în ajunul mişcării revoluţionare husite. După o succintă schiţă a nivelului economic de dezvoltare în Cehia în primele trei decenii ale secolului al XV-lea, autorul analizează situaţia claselor de bază ale societăţii cehe, oprindu-se mai pe larg asupra formelor de exploatare a ţărănimii. Avem în această lucrare o expunere convingătoare a complexităţii contradicţiilor sociale şi naţionale (acest ultim aspect este redat în mod deosebit în oraşele cehe). Tot în acest capitol autorul, semnănd că în istoriografia contemporană a temei există o anumită neglijare a istoriei luptei politice din Cehia în ajunul mişcării, se opreşte ceva mai pe larg asupra unor aspecte ale acestei lupte. Este deosebit de interesantă ultima parte a capitolului al doilea, unde ni se înfăţişează evoluţia luptei de clasă în satul şi oraşul ceh în perioada premergătoare mişcării husite, precum şi răspîndirea diferitelor erezii. Din această analiză autorul trage concluzia interesantă că încă înainte de începutul activităţii lui Jan Hus au apărut în Cehia în cadrul mişcărilor eretice elementele viitoarelor două tabere şi o serie de laturi ale învătăturii lui Hus (p. 81). În capitolele al 3-lea şi al 4-lea sînt analizate pe larg revendicările programatice ale taboriţilor şi opoziţia bürgerilor. Ultimul capitol este consacrat importanţei istorice a războiului ţărănesc ceh.

L. D.

¹ Dintre lucrările lui A. I. Ozolin publicate în ultimii 15 ani amintim: *Пражские и тaborиты*, Moscova, 1948; *Манифесты города Праги в годы крестьянской войны в Чехии*, în „Ученые записки Института славяноведения“, an 1952, nr. 5; *Гуситское сочинение Будищинской рукописи как источник для изучения социально-политических требований и тактики бюргерской оппозиции в гуситском революционном движении*, în „Славянский Архив“, an. 1959, nr. 2; *Ohlas husitství v některých zemích střední i západní Evropy*, în culegerea *Mezinárodní ohlas husitství*, Praga, 1958; *Гуситы в Турне*, în „Ученые записки Института славяноведения“, 1952, nr. 6; *О международном значении чешской крестьянской войны XV в.*, în „Вопросы истории“, 1955, nr. 8.

E. WERNER, *Nachrichten über spätmittelalterliche Ketzer aus tschechoslovakischen Archiven und Bibliotheken*. Beilage zur Wissenschaftlichen Zeitschrift der Karl Marx Universität, Leipzig, Gesellschaftsund Sprachwissenschaftliche Reihe, 12. Jahrgang (1963), Heft 1, 65 p.

În două studii adunate la un loc, valorificând două manuscrise puțin cercetate până acum, aflate în bibliotecile și arhivele cehoslovace, E. Werner, profesor la universitatea Karl Marx din Leipzig, cunoscut medievalist, specialist în problemele istoriei orașenimii medievale, cercetează legăturile dintre curentele eretice din Germania și țările cehe în veacurile XIV—XV și specificul acestor curente din Boemia, Moravia și Slovacia în comparație cu cele din țările germane.

În primul studiu problema cercetată este cea a Valdenzilor. Deosebit de interesantă este concepția generală a autorului asupra acestui curent, rezultat al cercetării materialului documentar în lumina înnoitoare a concepției și metodei marxiste; el subliniază polaritatea acestui curent, existența unei aripi ce promova o atitudine pasivă față de problemele politice contemporane și, mai ales, față de creșterea continuă a exploatării și asupririi maselor, paralizată de exclusivitatea unor preocupări sterile privind interpretarea problemelor — și aripa radicală a sărăcimii care încerca să schițeze un program de luptă activă; în acest fel autorul se situează pe poziția justă din punct de vedere ideologic față de idealizarea necritică a mișcărilor eretice din evul mediu. El arată că Valdenzii din țările cehe au fost multă vreme germani și că deci problema se leagă de colonizarea germană a acestor regiuni, dar că la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea se înregistrează răspândirea acestei erezii în rîndurile cehilor și slovacilor, pregătind astfel terenul pentru mișcarea husită care, așa cum bine spune autorul, nu putea să se nască dintr-o dată ca „Pallas Athena gata din capul lui Zeus”.

În al doilea studiu problema cercetată este aceea a răspândirii în țările cehe a așa-numitei erezii „a lui Wilhelm”, de caracter liber cugetător. Interesante sînt observațiile autorului cu privire la legăturile dintre această erezie și întregul grup din care face parte, cu faimoasa mistică a lui Eckhard pe care cu drept cuvînt o consideră ca avînd un caracter progresist, dat fiind învățătura marelui cugetător medieval impregnată de concepția panteistă și de cea a intelectului activ, care îngăduie în acest fel atitudinilor raționale ale persoanei umane să se modeleze într-o continuă perfecționare. Pornind de la această premisă el distinge și în curentul eretic sus-menționat o polaritate firească evului mediu, două aripi diferențiate prin atitudine filozofică și program politic. Ca și în cazul ereziei Valdenzilor, el aduce dovezi cu privire la creșterea răspândirii acestei erezii la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea, de asemenea ca un fel de preludiv al husitismului.

Aceste două studii ale lui E. Werner, ca și celelalte cercetări ale sale, îmbogățesc cunoștințele actuale despre tendințele ideologice ale mișcărilor orașenești din evul mediu și pun în lumină rezultatele pe care le aduce aplicarea consecventă a concepției marxiste în studierea acestui fel de problemă.

E. St.

* * * *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, vol. I—II, Göttingen, Vandenhoeck und Rupprecht, 1960, 1961; vol. I, *Die Geschichte der Generalprokuratoren von den Anfängen bis 1403*, bearbeitet von Kurt Forstreuter, 431 p. + 5 pl.; vol. II, *Peter von Wormidlt (1403—1419)*, bearbeitet von Hans Koeppen, 675 p. (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, 12, 13).

Instituția reprezentanței diplomatice permanente, în opoziție cu solia limitată în timp și legată de o problemă specială — fenomen

specific sistemului de relații internaționale medievale —, și-a făcut apariția în Europa în veacul al XIII-lea și a fost unul dintre simptomele diplomației moderne. Studiul introductiv al primului volum al colecției recenzate discută pe larg problema dezvoltării reprezentanței diplomatice permanente a ordinului teuton pe lângă curia romană în veacurile al XIII-lea și al XIV-lea din instituția procuratorilor; aceștia erau la început simpli mandatarii ai ordinului, folosiți în diverse misiuni și în relațiile cu toate celelalte puteri contemporane. La începutul veacului al XIV-lea apare pentru prima oară menționată instituția procuratorilor generali ai ordinului, care în această privință urma modelul celorlalte ordine cu mai veche reprezentare diplomatică la Roma; ca și în alte cazuri similare, instituția s-a transformat treptat într-o reprezentanță permanentă. Rostul principal al titularului acestei instituții era să reprezinte și să apere interesele ordinului în fața tribunalelor curiale sau a Papei însuși.

Documentele publicate în cele două volume recenzate se referă la variate aspecte ale istoriei ordinului și oferă numeroase date referitoare atât la problemele interne ale ordinului cât și la relațiile sale externe. Numeroase documente privesc posesiunile ordinului la Roma și în genere în Italia; acestea prezintă, firește, doar un interes limitat. De însemnătate mult mai mare pentru cercetătorii istoriei Europei răsăritene în veacurile al XIV-lea și al XV-lea sînt știrile privitoare la legăturile ordinului cu Polonia, Lituania, Rusia și Ungaria și, în genere, cele privitoare la evenimentele politice și militare din această regiune.

Pentru istoria noastră la începutul veacului al XV-lea, semnalăm știrea, cuprinsă într-un raport din anul 1416 al lui Peter von Wormidtt, procurator al ordinului, către marele maestru, potrivit căreia, în urma unui schimb de solii între marele duce al Lituaniei, Witold, și domnul Țării Românești, s-a încheiat o alianță împotriva lui Sigismund al Ungariei („... dass Grossfürst Witold sine treffliche botschaft zu dem woywoda in der

Grossen Walachia gesandt und sich mit ihm gegen den römischen König verbündet habe...”; vol. II, 335, doc. nr. 163 din 16 iunie 1416). Doi ani mai târziu, la 14 iunie 1418, un alt raport trimis marelui maestru semnală faptul că „... der woywode uz der Walachie Swidrigiello aufgenommen habe und ihm gegen den König von Polen und Witold unterstützen wolle” (vol. II, p. 547, nota 1, doc. nr. 285). Identificarea editorului în acest caz este evident greșită; nu mai e vorba de Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, (care de altminteri la data aceasta încetase din viață) ca în cazul precedent, unde indicația documentului e precisă — Grosse Walachey, — ci de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei.

Volumele sînt însoțite de indici foarte bogați, care înlesnesc mult folosirea materialului și de abundente bibliografii foarte utile

Ș. P.

LEANDRU VRANUSI, Τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ Φιλικοῦ Ἀθανασίου Ἐοδίου (Memoriile inedite ale erezistului Atanasie Xodilos, extras din „πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν”, vol. XXXVII (1962), p. 287—300.

În timpul vizitei făcute în România în 1958, ca trimis al Academiei din Atena, L. Vranusi, directorul Arhivelor medievale ale Academiei din Atena, a avut prilejul să consulte un manuscris al memoriilor erezistului Atanasie Xodilos, existent în biblioteca lui Demostene Russo, care i-a fost pus la dispoziție de Nestor Camariano, moștenitorul bibliotecii. Articolul de față analizează acest manuscris și o copie identică a lui, care se află la Atena.

Autorul face la început un scurt istoric al manuscrisului, arătînd că primul care semnalează existența lui a fost Ilie Fotino, nepotul lui Dionisie Fotino și ginerele lui Atanasie Xodilos, în vestita sa lucrare Ἔθλον τῆς ἐν Βλαχία ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως

(Lupta renașterii grecești în Valahia), tipărită în anul 1846.

Atanasie Xodilos, grec stabilit în orașelul Reni, a fost unul dintre cei mai atașați membri susținători ai Eteriei grecești, pentru care a lucrat cu căldură și a cheltuit mulți bani. Manuscrisul, obținut de Dem. Russo de la urmașii lui Ilie Fotino, a rămas mult timp nepublicat.

Nestor Camariano a tradus în limba română cea mai mare parte a manuscrisului, care a fost inclusă în vol. IV al colecției de documente publicată de Institutul de istorie al Academiei R.P.R., privind *Răscoala din 1821* (p. 275—327).

Ceea ce aduce nou autorul în acest articol este faptul că, cu ajutorul acestui manuscris, pe care l-a microfilmă, a reușit să identifice o copie manuscrisă identică (cu nesignificații deosebite) în biblioteca Camerei Deputaților din Atena, necunoscută până acum. Făcând o prezentare comparativă a ambelor manuscrise, însoțită de trei reproduceri fotografice, autorul stabilește identitatea lor, mai mult chiar, că au fost scrise de aceeași mână.

Conținutul manuscriselor îl formează în cea mai mare parte memoriile lui Atanasie Xodilos, la care se adaugă numeroase scrisori și proclamații ale eteriștilor, scrisori ale eteriștilor din Iași și un lexicon de cuvinte criptografice folosite de eteriști și cifrul lor. La sfârșit se dau versuri închinare sfântului Trifon, patronul satului Vitina din Pelopones, locul de naștere a lui Xodilos, apoi un epitaf pe care-l scrie însuși Xodilos pentru mormântul său și, în sfârșit, textul jurământului depus de acesta ca membru al Eteriei, scris în formă criptografică.

Autorul arată intenția pe care o are de a da o ediție critică a textului integral al memoriilor eteristului Atanasie Xodilos, care desigur că prezintă interes pentru cunoașterea acțiunilor Eteriei în Principatele Române și a legăturilor dintre români și greci în perioada renașterii grecești și a mișcării populare conduse de Tudor Vladimirescu.

N. G.

* * * *Французский Ежегодник — 1961*, Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 535 p.

La sfârșitul anului 1962, Academia de Științe a U.R.S.S. a publicat „Anuarul Francez — 1961”, cuprinzând un însemnat număr de studii ale cercetătorilor sovietici și francezi privind istoria Franței. Studiile publicate în prezentul „Anuar” se disting prin analiza unor documente și materiale inedite sau mai puțin cunoscute, prin contribuții substanțiale în elucidarea unor chestiuni insuficient cercetate până acum.

Articolul semnat de prof. F. A. Kogan Bernstein, *Jean Bodin și critica creștinismului*, este consacrat unui subiect important și puțin studiat: gândirea liberă în Franța secolului al XVI-lea și, îndeosebi, criticii creștinismului, făcută de unul din cei mai mari gânditori ai timpului, J. Bodin.

Cercetătoarea sovietică R. R. Moskvina se ocupă în studiul său *Cyrano de Bergerac — unul dintre ideologiile primei etape a Frondei* de opera unui om de cultură francez care a înfuriat evoluția gândirii social-politice în Franța la mijlocul secolului al XVII-lea, și anume de opera lui Cyrano de Bergerac, care va fi una din sursele ideologiei filozofilor burghezi ai „secolului luminilor”.

În *Ideile sociale ale lui P. G. Chaumette*, I. M. Zaher arată că acesta, în diverse ocazii a emis idei asemănătoare cu ale „turbaților”, apropiindu-se de concepțiile partizanilor lui Robespierre. I. M. Zaher subliniază faptul că, dacă concepțiile politice ale lui Chaumette nu depășesc cadrul ideologiei burgheze, în schimb cele sociale și economice apar într-o altă lumină. Astfel, Chaumette s-a pronunțat în favoarea naționalizării comerțului cu grâne și a naționalizării producției agricole, precum și a întreprinderilor industriale abandonate de proprietarii acestora.

S. A. Borovoi, în articolul *Franța și comerțul exterior al Mării Negre la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, se ocupă de politica cercurilor conducătoare

franceze menită să asigure controlul burgheziei franceze asupra căilor comerciale din Marea Neagră. Autorul analizează îndeosebi cteva memorii ale negustorilor francezi din preajma anului 1800, descoperite în arhivele rusești.

I. B. Soloviov publică un material interesant și documentat, intitulat *Alianța franco-rusă și aspectele ei financiare (1895—1900)*, în care înfățișează rolul hotărîtor pe care l-au avut relațiile economice dintre Rusia și Franța în realizarea alianței imperialiste a celor două țări. Autorul, analizînd raporturile financiare franco-ruse, subliniază că, pe măsură ce imperialismul francez a reușit să subordoneze economia Rusiei în cadrul alianței celor două puteri, diplomația franceză a utilizat această dependență în politica sa revanșardă împotriva Germaniei.

Un studiu interesant este cel semnat de Robert Brecy (Paris): *Greva generală și mișcarea muncitorească franceză*. Autorul urmărește evoluția ideii de grevă generală revoluționară în Franța, propaganda în sprijinul acestei forme de luptă a proletariatului și diversele încercări de a o realiza în practică, de la renașterea mișcării sindicale — după Comuna din Paris — pînă în primii ani ai secolului al XX-lea.

B. V. Vulfson, în articolul *Din istoria mișcării greviste din Franța în ajunul primului război mondial*, discută unele probleme privind rolul mișcării greviste din Franța între anii 1900 și 1914 și în special trei mari evenimente: 1) greva generală a muncitorilor constructori de nave din iulie 1911; 2) greva docherilor din 1912 — în timpul căreia numeroase vase au fost imobilizate în porturi; 3) greva de la uzina de automobile „Renault”, prima mișcare importantă a proletariatului francez împotriva introducerii sistemului Taylor.

Contribuții la istoria luptei pentru crearea Partidului Comunist din Franța este titlul studiului lui S. S. Bantke. Autorul se oprește asupra unui episod puțin cunoscut din lupta elementelor revoluționare franceze împotriva dogmatismului și sectarismului, în perioada anilor 1919—1920, cînd pentru proletariatul francez chestiunea creării unui partid revo-

luționar marxist-leninist devenise o necesitate vitală.

Un alt articol care prezintă interes este cel al lui S. N. Gurvici, *Clasa muncitoare franceză și lupta împotriva războaielor coloniale din Siria și Maroc (1925—1926)*, în care se examinează atitudinea curentelor revoluționare și reformiste din stîlul mișcării muncitorești franceze față de războaiele coloniale din Maroc și Siria, precum și față de cercurile conducătoare din Franța care au pregătit și purtat aceste războaie.

Louis Barthou și apropierea franco-sovietică în 1934 este intitulată comunicarea lui J. B. Duroselle (Paris), în care se prezintă condițiile care au favorizat apropierea franco-sovietică și încheierea, apoi, în 1935 a tratatului de asistență mutuală. Duroselle, după ce analizează amănunțit situația pe plan intern și internațional a Franței, face o succintă prezentare a activității politice a lui Louis Barthou. Autorul găsește în evidență faptul că Louis Barthou a înțeles, cu mult înaintea altora din clasa lui, însemnătatea alianței cu U.R.S.S. în lupta împotriva fascismului.

Istoricul sovietic V. I. Antiuhina-Moskovenko semnează studiul *Capitularea Franței în 1940 și consecințele sale internaționale*, în care explică catastrofa Franței prin slaba pregătire militară, prin insuficientul ajutor acordat de Anglia și, mai ales, prin politica antipopulară și antidemocratică promovată de cercurile guvernante. Consecințele înfrîngerii s-au resimțit imediat, poporul francez căzînd victimă terorii și exploatării fasciste-hitleriste și vichyste. Din primele momente ale catastrofei, P.C.F. a ridicat stîndardul luptei pentru recucerirea independenței naționale, organizînd forțele patriotice în mișcarea de rezistență.

Ideile și tradițiile patriotismului revoluționar de la 1789—1794 în mișcarea populară antifascistă a Rezistenței din 1940—1944 în Franța este tema articolului semnat de J. I. Zilberfarb. Forța și vitalitatea ideilor și tradițiilor Revoluției franceze, arată autorul, s-au manifestat o dată mai mult în anii

rezistenței poporului francez împotriva coteritorilor fasciști, constituind un imbold în lupta de eliberare națională și pentru democrație.

Pe lângă studiile mai sus prezentate, „Anuarul” mai cuprinde o seamă de comunicări prezentate la cel de-al doilea colocviu de istorie franco-sovietică din 1961, ca, de pildă: *Mișcarea populară eretică din Franța în sec. al XII-lea*, de N. A. Sidorova; *Rolul revoluționar al armatei în timpul revoluției franceze din 1789*, de Marcel Reinhard (Paris); *Contribuții la istoria tratatului de asistență mutuală franco-sovietic din 1935*, de A. Z. Manfred.

Ultimele pagini din „Anuar” cuprind o bogată bibliografie a disertațiilor cercetătorilor sovietici privind istoria Franței.

C. B. și M. P.

* * * *The Causes of The American Civil War*, sub îngrijirea lui Edwin C. Rozwenc, Boston, 1961. 233 p.

În acest volum istoricul american Edwin Rozwenc publică pe bază de selecție o serie de materiale privind cauzele războiului civil din Statele Unite (1861—1865). Aceste materiale cuprind atât discursurile mai importante ale oamenilor politici mai proeminenți contemporani cu războiul, cât și unele extrase din lucrările de istorie propriu-zisă, consacrate total sau în parte războiului de secesiune.

În primul grup de materiale sînt cuprinse discursuri ale unora dintre oamenii politici mai importanți — contemporani perioadei războiului —, care încearcă să arate cum s-a desfășurat criza internă din anii premergători conflictului armat dintre nord și sud. Este interesant de notat că în aceste discursuri se anticipează diferitele teze politice, sociale, economice asupra războiului, enunțate mult mai tîrziu de istoricii profesioniști.

Al doilea grup de materiale conține explicațiile oficiale privind responsabilitatea înce-

perii conflictului armat, explicații date celor două adunări reprezentative de Jefferson Davis în sud și de Abraham Lincoln în nord.

Al treilea grup de materiale reprezintă selecțiuni din lucrările istorice apărute imediat după războiul civil. Toți autorii acestor lucrări — James Buchanan, Alexander Stephens, Henry Wilson, Edward A. Pollard, John W. Draper — au fost contemporani războiului, participînd activ la evenimentele. Este de reținut că unii dintre autorii menționați încearcă să analizeze și cauzele războiului. Această analiză nu este însă științifică: cauzele războiului sînt legate de factorul geografic și de contrastele culturale ale celor două părți angajate în luptă.

Al patrulea grup de scrieri inserate în volum reprezintă eforturile istoricilor din secolul nostru de a relua pe o scară mai largă cercetarea cauzelor conflictului, scoțînd în evidență inevitabilitatea conflictului, ca urmare a deosebirilor dintre instituțiile și ideologiile celor două părți în care s-au separat Statele Unite. James Ford Rhodes vede originea conflictului în diferența de vederi asupra instituției sclaviei, punct de vedere tipic idealist, care pune pe prim plan elementele de suprastructură. Charles A. Beard, în schimb, scoate în relief conflictul economic dintre nord și sud, situîndu-se mai aproape de o interpretare justă. La fel și Frank Lawrence Osley pune accentul tot pe contradicțiile economice dintre nordul industrial și sudul agricol. În schimb, Rollin G. Osterweis vede cauza principală a războiului în naționalismul sudist.

Al cincilea grup de materiale aparțin așa-numiților „revizioniști”, care încearcă să respingă concepția că între nord și sud existau deosebiri ireconciliabile de instituții și ideologice. Teoriile lor sînt de dată foarte recentă și, în general, ei atribuie izbucnirea războiului civil „agitatorilor” și lipsei de dibăcie a oamenilor de stat. Astfel Charles W. Ramsdell susține că sclavia era într-adevăr o instituție depășită, dar că problema abolirii ei pe cale pașnică nu s-a putut realiza din cauza absenței unei conduceri inteligente de

stat. Argumente asemănătoare se întâlnesc și la istorici ca James G. Randall și Avery Craven. Tot în legătură cu grupul „revizionistilor” volumul cuprinde articolele lui Arthur Schlesinger (cunoscutul istoric american de tendințe liberale) și ale lui Pieter Geyl (olandez), care însă combat tezele „revizionistilor” asupra posibilităților de evitare a războiului civil.

În sffrșit, ultimul grup de materiale cuprinde extrase din lucrările cunoscutului istoric Allan Nevins și din lucrările lui Thomas J. Pressly, precum și un articol al lui Edwin C. Rozwenc. Allan Nevins se situează pe un punct de vedere neștiințific, eclectic, încercând să facă o sinteză de compromis a diferitelor concepții care stau la baza explicării cauzelor războiului civil. La rândul său, E. Rozwenc accentuează dificultățile studierii cauzelor războiului, fără însă a da un răspuns dintr-un punct de vedere sau altul la problemele ridicate de studierea acestor cauze.

În general, culegerea îngrijită de Edwin Rozwenc ne dezvăluie confuzia care domnește în istoriografia americană în legătură cu una dintre perioadele cele mai importante ale istoriei Statelor Unite, războiul civil din 1861—1865. Așa cum arată W. Foster în cunoscuta

sa carte asupra istoriei celor două Americi, războiul civil a fost, de fapt, o revoluție burgheză care a răsturnat dominația proprietarilor de sclavi, schimbând fundamental economia națiunii și transferând puterea politică de la o clasă la alta. De asemenea a fost și o revoluție burghezo-democratică, pentru că a abolit sclavia și pentru că negrii, micii fermieri și clasa muncitoare au fost elemente hotărâtoare în lupta pentru câștigarea victoriei¹.

Or, din majoritatea materialelor prezentate iese în evidență tratarea de pe poziții idealiste a cauzelor războiului, punându-se accentul pe elementele de suprastructură. Sînt însă și unii istorici — puțini la număr —, ca Charles Beard și Frank Lawrence Owsley, care se apropie mai mult de o tratare justă a problemei, arătînd că la originea conflictului au fost puternicele contradicții economice și sociale dintre nordul industrial și sudul agrar. Cercetările lor n-au fost însă continuate și adîncite, istoriografia oficială americană din zilele noastre preferînd să adopte teoriile grupului „revizionist” asupra posibilității evitării războiului civil sau eclecticismul lui Allan Nevins.

S. C.

BIZANTINOLOGIE

J. FERLUGA, *La ligesse dans l'Empire byzantin*, în „Зборник радова Византинолошкогo института”, Beograd, VII (1961), p. 97—123.

Problema existenței unui feudalism în Bizanț credem că astăzi este definitiv rezolvată, datorită numeroaselor studii ale bizantinologilor marxiști. Totuși, rămîn încă de lămurit unele aspecte ale feudalismului, specifice Bizanțului. În cadrul acestor preocupări, J. Ferluga aduce o contribuție interesantă la cunoașterea instituției denumită *λιξιτος*, corespunzătoare termenului de *ligius*, supraomagiu, folosit de feudalitatea din țările occidentale din secolul al XI-lea.

Prima mențiune a acestui termen în Bizanț apare la Anna Comnena cu prilejul tratatului încheiat la Deapolis în anul 1108 între Alexis Comnen și Bohemond. Ultimul devenea un om *ligius* al împăratului pentru Antiochia și teritoriul din jur. Autorul este însă de părere că, și mai înainte, seniorii feudali, care au participat la prima cruciadă și au trecut prin Constantinopol, au fost nevoiți să presteze aceeași formă de jurămint de credință, deși pentru ei istorica bizantină Anna Comnena, folosește în cele mai multe cazuri un ter-

¹ W. Foster, *Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, București, 1954, p. 296—297.

men echivoc, că au depus jurământul „obișnuit la latini“.

În continuare J. Ferluga analizează caracteristicile acestei legături feudale; raporturile de vasalitate se stabileau pe baza unui acord bilateral și liber consimțit de ambele părți. Împăratul Alexis Comnen a preferat această formă de omagiu fiindcă corespundea exigențelor sale practice și teoretice și stabilirea într-o formă adecvată legăturile care trebuiau să se statornicească între Bizanț și seniorii latini din Orient. Vasalul legat prin omagiul-ligius datora suzeranului său credință deplină. Concepția bizantină după care împăratul se afla în fruntea ierarhiei căpeteniilor de state corespundea acestei forme de omagiu. Apoi acest omagiu nu afecta cu nimic obligațiile asumate anterior de cruciați față de suzeranii din țara lor de origine.

După părerea autorului, bizantinii au cunoscut această formă de omagiu de la normanzi, care au venit în imperiu în număr mare, angajându-se mercenari în timpul lui Alexis Comnen și mai înainte. Bizanțul a căutat să mențină același gen de raporturi și cu statele latine formate în Orient, în urma primei cruciade; le-a extins la regatul Armeniei Ciliciene și le-a aplicat chiar în raporturile cu sultanul din Iconium, Kildj Arslan, cu ocazia încheierii tratatului din anul 1161. Cât privește forma de supunere a jupanului srb Ștefan Nemanja în anul 1173, este greu de precizat dacă și el a devenit un om ligius al împăratului ca și seniorii latini.

Treptat, în actele bizantine apar unii funcționari imperiali, de origine străină, legați de împărat prin aceeași formă de omagiu ligius. Ultimul duce bizantin al Dalmației, Roger, de origine normandă, este denumit ca atare într-un act din anul 1180; la fel un ambasador bizantin, probabil de origine armeană, Theorianos Filosoful, în anul 1171 și genovezul Raudoujn Guercio în anul 1188.

Către sfârșitul secolului al XII-lea intervine o schimbare: omagiul ligius pierde caracterul anterior de supraomagiu, este folosit în sensul de raport de vasalitate obișnuit. Mai mulți latini, care au primit feude în

Imperiul din Niceea, figurează în acte ca oameni ligii: Syrgarios, Sir Adam, Syraliatos.

Sub Paleologi, termenul *λίγός* apare foarte rar în izvoare, probabil datorită faptului că și-a pierdut caracterul său inițial de supraomagiu iar pentru formele de legături de vasalitate obișnuite exista instituțiunea proniară.

Ușurința cu care a fost aplicată în Bizanț instituțiunea legături ligius și extinderea luată dovedesc că feudalismul bizantin era în esență asemănător celui occidental iar schimbările intervenite, identice celor din Occident, dovedesc că feudalismul bizantin a cunoscut o evoluție asemănătoare în Occident ca și în Bizanț.

E. Fr.

* * * *Диѣнис Акрит, Перевод, статьи и комментарии.* А. Я. Сыркина, Москва, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 218 p.

Diġenis Akritas este o epopee, unică în felul ei în literatura bizantină, asemănătoare cu *Cntecul lui Roland* sau alte poeme epice cavalești. Ea a avut o largă circulație, fiind tradusă în multe limbi. Traducerea în limba rusă în versuri a acestei epoei (p. 9—124) după manuscrisul de la Grota Ferrata este cu atât mai importantă, cu cât autorul o însoțește de un amplu studiu asupra poemului epic bizantin. Poemul e compus în secolul al X-lea și începutul secolului al XI-lea, înainte de 1031. Veacul al X-lea din Bizanț e caracterizat, între altele, prin terminarea luptelor iconoclaste, creșterea și întărirea rolului aristocrației militare feudale, rolul crescând al armatei în viața țării, războaie victorioase cu arabii. O caracteristică importantă a acestei perioade o constituie de asemenea și pătrunderea tematicii laice în literatură și artă. În aceste împrejurări în provinciile răsăritene ale imperiului s-au compus numeroase cîntece populare despre akriți — păzitorii granițelor — și între acestea, numeroase cîntece

despre viața și faptele lui Digenis Akritas, care reprezintă idealul luptătorului bizantin din acea perioadă. Poemul epic este alcătuit de un autor anonim pe baza povestirilor populare și prin întregul lui conținut contribuie la cunoașterea atmosferei acelei epoci, a felului cum trăiau și luptau bizantinii, prezintă convingerile și tradițiile, descrie locuințele și felul de viață. Informațiile asupra epocii respective, asupra aspectului și situației clasei feudalilor, asupra împrejurărilor de la granița răsăriteană a imperiului sînt deosebit de prețioase. Poemul constituie o îmbinare a tradițiilor folclorice populare și a ideologiei feudale. Privitor la problema concepției despre lume oglindită în poem, se observă că ea este o expresie a aristocrației provinciale feudale, deși Digenis e numit un erou popular. Dar, în cuprinsul întregului poem, Digenis are proporțiile unui erou popular, cu calitățile acestuia, și autorul conchide că putem denumi Digenis Akritas o epopee populară.

Poemul a avut o largă circulație, atît în cadrul societății bizantine, cît și în țările influențate de cultura bizantină, și în primul rînd, în Rusia. Poemul este „simbolul poporului grecesc, al eroismului și umanismului” și el se bucură de o mare popularitate, tocmai pentru că de-a lungul veacurilor s-a păstrat în chipul lui Digenis nu cavalerul feudal, ci viteazul erou popular, înruchiparea calităților sufletești ale maselor largi din Grecia.

Ediția mai cuprinde un succint studiu asupra diferitelor versiuni ale poemului, făcîndu-se o comparație între manuscrisele păstrate, bogate comentarii (p. 179—214), precum și o bibliografie utilă pentru cei ce studiază literatura bizantină.

Gh. Z.

* * * *Византийские очерки*, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1961, 282 p.

Lucrarea cuprinde un număr de studii ale celor mai cunoscuți bizantiniști sovietici, avînd ca o caracteristică generală tratarea

unor aspecte ale feudalismului bizantin. Bizantinologia sovietică a obținut, mai ales în ultimul timp, mari succese în prezentarea feudalismului bizantin, spre deosebire de istoriografia burgheză contemporană, volumul de față fiind o contribuție valoroasă la elucidarea unor aspecte diferite ale dezvoltării milenare a Bizanțului. Dezvăluind unele aspecte ale aplicării creatoare a principiilor materialismului istoric la istoria Bizanțului, în articole sînt prezentate cronologic cîteva importante probleme. Academicianul M.N. Tihomirov deschide volumul cu un studiu asupra legăturilor comerciale dintre Rusia și Bizanț: *Drumul din Rusia în Bizanț în secolele XIV—XV*. Erau trei drumuri comerciale ce legau Bizanțul cu întînsul teritoriu al Europei răsăritene, și anume: pe Don, pe Volga și al treilea de la Marea Novgorod pe Nistru și Nipru. O mare importanță au acordat legăturile comerciale cu Rusia bizantinii și apoi italienii, care au întemeiat numeroase colonii, a căror activitate comercială e analizată pe larg.

M.I. Siuziumov în studiul intitulat *Lupta pentru forma de dezvoltare a relațiilor feudale în Bizanț*, pe baza unor studii anterioare, arată că în fața societății bizantine se aflau trei drumuri posibile de dezvoltare: 1) fărmîțarea feudală, caracteristică așa-numitului feudalism clasic din Occident; 2) organizarea republicii orășenești autonome (asemenea Veneției); 3) organizarea unui stat despotic. Lupta pentru dezvoltarea uneia din aceste forme stă la baza istoriei politice a Bizanțului între veacurile VII și XI, cînd se ajunge la cristalizarea feudalismului specific bizantin.

Făcînd o comparație cu legislația anterioară, E.E. Lipsiț, în studiul *Despre esența socială a reformei judiciare din veacul al VIII-lea în Bizanț*, arată că Ecloga nu prezintă schimbări fundamentale față de situația mai veche a imperiului, ci răspundea intereselor vitale ale populației, mai ales ale celei din provinciile răsăritene, ceea ce explică și marea ei circulație, alături de legea agricolă. O contribuție importantă, în cadrul unei probleme mult discutate în ultimul timp, o aduce C.A. Osipo-

va, în articolul despre *Sistemul Klasma în Bizanț în secolele X-XI*, în care arată că acest termen poate fi întâlnit în următoarele cazuri: pământ nelucrat în proprietate colectivă, lot alodial, lot despărțit de sistemul obștii, lot luat de stat și transmis unui nou stăpîn. Secolele X-XII, de care se ocupă A.P. Kajdan în *Excusiia și excusiiații în Bizanț în secolele X-XII*, înfățișează începutul dezvoltării imunității feudale în Bizanț. Excusiia în această perioadă înseamnă eliberarea de sarcini extraordinare, și în primul rînd de obligația primirii funcționarilor imperiali. Ea se deosebește de privilegiile fiscale sau scutirea de impozite pentru că presupune acordarea unor privilegii administrative și judiciare ce vor fi, mai ales în perioada următoare, uzurpate de către marii feudali. Studiul *A fost oare Kekaumenos, autorul Strategiconului, feudal?* de G.G. Litavrin a fost prezentat în „Studii“, 1962, nr. 5, p. 1343-1344.

Caracteristic pentru Imperiul bizantin este rolul slab al tradiției feudale în ceea ce privește renta, aceasta schimbîndu-se în raport cu mărimea și variația averii gospodăriilor țărănești. Aceasta o dovedește K.V. Hvostova în studiul *Cîteva probleme ale rentei feudale după datele din practica de la Iviron*.

Mai sînt de semnalat în culegere două studii privind Italia bizantină. Primul, semnat de Z.V. Udaltova și intitulat *Sclavia și colonatul în Italia bizantină în a doua jumătate*

a veacului al VI-lea — veacul al VII-lea (în special după datele papyrusurilor de la Ravenna), folosește o serie de date noi în a arăta procesul, încă destul de lent, de destrămarea a orînduirii sclavagiste și trecerea la o egalizare a situațiilor diferitelor categorii de producători dependenți. În Italia bizantină veacurile IX-XI sînt perioada de constituire a marilor domenii feudale, laice și ecleziastice, în care există o dublă exploatare a țărănimii datorită unei lipse a ierarhiei feudale. după cum arată M.L. Abramson în studiul *Domeniul feudal în Italia de sud în secolele IX-XI*.

Amintim, de asemenea, studiul lui G.L. Kurbatov, *Cu privire la problema întinderii teritoriale a răscoalei lui Procopiu (355-366)*. Această mișcare socială s-a întins în Tracia și în nord-vestul Asiei, unde masele populare s-au ridicat împotriva jugului fiscal.

Culegerea reprezintă, în ansamblu, o ripostă hotărîtă dată de bizantinologia sovietică tuturor concepțiilor reacționare burgheze contemporane, care călă să combată cele mai arzătoare probleme ale contemporaneității sub masca opoziției istorice a dezvoltării Orientului și Occidentului, de unde caracterul diferit al dezvoltării Orientului. Cercetarea istorică dovedește că acest lucru nu este adevărat nici pentru evul mediu, nici pentru zilele noastre.

Gh. Z.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

RADU POPA, *Cetatea Neamțului*, Editura „Meridiane“, București, 1963, 50 p. +36+3 pl.

În colecția „Monumentele patriei noastre“ inițiată de Editura „Meridiane“, construcțiile epocii feudale cîștigă treptat locul cuvenit alături de acelea romane și grecești. Dintre cele apărute pînă în prezent în acest

domeniu, fără îndoială că *Cetatea Neamțului* este cea mai completă. Autorul urmărește încadrarea istorică a cetății printr-o serie de informații. Mai întîi semnalează evenimentele principale din viața cetății, începînd cu cea dintîi mențiune scrisă. În această parte sînt îmbinate datele cu discuții interesante și noi asupra ultimelor rezultate ale cercetărilor privind data construirii monumentului. Autorul reușește într-o formă curgătoare, să infor-

meze pe cititorul obișnuit despre cele mai noi rezultate ale cercetărilor arheologice.

Două însușiri esențiale caracterizează lucrarea. Prima este desfășurarea logică și curgătoare a ideilor, care de multe ori se referă la istoria generală a Moldovei în secolele XIV—XV. În unele pagini scrise cu multă vervă, autorul, pornind de la Cetatea Neamțului, evocă aspectele principale din istoria Moldovei în această etapă. În al doilea rând, claritatea și precizia cu care sînt exprimate aceste idei, într-un stil cursiv, fac deosebit de plăcută lectura acestei mici monografii.

Ilustrațiile bogate și sugestive completează fericit textul. Unele dintre ele suferă din pricina unei tipăriri neglijente. Reconstituirea este de asemenea evocatoare pentru cititor.

C. N.

* * * *Akta stanów Prus królewskich (Acta statuum terrarum Prussiae regalis)*, vol. III, 1 (1492—1497), ed. Karol Górski și Marian Biskup, Toruń, Praca wydana z zasiłku Polskiej Akademii Nauk, 1961, LIV+304 p. (Towarzystwo naukowe w Toruniu, Fontes 50)

Volumul de față, ca și cele anterioare, din aceeași serie, oferă cercetătorilor un bogat material privitor la istoria Poloniei în evul mediu, firește în primul rând la istoria relațiilor dintre Polonia și Prusia regală (teritoriul, anterior sub dependența ordinului teuton, alipit în 1466 la regatul polon prin pacea de la Toruń), dar, în același timp, el reflectă și alte evenimente contemporane din domeniul situației internaționale în Europa răsăriteană la sfîrșitul secolului al XV-lea.

Materialul prezentat în volum cuprinde perioada care se desfășoară între moartea regelui Cazimir (1492) și sfîrșitul campaniei polone în Moldova, încheiată cu dezastrul din Codrul Cosminului (1497).

Volumul se deschide cu documentele referitoare la problema succesiunii lui Cazimir,

printre care cele mai însemnate sînt corespondența lui Ioan Albert, căruia îi revenea de drept succesiunea, și principalii fruntași ai Prusiei regale și actele dietei de la Elbing (5—9 august 1492); dieta, pe lângă alte chestiuni curente, a ascultat solia lui Nicolaie Firley, trimisul regal, care comunica oficial moartea regelui și invita pe reprezentanții Prusiei regale la dieta ce urma să se țină la Piotrokow în luna următoare. În ședința din 27 septembrie, reprezentanții Prusiei se asociau celorlalți membri ai dietei, care l-au desemnat ca succesor al lui Cazimir pe Ioan Albert.

Lăsînd la o parte numeroasele date inedite referitoare la istoria internă a provinciei, astfel cum se reflectă mai ales în protocoalele adunărilor de stări ale Prusiei regale, menționăm, pentru interesul de istorie generală pe care îl prezintă, informațiile referitoare la proiectul de acțiune antiotomană al lui Maximilian I (p. 19—20), la raporturile regilor poloni cu ducii Burgundiei prilejuite de ciocnirea intereselor comerciale în Marea Nordului (p. 206—209), precum și alte aspecte ale relațiilor internaționale ale Poloniei în această perioadă.

Numeroase știri pun în lumină puternica influență exercitată asupra conducerii Poloniei de italianul Buonaccorsi (Callimachus) (p. 100—101, 122, 128, 140, 190, 196, 213—214, 223—224, 226); știrile noi referitoare la activitatea lui Callimachus vor contribui la completarea biografiei acestei figuri proeminente a culturii umaniste în Polonia veacului al XV-lea, al cărui rol în adoptarea hotărîrii cu privire la campania în Moldova din 1497 a format și continuă să formeze obiect de controversă în istoriografia polonă¹.

Un interes deosebit în punctul de vedere al istoriei noastre îl prezintă documentele din anul 1497, care aduc cîteva date noi cu privire la geneza campaniei polone în Moldova. Preludiile pregătirilor militare sînt date la

¹ V. mai recent în această privință Josef Garbacik, *Kallimach jako dyplomata i polityk*, Cracovia, 1948.

iveală încă din scurta scrisoare adresată de Ioan Albert locuitorilor oraşului Gdańsk, la 12 aprilie 1497. Iminenţa unei noi mari ofensive turco-tătare împotriva creştinătăţii — începând cu Polonia — era comunicată de rege orăşenilor solicitaţi, ca în atâtea alte rânduri, să-şi ofere contribuţia pecuniară pentru pregătirea unei campanii care se anunţa foarte costisitoare („*ad quod exequendum multa pecunia nobis opus est*“, p. 275). De altminteri, incursiunile tătare deveniseră frecvente în această perioadă („*Tartari quotlidie terras videlicet Russie et Ducatum Lithwanie spoliant*“) şi, fapt mai grav, ele erau semnalul unei mari coaliţii antipolone, la care se bănuia aderarea marelui ducat al Moscovei („*...dux Mosquie cum imperatore Turcorum et fortasse cum Tartaris in similibus acceperunt aliquam mutuam intellectionem, ... contra Polonie Regnum quam etiam et Ducatum Lithwanie*“) (p. 275—276).

La 18 iunie 1497 regele se adresa din Lwow orăşenilor din Gdańsk, vestindu-le începerea campaniei şi anunţându-le pentru a doua zi părăsirea oraşului („*Deo volente contra Turcum hostem nostre religionis ac Regni nostri progredimur dieque crastina urbibus destitutis castris nos comitemus*“). Şi, fireşte, înştiinţarea e însoţită de obişnuita cerere de ajutor (*honestia auxilia*) (p. 281—282).

Episoadele militare ale campaniei nu îşi găsesc ecoul în actele recenzate. Singurul element interesant în această privinţă este scrisoarea adresată de cancelarul coroanei locuitorilor oraşului Gdańsk la 7 august 1497, prin care le solicită trimiterea unui specialist în turnarea tunurilor sau în pregătirea prafului de puşcă, deoarece toţi cei disponibili în Polonia fuseseră luaţi de rege în campanie („*Pro hujus expeditionis bellice regia majestas omnes fere de hiis partibus bombardarios sen tormentalores secum abduxit*“) (p. 286).

Ecouri tîrzii, din iarna aceluiaşi an, amintesc catastrofa suferită de oştirea polonă în Moldova şi de implicaţiile ei diplomatice, în primul rând problema raporturilor ungaro-

polone. Mediaţia ungară în conflictul dintre Ştefan şi Ioan Albert e amintită în scrisoarea din 11 decembrie 1497 a cardinalului Frederic Jagello către episcopul de Warmia, în care se fac referinţe şi la o scrisoare anterioară, cuprinzând o relatare deosebită a celor petrecute în Moldova (p. 302—303). În aceeaşi zi un alt corespondent îi scria episcopului în legătură cu aceeaşi problemă, recunoscînd pierderile mari suferite de poloni („*...maiestas domini nostri non mediocria damna et in hominibus et in rebus suscepit ob perfidiam pallatini Valachiae commissam*“) (p. 304).

Fiecare document este însoţit de un amplu rezumat în limba polonă. La începutul volumului, după o scurtă introducere, se află o listă cuprinzînd rezumatele documentelor, care uşurează mult folosirea volumului.

Ş. P.

* * * *Bibliografia Storica Italiana*, Bari, „Laterza“, anno XXI (1959), 1961; anno XXII (1960), 1962.

Apărută în 1939 în editura „Laterza“ *Bibliografia Storica Italiana* îşi continuă cu regularitate apariţia semnând lucrările de istorie publicate în Italia — chiar şi în alte limbi —, precum şi recenziile operelor italiene şi străine prezente în periodicele italiene. Materialul este extras din *Bibliografia Nazionale Italiana* (noua serie a *Bolletino delle pubblicazioni italiane*) editată de Biblioteca Naţională Centrală din Florenţa. Planul lucrării e întocmit după criteriile stabilite de „Centro Nazionale per il Catalogo Unico delle Biblioteche Italiane“. Indicaţiile de amănunt au fost semnalate în însemnările anterioare¹.

¹ Rev. „Studii“, 1960, nr. 1, p. 233—234, 1962, nr. 2, p. 525.

Amintim, pentru facilitarea cercetării, planul secțiilor și subsecțiilor: A. Științe auxiliare și ajutătoare (epigrafie, paleografie, diplomatică, metodologie, genealogie, numismatică, iconografie, geografie, etnografie, arhive, biblioteci, muzee); B. Opere cu caracter general (istoria istoriografiei, istoria universală, economică și socială, istoria culturii etc.); C. Preistorie (originea popoarelor europene etc.); D. Istorie antică (antichitatea în general, orientul antic, istoria greacă și elenistică, istoria creștinismului); E. Evul mediu (secolele V — XV, izvoare, istoria

Italiai, a Bizanțului, a Islamului); F. Istorie modernă (secolul al XV-lea — 1914, relații internaționale, invenții, descoperiri, istoria coloniilor, istoria Italiai, istoria doctrinelor politice, economice și sociale, istoria dreptului); G. Istorie contemporană (1914—1960, memorii și documente, primul și al doilea război mondial, istoria culturii).

Redacția este semnată de Raffaele Belvederi, Gastone Manacorda și Luigi Moretti.

A.I.

Rubrica de însemnări a fost întocmită de:

O. Matichescu, L. Marcu, S. Columbeanu, Fl. Constantin, A. Constantinescu Tr. Ionescu-Nișcov, Eugen Stănescu, L. Demény, Ș. Papacostea, N. Ghinea, C. Bușe, M. Popa, E. Frances, Gh. Zbucnea, C. Nicolescu, A. Ioachim.

S T U D I I

REVISTĂ DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

ANUL XVI, 1963

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
STOIGA, CHIVU, A 30-a aniversare a eroicelor lupte din februarie 1933 . . .	1	5
. * . 15 ani de activitate a Academiei Republicii Populare Romne	3	533
ISTORIOGRAFIE		
MAGIU, VASILE, Activitatea istoriografică a lui B. P. Hasdeu	5	1021
ȘTEFĂNESCU, ȘT., Concepția și metoda istorică a lui Dimitre Onciul (1856—1923)	6	1237
STUDII		
<i>Istorie medie</i>		
BĂRBAT, AL., Dezvoltarea și decăderea ultimei grupări de negustori de inter- mediere ai Brașovului în sec. al XIX-lea	4	921
BOLDUR, A. V., Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul letopisei ruse Voskresenski	5	1099
CAMARIANO, NESTOR, Tudor Vladimirescu în lumina unor documente din Arhivele din Viena	3	643
CÂNDEA, VIRGIL, Semnificația politică a unui act de cultură feudală	3	651
CIHODARU, C., Precizări necesare în legătură cu datarea valului de piatră din Dobrogea și însemnările toparhului bizantin	5	1123
CONSTANTINESCU, R., Aspecte ale reflectării societății feudale în Cîntecul lui Roland	3	565
CONSTANTINIU, FL., Un proiect românesc de coaliție antiotomană din ultimul sfert al sec. al XVI-lea	3	673
CRONȚ, GH., Exabiblu lui Armenopol	4	817
DEMÉNY, L., Cu privire la caracterul răscoalei din 1655 în Țara Românească . .	2	307
DEMÉNY-MEȘKOVA, LIDIA, Despre participarea românilor în oastea căzăcească a lui Bogdan Hmelnițki	6	1381
GOLDENBERG, S., Italiani și raguzani în viața economică a Transilvaniei în sec. al XVI-lea	3	591
GÜNDISCH, GUSTAV, Cu privire la relațiile lui Vlad Tepeș cu Transilvania în anii 1456—1458	3	681
MIHORDEA, V., Politica lui Nicolae Mavrogheni față de țărănime	6	1325
MIOC, DAMASCHIN, Date noi cu privire la Macarie tipograful	2	429
MIOC D. și N. STOICESCU, Măsurile medievale de capacitate din Țara Romî- nească	6	1351
OLTEANU, ȘT., Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Romî- nească	6	1255

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
PALL, FR., Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448	5	1049
STOICESCU, N., Despre aprovizionarea cu apă a orașului București pînă la jumătatea sec. al XIX-lea	4	903
TOTOIU, GEORGETA, Rolul logofătului Ivan Norocca în viața politică a țării române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea	2	409

Istorie modernă

BODEA, CORNELIA și PAUL CERNOVODEANU, Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu (II)	2	373
BOICU, L., Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul sec. al XIX-lea	2	281
CRISTACHE-PANAIT, IOANA, Unele probleme privind situația din București după 13 septembrie 1848	4	887
CURTICĂPEANU, V., Documente noi despre Arion Pescariu, luptător revoluționar și om de cultură (1890—1920)	2	357
FELEA, I., 70 de ani de la crearea P.S.D.M.R.	5	1035
HUREZEANU, D., Poziția mișcării muncitorești față de problema agrară și lupta de clasă a țărănimii între 1907 și 1917	4	783
IOSA, M. și AN. IORDACHE, Noi date documentare în legătură cu greva generală de la Galați din iunie 1907.	5	1091
POPESCU, N., 60 de ani de la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R.	4	805
STAN, A., Încercări de organizare a unei rezistențe armate în timpul revoluției muntene de la 1848	3	621
TÓTH, ALEXANDRU, Începuturile exploatării cărbunelui din Valea Jiului și dezvoltarea acesteia pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea	6	1299
VELICHI, CONSTANTIN N., Relațiile romîno-turce în perioada februarie-iulie 1866. Înființarea Comitetului Central Secret Bulgar de la București și legăturile acestuia cu guvernul romîn	4	843

Istorie contemporană

ADĂNILOAIE, N. și I. D. ÎRDALĂ, Acțiuni țărănești în Bucovina în perioada aplicării reformei agrare din 1921	4	869
BĂRBULESCU, C., Actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție în R.P. Romînă — 11 iunie 1948	3	541
CONSTANTINESCU-IAȘI, P., Însemnătatea istorică a eroicelor lupte ale muncitorilor cefești și petroliști din ianuarie—februarie 1933	1	19
GEORGESCU, ELENA, Din activitatea antifascistă a „Grupului Avocaților Democrați” (1935—1937)	6	1215
GEORGESCU, TITU, Însemnătatea eroicelor lupte ale muncitorilor cefești și petroliști pentru întărirea legăturilor P.C.R. cu masele în vederea mobilizării lor împotriva fascizării Romîniei	1	137
IONESCU, V. G., Acțiuni ale clasei muncitoare în a doua jumătate a anului 1932	1	73
IONIȚĂ, GH. I., Lupta maselor muncitoare conduse de P.C.R. împotriva pregătirilor de război în anii ce au urmat luptelor din 1933	1	165
LIVEANU, V., În legătură cu activitatea P.C.R. în rîndurile șomerilor în preajma luptelor din ianuarie-februarie 1933	2	255
MĂNGUȚ, E., Frontul Unic Muncitoresc, temelia reorganizării mișcării sindicale după 23 August 1944	5	1073
OPREA, I. M., Aspecte ale politicii antinaționale și antipopulare promovate de burghezia și moșierimea romînă în perioada crizei economice (1929—1933)	1	45
PUIA, I., Durată excesivă a zilci de muncă în industria Romîniei între anii 1934—1940	2	339
RUSENESCU, M., Ecolul luptelor din 1933 în presa legală a vremii	1	109

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
STĂNESCU, M. C. și V. I. MOCANU, Din lupta antifascistă a oamenilor muncii din regiunea Brașov sub conducerea P.C.R. între anii 1941 și 1944	6	1283
TUȚU, D., V. ALEXANDRESCU și I. CEAUȘESCU, Contribuția luptei cefe-riștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933 la frînarea procesului de militarizare a țării	1	95

STUDII DOCUMENTARE

BERINDEI, DAN, Istoriografia italiană din ultimii ani și problemele etapei finale a Risorgimentului	4	943
CERNOVODEANU, P., IOANA și P. I. PANAIT, Cercetarea istoriei orașului București în anii puterii populare	5	1137
MOISUC, VIORICA, Memorialistica burgheză occidentală recentă despre unele momente ale istoriei diplomatice dintre cele două războaie mondiale (Locarno și München)	6	1397
OLTEANU, ȘT., Problema genezei orașului medieval în lucrări recent apărute în țările vecine	3	697
STĂNESCU, EUGEN, Cercetările de istorie universală în Republica Democrată Germană	2	441

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

BUȘE, C., Ședința Catedrei de istorie universală a Facultății de istorie din București	3	705
BUȘE, C. și GH. ZBUCHEA, Sesiunea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie din București (3—6 iunie 1963)	4	951
CĂLIN, I., Muzeul Procesul luptătorilor cefești și petroliști din iunie—iulie 1934 de la Craiova	1	201
CĂZĂNIȘTEANU, C. și P. PANAIT, Expoziția permanentă Lupta revoluționară a proletariatului din regiunea Ploiești	1	198
CONDURACHI, EM. și EUGEN STĂNESCU, Conferința internațională de studii sud-est europene de la München (noiembrie 1962)	2	449
CONDURACHI, EM. și EUGEN STĂNESCU, Reuniunea Comitetului Asociației Internaționale de studii bizantine (Atena — aprilie 1963)	3	703
COPOIU, N., Congresul al III-lea de istorie a rezistenței europene (Karlovy-Vari, 2—4 septembrie 1963)	6	1411
FLORESCU, R., Sesiunea de comunicări a Direcției Monumentelor Istorice	2	455
FOTINO, CORALIA, Expoziția 30 de ani de la eroicele lupte ale muncitorilor cefești și petroliști	1	193
LAZEA, E., Colocviul internațional de demografie istorică de la Liège (Belgia)	5	1153
NICOLESCU, C., Muzeul Scheilor din Brașov	2	457
NICOLESCU, CORINA, Istoria feudalismului timpuriu în muzeele din Transilvania	6	1416
OPRESCU, P., Sesiunea generală a Academiei R.P.R.	2	451
OPRESCU, P., Ședința festivă cu prilejul aniversării a 15 ani de existență a Academiei R.P.R.	5	1151
PANAIT, P. I. și C. CĂZĂNIȘTEANU, Muzeu de istorie în regiunea Ploiești	4	955
PASCU, ȘT., Călătorie de studii în R.S. Cehoslovacă	6	1420
. * . Alegerea de noi membri ai Academiei R.P.R.	2	453
. * . Analiza activității științifice a Institutului de istorie din București pe anul 1962	2	453

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
. . . Cronică	2	458
. . . Cronică	3	706
. . . Cronică	4	960
. . . Cronică	5	1155
. . . Cronică	6	1422
. . . Disertații	4	959
. . . Sesiunea științifică de arheologie medievală (Iași, 28 mai—3 iunie 1963)	4	954

RECENZII

BERINDEI, DAN și TRAIAN MUTAȘCU, Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821, București, Edit. militară a M.F.A., 1962, 225 p. + 9 pl. (<i>Vlad Georgescu</i>)	6	1423
BRUHAT, JEAN, JEAN DAUTRY și ÉMILE TERSEN, Comuna din 1871, București, Edit. politică, 1962, 371 p. (<i>Gh. Cristea</i>)	3	720
CRITOBUL DIN IMBROS, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467, ediție de Vasile Grecu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, 379 p. (<i>Gh. Cronț</i>)	6	1427
GEORGESCU, TITU, De la greva generală la crearea P.C.R., București, Edit. științifică, 1962, 136 p. (<i>I. Apostol</i>)	1	231
GORIANOV, V. T., Поадневизантийский феодализм, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1962, 502 p. (<i>Fl. Constantiniu</i>)	5	1167
IAKOVLEV, N. N., Новейшая история С.Ш.А. 1917—1960, Moscova, Edit. de literatură social-economică, 1961, 624 p. (<i>N. Nicolescu</i>)	4	978
LAMBREV, KIRIL, Начало на работническото професионално движение в България 1878—1891 (Începuturile mișcării muncitorești și sindicale în Bulgaria 1878—1891, Sofia, Edit. Acad. de științe Bulgare, 1960, 224 p. (<i>I. Babici</i>))	2	464
MARSINA, RICHARD și MICHAL KUŠÍK, Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku (Urbariile domeniilor feudale din Slovacia), Bratislava, Edit. Acad. slovace de științe, I, 1959 (sec. XVI), 572 p.; II, 1959 (sec. XVII), 595 p. (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	3	726
PROTOPSALTIS, EMANUIL G., Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766—1828). I. Βιογραφία (Ignatie, mitropolit al Ungrovlahiei (1766—1828). I. Biografie), Atena, 1959, X + 295 p. (<i>N. Camariano</i>)	3	729
ROTȘTEIN, F. A., Международные отношения в конце XIX века, Moscova-Leningrad, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 705 p. (<i>Gh. Cazan</i>)	6	1430
STAVRIANOS, L. S., The Balkans since 1453, Holt, Rinehart and Winston, New York, XXII + 970 p. (<i>R. Constantinescu</i>)	5	1170
SURPAT, GH., Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească între cele două războaie mondiale, București, Edit. științifică, 1962, 300 p. (<i>M. Horovitz</i>)	1	224
VACALOPOULOS, APOSTOLOS E., Ἱστορία τοῦ νεοῦ ἑλληνισμοῦ Ἀρχές καὶ διευρῶση τοῦ (Istoria neoelenismului. Începuturile și formarea sa), Salonic, vol. I, 1961, 349 p. (<i>Olga Cicanci</i>)	6	1434
. . . Cronicarii munteni. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I—II, București, E.P.L., 1961, CXXXII+1104 p. + 8 f. planșe (<i>Ștefan Pascu</i>)	2	461
. . . Din istoria luptelor grevele ale proletariatului din România, vol. II, București, Edit. politică, 1962, 256 p. (<i>M. Iosa</i>)	1	219
. . . Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770—1796) din „Arhiva Politică Externă a Rusiei”, Moscova. Sub îngrijirea acad. A. Oțetea, București, Edit. Academiei R.P.R., 1962, 811 p. (<i>C. Șerban</i>)	5	1157
. . . Documente privind istoria României. Răscoala din 1821 (Izvoare narative), vol. V, București, Edit. Academiei R.P.R., 1962, 626 p. Redactor resp. acad. A. Oțetea (<i>Ioana Constantinescu</i>)	4	969

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
Historia Slaska, tom. I, vol. 1—2, Wrocław, 1960, 1961, 625 și 488 p. (P. P. Panaitescu)	2	469
Istoria României, vol. II, București, Edit. Academiei R.P.R., 1962, XLII + 1158 p. + XX pl. (Radu Manolescu)	3	709
Критика буржуазных концепции истории России. Эпоха феодализма. Сборник статей (Под редакцией В. Ш. Пашуто, Л. В. Черепнина, М. М. Штранге), Moscova, Edit. Acad. de științe a U.R.S.S., 1962, 430 p. (A. Lazea)	4	973
Mișcarea muncitorească din țările capitaliste, București, Edit. politică, 1962, 464 p. (traducere din l. rusă) (I. Chișer)	1	234
Studii și materiale de istorie contemporană, vol. II, București, Edit. Academiei R.P.R., 1962, 503 p. (V. G. Ionescu)	4	963
The new Cambridge Modern History. Volume V, The ascendancy of France 1648—1688. Edited by F. L. Carsten. Cambridge, University Press, 1961, XXV + 631 p. (P. Simionescu)	2	473
Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947 (Din istoria contemporană a Poloniei 1939—1947). Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, Varșovia, 1963, 452 p. (M. Moldoveanu)	5	1161

REVISTA REVISTELOR

Aniversarea a 30 de ani de la eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933 în presa și publicațiile din țară și în străinătate (Al. Porțeanu)	1	203
„Československý časopis historický” (Revista cehoslovacă de istorie), Praga, X, nr. 1—6, 1962 (Tr. Ionescu-Nișcov)	4	983
’Επετηρίς ’Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Anuarul Societății de studii bizantine) Atena, Tip. Myrtiladis, XXVII (1957), XXVIII (1958), XXIX (1959), XXX (1960—1961). (Gh. Cronf)	2	494
„Исторически Преглед“, revistă a Institutului de istorie de pe lângă Academia Bulgară de Științe, Sofia, 1961, nr. 1—6, 778 p. și 1962, nr. 1—6, 760 p. (Constantin N. Velichi)	6	1445
„История СССР“, Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de Istorie, Moscova, nr. 1—6, 1962 (Al. Vianu)	2	486
„Kwartalnik historyczny” (Revistă trimestrială de istorie), LXIX (1962) nr. 1—4, Varșovia, Edit. științifică de Stat, 1962, 1021 p. (Ilie Corfus)	3	733
„Новая и новейшая история“, Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, nr. 1—6, 1160 p.; 1962, nr. 1—6, 1135 p. (D. Hurezeanu)	6	1439
„Probleme economice”, nr. 2, an. XVI, 1963 (Gr. Chiriță)	1	213
„Revue historique”, Paris, LXXXV—LXXXVI (1961—1962) (P. Simionescu)	4	987
„Studii și cercetări științifice”. Istorie, Academia R.P.R., Filiala Iași, an. X, fasc. 1—2, 1959; an. XI, fasc. 1—2, 1960; an. XII, fasc. 1—2, 1961; an. XIII, fasc. 1—2, 1962 (Al. Vasile)	2	477
„Studi storici”, Roma, nr. 1—4, an. II, 1961 (N. Stoicescu și Ana Ioachim)	3	744
„The English Historical Review”, Ed. Longmans, vol. LXXVII, 1962, nr. 302—305 (S. Columbeanu)	5	1185
„Вестник Ленинградского Университета“, seria istorie, nr. 1—4, 1961, nr. 1—4, 1962 (C. Bușe)	3	740
„Вопросы Истории“, nr. 1—12, 1962 (N. Copoiu)	5	1177
„Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, Berlin, Rütten & Loening, an. X (1962), nr. 1—8 (L. Marcu)	5	1181

INSEMNĂRI

Istoria României

- BOTEZAN, LIVIU, Problema agrară în dezbaterile parlamentare din România în anul 1862, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, series IV, fasciculus 1, 1961, Historia, Cluj, p. 107—138 (*E. Negruşi-Munteanu*) 5 1194
- CIHODARU, C., Observaţii critice asupra însemnărilor „toparhului bizantin”, „Studii şi cercetări ştiinţifice”, seria istorie, an. XII, fasc. 2, Iaşi, 1961, p. 259—271 (*P. Diaconu*) 2 501
- DEAC, A., GH. MATEI, Mişcarea de solidaritate internaţională cu luptele eroice ale cefeştilor şi petroliştilor din 1933, „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1, an. IX, 1963, p. 35—50 (*I. Apostol*) 1 244
- FLORESCU, G. G., Nicolae Bălcescu et la Porte ottomane. Contribution à l'étude des relations entre les pays roumains et l'Empire ottoman, în „Studia et acta orientalia”, IV, 1962, p. 45—67 (*L. Marcu*) 6 1453
- IANCOVICI, L., Intervenţia organelor de stat în raporturile dintre clăcaşi şi proprietari în perioada aplicării Regulamentului Organic în Ţara Românească (1832—1834), în „Analele Universităţii Bucureşti”, seria Ştiinţe sociale, Istorie, X (1961), vol. 20, p. 53—72 (*S. Columbeanu*) 6 1454
- IONIŢĂ, GH., M. C. STĂNESCU, M. COVACI, Acţiuni de solidarizare ale maselor muncitoare din România cu eroicele lupte ale muncitorilor cefeşti şi petrolişti din ianuarie—februarie 1933, „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1, an. IX, 1963, p. 19—34 (*I. Apostol*) 1 242
- POPA, VICTOR, Problema învoielilor agricole din Ţara Românească şi Moldova în perioada dintre 1848—1864, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, series IV, fasciculus 1, 1961, Historia, Cluj, p. 91—106 (*E. Negruşi-Munteanu*) 4 995
- SEBESTYÉN, GH., V. SEBESTYÉN, Arhitectura Renaşterii în Transilvania, Bucureşti, 1963, 251 p. + 65 fig. + 56 pl. (*C. Nicolescu*) 3 753
- STOICA, GHEORGHE, Luptele din februarie 1933, o cotitură în mişcarea muncitorească din România, „Lupta de clasă” nr. 1, seria a V-a, an. XLIII, 1963, p. 3—17 (*Gr. Chiriţă*) 1 241
- ŞULMAN, E., Русско-молдавское боевое содружество (1735—1739 г. г.) sub redacţia lui N. A. Mohov, Ed. „Ştiinţa”, Acad. de Ştiinţe a R.S.S. Moldoveneşti, Chişinău, 1962, 65 p. (*C. Şerban*) 2 502
- TUŢUI, GH. şi M. POPA, Hohenzollernii în România, Bucureşti, Edit. politică, 1962, 96 p. (*I. Apostol*) 5 1193
- . . . Albumul Momente din istoria Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, Edit. politică, 1963 (*I. Apostol*) 1 245
- . . . Uzinele Reşiţa în anii construcţiei socialiste, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1963, 528 p. (*O. Matichescu*) 6 1451

Istorie universală

- BĂCIVAROV, MIHAIL, Мирогледът на др. Петър Берон (Conceptia despre lume a dr. Petru Beron), Varna, 1961, 206 p. (*S. Iancovici*) 4 999
- BRETT, S. REED, The Stuart Century 1603—1714, London, Toronto, Wellington, Sydney, 1961, 452 p. (*S. Columbeanu*) 4 1007
- BUBULIDIS, FEDONAS K., Τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαθηαίου Δεβάρη (Epigramele lui Matheas Devaris), Extras din 'Επιστιμονική Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1961—1962, Atena, 1962, p. 387—411 (*O. Cicanci*) 3 761
- DATNER, SZYMON, KAZIMIERZ LESZCZYNSKI, Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania Warszawskiego w 1944 roku (w documentach). (Crimele ocupanţilor hitlerişti împotriva populaţiei

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
civile în timpul răscoalei din Varşovia din anul 1944 — în documente), Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962, Wydanie I, 443 p. (<i>M. Moldoveanu</i>)	2	507
FAYET, JOSEPH, La Révolution française et la science 1789—1795, Paris, Marcel Rivière, 1960, 498 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	5	1201
ERLANGER, PHILIPPE, La vie quotidienne sous Henry IV, Paris, Hachette, 1958, 256 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	2	513
FEKETE, LAJOS, Egy vidéki török ür otthona a XVI században (Căminul unui senior turc din provincie în sec. XVI), Extras din M.T.A. „Nyelv és irodalomtudományi osztályának Közleményei” (Comunicările Secției de limbă și literatură a Academiei Maghiare de Științe), vol. XV, nr. 1—2, p. 87—106 (<i>I. Totoiu</i>)	3	759
GANSHOF, FRANÇOIS L., Recherche sur le lien juridique qui unissait les chefs de la première Croisade à l'empereur byzantin, în „Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire et d'archéologie de Genève”, t. XL (Mélanges Paul — E. Martin, 1961, p. 48—63) (<i>F. Constantiniu</i>)	5	1200
GOLOBUŤKI, V., Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648—1654 гг., Kiev, Edit. de stat pt. literatură politică, 1962, 360 p. (<i>S. Iancovici</i>)	4	997
HEERS, JACQUES, Gênes au XV ^e siècle. Activité économique et problèmes sociaux, École pratique des Hautes études VI ^e section. Centre de recherches historiques, Paris, 1961, S.E.V.P.E.N., 741 p. (<i>C. Șerban</i>)	2	516
HOLOTIK, L., Memorandum slovenského národa z roku 1861 (Memorandumul poporului slovac din anul 1861), în „Historický časopis”, Bratislava, XI, 1963, nr. 1, p. 3—30 (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	5	1197
HOROŠKEVICI, A. L., Торговля Великого Новгорода с Прибалтикой и Западной Европой в XIV—XV веках, Moscova, Edit. Acad. de științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, 1963, 365 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	6	1456
JELAVICH, BARBARA, Russia and Greece during the Regency of King Othon. 1832—1835. Russian documents on the first years of Greek Independence, Thessalonice, 1962, 155 p. + 4 pl. (<i>D. Berindei</i>)	4	1002
KOSTANDOPOULOS, T. A., Ἀνδρέας Ρηγόπουλος — ὁ πολιτικός — ὁ κοινωνιστὴς — ὁ διακονητὴς (Andreas Rigopoulos — omul politic, socialistul, intelectualul), extras din Πελοποννησιακὴ προτοχρνια Atena, 1960, p. 239—243 (<i>Olga Cicanci</i>)	2	510
KLIBANOV, A. I., Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVI в.в. Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 410 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	4	997
KNÖS, BÖRJE, Une version grecque de l'histoire du faux Demetrius, tzar de la Russie, Extras din Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, vol. XVI (1962), p. 223—226 (<i>Gh. Cronf</i>)	5	1196
KOLIAS, GHEORGHE, Ἐπιστολὴ τοῦ μετροπολίτου Τιμοθέου πρὸς τὸν Πάπαν Πιον Ε' (1572) (Scrisoare a mitropolitului Timotei către papa Pius V (1572). Text — comentarii), Extras din Ἐις Μνήμης Κ. Ι. Αμάντων, Atena, 1960, p. 391—411 + p. 412 facsimile (<i>A. Camariano Cioreanu</i>)	4	1004
MANFRED, A. Z., Очерки истории Франции XVIII—XX вв. Сборник статей, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1961, 616 p. (<i>A. Lazea</i>)	2	510
MASSIN, JEAN, Marat (Paris), 1960, 302 (—306) p. (<i>S. Columbeanu</i>)	4	1005
MILSKAIA, L. T., Очерки из истории деревни в Каталонии X—XII веков, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1962, Academia de Științe a U.R.S.S. — Institutul de istorie (<i>R. Constantinescu</i>)	4	1008
OZOLIN, A. I., Из истории гуситского революционного движения, Saratov, Edit. Universității din Saratov, 1962, 304 p. (<i>L. Dămeny</i>)	6	1460
PODIAPOLSKAIA, E. P., Восстание Булавина 1707—1709, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1962, 213 p. + 1 h. + 1 pl. (<i>C. Șerban</i>)	5	1195
RADOVSKI, M. I., Антно х Кантемир и Петербургская Академия Наук, Moscova-Leningrad, Edit. Acad. de științe a U.R.S.S., 1959, 113 p. (<i>S. Iancovici</i>)	2	503

	<u>Nr.</u>	<u>Pağ.</u>
SEMIRIAGA, M. I., Вторая мировая война и пролетарский интернационализм, Edit. Ministerului Apărării al U.R.S.S., 1962, 216 p. (<i>C. Buşe</i>)	3	757
SPASSKI, I. G., Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк, Leningrad, Edit. Ermitaj, 1962, 220 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	3	756
STENTON, SIR FRANK, The first century of english feudalism (1066—1166), Oxford, Clarendon Press, 1961 (XII + 312 p.) (<i>R. Constantinescu</i>)	3	766
TRUHANOVSKI, V. G., Внешняя политика Англии на первом этапе общего кризиса капитализма (1918—1939), Moscova, Edit. I.M.O., 1962, 400 p. (<i>A. Lazea</i>)	3	765
VAUSSARD, MAURICE, La vie quotidienne en Italie au XVIII ^e siècle (Paris), Hachette, 1959, 252 p. (<i>S. Columbeanu</i>)	3	764
VRANUSI, LEANDRU, Τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ Φιλικοῦ Ἀθνασίου Ἐοδῶου, (M-moriile inedite ale eteristului Atanasie Xodilos), extras din „Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν”, vol. XXXVII (1962), p. 287—300 (<i>N. Ghinea</i>)	6	1462
WERNER, E., Nachrichten über Spätmittelalterliche Kälzer, aus tschechoslovakischen Archiven und Bibliotheken. Beilage zur Wissenschaftlichen Zeitschrift von Karl Marx Universität. Leipzig. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, 12 Jahrgang. 1963, Heft I, Leipzig, 1963, 65 p. (<i>E. Stănescu</i>)	6	1461
ЗАНАРОВ, М., О советском военном искусстве в битве под Курском, in „Военно-исторический журнал” V (1963), nr. 6, p. 15—25; nr. 7, p. 11—20 (<i>F. Constantiniu</i>)	6	1455
• • • A Magyar Tudományos Akadémia. Dunántúli Tudományos Intézetek: „Ertekezések” 1960 (Institutul de științe Transdanubian al Academiei Maghiare de Științe: „Studii”, 1960), Budapesta, 1961, 388 p. (<i>I. Totoiu</i>)	2	508
• • • Atti del XXXIX Congresso di Storia del Risorgimento Italiano, Roma, 1961, 585 p. (<i>A. Ioachim</i>)	2	515
• • • Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie, Bd. I—II Göttingen, Vandenhoeck und Rupprecht 1960, 1961; I. Band: Die Geschichte der Generalprokuratoren von den Anfängen bis 1403, bearbeitet von Kurt Forstreuter, 431 p. + 5 pl; II Band: Peter von Wormidt (1403—1419), bearbeitet von Hans Koeppen, 675 p. (Veröffentlichungen der Nieder sachsichen Archiwverwaltung, 12, 13) (<i>Ș. Papacostea</i>)	6	1461
• • • Документы по истории гражданских войн во Франции 1561—1563 гг., Moscova—Leningrad, Edit. Acad. de științe a U.R.S.S., 1962, 364 p. (<i>L. Démeny</i>)	3	761
• • • Документы по истории внешней политики Франции 1547—1548, sub redacția lui A. D. Liublinskaja, Moscova—Leningrad, Edit. Acad. de științe a U.R.S.S. 1963, 503 p. (<i>L. Démeny</i>)	4	1006
• • • Французский ежегодник — 1961, Moscova, Acad. de științe a U.R.S.S., 1962, 535 p. (<i>C. Buşe și M. Popa</i>)	6	1463
• • • Matricularum Regni Poloniae. Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur. Contextuerunt Josephus Plocha, Antonius Rybarski, Irena Sulkowska, moderante Jacobo Sawicki. Pars V: Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548—1572). Volumen 2. Acta Vicecancellariorum 1548—1572, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, XVI + 386 p. (Directio Generalis Archivorum Status) (<i>Ș. Papacostea</i>)	5	1198
• • • Maximilien Robespierre. 1758—1794. Prefața de Georges Lefebvre, sub îngrijirea lui Walter Markov, Berlin, Rütten und Loening, 1961, 606 p. și un portret (<i>I. Valasoglu</i>)	2	512
• • • Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum germanicarum. Nova series, tomus XI, Jakob Unrest, Österreichische Chronik. Weimar, H. Böhlau, 1957, 369 p. (<i>E. Stănescu</i>)	6	1458
• • • Освобождение Болгарии от турецкого ига, т. I. Освободительная борьба южных славян и Россия. 1875—1877, Moscova, Edit. Acad. de științe a U.R.S.S., 1961, 714 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	3	758

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
· · · Письма и бумаги императора Петра Великого, vol. 11, fascicula 1 (ianuarie—12 iulie 1711), Moscova, 1962, 605 p. Acad. de științe a U.R.S.S., Institutul de istorie (C. Șerban)	3	755
· · · Sbornik filosofické faculty brnenske university (Colecția de studii a facultății de filozofie de la Universitatea din Brno), seria „Istorie”, X, 1961, 568 p. (Tr. Ionescu-Nișcov)	4	1001
· · · Słownik łacini sredniowiecznej w Polsce (Dicționarul limbii latine medievale din Polonia), tom. I, fascicolele 1—8 (literele A—B), Wrocław—Cracovia—Varșovia, 1953—1958, 1214 p. (I. Corfus)	2	505
· · · Słownik staropolski (Dicționarul limbii vechi polone), tom. I—III (fasc. 17), Wrocław—Cracovia—Varșovia, 1953—1961, 1315 p. (I. Corfus)	4	999
· · · Стачните борби на работническата класа в България (Luptele greviste ale clasei muncitoare din Bulgaria), Sofia, 1960, 606 p. (I. Babici)	2	504
· · · The Causes of the American Civil War, sub îngrijirea lui Edwin C. Rozwenc, Boston, 1961, 233 p. (S. Columbeanu)	6	1465
· · · Турски извори за адутството и арамиството во Македонија (1650—1700) (Izvoare turcești privind mișcarea de haiduci și aramii în Macedonia). Institutul de istorie națională, Scopie, 1961, 140 p. (S. Iancovici)	5	1199
· · · Vznik a počátky slovanu (Origină și începuturile slavilor), Institutul slav de pe lângă Academia cehoslovacă de științe, Praga, Edit. Acad. Cehoslovace, 1963, IV, 478 p. (Tr. Ionescu-Nișcov)	6	1457
· · · Wojskowy Instytut Historyczny. Z dziejów ludowej obronności Polski (Institutul Militar de istorie. Din istoria capacității de apărare populară a Polonici), Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1961, 64 p. (M. Moldoveanu)	3	760

Bizantinologie

ANDRÉEV, MIHAIL, Le droit romain et l'Eclogue slave (Quelques considérations sur les écarts de l'Eclogue slave du droit romain). Estratto dal volume: Bartolo da Sassoferrato. Studi e documenti per il VI centenario, Milano, 1961, p. 109—129 (Gh. Cronf)	3	768
BAKALOPOULOS, A., Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIV ^e siècle jusqu'à sa chute (1453), „Byzantinische Zeitschrift”, 55 (1962), Heft I, p. 56—65 (E. Frances)	4	1010
BUBULIDIS, F. K., Παλαιογραφικά. Οἱ κώδικες Ἀλεξ. Κολιβᾶ (Paleografice. Codicii colecției Alex. Kolivas). Extras din vol. 65 al revistei „Atena”, Tipografia Mirtiadiis, Atena, 1961, p. 243—248 (Gh. Cronf)	4	1010
CYDONÈS, DÉMÉTRIUS, Correspondance, publiée par Raymond J. Loenertz, Città dal Vaticano, I—1956 (XVI + 219 p.), II—1960 (XXIV + 496 p.) (Gh. Cronf)	2	518
DÖLGER, FRANZ, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, 4. Teil, München, 1960, XXX + 165 p. (Gh. Cronf)	2	519
FERLUGA, J., La ligesse dans l'Empire byzantin, „Зборник радова Византинолошког института”, Beograd, VII (1961), p. 97—123 (E. Frances)	6	1466
GHINIS, DIMITRIOS S., Κείμενα βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρόγραφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας (Texte de drept bizantin și postbizantin în manuscrisele din Grecia), Atena, 1963, 47 p. (Gh. Cronf)	5	1202
GLYKATZI-AHRWEILER, H., Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjucide, in Akten des XI Internationalen Byzantinisten Kongresses. München, 1958, Editura C. H. Beck, München, 1960, p. 182—189 (E. Frances)	2	520
KARAYANNOPOULOS, JOHANNES, Über die vermeintliche Reformtätigkeit des Kaisers Heraclius, „Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft”, X (1961), p. 53—72 (E. Frances)	5	1204
LOENERTZ, R. J., Le chancelier impérial à Byzance au XIV ^e et au XV ^e siècle, „Orientalia Christiana Periodica”, XXVI (1960), p. 275—300 (E. Frances)	3	771

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
NYSTAZOPOULOU, M., Note sur l'anonyme de Hase improprement appelé toparque de Gothie, „Bulletin de Correspondance hellenique”, LXXXVI (1962), p. 319—326 (<i>E. Frances</i>)	4	1011
PROCOPIOU, ANGELO, La question macédonienne dans la peinture byzantine, Athènes, Ateliers d'art graphique M. Pechlivanides, 1962, 47 p. + 64 illustrations et 6 planches en couleurs (<i>Gh. Cronf</i>)	3	769
ŠEVČENKO, IHOR, The decline of Byzantium seen through the eyes of its intellectuals, „Dumbarton Oaks Papers”, XV (1961), p. 167—186. The Dumbarton Oaks Research Library and Collection (<i>E. Frances</i>)	3	769
TANKOVA-PETKOVA, G., Българо-византийските отношения при управлението на Тервел и Кормесий (Raporturile bulgaro-bizantine în timpul domniei lui Tervel și Kormesios) Изследования в чест на Марин С. Дринов, Sofia, 1960, p. 615—620 (<i>E. Frances</i>)	2	520
TIVČEV, P., Sur les cites byzantines au XI—XII ^e siècles, „Byzantino-bulgarica”, I, Sofia, 1962, p. 145—182 (<i>E. Frances</i>)	5	1205
ZEPOS, PAN I., Παλληγκαριατικὸν ἢ Ἀγριλικὸν, in „Πελοποννησιακά” V, (1962), Atena, Tipografia Spiropoulos, p. 321—347 (<i>Gh. Cronf</i>)	5	1203
. * . Byzantinische Quellen zur deutschen Geschichte. Ausgewählt und erklärt von Gustav Soyter. Padeborn: Ferdinand Schöningh, 1950; * * . Germanen und Deutsche im Urteil byzantinischer Historiker in getreuer deutscher Übersetzung, mit Einleitung und einer Stammtafel von Gustav Soyter. Padeborn: Ferdinand Schöningh, 1953 (<i>J. Irmischer</i>)	4	1009
. * . Дигенис Акрит. Перевод, статьи и комментарии А. Я. Сыркина, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1960, 218 p. (<i>Gh. Zbucnea</i>)	6	1467
. * . Византийские очерки, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1961, 282 p. (<i>Gh. Zbucnea</i>)	6	1468

Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie

POPA, RADU, Cetatea Neamțului, București, Edit. „Meridiane”, 1963, 50 p. + 36 + 3 pl. (<i>C. Nicolescu</i>)	6	1469
ZORA, G. TH. — F. K. BUBULIDIS, Βιβλιογραφικὸν δελτίον νεοελληνικῆς φιλολογίας, β' 1960 (Buletinul bibliografic al literaturii neogrecești, II, 1960), Atena, 1961, 76 p. (<i>Gh. Cronf</i>)	4	1013
. * . Akta stanow Prus krolewskich (Acta statuum terrarum Prussiae regalis) vol. III, 1 (1492—1497), ed. Karol Gorski și Marian Biskup, Toruń, Praca wydana z zasilku Polskiej Akademii Nauk 1961, LIV + 304 p. (Towarzystwo naukowe w Toruniu, Fontes 50) (<i>Ș. Papacostea</i>)	6	1470
. * . Археографический ежегодник за 1960 год, Moscova, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., 1962, 503 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	5	1206
. * . Вългарски периодичен печат 1844—1944 — Анотиран библиографски указател (Presa periodică bulgară 1844—1944. Indice bibliografic adnotat), vol. I, A—M, Sofia, 1962, 503 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	4	1012
. * . Bibliografia Storica Italiana, Bari, Laterza, anno XXI (1959), 1961; anno XXII (1960), 1962 (<i>A. Ioachim</i>)	6	1469
. * . Bibliografie československé historie za rok 1958 (Bibliografia istoriei cehoslovice pe anul 1958), Praga, Edit. Acad. Cehoslovice de Științe, 1962, 319 p. (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	3	771
. * . Библиотеки в Румынской Народной Республике, Бухарест, Изд. „Меридиане” 1961, 80 p. + 7 pl.; * * . Les bibliothèques dans la République Populaire Roumaine, Bucarest, Meridiens Editions, 1961, 76 p. + 7 pl.; * * . The Libraries in the Rumanian People's Republic, Bucharest, Meridiens, 1961, 68 p. + 7 pl. (<i>M. Tomescu</i>)	2	521
. * . Годишник на Българския библиографски Институт „Елин Пелин“ (Anuarul Institutului bibliografic „Elin Pelin”), vol. VII, Sofia, 1961, 378 p. (<i>A. Constantinescu</i>)	2	523

	Nr.	<u>Pag.</u>
. * . Извори за историју првог српског устанка. Грађа из Земунских архива. Књига I. 1804—1808 (Izvoare pentru istoria primei răscoale strabești. Material din arhivele din Zemun (Semlin). Volumul I. 1804—1808). Publicat de Arhiva istorică din Belgrad. Belgrad, 1955, 634 p. (S. Iancovici)	2	524
. * . Repertorium fontium historiae Medii Aevi, primum ab Augusto Potbast digestum, nunc cura collegii historicorum a pluribus nationibus emendatum et auctum, I, Series collectionum, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1962, XVIII + 819 p. (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Unione internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'arte in Roma) (S. Papacostea)	5	1207
. * . Résumés des travaux publiés par l'Académie des sciences de Bulgarie en 1956—1957, Sofia, 1961, VIII + 510 p. (Académie des sciences de Bulgarie. Bibliothèque Centrale) (P. Simionescu)	3	772
. * . Tâches et problèmes des Bibliothèques nationales, Paris, 1960, 135 p. + 5 f. pl. (A. Ioachim)	4	101

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ	Стр.
ЕЛЕНА ДЖЕОРДЖЕСКУ, Об антифашистской деятельности «Группы адвокатов-демократов» (1935—1937 гг.)	1215
ШТ. ШТЕФЭНЕСКУ, Исторические взгляды и метод Димитре Ончула (1856—1923)	1237
ШТ. ОЛТЯНУ, Исследование развития средневековых городов в Валахии	1255
 ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
М. К. СТЭНЕСКУ и В. И. МОКАНУ, Об антифашистской борьбе трудящихся Брашовской области под руководством КПП в 1941—1944 гг.	1283
АЛЕКСАНДРУ ТОТ, Возникновение добычи угля в Валя Жиулуй и ее развитие до конца XIX века	1299
В. МИХОРДЯ, Политика Николае Маврогени по отношению к крестьянству	1325
Д. МИОК и Н. СТОЙЧЕСКУ, Средневековые меры емкости в Валахии	1351
Л. ДЕМЕНИ-МЕШКОВА, Об участии румын в Запорожском войске Богдана Хмельницкого	1381
 ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Современная западная буржуазная мемуарная литература о некоторых моментах истории дипломатии между первой и второй мировыми войнами (Люкарно и Мюнхен) (<i>Виорика Моисук</i>)	1397
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	1411
РЕЦЕНЗИИ	1423
ПО СТРАНИЦАМ ПЕЧАТИ	1439
ЗАМЕТКИ	1451
<i>Алфавитный указатель за 1963 год</i>	1473

S O M M A I R E

ÉTUDES

	<u>Page</u>
E. GEORGESCU, De l'activité antifasciste du «Groupe des Avocats Démocrates» (1935—1937)	1215
ȘT. ȘTEFĂNESCU, La conception et la méthode historique de Dimitre Onciul (1856—1923)	1237
ȘT. OLTEANU, Recherches sur la genèse des villes valaques au moyen âge	1255

NOTES ET COMMUNICATIONS

M. C. STĂNESCU et V. I. MOCANU, Aspects de la lutte antifasciste des travailleurs de Brașov, sous la direction du P.C.R. (1941—1944)	1283
ALEXANDRU TÓTH, Les débuts de l'exploitation du charbon dans la vallée du Jiu et son développement jusqu'à la fin du XIX ^e siècle	1299
V. MIHORDEA, La politique de Nicolae Mavrogheni à l'égard de la paysannerie	1325
D. MIOC et N. STOICESCU, Les mesures de capacité en usage en Valachie au moyen âge	1351
L. DEMÉNY-MEȘKOVA, Sur la participation des Roumains aux luttes des Cosaques de Bodhan Khmielnitsky	1381

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

Les ouvrages des mémorialistes bourgeois occidentaux parus récemment, à propos de certains moments de l'histoire diplomatique entre les deux guerres mondiales (Locarno et Munich) (<i>Viorica Moisuc</i>)	1397
LA VIE SCIENTIFIQUE	1411
COMPTE RENDUS	1423
LA REVUE DES REVUES	1439
NOTICES	1451
<i>Index pour le tome XVI, 1963</i>	1473

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

- * * * **Istoria României**, vol. I, 831 p. cu 190 fig.+16 pl., 45 lei; vol. II, 1159 p. + 20 pl., 45 lei.
- * * * **Din istoria Transilvaniei**, vol I, ediția a III-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl., banderolate 65,60 lei.
- C. DAICOVICIU, E. PETROVICI, GH. ȘTEFAN, **La formation du peuple roumain et de sa langue**, 67 p. + 1 pl. + 1 pl., 3,25 lei.
- EM. CONDURACHI, **L'archéologie roumaine au XXe siècle**, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. III, 543 p., 23,50 lei.
- CRITOBUL DIN IMBROS, **Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451 — 1467**. Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.
- PROCOPIUS DIN CESAREEA, **Războiul cu goșii**. Traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.
- * * * **Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu Vornicul**. Introducere și ediție critică întocmite de Constantin Grecescu, 340 p., 31 lei.
- * * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, Documente interne (1854—1857), 783 p. + 8 pl., 38,30 lei; vol II, Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1836—1853), 552 p., 32,30 lei.
- * * * **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821 — Izvoare narative**, vol. V, 628 p., 23,40 lei.
- * * * **Documente privind Istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770—1796). Din „Arhiva politică externă a Rusiei”, Moscova, 815 p., 43,30 lei.
- GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)**, 820 p., 34,60 lei.
- * * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. I, Țara Românească, 961 p., 40,20 lei.
- CARL GÖLLNER, **Turcica. Die europäische Türkendruke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 467 p., 26,50 lei.
- * * * **Repertoriul manuscriselor de cronică interne sec. XV—XVIII privind Istoria României**, întocmite de I. Crăciun și A. Ilicș, 504 p., 27 lei.

ARHEOLOGIE

- VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.
- D. BERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în România, în lumina noilor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.
- IORGU STOIAN, **Tomitana, Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, 384 p., 48,60 lei.
- MIRCEA D. MATEI, **Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava**, 184 p. + 1 pl., 17,30 lei.
- * * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VII, 808 p. + 16 pl., 111 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, vol. I., 309 p. + 1 pl., 46,10 lei.

